

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİNDE ULUSLARARASI
SİSTEMİN ETKİLERİ (1998-2011)**

Turgay BALYİMEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

MART 2025

ankara
HBV

**TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİNDE ULUSLARARASI SİSTEMİN
ETKİLERİ (1998-2011)**

Turgay BALYİMEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MART 2024

ETİK BEYAN

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Turgay BALYİMEZ

13.03.2025

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü KAMU YÖNETİMİ ve SİYASET BİLİMİ Anabilim Dalı KAMU YÖNETİMİ Programı Yüksek Lisans öğrencisi tarafından hazırlanan TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE ULUSLARARASI SİSTEMİN ETKİLERİ (1998-2011) Başlıklı tez çalışması 13/03/2025 tarih ve 13:00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan: (Doç. Dr. /Gökhan ERDEM/A.Ü.-SBF-Üİ):	☒	☐
Üye: (Prof. Dr. /Türel YILMAZ/HBV-İİBF-Üİ):	☒	☐
Üye: (Doç. Dr./İrşat SARIALIOĞLU/HBV-İİBF-Üİ):	☒	☐

Türkiye Suriye İlişkilerinde Uluslararası Sistemin Etkileri (1998-2011)
(Yüksek Lisans Tezi)

Turgay BALYİMEZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Mart 2024

ÖZET

Bu çalışmada 1998’de askeri bir çatışmanın eşiğine gelmiş olan Türkiye ve Suriye ilişkilerinde 1998 Adana Mutabakatı sonrası başlayan ve 2011’e kadar süren iyileşme sürecinin sebepleri Soğuk Savaş sonrası değişen küresel sistem doğrultusunda analiz edilecektir. Bu değişimin, Türk Dış Politikasında bir eksen kayması mı yoksa Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde meydana gelen değişimlere uyum sağlama çabaları mı olduğu kıyaslanacaktır. Bu çalışma kapsamında; İki ülkeyi Adana Mutabakatına götüren süreç, Suriye’nin bağımsız bir devlet olarak uluslararası sisteme dâhil olma süreci, uluslararası sistemdeki tarihsel rolü, jeopolitik konumu, ekonomik, siyasi ve kültürel yapısı ile Soğuk Savaş sonrası dış politikasındaki değişimler incelenecektir. Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik, siyasi ve diplomatik sorunlar değerlendirilecektir. Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemdeki ve Ortadoğu’daki rolünün ve konumunun iki ülke ilişkilerine etkileri ele alınacaktır. Bu çalışma, 1998 Adana Mutabakatı ile 2011’de Suriye’de iç savaşın başlamasıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulduğu dönemi kapsamaktadır. Bu çalışma, konuyla ilgili Türkçe olarak yayınlanan ve Türkçeye tercüme edilen yazılı kaynaklardan faydalanılarak gerçekleştirilmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla, tüm dünyada özellikle Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu’da oluşan jeopolitik boşluk, belki de tüm bu bölgelerin merkezinde yer aldığı ve bu bölgelerin hepsiyle coğrafi, tarihi, kültürel, siyasi, ekonomik, bağlara sahip olduğu için en çok Türkiye’yi etkilemiştir. Türkiye bu jeopolitik ve siyasi boşluğun doğurduğu tehdit ve fırsatlar doğrultusunda bölgesel ve küresel dış politikasını yeniden düzenlemek ve küresel uluslararası ilişkiler sistemindeki konumunu ve dış politikasını yeniden tanımlamak durumunda kalmıştır.

Bilim Kodu : 114108
Anahtar Kelimeler : Soğuk Savaş, Yumuşak Güç, Adana Mutabakatı, BOP, Jeopolitik, Küreselleşme, Jeokültür
Sayfa Adedi : 195
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

Effects Of The International System In Turkey Syria Relations (1998-2011)
(M.Sc. Thesis)

Turgay BALYİMEZ

HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
December 2024

ABSTRACT

This study; in 1998, who came to the brink of a hot war, Turkey and Syria, starting the cause of recovery in the post-Cold War relations with the Adana Memorandum will be analyzed in line with the changing global system. It will be compared whether this change is an axis shift in Turkish Foreign Policy or attempts to adapt to changes taking place in the post-Cold War international relations system. This scope of work; The process that leads the two countries to the Adana Memorandum, the historical role of Syria in the international system, its geopolitical position, its economic, political and cultural structure, its fall into the international system as an independent state after the collapse of the Ottoman State and its position in the international system and Changes in foreign policy after the Cold War will be examined. Between Turkey and Syria, economic, political and diplomatic issues will be considered. The effects of Turkey's role in the international system after the Cold War and the Middle East and the position of the two countries' relations will be discussed. This study, started with a quick recovery in the relations between the two countries in 1998 with the Adana Consensus and the period when the diplomatic relations between the two countries ceased in 2011 when the civil war started in Syria. Our study was carried out by using the written literature which was published in Turkish and translated into Turkish. With the collapse of the Soviet Union, the geopolitical gap in the Balkans, the Caucasus and the Middle East all over the world is perhaps at the center of all these regions, and it has geographical, historical, cultural, political, economic, geopolitical, religious and national, ties with all of these regions. Turkey has much influence. Turkey's geopolitical situation remains the threat posed by gaps and opportunities to reorganize regional and global relationships and redefine its global position in line.

Science Code : 114108
Key Words : Cold War, Soft Power, Adana Reconciliation, BOP, Geopolitics, Globalization, Geoculture
Page Number : 195
Supervisor : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

TEŞEKKÜR

Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsünde 2012 yılında başlamış olduğum bu tezimi, Amme İdaresi Enstitüsünün kapatılmasıyla yaşadığım uzun, zorlu ve belirsiz sürecin sonunda 2024 yılında Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamlayabilmem için tezimin danışmanlığını üstlenerek bana her türlü desteği sağlayan bölüm başkanı sayın Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN Hocama sonsuz teşekkürler ediyorum. Danışmanım olarak verdiği akademik desteğin yanı sıra bana verdiği cesaret ve umut olmadan bu tezi tamamlamam mümkün olmazdı.

Ayrıca Amme İdaresi Enstitüsünde tez konumun seçiminden tezimin omurgasının oluşmasına kaynakların ve sınırlarının belirlenmesine kadar pek çok konuda bana rehberlik eden ilk tez danışmanım Prof. Dr. Burak TANGÖR'e de çok çok teşekkür ediyorum.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca Bursa'dan ayrılıp bir yıla yakın Ankara'da kaldığım süre içinde evimizin ve çocuklarımızın sorumluluğunu tek başına üstlenmek zorunda kalan eşime ve bu sürede yokluğuma katlanmak zorunda kalmış olan çocuklarıma teşekkürün çok ötesinde şeyler borçlu olduğumu biliyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLoların LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
SİMGELER ve KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
2.SURİYE’NİN BAĞIMSIZ DEVLET OLMA SÜRECİ ve ULUSLARARASI KONUMU. 3	
2.1.Suriye’nin Tarihsel Konumu.....	3
2.1.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Suriye’nin Sömürgeleştirilmesi.....	5
2.1.1.1. Sevres Antlaşması Hazırlık Tutanaklarında Suriye’nin paylaşılması.....	5
2.1.1.2. King-Crane Komisyonu.....	7
2.2. Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye-Suriye İlişkileri.....	8
2.3. Fransız Manda Yönetiminin Sona Ermesi.....	13
2.4. Süveyş Kanal Sorunu ve Suriye Krizi (1957).....	14
2.5. Suriye’de Siyasi ve İdari Yapı: Baas Faktörü.....	17
2.5.1.Ordunun Suriye’de Siyasi ve İdari Rolü.....	21
2.6. Suriye’de Etnik ve Dini Yapı.....	23
2.7.Suriye’nin Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar.....	25
2.7.1.Suriye’nin Jeopolitik Konumu	25
2.7.2. Suriye’nin Jeoekonomik Gücü.....	25
2.8.Türkiye - Suriye İlişkilerinde Başlıca Sorunlar.....	26
2.8.1. PKK ve Terör Sorunu	29

2.8.1.1 İlan edilmemiş savaş: Eylül-Ekim 1998 krizi.....	30
2.8.2.Su Sorunu.....	32
2.8.3.Hatay Sorunu.....	34
2.9.Adana Mutabakatı.....	36
2.9. 1.Soğuk Savaş Sonrası İlişkilerde Yumuşama Dönemi	38
2.10. Yeni Dünya Düzeninde Suriye'nin Konumu.....	41
2.10.1.Yeni Dünya Düzeninde Suriye Jeopolitiği.....	41
2.10.2.Türkiye-Suriye-Irak-İran Dörtgeninde Gelişmeler	43
2.10.3. ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Suriye'nin Dış Politikasına etkileri	44
2.10.3.1.Obama Dönemi ABD-Suriye ilişkilerinde diyalog süreci	50
2.10.4. AB'nin Genişleme Stratejisinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi	52
2.10.5. İran –Suriye İlişkileri	54
2.10.6. İsrail ile İlişkiler ve Barış Görüşmeleri	56
2.10.7. Suudi Arabistan Suriye İlişkileri	60
2.10.8.Suriye-Rusya İlişkileri.....	61
3. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ ve MENFAAT DEĞİŞİMLERİ ve TÜRKİYE'YE ETKİLERİ.....	63
3.1.Dış Politika Amaç ve Araçlar	63
3.1.1.Uluslararası İlişkilerde Güç Dengeleri ve Çıkarlar	64
3.1.2. Küresel Güç Aygıtları olarak Çevreleme Politikaları ve Ortadoğu	67
3.2. Dış Politikada Güç ve Çıkar Kavramlarında İçerik ve Öncelik Değişimleri	71
3.2.1. Uluslararası Sistemde Çıkar Kavramı	71
3.2.2.Ortadoğu Jeopolitiğindeki Değişimler	74
3.2.3.-Uluslararası Sistemde Dinamizm.....	75
3.2.4. Yumuşak Güç	76
3.2.5. Akıllı Güç	77
3.2.6. Stratejik Zihniyet – Toplam Güç.....	78

3.2.7. Türkiye'nin Yumuşak Gücü Olarak Kültürel Strateji ve Jeokültür	80
3.2.8. Medeniyetler Çatışmasından Medeniyetler İttifakına	83
3.2.9. Türkiye'nin AB ile İlişkileri ve Ortadoğu'da Güç Denklemi	84
3.3. Türk Dış Politikasında Değişim.....	85
3.3.1. Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Uluslararası Konumu	86
3.3.2. Jeopolitik Boşluk.....	90
3.3.3. Türkiye'nin Avrasya'nın Merkez Gücü Olma Çabaları.....	91
3.3.4. Afro-Avrasya Bağlantı Köprüsü ve Model Ülke Olarak Türkiye.....	93
3.3.5. Yeni Kıta ve Havza Tanımlamaları.....	94
3.3.6. Ortadoğu ve Kafkasların Güvenlik Adası Türkiye	97
3.3.7. ABD –Türkiye Stratejik Ortaklığı.....	100
3.3.8. ABD'nin Irak'ı İşgali ve Ortadoğu'daki Askeri Varlığı.	103
4. KÜRESELLEŞME ve DIŞ POLİTİKADA EKONOMİNİN ARTAN ÖNEMİ	107
4.1. Ekonomik İlişkilerin Oluşturduğu Küresel Bağımlılık.....	107
4.2. Küresel Ekonomiye Entegrasyon.....	110
4.3. Bölgesel Ekonomik Entegrasyon.....	113
4.3.1. Suriye'nin Ekonomik Reformları.....	115
4.3.2. Türkiye-Suriye Arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları	118
4.3.2.1. Vizelerin kalkması ve serbest ticaret bölgesi oluşturma girişimleri.....	124
4.4. ABD'nin Ekonomik Gücünün Bölge Politikalarındaki Etkileri	126
4.5. Türkiye'nin Yeni Jeoekonomik Alanı ve Ekonomi Politik Denge.....	127
4.6. Körfez Sermayesinin Bölge Politikalarına Etkisi.....	129
5. TERÖRİZMİN KÜRESELLEŞMESİ VE GÜVENLİK ALGISINDA DEĞİŞİM.....	131
5.1. Terörizm ve Güvenlik Algısı.....	131
5.2. Avrupa Birliği'nin Güvenlik Stratejisi ve Ortadoğu'da Demokratikleştirme Politikaları	132
5.3. 11 Eylül Saldırıları ve Ortadoğu'da İlmli İslam Modeli.....	134

5.4. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ve Türkiye	138
6.BİREYSEL ÖZGÜRLÜKLER ve KÜRESEL DEMOKRASİ	145
6.1.Küreselleşme ile Yükselen Bireysel Özgürlükler.....	145
6.2. Türkiye'nin Küresel Demokrasiye Geçiş Süreci.....	148
6.3. Beşar Esad'ın Suriye'de Reform ve Demokrasi Çabaları.....	149
7. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER.....	153
7.1. Birleşmiş Milletler.....	153
7.2. Avrupa Birliği.....	154
7.3. NATO.....	159
7.3.1. Hegamon Güçle İlişkiler.....	161
7. 4. İslam İşbirliği Teşkilatı.....	164
7.5. “G-8 ve G-20”.....	165
8.ENERJİ NAKİL HATLARI ve KÜRESEL TİCARET YOLLARI	167
8.1.ABD'nin Enerji Politikası.....	169
8.1.1. ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi.....	171
8.2.Küresel Sistemde Ortadoğu ve Enerji.....	173
8.3. Uzakdoğu Ülkelerinin Enerji İhtiyacı.....	174
8.4. AB'nin Ortadoğu ve Enerji Politikaları.....	176
9. SONUÇ.....	179
KAYNAKLAR.....	187
ÖZGEÇMİŞ.....	195

TABLULARIN LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Suriye’de Etnik ve Dini Yapı	23
Tablo 2.2. Suriyede Dini Yapı Ve Mezhepler.....	23
Tablo 4.1. Türkiye ile Ortadoğu Ülkeleri Arasındaki İhracat-İthalat Değerleri	123
Tablo 4.2. Türkiye ile Afrika Ülkeleri Arasındaki İhracat-İthalat Değerleri	123
Tablo 4.3. Türkiye-Suriye Ticaret Hacmi	125

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Dengesi.....	71
--	----

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kavramı
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ATASE	Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Denetleme Başkanlığı
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BTC	Bakü Tiflis Ceyhan Petrol Boru Hattı
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
D-8	Ekonomileri gelişmekte olan 8 Müslüman Ülkesinden oluşan birlik
DB	Dünya Bankası
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
ECO	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
G-8	Dünyanın en gelişmiş ekonomisine sahip 8 ülkesinden oluşan birlik
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GSMH	Gayri safi milli hâsıla
HAMAS	Hareket-ül Mukavemetül İslamiyye (Filistin İslami Direniş Hareketi)

IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MKÖ	Müslüman Kardeşler Örgütü (İhvan-ı Müslimin)
MÖ	Milattan önce
NATO	North Atlantik Treaty Organization (Kuzey Atlantik Savunma Örgütü)
PKK	Kürdistan İşçi Partisi (Partiye Karkere Kürdistan)
SB	Sovyetler Birliği
SDC	Suriye Demokratik Koalisyonu
SETA	Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest ticaret anlaşması
STK	Sivil toplum örgütleri
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNIFIL	Birleşmiş Milletler Barış Gücü

1. GİRİŞ

Bu çalışmada 1998’de askeri bir çatışmanın eşğine gelmiş olan Türkiye ve Suriye ilişkilerinin, 1998 Adana Mutabakatından sonra hızlı bir iyileşme sürecine girmesinin sebepleri; iki ülkenin kendi jeopolitik ve sosyo-ekonomik durumlarıyla, küresel sistemde gerçekleşen değişimler doğrultusunda analiz edilecektir.

Bu çalışma, 1998 Adana Mutabakatıyla başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan Suriye’de iç karışıklığın başlamasının akabinde iki ülke arasındaki ilişkilerin tekrar bozulduğu dönemi kapsamaktadır. Çalışmamız, konuyla ilgili Türkçe olarak yayınlanan ve Türkçeye çevrilen kaynaklardan faydalanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma kapsamında Suriye’nin uluslararası sistem açısından bölgesel ve küresel olarak tarihte oynadığı rolü, Türkiye ve Suriye’nin jeopolitik konumları, ekonomik, siyasi ve kültürel yapıları, Suriye’nin, Osmanlı Devleti’nin yıkılması akabinde Fransız işgaline uğraması ve sonrasında bağımsız bir devlet olarak uluslararası sisteme katılma süreci ve sistemdeki konumu analiz edilmektedir. Türkiye-Suriye arasındaki ekonomik, siyasi ve coğrafi sorunlar ve tarafların bu sorunlara yaklaşımları değerlendirilmektedir. AK (Adalet ve Kalkınma) Parti Hükümetleri döneminde etkileri daha bariz hissedilen iki ülke ilişkilerinin iyileşmesinde AK Parti’nin rolü ve Türkiye’nin dış politikasında eksen kayması tartışmaları ele alınmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye Atlantik İttifakında yer alırken, Baasçı Arap Sosyalizmi ile yönetilen Suriye ise Sovyetler Birliği’nin müttefiki olmuştu. Bu süreçte Suriye -Türkiye ilişkileri; Hatay sorunu, Su sorunu, Partiya Karkere Kürdistan (PKK: Kürdistan İşçi Partisi) terörü nedeniyle; tehdit algıları ve düşmanlıklar üzerinden yürümüş ve iki ülke arasındaki ekonomik siyasi ve kültürel ilişkiler iki komşu ülke arasında olması gereken düzeye gelememiştir. Ancak Soğuk Savaşın bitimiyle Rusya ve İran’ın desteğinden mahrum kalan Suriye, yalnızlaşarak yeni küresel sistemde zayıf bir konuma düşmüştür. Bu zayıf konumu nedeniyle Türkiye’ye karşı düşmanca politikaları devam ettiremeyen Suriye, PKK’ya terör örgütüne verdiği desteği sonlandırmış, örgütün lideri Abdullah Öcalan’ı sınır dışı etmiş, Hatay üzerindeki tarihten gelen toprak iddialarından vazgeçerek Türkiye ile ilişkilerini düzeltme yönünde bir dış politika değişikliğine gitmiştir.

Sovyetler Birliği’nin dağılması neticesinde nükleer tehdide dayalı Soğuk Savaşın bitimiyle iki kutuplu dünya düzeni sona ermiştir. Suriye en büyük askeri, siyasi ve ekonomik

hamisi olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) desteğinden mahrum kalmıştır. Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni, gibi adlarla tanımlanan ve ekonomik yaptırımlar ile yumuşak güç unsurlarına dayanan yeni bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu yeni uluslararası sistem her ülke gibi Suriye'yi de çok derinden etkilemiştir. Yeni uluslararası sistem yerel, bölgesel ve küresel aktörlerin jeopolitik, stratejik, coğrafi, askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal politikalarında köklü ve kalıcı değişikliklere sebep olmuştur. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da ortaya çıkan jeopolitik boşluğun kesişim noktasında yer alan, bu bölgelerin hepsiyle tarihsel ve kültürel olarak çok güçlü bağları olan Türkiye de, jeopolitik hinterlandındaki bu boşluğun doğurduğu tehdit ve fırsatlar doğrultusunda bölgesel ve küresel düzeydeki ilişkilerini yeniden tanımlamak ve şekillendirmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla, Türkiye-Suriye ilişkileri de küresel sistemdeki bu değişimler kapsamında yeniden şekillenme sürecine girmiştir.

Bu alışmada; Soğuk Savaşın bitimiyle küresel sistemde oluşan jeopolitik boşluk, küresel ve bölgesel güçlerin politikalarındaki değişimler, Birleşmiş Milletler (BM), North Atlantic Treaty Organization (NATO), Dünya Bankası (DB), Dünya Ticaret rgt (DTÖ), The Group of Eight (G-8), İşlam Konferansı rgt (İK) gibi uluslararası kuruluşların sürekli artan nüfuzlarının ülke politikalarına etkileri ve bireyin devlet otoritesi aleyhine genişleyen özgürlük alanının uluslararası sistemde meydana getirdiği değişiklikler ışığında iki ülke ilişkileri analiz edilmiştir.

Türkiye ve Suriye'nin bu süreçten beklentilerinin neler olduğu ve bu beklentilerin uluslararası sistemin işleyişiyle ne kadar uyumlu olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca bölgesel güç olma iddiasındaki Türkiye'nin menfaatlerinin, Ortadoğu'da hayati çıkarları olan küresel ve bölgesel aktörlerle ne kadar uyumlu olduğu, Türkiye'nin potansiyel gücü ve rekabet kapasitesi ele alınmıştır.

2.SURİYE’NİN BAĞIMSIZ DEVLET OLMA SÜRECİ ve ULUSLARARASI KONUMU

Hiç şüphe yok ki; devletlerin uluslararası sistemdeki konumları, güç ve menfaatleri onların tarihlerinden bağımsız olarak ele alınamaz. Bu bölümde Suriye Devletinin günümüz uluslararası sisteminde bağımsız bir özne olarak yer alma sürecinde tarihsel olarak yaşanan gelişmeleri değerlendireceğiz.

2.1. Suriye’nin Tarihsel Konumu

Tarihsel olarak Suriye tanımı bugünkü Lübnan, Filistin ve İsrail olarak adlandırılan bölgenin tamamını içermektedir. Dolayısıyla Suriye’nin tarihsel konumu bu bölgelerin tamamında yaşanan olayları ele almaktadır.

Suriye coğrafyası ilk çağlardan beri küresel hâkimiyet kurma çabasındaki büyük güçlerin sonu gelmez mücadelelerine tanık olmuştur.

Tarihte bilinen ilk yazılı uluslararası anlaşma olan Kadeş Anlaşması, Suriye üzerinde hâkimiyet tesis etmek isteyen zamanın iki büyük gücü olan Hititler ve Mısır Firavunları arasında imzalanmıştır. MÖ 1550’lerde Hitit Kralı I. Mursil, Yamhad Krallığına son vererek Suriye’nin kuzeyine yerleşince, Suriye üzerinde egemenlik kurmak isteyen Mısır Firavunu II. Ramses ile Hititler arasında uzun süre devam eden ve hiçbir tarafın galip gelemediği savaşlar sonunda; tarihteki ilk yazılı anlaşma olan Kadeş Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Suriye’nin kuzeyi Hititlerde kalırken Güney Suriye Mısır’a bırakılmıştır. (Erdem, 2004;37)

Hititlerden sonra bölge Aramilerin egemenliğine girmiş, Aramilerin egemenliğine Asurlular son vermiş, MÖ 612’de Asurlular, Med’ler tarafından yıkılınca Suriye’de Babil egemenliği başlamıştır. Ancak MÖ 539’da Persler, Babil’i ele geçirerek bölgenin hâkimi olmuşlardır. MÖ 334’de Büyük İskender’in Persleri yenmesiyle Suriye, Makedonya hâkimiyeti altına girmiştir, MÖ 64’te Roma hâkimiyetine giren Suriye MS 540’larda Bizanslar ve Sasaniler arasında hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur.

İslamiyet’in doğuşundan kısa bir süre sonra, Müslümanlar bölgedeki iki büyük güç olan Pers ve Bizans imparatorluklarının hâkimiyetine son vererek İran, Irak, Suriye ve Mısır’ı kontrolleri altına alınca, Suriye 634’te İslam Devletinin topraklarına katılmıştır. 3. Halife Hz. Osman ve Suriye Valisi Muaviye akraba olup ikisi de Emevi aşiretine mensupturlar. Hz. Osman’ın katledilmesinden sonra Halifelğe Haşim oğullarından Hz. Ali’nin gelmesiyle

başlayan Hilafet kavgasında Suriye Valisi olan Muaviye, Mısır'ın da desteğini alarak merkezi otoriteden bağımsızlığını ilan etti. Yeni kurulan Emevi Devleti 4. Halife Hz. Ali'nin de katledilmesinden sonra 90 yıla yakın Arabistan dâhil tüm bölgede hüküm sürdükten sonra bölgedeki hâkimiyet Haşimoğullarının başka bir kolu olan Abbasîlere geçmiştir.

Abbasilerin zayıflamasıyla birlikte, 877'de yine Mısır merkezli başka bir otorite olan Tolunoğulları Devletine bağlanan Suriye, 905'te Tolunoğullarının yıkılmasından sonra tekrar kuzey-güney olarak iki ayrı bölgeye ayrılmış, kuzey kesimler Halep'teki Hamdaniler'in egemenliğine girerken güney kesimler Mısır'daki İhşidiler'in egemenliğine girmiştir. 968'de İhşidiler'in yıkılmasıyla Suriye bir süre Fatımî'lerin egemenliğinde kaldıktan sonra 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuzeyden gelen Büyük Selçukluların yönetimine giren Suriye, Haçlı Seferleriyle Büyük Selçukluların egemenliği kaybetmesi sonrası 1171'de Haçlıları yenen Selahaddin Eyyubi'nin Mısır ve Suriye'yi içine alan Eyyubi Devletinin yönetimine girmiştir. (İbas, 2004;42-43)

Eyyubilerden sonra kuzeyden gelen Selçuklu Devletinin egemenliğine giren bölge, daha sonra Mısır merkezli Memluklerin egemenliğine girmiştir. Osmanlı Devleti, 15. yüzyılda İstanbul'u da fethedip küresel bir güç olarak Avrupa içlerine doğru ilerlemeye başlayınca Ortadoğu'yu ve Doğu Akdeniz başta olmak üzere uzak doğuya giden deniz yollarının hâkimiyetini ele geçirmeden batıda daha fazla ilerleyemeyeceği kanaatine varmıştır. 1516'da Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim, Mercidabık Savaşıyla Suriye ve Lübnan'ı Osmanlı topraklarına katmıştır. Ancak Mısır alınıp Çin ve Hindistan'a giden deniz yolları kontrol altına alınmadan Ortadoğu'da tam bir denetim sağlanamayacağının bilincinde olan Yavuz Sultan Selim, Mısır üzerine yürümüştür. 1517'de Ridaniye Savaşında Memluk Devletini ortadan kaldırarak Mısır'ı da Osmanlı egemenliği altına almıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu tartışmasız ve rakipsiz bir küresel güç olurken İslam âleminde de tek devlet otoritesi haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun bu siyasi ve askeri otoritesini dini otoriteyle birleştirerek daha da perçinlemek isteyen Yavuz Sultan Selim, halifelik unvanını da üzerine almıştır. İslam'ın kutsal emanetlerini de İstanbul'a getirerek Osmanlı başkentini aynı zamanda İslam âleminin başkenti haline getirmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı'nın merkezi otoritesi zayıflayınca Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyan ederek 1831'de Suriye'yi işgal ettiyse de İngiltere'nin desteğini alan Osmanlı Devleti, Suriye'de otoritesini I. Dünya Savaşının sonuna kadar devam ettirmiştir.

19. yy ilk yarısına kadar Lübnan, Filistin ve Şam, Osmanlı'ya bağlı tek bir vilayet olarak yönetilmiştir. Suriye'nin bugünkü parçalı yapısı; Osmanlı'nın Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi işgali karşısında aciz kalıp Avrupa Devletlerinden yardım istemesi neticesinde İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya ve Prusya'nın, talepleri doğrultusunda 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra şekillenmeye başlamıştır. 1860'taki Lübnan Dağı ve Şam'daki iç savaşın ardından Lübnan, söz konusu devletlerin sunduğu protokole göre, Şam'dan ayrılarak bir mutasarrıfın yönettiği özerk bir sancak haline getirilmiştir. 1888 yılında da Lazkiye, Trablusgarp, Akka ve Nablus, Lübnan'a eklenerek ayrı bir Beyrut Vilayeti vücuda getirilmiştir. 1887'de II. Abdülhamit döneminde Kudüs, bağımsız bir sancak haline getirilerek doğrudan Osmanlı Sarayına bağlanmıştır. (Zeine N; 2003;34)

I. Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ve Fransa aralarında yaptıkları gizli Sykes-Picot anlaşmasıyla Ortadoğu'yu paylaşmaya karar vermişlerdir. Bu anlaşmaya göre Halep, Hama, Humus ve Şam'ı da kapsayacak şekilde bütün Suriye Fransa'ya bırakılmıştır. (Arı, 2008:110) I. Dünya Savaşının bitimine kadar Osmanlı egemenliğinde kalan Suriye 1918 Mondros Mütarekesi ile İngiliz egemenliğine geçse de, Sykes-Picot anlaşması nedeniyle İngilizler tarafından Fransızlara bırakılmıştır. Fransızlar, Suriye'yi Halep, Şam, Lazkiye, Cebel Dürzi ve İskenderun bölgelerinde kurdukları özerk hükümetler eliyle yönetmeye başlamıştır. (Manaz, 2003/ Gaytancıoğlu, 2008;10)

2.1.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Suriye'nin Sömürgeleştirilmesi

2.1.1.1. Sevres Antlaşması Hazırlık Tutanaklarında Suriye'nin paylaşılması

Birinci Dünya Savaşının galip devletleri olan İngiltere, Fransa ve İtalya Sevr Antlaşması öncesi Osmanlı topraklarının paylaşımı için I. Londra Konferansının hazırlık toplantılarında 12 Şubat 1920'de, Downing Street, S.W. 10 numarada Müttefikler Konferansında bir araya geldiler. Toplantıda İngiltere'yi Başbakan Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Curzon, Fransa'yı Cumhurbaşkanı B. Millerand ve Başbakan B. Berthelot, İtalya'yı da Başbakan B. Nitti temsil ediyordu. Fransız Başbakan B. Berthelot konferansta, Fransa'nın geçmişte siyasal, dinsel durumu ile elde ettiklerinden vazgeçmeyeceğini, Suriye sınırının demiryolunun kuzeyinden geçmesinde ısrarlı olduğunu, bu kabul edilmeden hiç bir anlaşmaya varılamayacağını, dile getirdi. İngiltere Başbakanı B. Lloyd George Fransa'nın konuya yaklaşımda gösterdiği uzlaşıcı ve yardımcı davranışa büyük değer verdiğini ve Britanya Hükümetinin de aynı şekilde yaklaşacağını belirtti. Konunun rakipler arasında yarışma

şeklinde değil müttefikler arasında dostça çözüme kavuşturulması için bir araya gelindiğini, kendi düşüncesine göre bu konferansın sınır ayrıntılarının görüşüleceği bir konferans olmadığını, sınırların eski haritalar incelendikten sonra başka bir toplantıda ele alınması gerektiğini ifade etti. Sykes-Picot anlaşmasındaki demiryolu ve boru hattı önerilerinin göz önünde tutulmasını ve Fransa'nın yaptığı özverileri İngiltere'nin kendisinden istememiş olduğunu belirtti. Kendisinden sonra Lord Curzon, mandat biçimlerine ilişkin teknik bilgiler vererek anlaşmaya göre Mandat Komisyonunun toplanması gerektiğine değinip Emir Faysal'la yapılan anlaşmanın içeriğini öğrenmek istemiştir. Fransa Başbakan B. Berthelot yanıtında; Emir Faysal'la anlaşmanın geçici nitelikte olduğunu, Emiri Arapların bir temsilcisi olarak gördüklerini, Fransız-Arap anlaşması hakkında Emir Faysal'ın isteği üzerine konferansta bir karışıklığa meydan vermemek için bilgi detaylı verilmediğini beyan etmiştir. Konuşmasının devamında B. Berthelot Faysal'la yapılan anlaşma hakkında: Suriye içinde Lübnan Dürzi bölgesi gibi bölgeler için federal bir yönetim sistemi oluşturulması, Suriye Parlamentosunun seçim sistemi gibi sorunların çözülemediğini ifade etmiştir. Berthelot, Emir'in Paris'ten memnun ayrıldığını, kendisine güvendiklerini ancak karakterinin zayıf olduğunu çevresinin Fransız düşmanlarıyla çevrili olduğunu, Şam'daki durumunun da zayıf olduğunu ve yetkisini yitirecek olursa bu anlaşmanın yok sayılacağını açıkladı. Filistin sınırları hakkında önerileri dinlemeye hazır olduğunu, demir yolları konusunda Bağdat hattını Hayfa'ya uzatmaya karşı çıkmayacağını ama İskenderun'a kadar uzatılmasının her iki devlet için daha akıllıca olacağını söylemiştir.

Konferansta şu maddeler üzerinde mutabakat sağlanmıştı;

- 1.Madde: Suriye'deki Arap ulusunun bağımsızlık için birleşeceğini ancak bir büyük devletin danışma ve yön vermesine gereksinme duyulduğu için Fransa'ya bir çağrıda bulunulduğunu belirtir.
- 2.Madde: Fransa'nın Suriye'nin bağımsızlığını savunacağı hakkındadır. Fransa'nın Suriye'ye sağlayacağı danışman, eğitmen, vb. söz eder. Bunların seçim ve görev biçiminin ayrı anlaşma ile saptanacağı belirtir.
- 3.Madde: Suriye'ye mali kaynak sağlamakta Fransa'ya öncelik tanır.
- 4.Madde: Suriye'yi dışarıda Fransa'nın temsil edeceğini, sadece Paris'te bir Suriye temsilcisi bulunacağını öngörür. 5 ve 6. maddeler devlet dilinin Arapça, başkentin Şam olacağını, Fransız temsilcisinin Halep'te oturacağını belirtir. (Olca, 1981;57)

Bu anlaşmadan sonra Faysal, bir Fransız savaş gemisiyle Beyrut'a döndü ve halka Fransızlarla anlaştığına dair bir açıklama yaptı. Taraftarlarını anlaşmaya ikna etmeye çalıştı ama başaramadı. Faysal, Müslümanlara ihanet edip İngilizlerin yanında yer almakla ve Suriye'yi Fransızlara satmakla suçlandı. Suriye'deki ihtilâlciler genç subaylar, hem Fransa hem

de İngiltere'ye karşı savaşılmaya hazır olduklarını bildirip, anlaşmayı reddetme kararı aldılar. Bağımsızlık yanlısı eğimlerin ağırlık kazanmasıyla Faysal, Suriye üzerindeki otoritesini ve kontrolünü kaybetti. (Kedorie, 1971/ Kılınçkaya, 2008;133)

Sevr Anlaşmasını, Osmanlı Hükümeti kabul etse de, Osmanlı Meclis-i Mebûsan'ı son kez toplanarak Anadolu'nun işgaline karşı mücadele etmek ve bağımsız bir Türk Devletinin sınırlarını belirlemek üzere Misakımillî'yi ilan etmiştir. Türk Milleti, Sevr Antlaşmasını kendisinin varlığını ortadan kaldırmaya yönelik bir tehdit olarak algılamış ve Misakımillî sınırları içinde bağımsız bir devlet kurmak için Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde Millî Mücadeleyi başlatmıştır. Misakımillî'nin 1. maddesi işgal altındaki Arap topraklarının geleceği ile ilgili olup: *“Osmanlı İmparatorluğunun Araplarla meskûn olan ve mütarekenin imzası tarihinde muhasım devletlerin işgalleri altında bulunan kısımların mukadderatı; ahalinin serbestçe reylerine müracaat suretiyle halledilmek icap eder. Mütebaki kısımlar hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür.”* hükmünü taşımaktaydı. (Kılınçkaya, 2008;159) Bu ifade Misakımillî sınırları dışında kalan Osmanlı topraklarındaki Arap nüfusun yaşadığı toprakların da işgalini reddetmekte, söz konusu toprakların hâkimiyetinin Arap halklarının özgür iradelerine bırakılması gerektiğini vurgulamaktadır.

2.1.1.2. King-Crane Komisyonu

I. Dünya Savaşı sonrası Suriye'nin geleceğini tayin konusunda İngilizler ve Fransızlar arasında anlaşmazlık yaşandı. Bunun üzerine Amerikan Başkanı Wilson, Dr. Henry C. King ve Charles R. Crane'den oluşan bir komisyonu incelemelerde bulunmak ve Suriyelilerin görüşlerini almak üzere Suriye'ye gönderdi. Üyelerinden dolayı bu komisyona “King-Crane Komisyonu” adı verilmiştir. (Fromkin, 1993/ Umar,2004;361)

Komisyon 10 Haziran 1919 da Yafa' ya ulaştı. Suriye'de 42 gün kaldı. 1520 köy ve şehri ziyaret etti. (Beledi, 1988/Umar, 2004; 362)

Haşim el-Attasi başkanlığında 20 kişilik heyet komisyonla görüşmesinde aşağıdaki isteklerde bulunmuştur:

- 1- Kuzeyde Toros Dağlarından ve güneyden Refah ve Akabe'ye kadar uzanan, doğuda Fırat ve Habur'dan Akdeniz'e kadar Suriye'nin tam bağımsızlığı;
- 2- Suriye, merkezîyetçi olmayan esas üzerine anayasal bir krallık devletidir. Kralı da Emir Faysal'dır;
- 3- Milletler Cemiyetinin 22. maddesi yani manda ilkesi kabul edilmeyecektir. Suriye kendi kendini yönetebilir;

- 4- Barış konferansı, Suriye'nin mandaya karşı protestosunu kabul etmezse Suriye Amerikan mandasını tercih eder;
- 5- Şayet ABD, Suriye mandalığını kabul etmezse, 20 yıl süresince idari ve iktisadi yardım sınırını geçmemek şartıyla İngiltere mandası kabul edilir;
- 6- Fransız mandası ve Fransa'nın Suriye'de iddia edeceği herhangi bir hak kabul edilmez;
- 7- Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması reddedilir ve Suriye'nin herhangi bir parçasına Yahudi göçü kabul edilemez;
- 8- Her türlü bölünmeye karşı Suriye'nin birliği güvence altına alınmalıdır. Onu bölmeyi amaçlayan hiçbir antlaşma kabul edilmez;
- 9- Irak'a tam bağımsızlık verilmelidir;
- 10- Barış konferansında haklarını savunmak için Suriye'ye kendisini temsil eden bir heyet göndermesine izin verilmelidir. (Umar, 2004; 362)

King-Crane Komisyonu raporunu, 28 Ağustos 1919'da Amerikan Delegasyonu Başkanı Frank Polk'a verdi. Ancak rapor İngiliz ve Fransızların Suriye'deki emellerini engellediği için Başkan Wilson'un açıklanmasına izin verdiği 1922 yılına kadar gizli kaldı. (Umar, 2004; 367)

2.2. Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye-Suriye İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu ile birlikte Suriye'nin de işgal edilmesi ve İngilizlerin bağımsızlık vaadini yerine getirmemesiyle Suriye'de isyanlar başladı. Anadolu'da olduğu gibi Suriye'de de 1919 yılında direniş ve bağımsızlık savaşını yürütmek amacıyla "Suriye-Filistin Müdafa-î Kuva-î Osmaniye Heyeti" kuruldu. Heyetin Başkanı Ayntab Kumandanı Binbaşı Ali Şefik (Özdemir) Bey'di. Teşkilat kısa sürede Şam, Halep, Humus, Beyrut, Hama, Trablusşam ve Kuneytra'da şubeler açtı. Arap Milliyetçileri ve Faysal Hükümetinde önemli idari makamlarda bulunan Dr. Abdurrahman Şahbender, Arap Hükümeti Savunma Bakanı Abdülhamid Paşa, Savunma Bakanlığı Müsteşarı Mustafa Nimet Bey, Adliye Bakanı Celal Bey, Eğitim Bakanı Haşim Bey gibi önemli pozisyonlardaki kişiler bu yapıya katıldı. (Umar, 2004; 428)

Suriye'deki Kuvayimilliyecilerin faaliyetleri genelde Türkiye sınırına yakın olması nedeniyle Halep şubesi üzerinden yürümekteydi. Halep Heyeti Merkeziyesi Antep, Urfa, Adana ve Maraş'taki Kuvayimilliyecilerle teşkilatları ile işbirliği içerisinde olup, Türk Genelkurmayı ile ilişkileri Maraş'taki 2. Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey vasıtasıyla yürütülüyordu. (Umar, 2004; 429)

Mustafa Kemal Paşa 9 Mayıs 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) üçüncü oturumunda yaptığı konuşmada:

-Suriyeliler, muhtelif merkezlerden bizimle öteden beri anlaşmak istediklerini belirttiler. Emir Faysal bizimle temasa geçmeden evvel Hükümet-i Merkeziye ile de Suriye Sultanı olan zatın gönderdiği bir murahhas vardı. Ona, Emir Faysal ve Hükümeti tarafından tasdik edildikten sonra tekrar buraya salahiyet sahibi zevatla gelmesini söyledik. Anlaşma esasları kaleme alınmış fakat imza vâz olunmamış, nevama bir müsvedde yapılmıştı.

İfadeleriyle Suriye'deki işgale karşı olan direnişe destek verildiğini vurgulamıştır. (Umar, 2004;440)

Suriye'deki Kuvayımilliyeciler de Anadolu'daki kurtuluş mücadelesine destek amacıyla Suriye sınırında Fransızlara darbe vurup Anadolu içlerine ilerlemelerine engel olmuşlardır. (Çolakoglu,1991/ Umar, 2004;429)

Türk Kuvayımilliyeciler ile Arap bağımsızlık taraftarları arasındaki işbirliği; Suriyelileri, Fransızlara karşı harekete geçirmiştir. Faysal durumu sakinleştirmek istemesine rağmen Fransızlara karşı Haziran 1920'de açıktan saldırmak zorunda kalmıştır. Bu saldırılar için gerekli cephane Türkiye'den Ayntab üzerinden sağlanmıştır. Türkler ile Araplar arasındaki bu işbirliğini daha sağlam temellere oturtmak için Arap Müdafai Milliye Cemiyeti erkânından Halep Valisi Reşit Tali Bey, Türk Müdafai Milliye Cemiyeti ile anlaşarak ortak düşman Fransızlara karşı birlikte mücadele etmek isteğinde olduğunu bildirmiştir. Bu amaçla Halep Müdafai Milliye Heyeti ileri gelenlerinden Hacı Fatih Efendi'yi Ayntab' a göndermiştir. İki taraf arasında teklif edilen anlaşma metinleri şunlardı;

- 1-Türkler ve Araplar, Fransızları bölgeden çıkarmak için birlikte hareket edecekler.
 - 2-Türk ve Arap memleketleri arasına bir üçüncü hükümetin girmesine müsaade edilmeyecek.
 - 3- Bu esasları muhafaza için Türkler ve Araplar düşman karşısında birbirlerine yardımcı olacaklar.
 - 4- Erzak, malzeme ve nakdi yardım hususları M. Kemal Paşa Hükümetince belirlenecektir.
- Bu antlaşma ile ilgili bilgi ve maddeleri Ayntab Mutasarrıfı Celal Bey, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirip, anlaşmanın yapılması hususunda izinlerini almak istemiştir.(Umar,2004;441-442)

Türk Kuvayı Milliye ile Araplar arasında 2 Temmuz 1920'de Kilis'in Kefergani Köyünde bir anlaşma imzalanmıştır. Türk tarafı adına Kilis Kuvayımilliye Kumandanı Polat ve Heyeti Merkeziye Reisi Recep Bey, Suriye adına Katme mıntika kumandanı ve Hükümet-i Arabiye Jandarma Müfettişi Cemil Bey, Irak Murahhasları Yasin Paşa ve kardeşi Suriye Emniyet Genel Müdürü Taha arasında yapılan görüşmelerde şu anlaşmaya varılmıştır:

1-Türkiye, Irak ve Suriye'yi işgal eden düşmanı kovmak için birlikte hareket edilecek. Bu amaçla Suriye, Türkiye ve Irak'tan üçer kişinin katıldığı dokuz kişilik bir meclis oluşturulacak.

2-Kilis Havalisindeki Kuvayımiliye için iki cebel topu ve dört makineli tüfek Suriye Hükümetine teslim edilecek.

3-İki taraf topraklarında suç işleyenler karşılıklı iade edilecek.

4-Hamam-Katma-Kilis-Ayntab Havalisindeki düşman harekâtı hakkında karşılıklı bilgi paylaşımı yapılacak.

5-Fransız ve Ermenilerin mühimmat ve silah nakliyatı hususunda Halep demiryolu hattını kullanmaları engellenecek.

6- Vatana ihanet eden suçlular karşılıklı teslim edilecek.

7-Kuvayımiliye belgesi taşıyan kişilere silah ve cephane tedarikinde kolaylık gösterilecektir.

8-TBMM'den onay gelinceye kadar Kilis ve Suriye sınırlarında Fransızlara karşı birlik içerisinde hareket edilecektir.

9-Ortaya çıkan ihtiyaçlara göre sonradan karar alınabilecektir.

10-Bu hususun tatbikini Kilis Heyeti Merkeziyesiyle mumaileyhim istizan edeceklerdir.

11- Taraflar arasında irtibat subaylıkları kurulacak.

12-Bu antlaşmanın gizliliğine riayet edilecektir. (Umar, 2004;442-443)

Mustafa Kemal Paşa 15 Şubat 1920'de Suriye'de güney bölgesindeki milli direnişi yürütmekle görevlendirilen komutanlardan Halep'teki Şakir Nimet Bey'e gönderdiği telgrafta: "...Mektuplarınızda Suriye, Irak ve Türkiye'nin bağımsızlıklarını elde ederek ortak bir konfederasyon teşkil etmek veya gelecekte kararlaştırılacak tarzda bir bağ tesis eylemek üzere birlikte hareket edilmesi bildirilmiş ve biz de bu teklifinizi kabul ederek ayrıntılı talimat göndermiştik. ..." ifadelerine yer vererek üç ülke arasında bir konfederasyon kurulmasına onay vermişti. Buna ilaveten Suriye'deki direnişin; Havran, Şam, Baalbek civarındaki kuvvetlerle Şam-ı Zübdani Boğazının savunulmasını Amman'daki Merciiyyun kuvvetlerinin düşmanın Sayda, Beyrut' tan iç kesimlere vuku bulacak hareketini yandan tehdit etmesini ve Beyrut, Trablusşam dâhilinde isyan çıkararak, işgal kuvvetlerinin iç kısımlara ilerlemesine engel olunmasını istemiştir. Türk ve Arap milletlerinin arasına girmiş olan Fransız ve Ermeni işgal kuvvetlerinin hızlıca bertaraf edilerek Türk Kuvayımiliyesi ile Suriye'deki direniş arasında bağ tesis edilerek birlikte harekât yapılması istenmiştir. Harekât başladığında vakit kaybetmeden Halep-Hama'daki esas kuvvetlerin Islahiye ve tali kuvvetlerin Antep-Osmaniye istikametlerinde düşmanı arkadan vurmasının çok önemli olduğu bildirilmiştir. Böylece Suriye ve Irak'ta Fransızların ve İngilizlerin aleyhine tesis edilen harekât düşmanların Kilikya, Maraş ve Antep'teki katliamları neticesinde harekete mecbur kalan Kuvayımiliye birliklerine destek sağlanmış olacaktır. Bu sayede Fransızlar Suriye'de meşgul edilerek Anadolu'daki Kuvayımiliyenin işleri kolaylaşmış olacaktır. Mustafa Kemal Paşa: "Suriye ve Irak'ta hâkim olduğumuzu gizlemek değil bilakis izhar ve elimizden geldikçe fiilen ispat etmek

suretiyle zafer elde edileceğine güvenmenizi rica ederim.” ifadeleriyle Suriye ve Irak’taki direnişin Anadolu’daki direnişle ortak yürütüldüğü algısı oluşturarak Fransızlara karşı birlik beraberlik mesajı vermiştir. (Karabekir, 1957;476-479)

Bu belgelerin ışığında Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı yıllarında Irak ve Suriye ile ilişkilerinin iki önemli stratejiye dayandığını görüyoruz. Birincisi, Anadolu’nun güneydoğusunu kurtarmak için Fransız ve İngiliz işgal kuvvetlerine karşı işbirliği yaparak işgal kuvvetlerini iki cephede savaşıma zorlamak. İkinci olarak Türklerle Arapların kendi kaderlerini tayin ve milli hâkimiyete dayalı, bağımsız devletlerini kurduktan sonra yeni gelişmelere göre ortak politikalarla hareket etmek. (Kılınçkaya, 2008;162)

Mustafa Kemal Paşa TBMM’nin 24 Nisan 1920 tarihli gizli oturumunda yaptığı konuşmada:

- ...Evvela hududumuzda bulunan dindaşlarımızla temasa geçmek lazım geldi... Suriye halkı ve Irak halkı yani Arabistan... Suriye’de İngilizler, Fransızların küçük düşürücü tarzdaki idaresine, maruz kaldıktan sonra buralardaki Müslümanlar pek büyük bir hataya duçar olduklarını anladılar ve onu müteakip bir kısmı kendi iç işlerinde bağımsız olmak fakat bir şekilde Camiâ-i Osmaniye dâhilinde bulunmak cihetini düşündüler... Diğer bir kısmı daha ileri gittiler. Bize hiçbir şekilde istiklalin lüzumu yoktur, biz Halifemiz ve Padişahımıza bağlı olarak Camia-i Osmaniye’de bulunacağız dediler... Bizim Suriye’de gaye-i İslamiye ile bağlantılarımız ve ilişkilerimiz artıp çeşitlendikçe, orada bir saltanat tesisi ile uğraşan Emir Faysalın ve... Fransızların nazar-ı dikkatini çekti. Emir Faysal özel elçiler vasıtasıyla bizimle temasa geçti. Bizim cevabımız şundan ibaretti: artık milli hudutlarımız içinde bulunan insan kaynağını ve maddi kaynaklarımızı hududumuz dışında israf etmek istemeyiz. Fakat ittihat kuvvet teşkil edeceğinden bütün İslam Âleminin manen olduğu gibi maddeten de birlik içinde hareket etmesini memnuniyetle karşılırsınız ve bunun içindir ki bizim kendi sınırlarımız dâhilinde olduğu gibi Suriyeliler de kendi sınırları dâhilinde bağımsızlık esasına dayanarak serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilaf veya ittifakın fevkinde federatif denilen şekillerden birisi ile irtibat tesis edebiliriz.

İfadelerini kullanarak Fransız işgaline karşı direnişte koordineli bir mücadelenin önemine dikkat çekmiştir. (Kılınçkaya, 2008;160) Mustafa Kemal Paşa’nın tüm bu ifadeleri ışığında bölgedeki emperyalist işgal güçlerine karşı bağımsızlık mücadelesini kazanabilmek için Suriye ve Irak’la dayanışma içinde ortak hareket ettiğini görmekteyiz.

Suriye Ulusal Kongresi 1920 Mart’ında Fransa’nın karşı çıkmasına rağmen Faysal’ı Suriye Kralı ilan etmiştir. 1920 Nisan’ında Müttefikler Yüksek Konseyinin San Remo’daki toplantısında Lübnan ve Suriye’nin Sykes-Picot gizli anlaşması doğrultusunda Fransız

mandası olmasına karar verilmesi üzerine harekete geçen Fransa, Suriye ve Lübnan'ı işgal etmiş ve bu durum 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanmıştır. (Arı, 2008:110)

Dolayısıyla Faysal'ın, Filistin ve Lübnan'ı içine alan Suriye Krallığı talebi San Remo Konferansında İngiltere ve Fransa'nın ortak kararıyla reddedildi. Filistin, Suriye'den ayrı bir yönetim bölgesi olarak kabul edildi. Suriye ve Lübnan, Fransız mandasına bırakıldı. 1920 Temmuz'unda Şam'a giren Fransızlar, Faysal'ı tahttan uzaklaştırdılar. Suriye'yi Lübnan Devleti, Şam Devleti, Halep Devleti, Alevi Bölgesi Dürzi Bölgesi olarak parçalara ayırdılar. Ancak 5 Aralık 1924'te Şam ve Halep Devletlerini, Suriye Devleti adıyla tekrar birleştirdiler. 1936'da Alevi ve Dürzi devletleri de Suriye Devletine katıldı.

1920 Ağustos'unda Fransızlar, Beyrut, Tablüşşam, Sayda ve Sur'u kapsayan bir Büyük Lübnan Devleti kurulduğunu açıklamış ve 1926 Mayıs'ında Lübnan için bir anayasa kabul ederek Lübnan Cumhuriyeti kavramını kullanmıştır. (Koyuncu, 2013;89)

Türk kültürünün yoğun olduğu Halep ve civarında I. Dünya Savaşındaki Arap İsyanlarına katılanların bile Fransız işgaliyle birlikte Türkiye ile işbirliği ve ittifak arayışlarına girmiştir. Türkiye ile birleşme fikri 1920'lerin başında Halep'te hâkim düşünce haline gelmiştir. Bu düşüncenin yalnızca Halep ile sınırlı kalmadığı, Faysal'ın bile Türkiye ile federasyon fikrini desteklediği ileri sürülmüştür. (Umar, 2003;375) Suriye'deki Türk Kuvayimilliyeciler "Suriye'nin Kurtuluşu İslam Birliği ve Türk-Arap İşbirliği İçin Demokrat Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kurmuşlardır. (Umar, 2004; 441) Ancak tüm bu çabalara rağmen, Batı Cephesindeki Yunan işgali nedeniyle iki cephede birden savaşamayacak durumda olan Ankara Hükümeti 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara Antlaşmasını imzalayarak Güney Cephesindeki savaşı sonlandırmak zorunda kalmıştır.(Öztürk1988 / Umar, 2004;429)

Ankara Anlaşması, Halep'te büyük infial uyandırmış, direnişe katılan milliyetçi çevreler ihanete uğradıkları hissine kapılmışlardır. Bu tarihten sonra Halep, yüzünü Şam'a dönerek Türkiye ile birleşme fikrinin yerini Birleşik Suriye için mücadele fikri almıştır. Suriye'de Fransızlara karşı direnişin liderliğini yapan İbrahim Hannanu, yakalandıktan sonra çıkarıldığı mahkemede askeri operasyonların doğrudan Ankara'daki Mustafa Kemal Hükümetinin emrinde yapıldığını söylemiştir. (Khoury, 1987/ Okur; 2004;18-19)

Suriye, II. Dünya Savaşının bitimine kadar Fransız işgali altında kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası 1946'da Fransız Mandasının sona ermesinden sonra 1963'deki Baas rejimine

kadar ülke yönetiminde Osmanlı'da eğitim görmüş kentli elit Sünni politikacılar hâkim olmuşlardır. (Arı, 2004;695-696)

2.3. Fransız Manda Yönetiminin Sona Ermesi

Bir Akdeniz Ülkesi olarak Fransa'nın Mısır ve Suriye'ye ilgisi 13. Yüzyıla kadar uzanmaktadır. Haçlı seferleri sırasında Fransa Kralı'nın Hristiyan Marunîlere hizmetlere karşılık olarak “Charte” vermesinden dört yüzyıl sonra XVI. Lui'nin Marunîleri himayesine alması, Fransa'nın 1535'te Osmanlı'dan aldığı imtiyazlar, Napolyon Bonapart'ın 1798'deki Mısır Seferi, Fransa'nın Suriye ile olan ilişkilerinin artmasını ve bölgenin Katolik Hristiyanları ile geleneksel yakınlıklarını kuvvetlendirmesini sağlamıştır. (Arı, 2008:107)

Fransız işgali altındaki Suriye'de, II. Dünya Savaşına doğru 1936'da Suriyeli liderler ile Fransa'daki Leon Blum'un Halk Cephesi koalisyonu arasında bir anlaşma taslağı kaleme alınmıştır. Anlaşma, Fransa'ya Suriye'nin hava ve deniz üslerinden yararlanma hakkını vermekle beraber Suriye kâğıt üstünde de olsa özgürlük sağlamış ve Milletler Cemiyetine üye olabilme imkânı vermiştir. 1938'de Fransa'da Blum hükümetinin sol koalisyonun dağılması ve Fransız parlamentosunun anlaşmayı onaylamaması üzerine Fransız yüksek komiseri, 1930 Anayasasını askıya almış, Suriye bağımsızlığını elde etmek için II. Dünya Savaşı'nın bitişini beklemek zorunda kalmıştır. (Arı, 2008:162)

II. Dünya Savaşı devam ederken, İngilizler ellerindeki sınırlı askeri kuvvetlerle bölgenin tamamını savunamayacaklarını düşünerek Türkiye'ye Halep ve Kuzey Suriye'yi işgal etmesi için teklifte bulunmuşlar ancak dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bu teklifi reddetmiştir. (Khoury, 1987 / Okur; 2004;26)

1943'te Suriye ve Lübnan'da Halkın tepkisi ve İngiltere'nin baskısı ile anayasa yürürlüğe konarak seçimlerin yapılmasına izin verilmiştir. Ulusal Blok liderlerinin iktidara geldiği bu seçimlerde İstanbul'da eğitim görmüş ve Osmanlı geleneğine göre yetişmiş bir bürokrat olan Şükri el- Kuvvetli meclis tarafından Suriye Devlet başkanlığına seçilmiştir. (Arı, 2008:167) Bu durumu kabullenmek istemeyen Fransa, 1945'te Suriye ve Lübnan'a askeri müdahalede bulunmuş, ancak BM'nin 1946 Şubat'ındaki kararı ve İngiltere'nin müdahale olasılığının gündeme gelmesiyle Fransa bölgeyi boşaltmak zorunda kalmıştır. Fransız askerlerinin 1946'da ülkeyi terk etmesiyle Suriye resmen bağımsızlığını elde etmiş oldu. (Arı, 2008:168)

1948’de Filistin topraklarında İsrail Devletinin kurulması sonrası Suriye’de bir dizi askeri darbeye sonuçlanan iç siyasi kargaşa dönemi başlamıştır. 1949 Mart ayında Albay Hüsnü Zaim bir askeri darbe ile Şükri el-Kuvvetli hükümetine son vermiş, böylece Osmanlı veya Avrupa’da eğitim görmüş kentli Sünni elitlerin hakîm olduğu Suriye politikası, kırsal kökenli genç subayların eline geçmiştir. Zaim’in beş ay süren iktidarı Albay Sami Hinnavi tarafından Ağustos ayında düzenlenen yeni bir darbe ile son bulmuşsa da Hinnavi’nin iktidarı da aynı yılın Aralık ayında başka bir darbeye Albay Edib el-Şişekli’ ye geçmiştir. Şişekli 1954 Şubat’ına kadar iktidarda kalmıştır. (Moshe Ma’oz, 1999- Monroe Elizabeth, 1954 / Arı, 2008:267) Albay Şişekli, 1952 Nisan’ında tüm siyasi partileri yasaklayarak Arap Kurtuluş Hareketi adlı tek partiye ülkeyi yönetmeye başlamıştır. 1953 Temmuz’unda yapılan referandumla ülkenin başkanlık rejimiyle yönetilen bir cumhuriyet olduğu ve Albay Şişekli’nin de ilk devlet başkanı seçildiğini belirten yeni bir anayasa kabul edilmiştir. (Arı, 2008:268) Ancak Albay Şişekli de 1954 Şubat’ında Albay Faysal El Attasi öncülüğündeki darbeye görevden uzaklaştırılmış, kısa süren Haşim Attasi’nin devlet başkanlığının ardından Eylülde yapılan seçimlerde Şükri el-Kuvvetli yeniden devlet başkanlığına seçilmiştir. (Arı, 2008:270) Şükri el-Kuvvetli’den sonra Hafız Esad’ın iktidara gelmesine kadarki yirmi yıl boyunca, başarısız birkaç darbe girişimiyle birlikte on beşten fazla askeri darbenin gerçekleştiği bir siyasi istikrarsızlık dönemi yaşanmıştır. (Eyal Zisser, 2000/ (Gaytancıoğlu, 2008;10) 13 Kasım 1970’te kansız bir darbeye iktidarı ele geçiren Hafız Esad, Mart 1971’de yapılan halk oylamasıyla devlet başkanı seçilmiş ve 2000’deki ölümüne kadar Baas ideolojisine dayanan bir diktatörlükle ülkesini kesintisiz bir şekilde yönetmiştir.

2.4. Süveyş Kanal Sorunu ve Suriye Krizi (1957)

Suriye, 1957’den itibaren Mısır ve Sovyetler Birliğiyle başta askeri olmak üzere pek çok alanda yakın bir işbirliği ve ittifak ilişkisi içine girerek yoğun şekilde silahlanmaya başlamıştır. Atlantik İttifakının bir üyesi olan ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ortak dış politika yürütmeye çalışan Türkiye, Suriye’deki bu silahlanmayı kendisi için bir tehdit olarak algılamıştır. Mısır ve Rusya’nın desteğini arkasına alan Suriye’nin gerilimi tırmandırma politikası 1957 sonuna kadar devam eden ve iki ülkeyi askeri bir çatışmanın eşiğine kadar getiren bir krize neden olmuştur.(Arı, 2004:675)

İngiltere öncülüğünde oluşturulan ve Türkiye’nin aktif olarak liderlik yaptığı Bağdat Paktını, Mısır ve Suriye kendilerine karşı kurulmuş bir ittifak olarak gördükleri için

katılmamış ve Paktın tek Arap üyesi olan Irak Krallığının bir askeri darbe ile devrilmesi sonucu Bağdat Paktında Arap Devleti kalmamıştır. Türkiye'nin müttefiki olan İngiltere, Fransa ve İsrail'in Süveyş Kanalı'nın hâkimiyeti için Mısır'a saldırması, Arap Ortadoğu'suyla ilişkilerinde ciddi ve kalıcı sorunlara yol açmıştır. Türkiye, savaş başladıktan sonra her ne kadar İsrail Büyükelçisini geri çağırsa da bu Arap âlemini tatmin etmemiş, Enver Sedat Kahire' deki *El-Cumhuriye gazetesinde* yayınlanan bir makalesinde:

-Esasen, Türkiye, Bağdat Paktı kanalıyla İngiltere'yi ilk defa Mısır'a taarruza teşvik eden memleketidir. Türkler, Suriye'nin Mısır'ın yardımına koşacağını Mısır'ın yenileceğini ümit etmekteydiler ve böyle bir hal vukuunda Komünizme karşı koymak bahanesiyle Suriye'de bir hükümet darbesi tertipleyeceklerdi. Bu plan, Mısır'ın düşmana kahramanca karşı koyması ve Cumhurbaşkanı Nasır'ın Suriye'yi harbe karıştırmamak kararı sayesinde suya düşmüştür.

Şeklinde açıklama yapması Arap dünyasında Türkiye'ye karşı oluşan tepkinin ne kadar şiddetli olduğunu göstermiştir. (Kürkçüoğlu, 1972; 103)

13 Nisan 1957'de Ürdün'de Krala karşı başarısız bir darbe girişiminde bulunan Ürdün Genel Kurmay Başkanı, Ali Abu Nuwar Suriye'ye sığındı. Ürdün-Suriye arasında başlayan bu gerginliğe Mısır'ın da müdahalesiyle Ortadoğu'da gerginlik tırmanmaya başladı. 11 Mayıs'ta *El Ürdün Gazetesi* ve Amman Radyosu tarafından, Mısır Hükümetinin, Suriye ve SSCB'nin desteğiyle, Ürdün, Suudi Arabistan, Irak ve Libya'daki monarşileri yıkarak cumhuriyet kurmak için planlar yaptığı yönünde yapılan haberler, ilişkilerdeki gerginliği daha da arttırdı. (Kürkçüoğlu, 1972;105-106) Bu gerginlik devam ederken Moskova'da bulunan Suriye Savunma Bakanı Halit El Azm'ın 6 Ağustos 1957'de SSCB ile ekonomik ve teknik yardımı öngören bir anlaşma imzalamasının ardından 13 Ağustos'ta Suriye hükümeti, üç Amerikalı diplomatı darbe yapmaya çalıştıkları iddiasıyla sınır dışı etti. Suriye ordusunda bazı tasfiyeler yapıldı. Genel Kurmay Başkanı Nizamettin emekliye sevk edilerek yerine komünist eğilimli Albay Afif Bizri getirildi. Bu gelişmeler ABD, İngiltere, Irak, Ürdün, Lübnan ve özellikle de Türkiye tarafından SSCB'nin Suriye üzerinden Ortadoğu'da hâkimiyet kurmaya çalıştığı şeklinde algılandı ve Suriye'nin SSCB'nin peykine dönüştüğü dillendirmeye başladı. (Kürkçüoğlu, 1972;107-108)

Ortadoğu'daki gelişmeleri değerlendirmek amacıyla Irak Kralı Faysal, Ürdün Kralı Hüseyin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson 1957 Ağustos sonlarına doğru Türkiye'de bir araya geldiler. Moskova ve Kahire, Henderson'u hükümet darbeleri uzmanı olarak niteleyerek bu görüşmeleri, ABD'nin

Suriye'nin komşularını Suriye aleyhine kışkırttığı şeklinde yorumlayarak tepki gösterdi. 10 Eylülde Sovyet Başbakanı Bulganin, Başbakan Menderes'e gönderdiği mektupta; Suriye sınırına askeri yığınak yapıldığı ve Suriye'ye saldırı amacıyla ABD'den Türkiye'ye silah gönderildiği yönünde raporlar olduğunu, Ortadoğu'da barışı tehdit eden bu tür girişimlerin Türkiye'nin başına büyük felaketler açacağı tehdidinde bulundu. Bulganin, Türkiye ve Suriye arasında çıkacak bir savaşın mahalli çapta kalamayacağını I. ve II. Dünya Savaşlarının başlangıcının da mahalli çatışmalar olduğunu hatırlatarak yeni bir Dünya Savaşını başlatabilecekleri imasında bulundu. Başbakan Menderes, bu mektuba sert bir şekilde cevap vererek Rusya'nın iddialarını reddetti. Türkiye'nin ne Suriye ne de başka herhangi bir ülkeye saldırmak niyetinde olmadığını, Suriye'nin bir silah deposu haline getirilmesinin tabii olarak Türkiye'de güvenlik endişesi uyandırdığını dile getirdi. SSCB'nin bu baskılarının 1945'te olduğu gibi Türkiye için endişe verici olduğunu Türkiye'nin barışın korunması konusunda başkalarının tavsiyesine ihtiyacı olmadığını belirterek meydan okudu. (Kürkçüoğlu, 1972;109-110) Öte yandan Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Kruşçev, 9 Ekim 1957'de *New York Times* muhabiri James Reston'a Moskova'da verdiği mülakatta: *"Türkiye askerlerini Suriye sınırına çekmekle bizimle olan sınırında boşluklar açıyor. Bunu yapmaması gerekir. Çünkü Türkiye çok zayıftır. Bir savaş halinde bir gün bile dayanamaz. Savaş patlak verirse biz Türkiye'ye yakınız, siz Amerikalılar ise değilsiniz. Silahlar patlayınca, roketler uçmaya başlayabilir, o zaman da düşünmek için vakit artık çok geç demektir."* ifadeleriyle açıkça Türkiye'ye yönelik bir saldırı tehdidinde bulundu. Bu tehdide karşı ABD Dışişleri Bakanlığı yayınladığı bildiride ABD'nin dost ve müttefiki olan Türkiye için Kuzey Atlantik Antlaşması gereğince yüklendiği taahhütlere sıkı sıkıya bağlı olduğu bildirdi. ABD Dışişleri Bakanı Dulles da: BM Genel Kurulundaki konuşmasında; kuzeyinde SSCB'nin kendi askeri gücü güneyinde de silah deposu haline getirdiği Suriye nedeniyle Türkiye'nin tehlikede olduğuna dikkat çekti. Bu gelişmeler sırasında SSCB'nin iki savaş gemisi Suriye'nin Lazkiye limanını ziyaret ederken diğer taraftan da ABD'nin güdümlü füze kruvazörü Canberra ve ABD 6. Filosu da İzmir Limanını ziyaret etti. (Kürkçüoğlu, 1972;110-111)

ABD Başkanı Eisenhower, Başbakan Menderes'e gönderdiği mesajda, Suriye'nin bir saldırısı karşısında Türkiye, Irak ve Ürdün'ün bu ülkeye karşı askeri bir harekâta girmek zorunda kalması halinde ABD'nin kendilerine derhal silah yardımı yapacağını bildirdi. Ayrıca ABD, Batı Avrupa'daki hava kuvvetlerinden bir kısmını Adana'ya gönderdiği gibi, 6. Filoyu da Doğu Akdeniz'e yönlendirdi. (İbas, 2004;26)

Küresel güçler karşılıklı açıklamalarıyla gerginliği tırmandırırken bölge ülkeleri sorunun çözümü için çaba harcıyordu. Krizin çözümü için Suudi Arabistan'ın arabuluculuk teklifi Suriye tarafından reddedilince 1957 Krizi, BM gündemine taşınarak 30 Ekim'de BM Genel Kuruluna iki ayrı karar tasarısı sunulmuştur. İki tasarı da oylamaya sunulacağı sırada Endonezya Temsilcisi her iki tasarının oylanmasında ısrar edilmemesini ve Türkiye ile Suriye'nin dostluk içinde bira arada yaşayarak uzlaşma yollarını aramalarını önerdi. Bunun üzerine Suriye temsilcisi kardeş bir Asya ülkesinin bu tavsiyesini dikkate alacağını bildirerek tasarısını geri çekmiş ve böylece kriz kendiliğinden çözüm sürecine girmiştir. 29 Ekim 1957'de Moskova'daki Türk Büyükelçiliğinin, Cumhuriyetin kuruluş yıldönümü ile ilgili hazırlamış olduğu resepsiyona Kruşçev, Bulganin ve Mikoyan bizzat katılmışlar ve Kruşçev'in "*Savaş asla olmayacak*" sözleriyle SSCB ile olan ilişkiler de normalleşme sürecine girmiştir. (Kürkçüoğlu, 1972; 116)

Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonrasında, İngilizler Fransızlar ve İsrail ile yaşanan kriz, Mısır ve Suriye'nin kendilerini tehdit altında hissetmesine sebep olmuştur. Bu tehdit algısıyla güçlerini birleştirmeye karar veren Mısır ve Suriye, 1 Şubat 1958'de yapılan bir anlaşmayla "Birleşik Arap Cumhuriyeti" adı altında tek bir devlet haline gelmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) girişimi, 1961'de Şamlı Sünni subayların darbesiyle son bulmuştur. Suriye'nin tekrar bağımsız bir devlet oluşunun ardından Arap sosyalizmi ideolojisine dayanan Baas Partisi yönetimi ele geçirmeye başlamış, 13 Kasım 1970'te Hafız Esat bir darbeye iktidara gelmiştir. (Manaz, 2003/Gaytancıoğlu, 2008; 10):

Süveyş Kanalı üzerinden başlayarak Türkiye ve Suriye'yi savaşın eşiğine getiren bu kriz, Ortadoğu' da bir Türk ve NATO tehdidi olduğuna ve SSCB'nin bu tehditten korunmak için tek güvence olduğuna Arapları inandırmış ve Baasçı Arap Sosyalizmi ideolojisiyle birlikte SSCB'nin Mısır, Suriye ve Irak'taki varlığı ve hâkimiyeti kurumsallaştırmıştır. (Kürkçüoğlu, 1972; 127)

2.5. Suriye'de Siyasi ve İdari Yapı: Baas Faktörü

Başkenti Şam olan Suriye Arap Cumhuriyeti, (Al Jumhuriyah al Arabiyah as Suriyah) 1946'da Fransız Mandasından kurtularak bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsızlık günü 17 Nisan 1946'dır. 1963'ten 8 Aralık 2024'e kadar askeri bir diktatörlük olarak Cumhuriyet rejimi ile yönetilmiştir. Devlet Başkanlığına 1970'te askeri bir darbeye gelen Hafız Esat 2000'e kadar bu görevi yürütmüş, 17 Temmuz 2000'de vefat edince de yerine oğlu Beşar

Esad geçmiştir. Beşar Esad da, 2000 yılından rejimin yıkıldığı 2024 sonuna kadar Suriye’yi tek partili bir dikta rejimi ile yönetmiştir. Ülkedeki başlıca önemli şehirler Şam, Halep, Lazkiye, Jablah, Baniyas, Hama, Tartus, Humus, Tadmur, Ar Raggah, Al Hasakah, Deyr Ez Zor, Al Qunaytirah ve As Suwayda’dır. 13 Mart 1973’te kabul edilen Anayasaya göre Suriye’nin yönetim biçimi Sosyalist Halk Demokrasisi olarak tanımlanmıştır. (Balbay, 2006 / Gaytancıoğlu, 2008;4)

Suriye Anayasasının 1. maddesinde: “*Suriye, Arap Cumhuriyetleri Birliğinin bir üyesidir. Suriye, Arap Bölgesi Arap Anavatanının bir parçasıdır. Suriye Arap bölgesindeki insanlar Arap milletinin bir parçasıdır.*” ibarelerine yer verilmiştir. Esad rejiminin siyasal iktidarı teorik olarak çok partili başkanlık tipi bir cumhuriyet olarak tarif edilse de anayasanın 8. maddesinde Baas Partisi toplumda ve devlette önder parti olarak tanımlanmış, bu da siyasal sistemi fiili olarak tek partili hale getirmiştir. Anayasanın 4. maddesi resmi dili Arapça olarak belirtmiştir. (Koyuncu, 2013;127) Anayasa göre devlet başkanı aynı zamanda ordunun başkomutanı, Baas Partisi’nin genel sekreteri ve Anayasa Mahkemesinin başkanıdır. (Sarı, 2011;34) Ülkenin en üst yargı organı olan Anayasa Mahkemesi, Devlet başkanı tarafından dört yıllık dönemler halinde atanan beş hâkimden oluşmuştur. Başlıca diğer yargı organları; Yüksek Adli Konsey, Temyiz Mahkemesi ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri olarak belirtilmiştir. (Erdem, 2004;15) 13 Mart 1973 tarihli anayasanın 2. maddesi uyarınca Suriye bir cumhuriyettir. Anayasanın 3. maddesi gereğince İslam Dininden olmak zorunda olan Cumhurbaşkanı, anayasanın 85. maddesi uyarınca 7 yılda bir halk oylaması ile seçilmiştir. Cumhurbaşkanı seçilme yaşı, 2000 yılına kadar 40 iken 2000 yılında Beşar Esad’ın cumhurbaşkanı seçilebilmesi için 34 e düşürülmüştür.(Koyuncu, 2013;126)

Suriye yönetiminde uzun yıllar tek başına iktidar olan Baas Partisi 1943’te Suriye’de örgütlenme faaliyetlerine başlamış, 1950’li yılların ortalarından itibaren Suriye politikalarında etkili olmuştur. (Arı, 2004;695-696) Suriye ve Irak’ta 1950’lerden itibaren varlığını hissettirmeye başlayan ve 1960’larda iktidarı ele geçiren Arap Baas Sosyalist Partisinin kurucuları Suriyeli koyu birer Arap milliyetçisi olan Salah Bitar ile Mişel Eflâk’tır. Baas, Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün’ü içine alan Bereketli Hilal üzerinde bir Büyük Suriye kurma ideolojisine sahiptir. İslamiyet’ten ziyade Arap kültürünü temel alan Baas için Hatay, Arap Anavatanının vazgeçilemez bir parçasıdır. Yabancı sermayeye karşı olan parti, özel mülkiyete de sınırlamalar getirmektedir. 1958’de Suriye ve Mısır’ın BAC adı altında

birleşerek tek bir devlet olmasında aktif rol alan Suriye Baas partisi, kabinede dört bakanla temsil edilmiştir. (Arı, 2008:271)

Partinin tüzüğüne göre Baas Partisi evrensel bir Arap Partisidir. Parti; milli, sosyalist, halkçı ve devrimcidir. Yedinci maddeye göre: Arap Anavatanı; Toros Dağlarından Basra Körfezine, Arap Okyanusuna (Hint Okyanusu), Etiyopya Dağlarına, Büyük Sahraya, Atlantik Okyanusuna ve Akdeniz'e kadar uzanan topraklardır. Baas İdeolojisi bütün Arapları, tek bir Arap Devleti çatısı altında toplama amacındadır. Partinin dış politikasına yön veren temel ilke, Arap milliyetçiliğidir. (Armaoğlu, 1989; 208) Suriye milliyetçiliğini değil, bütüncül bir Arap milliyetçiliğini savunan Baas, Irak, Filistin ve Ürdün'ü de içine alan Büyük Suriye idealini benimsemiştir. Ayrıca Hatay, Suriye'ye geri verilinceye kadar, Arap Birliği ülkelerinin Türkiye ile münasebetlerini kesmelerini istemektedir. (Armaoğlu, 1989/ Gaytancıoğlu 2008;11)

Baas ideolojisinin nihai hedefi; Atlas Okyanusu'ndan Basra Körfezi'ne kadar bütün Arap halklarını ve devletlerini birleştirmektir. Baas Partisinin üç kutsalı: birlik, özgürlük ve sosyalizm birbirinden ayrılmaz idealler olarak, partinin ekonomik ve siyasi görüşlerinin çerçevesini de belirlemiştir.(Şen,2004/ Gaytancıoğlu,2008;17)

Baas Partisinin yönetim organları: Ulusal Komutanlık, Bölgesel Komutanlık ve Halk Konseyidir. Halk Konseyinin 250 üyesi mevcuttur. Üyeleri dört yılda bir halk tarafından seçilen Halk Konseyi, Devlet Başkanlığı için aday belirleme, bütçeyi ve kanunları hazırlamakla görevlidir. Halk Konseyinin başkanı bir yıl için üyelerin gizli oyu ile seçilir. Baas İdeolojisi anayasanın başlangıç metninde “*Sosyalist Arap Baas Partisi, devrimci bir kimlik ve anlayışla, milliyetçi mücadeleyi sosyalist mücadele ile birleştiren, Arap milletinin isteklerini şanlı geçmişi ile bağlayan, Arap milletinin özgürlüğü için zaferler kazanmasını sağlayan geleceğe dair özlemini ifade eder*” şeklinde tarif edilmiştir. (Koyuncu, 2013;127)

Baas, Arap Birliğinin, sosyalizmden önce gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. Arap ülkeleri tek-tek gerçek iktisadi kalkınmayı gerçekleştirebilecek bir ekonomik güce sahip olmadığından kalkınmanın, ancak birlik sağlandıktan sonra gerçekleşebileceği kabul edilmiştir. (Atay, 2000 / Gaytancıoğlu,2008;17)

Baas ideolojisinin mimarlarından Mişel Eflak, sosyalizmi temel ilke olarak kabul etmekle birlikte, Marksist ideolojideki gibi dini reddetmemiş, tam aksine dini, etnisitenin önemli bir aktörü olarak görmüştür. İslam'ı da Arap milliyetçiliğinin bir parçası olarak

vurgulamıştır. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'i de bir peygamberden daha çok Arap ulusunun kurucu lideri kabul etmiştir. İslam Dininin de Arap milliyetçiliğine etik değer olarak katkı sağlayacağını savunmuştur. (Koyuncu, 2013;92-93) Baas Partisi için sosyalizm bir amaç olmaktan çok bir araç konumundadır. Bu yüzden de 1953'e kadar sosyalizm partinin isminde yer almamıştır. 1953'de Ekrem Hurani'nin Arap Sosyalist Partisi ile birleştikten sonra ismi Arap Baas Sosyalist Partisi olmuştur. Batı sosyalizmini kabul edemeyeceklerini belirten Eflak, sosyalizmin Arap ulusuna ve Arap milliyetçiliğinin siyasal mücadelesine hizmet edecek bir ideolojiye dönüştürülmesi gerektiğini belirtmiştir. (Şen,2004/Koyuncu,2013;95) Eflak'a göre komünist felsefe bireyselliği göz ardı edip saygı duymazken, Baas Sosyalizminin bireysellik ve bireyin özgürleştirilmesi üzerine kurulması gerekmektedir. (Koyuncu, 2013;95)

Arap Anavatanının sınırlarının Toros Dağlarından başladığını iddia eden Baas Partisinde 1966'da bir iç darbeyle Alevi kökenli liderlerin partinin yönetimini ele geçirmesiyle Suriye'nin Hatay üzerindeki hak iddiaları daha yüksek sesle dillendirilmeye başlamıştır. (Arı 2008:635)

1966'dan itibaren Baas içinde Pan-Arabizm ile Suriyecilik görüşleri arasındaki mücadele ciddi şekilde kendini göstermiştir. 1967 İsrail yenilgisinde asker kökenli Baasçıların, sivil siyasilere yönelik suçlamalarıyla bu görüş ayrılığı bir çatışmaya dönüşmeye başlamıştır. Partinin kurucuları olan Mişel Eflak ve Salah Bitar, Pan Arabizm yanlısı iken Salah Cedid Suriye toplumunun desteğini kazanmaya ve toplumun sosyal değişimini sağlayarak rejimin istikrarını korumaya önem vermişlerdir. Cedid, devrimlerin kalıcı hale getirilme sürecinde kaybedilen toprakların geri alınması sürecini ertelemeyi ve İsrail ile mücadeleyi gerilla örgütleri aracılığıyla yürütmeyi savunurken, buna karşı çıkan ve İsrail ile mücadelenin ordu tarafından yürütülmesi gerektiğini iddia eden Hafız Esad öncülüğündeki Baasçı askerler "Tashih Hareketi" adı verilen bir darbeyle Kasım 1970'te yönetimi ele geçirmiştir. (Sür,2004;126)

Suriye Halk Meclisi 250 üyeden oluşmakta olup, Mecliste faaliyet gösteren başlıca siyasi partiler şunlardır:

- 1.Arap Sosyalist Diriliş Partisi (Baas). Baas Partisi Başkanı aynı zamanda hem devlet başkanı hem de Ulusal Cephenin genel sekreteridir.
2. Suriye Arap Sosyalist Partisi (SASP), Parti lideri Ghassan Abd-al-Aziz Uthman'dır.
- 3.Arap Sosyalist Birliği (ASB) Parti Lideri, Fayiz İsmail'dir.
- 4.Suriye Komünist Partisi (SKP) Parti Lideri Yusuf Faysal'dır
- 5.Arap Sosyalist Birlikçi Partisi(ASBP) Parti Lideri Safwan Qudsi'dir.

6.Sosyalist Birlik Demokratik Partisi (SBDP) Parti lideri Ahmed el Esat'tır (Erdem,2004;15-16)

Hafız Esad, Suriye halkı ve Arap devletleriyle olan ilişkilerinde İslam'ın güçlü etkisini fark etmiş ve bu güçten yararlanmak istemiştir. Şii Konseyinin Başkanı olan İmam Musa Sadr'dan aldığı bir fetvayla Aleviliğin, Şiiliğin bir kolu olduğunu kabul ettirmiştir. Ayrıca Salah Cedid döneminde 1969'da Anayasaya konulan devlet başkanı yemin metnindeki "Onurum ve şerefim üzerine yemin ederim" ifadesi, "Ekber olan Allah adına yemin ederim" şeklinde değiştirilmiş ve anayasaya devlet başkanının Müslüman olma şartı konulmuştur. (Erdem, 2004;49)

Hafız Esad, iktidarının başlangıcında, Suriye Ulusal Birliği içinde toplanmış bulunan Nasırcı, Komünist ve Baasçılar ile Sünni Müslüman Kardeşler Örgütünden (MKÖ) güçlü bir iç muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. Suriye İslami hareketi, Hafız Esad'ın da içinde yer aldığı küçük Alevi Cemaatini hedef almıştır. Alevi devlete karşı eylemler, MKÖ'nün silahlı radikal kanadı "İslami Kurtuluş Hareketi Muhammed'in Askerleri" tarafından düzenlenen kanlı suikastlara dönüşmüştür. 1979-1982 arasında, rejimin yüksek kademelerinde bulunan birçok alevi öldürülmüş, ülkenin belli başlı kentlerinde karışıklıklar çıkmıştı. Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad'ın yönettiği Savunma Tugayları bu karışıklıkları çok sert bir şekilde bastırmıştır. Haziran 1980'de, Palmira Hapishanesindeki yüzlerce siyasi tutuklu, Hafız Esad'a karşı girişilen başarısız bir suikasta misilleme olarak öldürülmüştür. Temmuz 1980'de, MKÖ'ye üye olanları ölüm cezasına çarptıran bir yasa çıkarılmıştır. Şubat 1982'de Hama Kentinde çıkan ve bir hafta süren karışıklıklar Suriye Ordusu tarafından çok sert bir şekilde bastırılmış sivil halktan yüzlerce kişi öldürülmüştür. (Gaytancıoğlu, 2008;10)

Baas Partisi'nin Suriye'deki ilk siyasi başarısı, 1954 seçimlerinde olmuştur. Bu seçimlerde 140 milletvekilliğinden 16'sını elde etmiştir. (Yılmaz, 2004;140) Baas Partisi Suriye'de Aralık 2024'e kadar iktidarı elinde tutsa da bir Sünni kesim arasında kitle partisi haline gelememiştir. Azınlıklar, Baas ideolojisini Suriye'de kendileri için toplumsal sistemde bir dikey hareketlenme aracı olarak görerek sahip çıkmasına rağmen Suriye'de % 70'lere varan Sünni ve şehirli kesimler bu ideolojiyi reddetmiştir. (Koyuncu, 2013; 97)

2.5.1.Ordunun Suriye'de Siyasi ve İdari Rolü

Suriye yönetiminde en etkili unsur olan Suriye Ordusu, Fransa'nın manda döneminde kurduğu Levant Özel Kuvvetler adı verilen kırsal kesim ve azınlıklara dayanan bir omurga üzerine oturmuştur.(Koyuncu, 2013; 97)

Suriye’de ordu ve devletin üst yönetiminin tamamen Alevi, Nusayri kökenlilerden oluştuğu yönünde yaygın bir kanaat olsa da; Suriye’de istihbarat teşkilatının başkanlığından, genelkurmay başkanlığına, cumhurbaşkanı yardımcılığından dışişleri bakanlığına pek çok kritik görev Sünni kökenli bürokrat ve siyasilerce yürütülmüştür. Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı’nın (SETA) Şubat 2012’ de Ufuk Ulutaş ve Selin M. Bölme editörlüğünde Suriye hakkında hazırladığı “Kim Kimdir?” isimli rapora göre: 2005 yılında Suriye istihbarat teşkilatı Muhaberat’ın başkanı olan ve aynı zamanda Ulusal Güvenlik Büro Başkanlığını yürüten Ali Memlük İskenderun kökenli Sünni bir aileye mensuptur. 1968 yılında atandığı genelkurmay başkanlığına ilaveten 1972 yılında Savunma Bakanlığı ve Suriye Ordusu Başkomutan yardımcılığına getirilen ve 30 yıl kesintisiz bu görevi yürüten etkili isimlerden Mustafa Abdulkadir Talas Sünni kökenlidir. Hafız Esad’ın okul yıllarından arkadaşı olan ve sağ kolu olarak kabul edilen Abdulhalim Haddam, 1970-1984 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak, 1984-2005 yılları arasında ise başkan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Hafız Esad’ın 2000 yılında ölmesinin ardından kısa bir süreliğine geçici olarak başkanlık görevini de yürüten Haddam, Beşar Esad’ın başkanlığının önünü açan düzenlemeleri yaptıktan sonra koltuğu ona devretmiştir. 1984’ten-2006 yılında cumhurbaşkanı yardımcılığı görevine başlayana kadar Suriye dış politikasını şekillendiren isim olarak bilinen Faruk el-Şara Derâ kökenli seküler bir Sünni’dir. 2006 yılında Faruk el-Şara’nın yerine dışişleri bakanlığı görevine getirilen Velid Muallim de Şam kökenli Sünni bir Arap aileden gelmektedir.

Suriye Ordusu 1985 yılında 500.000 muvazzaf ve 340.000 yedekten oluşurken, 2000 yılı itibariyle muvazzafların sayısı 321.000’e düşmüş, ihtiyat kuvvetleri 596.000’e çıkmıştır. Bu değişim bir taraftan ordunun profesyonelleşmesi ile ilgiliyken diğer taraftan Soğuk Savaş sonrasında askere olan ihtiyacın azalması ve Suriye’nin askeri stratejisinin değişmeye başladığı şeklinde okunabilir. Suriye’nin Deniz Kuvvetleri 1950’lerden sonra Fransa’dan alınan birkaç küçük gemi ve Fransız akademilerinde yetişen kara kuvvetleri personeli ile oluşturulmuştur. Suriye Ordusunun kara ve deniz kuvvetleri Fransız kökenli olmasına karşın hava kuvvetlerindeki pilotlar İngiliz uçuş okullarından yetişmişlerdir.(Çelebi,2004;244-245)

Kendi silah sanayisini kuramamış olan Suriye, Soğuk Savaş boyunca Sovyet yapımı silahlarla donatılmıştır. SSCB’ye olan bu askeri bağımlılık Suriye’yi, SSCB’nin Ortadoğu’ya açılan penceresi haline getirmiştir. Soğuk Savaş boyunca bulunduğu coğrafi konumun avantajlarından faydalanan SSCB desteğiyle iktidarını güçlendiren Hafız Esad, bu ülkenin

dağılmasıyla, ekonomik, siyasi ve askeri tüm desteklerinden mahrum kalmış ve yeni ittifak arayışları içine girmiştir. (Gaytancıoğlu, 2008;20-21)

2.6. Suriye’de Etnik ve Dini Yapı

Nüfusun % 90’ını Araplar oluştururken, % 10’luk kısım ise Kürtler, Türkmenler, Çerkezler, Ermeniler, Süryaniler ve Yahudilerden oluşmaktadır. (Akdemir, 2000:202)

Suriye’deki etnik yapı		
Etnik Köken	Yaklaşık Nüfus	Oran
Araplar	15.838.092	% 82
Kürtler	1.738.327	% 9
Ermeniler	772.590	%4
Türkmenler	579.442	%3
Çerkezler	193.148	%1
Diğer	193.148	% 1
Yaklaşık Toplam	19.314.747	% 100

Tablo 2. 1 Suriye’de etnik ve dini yapı (Van Dam, 2000: 18)

Suriye’de dini yapı ve mezhepler		
Din	Yaklaşık Nüfus	Oran
Sünniler	13.327.175	% 69
Hristiyanlar	2.704.064	% 14
Aleviler	2.317.769	% 12
Dürzîler	579.442	% 3
İsmaililer	386.297	% 2
Toplam	19.314.747	% 100

Tablo 2. 2 Suriye’de dini yapı ve mezhepler (Akdemir. 2004;208)

Suriye’de Nüfusun %90’a yakınıni oluşturan Sünni Arapların, siyaset, ekonomi, sivil ve askeri bürokraside yeterince temsil edilmedikleri düşüncesi Suriye’deki siyasi sistemin ve rejimin meşruiyeti açısından önemli tartışmalara zemin hazırlamıştır.

Suriye’de Kürtler, nüfusunun yaklaşık % 10’a yakınıni oluşturmaktadır. Suriyeli Kürtler ülkenin kuzeyinde Türkiye sınırına yakın bölgelerde yaşamaktadırlar. Suriye’deki Kürtlerin, Irak’taki gibi siyasal bir özerklik kazanarak coğrafi bir konum elde etmesi Türkiye’nin PKK kaynaklı terör sorununu daha da kaotik bir hale getirmektedir. (Oğuzlu, 2011;39)

Irak’ta kurulan Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin (IKBY) sahip olduğu siyasi ve iktisadi kazanımlar, Suriyeli Kürtlerde de aynı beklentileri doğurmuştur. ABD ve diğer küresel güçlerin desteği ile Ortadoğu’da artan jeopolitik belirsizlik son yıllarda Suriye Kürtlerinin de siyasi taleplerini arttırmış görünmektedir. 2004 Mart’ında Kürt ve Arap futbol takımları arasında Kamışlı ’da oynanan bir futbol maçında taraftarlar arasında çıkan bir kavganın kısa sürede tüm ülkeye yayılarak birçok insanın ölümüne neden olan bir kargaşaya yol açması, Kürt siyasi hareketinin potansiyelini ve uygun şartlar oluştuğunda yapabileceklerini fiilen ortaya koymuştur. Bu olaydan bir yıl sonra Haziran 2005’te Kürt dini lider Muhammed Maşuk Haznav’ın Suriye’de gözaltındayken ölmesi binlerce Kürt’ün günler süren sokak gösterilerine yol açmıştır. Bu olay da Kürtlerin toplumsal olarak ne kadar örgütlü ve mücadeleye yatkın olduklarının işareti olmuştur. PKK terör örgütü Suriye’nin Kuzeyinde özerk bir bölgeye sahip olarak Akdeniz’le bağlantı kurma çabası içindedir. Örgüt böylece Türkiye ve Suriye’nin kontrolünden bağımsız olarak Amerika ve AB başta olmak üzere tüm destekçileriyle doğrudan irtibat kurabilecektir. Bu durum başta Suriye ve Türkiye olmak üzere tüm bölge ülkelerini ve küresel dengeleri olumsuz etkilemektedir. (Orhan, 2006 /Gaytancıoğlu, 2008;26)

Suriye’nin bağımsız devlet olma sürecinde ve sonrasında Suriye siyasetinde etkin olan Türk kökenli pek çok siyasetçi olmasına rağmen Baas rejimiyle birlikte Türklerin yönetimdeki etkinliği kaybolmuştur. Türkler yoğunlukla Lazkiye, Halep ve Şam bölgesinde yaşamakta olup Sünni mezhebindendir. Lazkiye, Suriye’nin en büyük liman şehri olup 1950’lerden sonra ekonomik olarak büyük gelişme göstermiştir. Lazkiye merkezi ve civarında toplam 265 Türkmen köyü bulunmaktadır. Bu bölgelerdeki Türkmenler, hala bazı örf ve adetlerini devam ettirmektedir. Suriye’deki Türkmenler, Türkçe konuşuyor olsalar da, ne Lozan’da ne de Hatay’ın Türkiye’ye katılma süreçlerinde kültürel ve siyasi haklarının korunmasına yönelik ikili veya uluslararası anlaşmalar yapılamamıştır. Suriye

Türkmenlerinin, bireysel olarak Türkiye'ye göçleri dışında, 1945, 1951, 1953 ve 1967 yıllarında toplu göçler de olmuştur. Sayıları kesin belli olmayan bu göçmenler çoğunlukla, Kırıkhan, İskenderun ve Adana bölgelerine yerleşmişlerdir. (Gaytancıoğlu, 2008;26)

2.7.Suriye'nin Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar

2.7.1.Suriye'nin Jeopolitik Konumu

Suriye, Türkiye'nin güneydeki petrol zengini Arap ülkeleriyle arasındaki kara bağlantısını sağlamanın yanında Müslümanların kutsal mekânları olan Mekke ve Medine'nin de karayolu bağlantısını sağlaması açısından önemli bir jeopolitik kavşak noktasıdır. Ayrıca Doğu Akdeniz ve Mısır'ın, Irak ve dolayısıyla Basra Körfezi ile bağlantısını sağlayan önemli bir koridordur.

Suriye'de Baas Partisi, 1953'lerden itibaren iktidara yerleşmeye başlasa da dış politika, Hafız Esat'ın iktidara gelmesiyle birlikte radikal bir değişime uğrayarak realist eğilimli bir çizgiye gelmiştir. Hafız Esad, Arapların İsrail'e karşı birlikte hareket etmesi temeline dayanan Esad Doktrinini dış politikanın merkezine yerleştirmiştir. Bu doktrin, içerde rejimin güvenliğini garantiye alıp dışarıda bölgesel etkinliği artırmak ve Golan Tepelerini geri alarak uzun vadede Suriye liderliğinde bir Arap Birliği kurmak olarak belirlenmiştir. Hafız Esad, İsrail karşıtlığı ve Arap Birliği idealini, rejimin meşruiyetini ve güvenliğini sağlamanın en temel unsuru olarak kullanmıştır. Esad, Arap ülkelerinin birlikte hareket etmeleri halinde İsrail'i zayıflatıp bölgede daha fazla kazanım elde edecekleri iddiasını dış politikasının temel stratejisi olarak sürekli gündemde tutmuştur. (Mercan, 2016; 107)

ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası Ortadoğu'da yepyeni bir jeopolitik oluşmuştur. Bu yeni jeopolitikte birlikte Ortadoğu ve Suriye'de yeni bir dönemin başladığı sırada Hafız Esad ölmüş ve oğlu Beşar Esad Devlet Başkanlığı görevini devir almıştır. Bu yeni dönemin başlangıcında Adana Mutabakatının imzalanmasıyla farklı bir boyuta evrilen Türkiye-Suriye ilişkileri, Beşar Esad döneminde atılan karşılıklı adımlarla hızla iyileşmeye başlamıştır. (Erdem, 2004;52-53)

2.7.2. Suriye'nin Jeoekonomik Gücü

Suriye'nin en önemli yer altı zenginlikleri petrol ve doğalgazdır. 1980 yılı verilerine göre tahmini petrol rezervi 1,89 milyar varil, doğalgaz rezervi ise 91 milyon m³ olup

rezervlerin çoğu ülkenin kuzey doğusunda yer almaktadır. Petrol ve doğalgaz arama ve üretim yetkisi “Genel Petrol İdaresi” adında bir kamu kuruluşuna aittir. Buna ilaveten Petrol sektöründe 14 yabancı şirket faaliyet göstermek için hizmet kontratı almıştır. Suriye aynı zamanda doğusunda yer alan ülkelerin petrol ve doğalgazını Akdeniz’e taşıyan boru hatlarının da geçiş güzergâhıdır. (İbas, 2004;38-39) Dünya Enerji Konseyi’nin Enerji Kaynakları Araştırmasına göre 2010’da Suriye’nin petrol üretimi yaklaşık 2,5 milyon varildir. (Harunoğulları, 2022;273)

Suriye’de Baas rejiminin iktidara gelişiyle 1960’lı yıllarda her alanda köklü bir devletleştirme başlamıştır. Suriye, 1964’te Arap dünyasında petrolü ilk millileştiren ülke olmuştur. Suriye’de petrol, su, elektrik, madencilik, kimya, porselen, çimento, cam, konserve ve ana gıda maddeleri tamamen devlet tekelindedir. Ancak 1975 yılında bazı yabancı şirketlere petrol arama izinleri verilmiştir.(Balbay, 2006: 145.)

Suriye’de Tarım sektörü % 27 ile en önemli istihdam sahası olup GSMH’nin % 26’sını üretir. 1997 yılı verilerine göre GSMH ’da % 29 ile sanayi sektörü en büyük paya sahiptir. Petrol rafinerileri, fosfat, gıda maddeleri, tekstil sanayi, dökme demir ve çelik, çimento, şeker ve gübre önemli sanayi kollarıdır.(İbas,2004;39)

2.8.Türkiye - Suriye İlişkilerinde Başlıca Sorunlar

Soğuk Savaş döneminde Sosyalist Arap Milliyetçiliğine dayanan bir dış politika izleyen Suriye’nin terör örgütlerini taşıyon olarak kullanma politikası bölgede Arap olmayan iki devlet olan Türkiye ve İsrail’e çok ciddi zararlar vermiş ve bu iki ülke arasında bölgesel işbirliğinin artmasına sebep olmuştur.

24 Şubat 1996’da Türkiye ile İsrail arasında “Askeri Eğitim ve İşbirliği” anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, bazı kaynaklar tarafından Suriye ile Yunanistan arasında Yunan uçaklarının Türkiye ile bir savaş olması durumunda Suriye hava üslerini kullanmasına izin veren 1995 yılındaki anlaşmaya bir misilleme şeklinde yorumlanmıştır.

Türkiye ve İsrail’in 1996’da ortak füze savunma kalkanı kurulması projesine dayanan askeri işbirliği, Suriye’nin İran ile askeri işbirliğini güçlendirmesine katkı sağlamıştır. İsrail ile fiilen savaş hali devam etmekte olan Suriye, Rusya’nın desteğinden mahrum kalınca tek destekçisi olan İran’la ittifakını güçlendirmeye yönelmiştir. (Kâsım 2004/ Bal,811-812)

Türkiye ve İsrail arasındaki askeri işbirliği Arap ülkeleri tarafından da tehdit olarak algılanmıştır. 1996'da Kahire'de yapılan Arap Ülkeleri Zirvesinde Türkiye'nin bu ittifakı tekrar gözden geçirmesi istenmiştir. Suriye ve İran, Akdeniz'de Türkiye-ABD ve İsrail donanmalarının ortaklaşa düzenledikleri "Güvenilir Deniz Kızı" tatbikatından en çok rahatsız olan ülkelerdir. Türkiye-İsrail işbirliği, İslam Konferansı Örgütü'nün 1997 Tahran toplantısında da eleştirilmiştir. (Kâsım, 2004/ Bal 2004; 811-812)

Suriye'nin yürüttüğü düşmanca politikalar ve tehditler nedeniyle Türkiye ve İsrail ilişkilerinde ticari ve kültürel yönlerle birlikte askeri ve istihbarat işbirliği de giderek artmıştır. 24-25 Mayıs 1996 tarihlerinde İsrail'in Türkiye Büyükelçisi Zvi Elpeleg, yanında bazı istihbarat ve askeri yetkililerle birlikte Başbakan Mesut Yılmaz'ın bölgeye ziyaretinden birkaç gün sonra Hatay'ı ziyaret etti. Bu ziyaretten 10 gün sonra, Suriye'nin kuzeyinde bir dizi patlama oldu. Türk ve Suriye birlikleri arasında sınır boyunca çatışmaların olduğuna dair haberler paylaşıldı. 6 Mayıs'ta devlet başkanı Esad'a yönelik bir suikast girişiminde bulunuldu. Bu eylemlerin bazılarının Hatay'da yaşayan ve Suriye'de akrabaları olan Türkmenler tarafından gerçekleştirildiğine dair iddialar ortaya atıldı. (Olson, 2005;30)

24-28 Şubat 1997'de İsrail'i ziyaret eden Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, verdiği röportajda Rus yapımı 400-500 km menzilli Scud füzelerinin İran'dan Suriye'ye transfer edildiğini vurguladı. Karadayı, bu füzelerin Suriye'nin İsrail ile olan sınırına yerleştirilmesi durumunda bunların İsrail şehirlerini de vurabileceğine işaret etti. Aynı zamanda bu füzelerin PKK'nın eline geçebileceği ve PKK'nın bunları Türkiye'ye karşı kullanabileceğine dair endişeleri olduğunu belirtti. (Olson, 2005;35-36)

Savunma Bakanı Turhan Tayan da, 30 Nisan-2 Mayıs 1997 tarihleri arasında Tel-Aviv'de Cumhurbaşkanı Weizman ve Başbakan Nethanyahu ile yaptığı görüşmelerde Türkiye ve İsrail arasındaki anlaşmaların, teröristleri destekleyen İran ve Suriye'ye yönelik oluğunu vurguladı. Tayan ayrıca İran ve Suriye'yi balistik füze üretmek ve bulundurmakla suçladı. Tayan, İsrail ve Türkiye'yi tehdit eden terörizmin Suriye'de konuşlandığını Suriye'nin İran'la birlikte PKK ve Hareket-ül Mukavemetül İslamiyye (Filistin İslami Direniş Hareketi HAMAS)'ı desteklediği ve koruduğu suçlamasında bulundu. Bakan Tayan, Ankara ve Tel Aviv'in devamlı irtibat halinde bulunduğunu ve terörizm tehdidine yönelik istihbarat alışverişinde bulunduklarını ifade etti. Tayan, Suriye'nin İran'ın ve Irak'ın terörizme verdikleri desteğin yalnız Türkiye ve İsrail'e değil aynı zamanda bütün bölgeye ve NATO' ya yönelik bir tehdit oluşturduğunu vurguladı. (Olson, 2005;37-38)

Rusya'dan her zamanki desteği alamayan Suriye, krizin diplomatik yollarla çözülmesini istediğini ancak Türkiye'nin saldırılarına karşı kendini koruyabilecek güçleri bulunduğunu belirtti. Suriye'nin Türkiye sınırının 30-40 km ötesine yoğun askeri yığınak yaparken sahip olduğu 120 adet Scud-C tipi füzesinin 36'sını sınırın 55 km yakınına yerleştirdiği iddia edildi. Bu yaşanan gerginlikte İran, Suriye'ye destek vererek, Türkiye-İsrail anlaşmasının; İsrail'in, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya ile daha güçlü entegrasyonunu sağlayarak Ortadoğu'da yeni bir güç eksenini oluşturmaya yönelik bir ittifak olduğu açıklamasında bulundu. Suriye'nin füze tehdidine cevap olarak Türk ve İsrailli yetkililer 21 Haziran 1997'de Ankara'da Arrow füzesarar sistemlerinin ortak üretimi konusunda anlaştılar. Anlaşmanın amacının; Suriye ve İran'ın alarm verici düzeylere ulaşan füze tehdidine karşı koruma kalkanı sağlamak olduğu açıklandı. (Olson, 2005;43)

Başbakan Yılmaz'ın 9 Eylül 1997'de İsrail'e yaptığı ziyaret sonrası, Türkiye'deki sivil ve askeri yetkililerden Suriye'ye yönelik çok sayıda tehdit ve suçlama geldi. Yılmaz, Suriye'nin *"PKK'lı teröristleri desteklediği için çok büyük bedeller ödeyeceği"* tehdidinde bulundu. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, 16 Eylül'de Hatay'a giderek Suriye sınırında: *"Apo haydudunu destekleyip bizim karşımıza terör salgını çıkardılar. Türkiye iyi ilişkiler için gerekli her adımı attı. Eğer bu çabalara cevap alamazsa gereken önlemleri almak için her hakka sahip olacaktır. Daha fazla sabrımız kalmadı."* açıklamasında bulundu. (Olson, 2005;7)

08 Eylül 1998'de Başbakan Yılmaz'ın İsrail'de bulunduğu sıralarda, Netanyahu, Türkiye, İsrail ve Ürdün'ün ortak bölgesel güvenlik sistemi oluşturmaları için çağrı yaptı. Türkiye, Ürdün'ü güvenlik paktına dâhil ederek Suriye ile arasında yakın gelecekte yaşanabilecek bir çatışma durumunda Ürdün'ün desteğini ya da en azından tarafsızlığını güvenceye almak istiyordu. (Olson, 2005;56)

Cumhurbaşkanı Demirel de bu olaylar üzerine parlamentodaki konuşmasında; *"Dünyaya bir kez daha tekrarlıyorum, bizim Suriye'ye karşılık verme hakkımız vardır"* diyerek Suriye'ye yönelik askeri bir müdahalenin sinyalini verdi. (Hürriyet 1 Ekim 1998) Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, Demirel'in parlamentoda bu açıklamayı yaptığı gün bu krizi *"Türkiye ile Suriye arasında ilan edilmemiş bir savaş hali"* olarak niteledi (Cumhuriyet, 3 Ekim 1998)

Türkiye-İsrail ittifakı ile kısaç altında kalan Irak ve Suriye'nin çökertilmesi, İsrail ve Türkiye'nin fiili olarak Doğu Akdeniz'in hâkimiyetini ele geçirmeleri amaçlanmıştır. Bu da

Doğu Akdeniz’de Yunanistan’a potansiyel bir meydan okuma demektir. İsrail, aynı zamanda Orta Asya ülkeleriyle özellikle de Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan ile ilişkilerini daha da ileri götürmek için bu ittifaktan faydalanmayı planlamıştır. (Olson, 2005; 62-63)

2.8.1. PKK ve Terör Sorunu

Suriye, dış politikada terör örgütlerini taşeron olarak kullanma taktiğiyle PKK’ya da barınma lojistik ve silah desteği sağlamıştır. Bu destek 1990’lı yıllarda Türkiye’de terörün çok vahim boyutlara tırmanmasına ve PKK kaynaklı terörün iki ülke ilişkilerinde en öncelikli ve önemli sorun haline gelmesine sebep olmuştur.

Mart 1983’te Türk Dışişleri Bakanı İlder Türkmen, terör sorununa diplomatik yollarla bir çözüm bulmak için Şam’a resmi bir ziyarette bulunduysa da, Suriyeli yetkililer teröre verdiği desteği inkâr ederek diplomatik çözüme destek olmaktan kaçınmıştır. Türkiye bunun üzerine terör konusunda tavrını sertleştirip gerekirse güç kullanılacağı yönünde net bir mesaj vermiştir. Türkiye’nin kararlı tutumu üzerine Suriye, 1983 sonunda ASALA ve PKK güçlerini kendi topraklarından çıkararak İran, Kuzey Irak ve Bekaâ vadisine göndermiştir. Suriye’nin bu geri adımında, ABD ile yaşadığı gerginliğin yanı sıra Hafız Esad’ın kalp krizi geçirip sağlık durumunun bozulması ve kardeşi Rıfat Esad’ın askeri bir darbe ile iktidarı ele geçirme girişimi önemli rol oynamıştır. Hafız Esad, bu süreçte kardeşinin etkinliğini ortadan kaldırmaya ve ülke içinde istikrarı sağlamaya yoğunlaşmıştır. (Oran: 2001; 133)

Yaşanan bu olumlu gelişmelerin ardından Aralık 1984’te Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Hafız Esad’a bölgede terörizme karşı ortak mücadele önermiştir. Kardeşi tarafından iktidarı tehdit edilen Hafız Esad, bu öneriye olumlu yanıt vermiş ve yapılan görüşmeler sonunda 5 Mart 1985’te Şam’da iki ülke arasında Sınır Güvenliği Protokolü imzalanmıştır. Hafız Esad, dış politikada işler zorlaşınca sıklıkla başvurduğu pragmatik dış politika formülünü bir kez daha kullanmıştır. (Oran: 2001; 135)

Ağustos 1986’da Kırıkkale Askeri mühimmat fabrikasına Suriye ve Ürdün uyruklu kişilerce bombalı bir sabotaj düzenlenmiş, saldırıdan 3 ay sonra yakalanan failler Suriye hesabına casusluk yaptıklarını itiraf etmişlerdir. Tüm bu gelişmelere ve ABD’nin baskısına rağmen Türkiye, Suriye ile diplomatik ilişkilerini sonlandırmayı reddetmiş ve ABD’ye Suriye’ye olası bir saldırı girişiminde İncirlik hava üssünü kullandırmayacağını bildirmiştir.(Oran: 2001; 136)

İki ülke arasında sorunlu da olsa devam eden diplomatik çözüm arayışları kapsamında Başbakan Özal 1987’de Şam’a resmi bir ziyarette bulunarak iki protokol imzalamıştır. İlk protokol terörle mücadeleye ilişkin olup, iki ülke kendi toprakları üzerinden karşı tarafa yönelik terörist eylemlere izin vermeyeceklerini ve terör suçlularını karşılıklı iade edeceklerini kabul etmektedir. İkinci protokol ise su sorununun çözümüne yönelik olup Türkiye’nin, Suriye’ye Fırat Nehrinden saniyede 500 m³ su vereceğini taahhüt etmektedir. Protokoller Suriye’nin uzun vadeli dış politikasında ciddi bir değişime neden olmadıysa da kısa vadede Suriye, ülkesindeki PKK kamplarını boşaltmayı kabul etmiştir.(Oran: 2001; 137)

2.8.1.1 İlan edilmemiş savaş: Eylül-Ekim 1998 krizi

Suriye, PKK lideri Abdullah Öcalan’a Şam’da barınma imkânı sağlamanın yanı sıra Türkiye’nin özellikle diplomatik temsilciliklerine yönelik terör eylemlerinde bulunan ve çok sayıda diplomatını öldüren ASALA’yı da desteklemiştir. Suriye Hükümeti 1984, 1987 ve 1992’de Türkiye’ye yönelik terör eylemlerine engel olacağına dair protokoller imzalamış olmasına rağmen sahada bu anlaşmaların gereğini yerine getirmemiş ve Türkiye’ye yönelik terör eylemleri artarak devam etmiştir. Türkiye bunun üzerine Suriye’ye karşı olan dış politikasını sertleştirmeye başlamış ve tırmanan gerilim 1998 Ekim’inde iki ülkeyi askeri bir çatışmanın eşiğine getirmiştir. (Arı, 2004;695-696)

PKK terörünün yoğunlaşması üzerine Türkiye, Suriye’ye 1996’da teröre olan desteğini kesmesi için tekrar tezkere göndermiştir. (Larrabee, 2007/Maden, 2011;36)

Suriye’nin PKK’ya ve Öcalan’a sağlamış olduğu desteğe karşı net tavrını Türkiye, 8 Ekim 1998’de nedenleri ve detaylarıyla birlikte şöyle açıkladı:

- 1- Suriye, Öcalan’ı ve PKK’yı 1979 Temmuzundan beri desteklemektedir.
- 2- PKK ilk kongresini 15-26 Temmuz 1981’de, ikinci kongresini 20 Ağustos 1982 ‘de Suriye’de yapmıştır. Bu kongrelerde Hakkâri ve Siirt’te silahlı eylem kararları alınmıştır. Suriye, PKK militanlarına kamp ve askeri eğitim desteği vermeye başlamış ve örgütün lideri Öcalan da Sa’ika Kampına yerleştirilmiştir.
- 3- Ocak 1980’de PKK operasyonlarını Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Örgütü (TİKKO), Devrimci Sol ve Demokratik Kitle Partisi (DKP) ile birleştirmeye karar vermiştir. Bu karara göre Dev-Sol, PKK için taşeron gibi çalışarak özellikle de şehirlerdeki operasyonları düzenleyecektir. Bu kapsamda PKK, Dev Sol lideri Dursun Karataş’ı hapisten kaçırıp Bekâ vadisine getirmiştir. 1995 yılında Suriye, PKK’ya Hatay’da eylem yapma talimatı vermiş ve aynı yıl Ağustos ayında PKK Gazelşağı Köyüne saldırarak 8 köylüyü öldürmüştür.
- 4- PKK, ASALA, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, Türkiye Komünist Emek Partisi, Devrimci Halk Kurtuluş Partisi ve Cephesi (DHKP-C), Türkiye Komünist Partisi Marksist Leninist (TKP-ML), Dev-Sol ile işbirliği içindedir. Türkiye’de basında çıkan

haberlerde Yunan parlamenter ve Alman politikacı Heinrich Lummer'in Suriye'de Abdullah Öcalan'ı ziyaret ettiği iddiaları gündeme getirilmiştir. (Olson, 2005;9)

Suriye, bu tezkereye karşı yaptığı basın açıklamasında Öcalan'ın Suriye'de olduğu ve PKK militanlarının Lübnan'da eğitildiğine dair suçlamaları asılsız olarak niteleyip inkâr etmiştir. Suriye Hükümeti ve Lübnanlı yetkililer, yabancı basının PKK kampı olduğu iddia edilen yerleri kendi gözleriyle görmeleri için ülkesine davet etmiştir. Suriye olası bir saldırı durumuna karşı da hazırlık yaparken, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, Dışişleri Bakanı Amr Musa ve İran Dışişleri Bakanı Harrazi'nin uzlaştırma çabaları da taraflarca kabul görmüştür. Bu gelişmelerden bir buçuk yıl sonra zamanın Türk Dışişleri Bakanlığı Müşaviri Korkmaz Haktanır, bir röportajda *"Mübarek ve Harrazi'nin arabuluculuğu olmasaydı Türkiye Suriye ile savaşa girmiş olurdu."* şeklinde açıklamada bulunmuştur. Şam Rejimi, bir taraftan Türkiye sınırını kuvvetlendirmeye gayret ederken, 10 Ekim 1998'de Türk basını, Suriye sınırında bir dizi patlama olduğunu yazdı. Yapılan yorumlarda patlamaların Esad rejimine karşı çıkan grupların faaliyeti olduğu ya da Özel Türk Komando Timlerinin saldırısı olduğu iddia edilmiştir. Bunun yanı sıra Kuzey Irak'a göç eden PKK militanlarının kendi kamplarını ortadan kaldırdığı şeklinde yorumlar da yapılmıştır. Suriye hem patlama haberlerini hem de bütün bu yorumları reddetmiştir. Suriye üzerindeki baskıyı arttırmak amacıyla Cumhurbaşkanı Demirel 19 Ekim'de Hatay'a resmi bir gezi düzenleyerek bu ziyarette yaptığı açıklamada: *"Her türlü barışçıl çözümü denedik. Şimdi son çözüm yolunu deniyoruz... Türkiye bu ıstıraba fazla katlanmayacaktır."* ifadeleriyle Suriye'yi açıkça tehdit etmiştir. (Olson, 2005;10-11)

Ürdün dışında, tüm Arap Birliği Ülkeleri, bu krizde Suriye'yi desteklemiştir. Başbakan Mesut Yılmaz'ın ziyareti esnasında Ürdün, açıkça İsrail ile aynı yolda ilerlediklerini ve Yahudi Devletiyle ekonomik bağları güçlendirmeyi amaçladıklarını söylemiştir. Durumun ciddiyetinin farkına varan Arap Birliği, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek üzerinden arabuluculuk teklifinde bulunmuştur. Mübarek Suudi yetkililerle bir gün geçirdikten sonra Ankara ve Şam'la temaslara başlamıştır. (TRKNWS- L, 4 Ekim 1998) Ancak Mübarek'in işi hiç kolay değildi. Türkiye, Öcalan kendisine teslim edilmeden ve terör sorunu tamamen çözülmeyen bir anlaşmayı kabul etmemiştir. Mübarek'in gelişinden bir gün önce Başbakan Mesut Yılmaz: *"Öcalan'ı bize getirin. Suriye sadece Öcalan'a sahip çıkmamaktadır, aynı zamanda Ortadoğu'da terörün merkezi haline gelmiştir."* açıklamasını yapmıştır. (TDN 6 Ekim 1998) Libya lideri Muammer Kaddafi de, Mübarek'in arabuluculuğunu desteklemek için askeri bir müdahale durumunda ülkesindeki birçok Türk şirketini kapatmak ve yerlerine

Yunanlılara şirket açtırma tehdidinde bulunmuştur. Libya ile birlikte Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak ve Lübnan bir saldırı durumunda Suriye'nin yanında olduklarını ve sorunun diplomatik yollarla çözülmesine destek verdiklerini açıklamışlardır. (TDN 5 Ekim 1998)

Rusya'nın desteği olmadan Türkiye ve NATO ile tek başına mücadele edemeyeceğinin farkında olan Suriye, pragmatik davranarak Türkiye'nin taleplerini kabul etmiş ve 20 Ekim 1998'de Adana Mutabakatını imzalayarak teröre olan desteğini sonlandırmıştır. Bu mutabakat sonrasında iki ülke arasındaki ilişkiler başta güvenlik olmak üzere ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda hızla iyileşmeye başlamıştır. (Larrabee, 2007/Maden, 2011;36)

2.8.2.Su Sorunu

Suriye'nin su ihtiyacının temininde önemli yeri olan Golan Tepeleri 1967'den beri İsrail işgali altındadır. İsrail'in Golan Tepelerini Suriye'ye iade etmeye yanaşmaması su sorununun çözümünde bölgedeki diğer ülkelerdeki su kaynaklarının çözüm arayışlarına dâhil edilmesi sonucunu doğurmuştur.

1961 yılında Suriye, su diplomasisini yürütmesi için Fırat Projesi Genel Kurumunu kurmuştur. Türkiye-Suriye arasında su konusunda ilk resmi temas 1962 yılında gerçekleşmiş ve Fırat havzası bilgileri karşılıklı paylaşılmıştır. İkinci toplantı 1964 yılında yapılmış ve Fırat Sularının adil paylaşımı için Ortak Teknik Komite kurulması ve bu komiteye kıyıdaş olan Irak'ın da dâhil edilmesi konusunda uzlaşmıştır. Bu komite ilk toplantısını 1965 yılında yapmış, toplantıda Türkiye, kıyıdaş olduğu tüm suları içeren bir anlaşma teklif etmiştir. Ancak Suriye, Hatay'ı kendi toprağı olarak değerlendirdiği için Hatay'dan geçen Asi nehrinin anlaşmaya dâhil olmasına itiraz etmiştir. Irak da Dicle nehrinden aldığı suyu pazarlık konusu yapmak istemeyince bir uzlaş sağlanamamış ve komitenin çalışmaları akim kalmıştır. (H. Elver, 2002. /Maden, 2011;35)

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki su sorunu 1965 yılında Türkiye'nin Keban Barajını, Suriye'nin de 1968'de de Tabka Barajını inşasıyla başlamıştır. (Maden, 2011;35) 1970'lerin sonlarında Türkiye'nin Keban ve Suriye'nin Tabka barajlarında su tutmaya başlaması sürecinde su sıkıntısı çektiğini iddia eden Irak'ın Suriye'yi tehdit etmesiyle bölgede su krizi tırmanmaya başlamıştır. Irak ve Suriye arasındaki anlaşmazlık bir savaşa dönüşmek üzereyken Suudi Arabistan'ın arabuluculuğuyla Suriye'nin Tabka barajından yılda 200 milyon m³ su bırakması karara bağlanmış ve anlaşma sağlanmıştır. (Çakıroğlu ve Eder, 2001/

/Maden, 2011;35) Türkiye Keban Barajı'nın ardından 1976'da inşasına başladığı Karakaya Barajı'nı 1987'de tamamlamıştır. (Maden, 2011;35) Türkiye Fırat'ın suları konusunda 1987'de Suriye ile bir protokol yaparak Suriye'ye saniyede ortalama 500 m³ su bırakılması konusunda anlaşmaya varmış ve bu taahhüdünü her zaman yerine getirmeye devam etmiştir. (Arı, 2004;695-696) Buna rağmen 1983'te inşasına başlanan Atatürk Barajı'nda 1990'da su tutulmaya başlanması Suriye ve Irak'ta büyük rahatsızlığa neden olmuştur. Türkiye'nin 1993'te Birecik Barajı'nın inşasına başlaması da yeni bir krize neden olmuştur. (Maden, 2011;35) Suriye yönetimi, Türkiye'ye karşı PKK'yı koz olarak kullanarak Fırat'tan alacağı suyun miktarını arttırma politikasına yönelmiştir. (Olson, 2005; 124)

Ortadoğu'da su sorununun bir başka boyutu da İsrail işgali altındaki Golan Tepelerinin su kaynaklarının paylaşımı nedeniyle İsrail-Suriye arasında yaşanmıştır. 26 Ekim 1999'da İsrail Başbakanı Ehud Barak Türkiye'yi ziyaret ederek, 1999 Gölcük depreminin mağdurlarına insani yardım ve silah satışına dair görüşmelere ek olarak, İsrail'in Türkiye'den içme suyu satın alma projesini görüşmüştür. Bu konu bir önceki Temmuz ayında Cumhurbaşkanı Demirel'in İsrail ziyareti esnasında da ana gündem maddesi olmuştur. Barak'tan önce birkaç İsrail heyeti de bu konu için Türkiye'ye gelmiş, İsrail'in su ihtiyacını karşılamak için Türkiye'den alınacak tatlı suyun dev tankerlerle veya Akdeniz'in altından plastik borularla taşınması hususlarında temalarda bulunmuşlardır. (Olson, 2005; 71) Türkiye'nin Manavgat, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin suyunu satması, Suriye ve Irak'ta Fırat nehri havzasından alacakları su miktarının azalacağı ve Fırat Nehrinin debisinin daha azalacağına yönelik endişe yaratmıştır. (Olson, 2005; 75)

İsrail Başbakanı Şimon Peres:" *Ortadoğu'da barış, tamamen su konusunun çözümüne bağlı. Suriye su ihtiyacını Türkiye'den karşılarsa, Golan Tepelerinin su kaynakları da İsrail'de kalır.*" diyerek Türkiye'yi, Suriye-İsrail arasındaki Golan Tepeleri sorununa dâhil etmiştir.(Özden – Alantar, 1995 / Şahin, 2004:115)

Türkiye'nin suyu petrol gibi ekonomik değeri olan ticari bir meta haline getirmeye çalıştığını öne süren Suriye ve Irak, Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirlerinin sularını kendilerine yönelik bir tehdit unsuru haline getirdiğini iddia etmişlerdir. Türkiye bu tereddütleri gidermek için harekete geçmiş ve Güney Anadolu Projesi (GAP) Bölgesel Kalkınma İdaresi ve Suriye'nin General Organization for Land Resources (GOLD) kurumları arasında 2001 yılında işbirliği protokolü imzalanmıştır. Protokolde, iki ülkenin gelişmesinde suyun verimli kullanımı için teknokratların ortak çalışmalar yapması kararlaştırılmıştır.

Tarımsal kalkınma, şehir ve kırsalda su kalitesinin korunması, verimli sulama yönetimleri için tarımsal araştırmalar öncelikli konular olarak belirlenmiştir. (Kıbaroğlu ve Scheumann 2011/Maden, 2011;37)

Türkiye-Suriye arasındaki pek çok sorunla birlikte su sorununun da çözümünü öngören Adana Mutabakatı zabıtlarında da su sorununa ilişkin yapılan düzenlemelere göre:

- Asi Nehri üzerine Türkiye-Suriye sınırında Asi Dostluk Barajı inşa edilecektir.
- Suriye Arap Cumhuriyeti sınırları içinde Dicle nehrinden yılda 1.25 milyar m³ su çekecek pompa istasyonu kurulacaktır.
- Su kaynaklarının verimli kullanımı ve kuraklık ile mücadele için ortak projeler yapılacaktır.
- Su kalitesinin korunması ve iyileştirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında Asi nehri üzerine inşa edilecek Asi Dostluk Barajı tarafların %50-%50 katkısı ile yapılacaktır.

Asi Dostluk Barajının temeli, 6 Şubat 2011’de Türkiye ve Suriye’nin başbakanları ve bakanlarının katılımı ile atılmıştır. Tarımsal sulama, taşkın koruma ve elektrik üretme amacıyla yapılan Asi Dostluk barajı 8.000 hektar tarım arazisi sulama kapasitesine ve 9 MW kurulu güçle yılda yaklaşık 16 GWh enerji üretim potansiyeline sahip olacak şekilde projelendirilmiştir. (Maden, 2011;38-39)

Karşılıklı atılan adımlarla Türkiye-Suriye arasındaki Fırat suyunun paylaşımından kaynaklanan problem Ağustos 2001’de yapılan protokolle çözüme kavuşmuştur. Aralık 2004’de Asi Nehri üzerinde yapılacak dostluk barajıyla Asi Nehrinin sularının paylaşımından kaynaklanan sorun da çözüm yoluna girmiştir. Bu anlaşma ile ayrıca Suriye, Hatay’ın Türk toprağı olduğunu kabul etmiş olduğu için sınır sorunu da nihai bir çözüme kavuşmuştur. (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2010;396)

2.8.3.Hatay Sorunu

Hatay (İskenderun Sancağı), 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile özel bir statü tanınarak Fransız mandası altında bulunan Suriye’ye dâhil edilmiştir. Ankara Antlaşmasının 7. Maddesi İskenderun Sancak’ında özel bir yönetim rejimi kurulmasını, Türk Kültürünün korunup geliştirilmesini ve Türkçenin resmi dil olarak kullanılmasını düzenlemiştir. 1921 Ankara Antlaşması’nın İskenderun Sancak’a ilişkin hükümleri 1923 Lozan Barış Antlaşması’nın 3.maddesi ile de teyit edilmiştir. (Atabey, 2015;192)

Ocak 1926'da İskenderun Sancak'ın Suriye Parlamentosundaki temsilcileri, Sancak'ın Suriye'den ayrılarak Fransa'ya bağlanması talebinde bulunmuştur. Fransa bu talebi kabul etse de Suriye Parlamentosu'nun yoğun itirazları üzerine Sancak'ın Suriye'den ayrılma talebi gerçekleşmemiştir. Sancak, Suriye'den ayrılmak için II. Dünya Savaşı öncesinde küresel sistemdeki değişiklikleri beklemek zorunda kalmıştır. (Demir 2011- Atabey, 2015;193)

1936'da Suriye'nin bağımsızlığının gündeme gelmesi üzerine Türkiye Cumhuriyeti, ilgili anlaşmalara dayanarak Sancak'ın Suriye'den ayrı bağımsız bir devlet olması için Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti nezdindeki yoğun çabalarıyla Sancak 1937'de anayasası ile birlikte “ayrı bir varlık” olarak kabul edilmiş, 1938'de de “Hatay Devleti” kurulmuştur. (Atabey,2015;198)

Türk-Fransız askeri ve siyasi antlaşmalarının imzalanmasından sonra oluşturulan ortak seçim komisyonu 22 Temmuz 1938 tarihinde Hatay'da çalışmalarına başlamış, 24 Ağustos 1938'de Hatay'da yapılan milletvekili seçimlerinde Türkler, 40 milletvekilliğinden 22'sini kazanmışlardır (Hatipoğlu 2002- Atabey,2015;198)

Seçimlerin ardından Meclisin, 2 Eylül 1938'de yapılan ilk toplantısında bütün milletvekilleri Türkçe yemin etmişlerdir. Aynı toplantıda Hatay Meclisinde Atatürk'ün adayı Tayfur Sökmen Cumhurbaşkanlığına, Dr. Abdurrahman Melek Başbakanlığa, Abdülgani Türkmen de Meclis Başkanlığına getirilmiştir (Sarınay 2010- Atabey,2015;198). 6 Eylül 1938'de güvenoyu alan hükümetin ilk kabine toplantısında Hatay Anayasası kabul edilerek Devletin resmî adı “Hatay Devleti Cumhuriyeti” olarak belirlenmiştir. Bayrak olarak Atatürk'ün 1936'da bizzat çizdiği al zemin üzerine beyaz ay ve ortası al bir yıldız sembollerini taşıyan bayrak, Milli Marş olarak da Türk İstiklal Marşı kabul edilmiştir (Akçora 2010- Atabey,2015;198)

Yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı'nın doğurduğu riskler nedeniyle Türkiye ile ittifak kurmak isteyen Fransa, 23 Haziran 1939'da Türkiye ile “Türkiye-Suriye arasında Toprak Sorunlarının Kesinlikle Çözümüne İlişkin Antlaşma” imzalamıştır. Bu anlaşma sonrasında Hatay, Türkiye'ye katılarak Türkiye'nin Vilayeti haline gelmiştir. (Atabey,2015;198)

Dolayısıyla 1946 yılında bağımsızlığını kazanmış olan Suriye'nin kendi toprağı olduğunu iddia ettiği Hatay, Suriye'den 7 yıl önce 1939'da bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Suriye'nin Hatay üzerindeki iddialarının tek dayanağı 1936'da Fransa'nın, Hatay

üzerindeki tüm egemenlik haklarını kendisine devrettiği argümanına dayanmaktadır. (Arı, 2004:675)

1939 yılından beri iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde en önemli engeli teşkil eden Hatay Sorunu siyasi ya da askeri bir yolla değil 2004 yılında ekonomik temele dayanan “Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi” anlaşmasıyla resmen çözüme kavuşmuştur. (Ayhan, 2009;27)

2003 de ABD, Irak’taki Baas Rejimini yıkarak Ortadoğu’ya fiilen yerleşmiş ve Irak’ın komşusu olan Suriye rejimini tehdit eden açıklamalarda bulunmuştur. Sovyetler Birliği’nin dağılması ve komünizmin küresel çöküşüyle birlikte Rus korumasından mahrum kalan Suriye, üzerindeki artan baskılar nedeniyle Türkiye’nin yardım ve desteğine ihtiyaç duymuştur. Ocak 2004’te 57 yıllık bir aranın ardından Suriye lideri Beşar Esad üst düzey bir heyetle Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Esad, Hatay üzerindeki toprak iddialarından vazgeçerek Lozan’da belirlenen sınırları resmen tanımıştır. Böylelikle iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin gelişmesini engelleyen en önemli sınır anlaşmazlığı çözüme kavuşmuştur. (Eligür, 2006/ Ayhan, 2009;27)

2.9.Adana Mutabakatı

Suriye’nin başta PKK olmak üzere terör örgütlerine vermiş olduğu destek nedeniyle Türkiye’nin savaş ilan etme noktasına geldiği bir ortamda Mısır ve İran’ın arabuluculuğu ile Türk ve Suriye Heyetleri 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde Adana’da bir araya gelerek Adana Mutabakatını imzalamışlar ve iki ülke arasındaki gerilim son bulmuştur. (Gaytancıoğlu, 2008;104)

Adana Mutabakatının imzalandığı 1998 sonbaharında Suriye, ne İran ne de Rusya’nın kendisine yardım edemeyeceğini anlamıştır. Bu dönemde Taliban, dokuz İran diplomatını öldürmüş ve cesetleri teslim etmeyi reddetmiş bu gerginlik nedeniyle İran, Afganistan sınırına 20.000 kişilik kuvvet kaydırmak zorunda kalmıştır. Buna ilaveten Filistin, Ürdün, ABD, Lübnan, Avrupa ve İsrail’den gelen baskılar da Suriye’yi bu anlaşmaya zorlamıştır. (Olson, 2005;21)

Adana Mutabakatına göre; PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan Suriye’den çıkarılmıştır ve bundan sonra Suriye’ye girmesine izin verilmeyecektir. PKK kampları şu andan itibarıyla boşaltılmış olup tekrar kullanımına müsaade edilmeyecektir, Pek çok PKK’lı tutuklanmış olup tutuklu listeleri Türk tarafına teslim edilmiştir. (Gaytancıoğlu, 2008;104)

Bunun haricinde aşağıdaki konularda da anlaşmaya varılmıştır:

1. Karşılıklılık ilkesi çerçevesinde, Suriye, kendi topraklarından Türkiye'nin güvenlik ve istikrarı bozmaya yönelik hiçbir faaliyete müsaade etmeyecektir. Suriye'de PKK'nın silah ve lojistik malzeme temini engellenecek ve örgütün bağış toplamasına propaganda yapmasına müsaade edilmeyecektir.
2. Suriye, PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde PKK'nın, tüm yan kuruluşlarının ve diğer terör örgütlerinin faaliyetlerini yasaklamıştır.
3. Suriye, ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler kurmasına ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir.
4. Suriye, PKK mensuplarının ülkesinden transit olarak üçüncü bir ülkeye geçişlerine izin vermeyecektir.
5. Suriye, PKK terör örgütünün liderinin Suriye'ye dönmemesi için her türlü tedbiri alacak, sınır kapılarını bu yönde talimatlandıracaktır.

Taraflar, yukarıda değinilen tedbirlerin etkili ve şeffaf bir biçimde uygulanabilmesi için aşağıdaki kontrol mekanizmalarını oluşturmuşlardır.

1. İki ülke üst düzey güvenlik yetkilileri arasında derhal doğrudan telefon hattı tesis edilerek kullanıma açılacaktır.
2. Taraflar diğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevlileri misyon şefleri bulunan ülke makamlarına takdim edecektir.
3. Türk tarafı, terörle mücadele bağlamında, güvenlik arttırıcı tedbirlerin ve bunların etkinliğini denetlemek üzere, bir sistemin kurulmasını Suriye tarafına önermiştir. Suriye, bu öneriyi yetkili makamlarının onayına sunacak ve neticesi hakkında en kısa zamanda bilgi verecektir.
4. Türk ve Suriye tarafları, Lübnan'ın da muvafakatının alınarak, PKK terörüyle mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almayı kararlaştırmışlardır.

21 Ekim tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Necati Utkan, iki ülkenin bu ilan edilmemiş savaşı bitiren anlaşmaya vardığını; *“Bu anlaşma krizi bitiriyor ve iletişimi başlatıyor.”* sözleriyle açıklamıştır. (Gaytancıoğlu, 2008;106)

İki ülke arasında bu anlaşmanın uygulanması için bazı ek önlemler getiren dört maddelik “Ceyhan Anlaşması” adıyla ilave bir anlaşma daha imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre; Suriye Öcalan'ın Suriye'de olmadığını ve bir daha Suriye'ye girişine izin vermeyeceğini, PKK kamplarını kapatacağını, ülke dışındaki PKK militanlarının ülkeye girişine izin vermeyeceğini, yakalanmış olan PKK'lıların yargılanıp cezalandıracağını ve Türkiye'nin kendisine isim listesini vereceği PKK militanlarını yakalayıp mahkemeye çıkaracağını taahhüt etmiştir. Bütün bunlara ilaveten, Suriye ve Türkiye arasında kırmızı hatlar ve diğer iletişim yolları oluşturarak terör örgütleri ve teröristler hakkında bilgi alış-verişi sağlayacak beş anlaşma daha yapılmıştır. Suriye, Öcalan'ı sınır dışı etme sözünü tutmuş, Ceyhan görüşmeleri sona ermeden Öcalan Suriye'yi terk etmiştir. 33 gün Rusya'da saklanan Öcalan, daha sonra Roma'ya geçerek İtalya'dan politik koruma istemiştir. 8

Kasım'dan Şubat başlarına kadar Roma'da kalsa da Türkiye'nin baskıları nedeniyle İtalya'dan ayrılmak zorunda kalan Öcalan, 13 Şubat'ta Nairobi, Kenya'da Türk komandolarınca yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir. (Olson, 2005;7-13)

2.9. 1.Soğuk Savaş Sonrası İlişkilerde Yumuşama Dönemi

Adana Mutabakatı sonrası Türkiye'nin de attığı olumlu adımlar ilişkilerin iyileşmesine hız kazandırmıştır. 2000 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ABD'nin itirazına rağmen Suriye'ye giderek Hafız Esad'ın cenaze törenine katılması sonrası iki ülke arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler başlamıştır. 2000-2003 döneminde 26 karşılıklı üst düzey ziyaret gerçekleşmiştir. Bu ziyaretlerin başlıcaları; Suriye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdülhalim Haddam'ın, Genelkurmay Başkanı Türkmani'nin, Dışişleri Bakanı Faruk Şara'nın Ankara temaslarıdır. Ekonomik ve ticari ilişkileri iyileştirmek amacıyla Türkiye'den Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen de Suriye'ye bir dizi ziyaretlerde bulunmuştur. (Orhan, 2009; 40)

2000 yılında II. Ordu Komutanı Aytaç Yalman'ın bizzat gündeme getirdiği sosyo-kültürel ve sportif alanlarda işbirliği teklifi Suriye tarafından kabul edilmiştir. Aynı yıl 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramının Adana'daki etkinliklerine Suriye'den 23 çocuk ve 5 öğretmen katılmıştır. 6 Haziran 2000'de İstanbul Beylerbeyi Stadında Türkiye-Suriye Ordu milli futbol takımları arasında dostluk ve kardeşlik maçı yapılmıştır. Yine aynı gün Gaziantep Kamil Ocak Stadında Gaziantep Spor ile Suriye Futbol Federasyonundan bir kulüp arasında dostluk ve kardeşlik maçı oynanmıştır. Bu etkinliklerin akabinde iki ülke arasında kültürel, sosyal ve sportif alanda ortak faaliyetler artarak devam etmiştir. (İbas,2004;76)

2003'de ABD, Irak'a askeri müdahale için Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi üzerinden ikinci bir cephe açarak Türkiye'yi bu savaşa dâhil etmek istemiş ancak bu konuda 1 Mart 2003'te TBMM de oylanan tezkere reddedilmiştir. Tezkerenin reddi Batı kamuoyunda tepkiyle karşılanıp Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerinde geçici bir hayal kırıklığına sebep olsa da Arap ülkeleri ve Arap halkları nezdinde Türkiye'ye çok önemli bir prestij ve güven sağlamıştır. (Karadeli 2007;42)

ABD'nin Irak'ı fiilen işgal ederek Ortadoğu'ya yerleşmesi bölgedeki tüm jeopolitik dengeleri değiştirmiştir. Bölge ülkeleri ABD ile ve birbirleriyle ilişkilerini tekrardan gözden geçirerek Büyük Ortadoğu olarak adlandırılan bu jeopolitiğe intibak sağlamak için dış ve iç

politikalarında köklü değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır. Bir NATO üyesi ve ABD müttefiki olarak Türkiye, bölgesinde yaşanan bu değişimlerin kendisi ve tüm bölge ülkeleri için olumlu şekilde sonuçlanmasına liderlik etmek için proaktif bir dış politikaya yönelmiştir. (Ekinci, 2011;117-118)

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali sonrasında Kuzey Irak'ta oluşturmaya başladığı Kürt özerk bölgesi kendi ülkelerindeki Kürt nüfus dolayısıyla Türkiye-Suriye ve İran'ın güvenlik kaygılarını arttırmış ve aralarındaki işbirliğini derinleştirmiştir. Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasının bölgede güven ve istikrarı tehlikeye sokacağı endişesini paylaşan bu üç ülke ortak dış politika geliştirmenin yollarını aramaya başlamıştır. (Orhan, 2009; 41) ABD'nin, Irak'taki yerleşik PKK varlığına sessiz kalması ve faaliyetlerine göz yumması, Türkiye'yi terörle mücadele konusunda alternatif işbirliği arayışlarına sevk etmiştir. Terörle mücadelede bölgesel ittifakların önemini çok iyi bilen Türkiye, İran ve Suriye ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. (Ekinci, 2011;119) Türkiye'nin bu adımlarına İran ve Suriye'de hızlı bir şekilde olumlu tepki vererek bölgesel işbirliğini güçlendirmeye yönelik politikalara yönelmiştir. Başbakan Erdoğan'ın 2004'deki Tahran ziyaretiyle birlikte İran, PKK'yı tüm yan unsurlarıyla birlikte terörist örgüt olarak ilan etmiştir. (Ekinci, 2011;137)

Adana Mutabakatı sonrası Türkiye-Suriye arasında oluşmaya başlayan karşılıklı güven ortamı ekonomik ilişkilere de yansımış ve 22 Aralık 2004 tarihinde ilk Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Suriye, Hatay üzerindeki iddialarından vazgeçmiş ve sınır sorunları da çözülmüştür. İki ülke arasındaki ilişkiler beklenenden çok hızlı ilerleme kaydederek 13 Ekim 2009'da iki ülke bakanları Halep ve Gaziantep'te ortak bakanlar kurulu toplantısı yapacak seviyeye gelmiştir. Ortak bakanlar kurulu toplantılarının sonucu olarak 23 Aralık 2009'da bölgenin su kaynaklarını da içine alan 50 Mutabakat zaptı imzalanmıştır. (Kıbaroğlu ve Scheumann 2011 /Maden, 2011;38)

Lübnan Başbakanı Hariri'ye düzenlenen suikasttan başta ABD olmak üzere dünyanın pek çok ülkesi Suriye'yi sorumlu tutarken bu suikast sonrası Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, uluslararası baskılara rağmen Suriye'ye kritik bir ziyaret gerçekleştirerek Şam yönetimine desteğini göstermekten çekinmemiştir. Arap ülkelerinin bile Suriye'yi dışladığı bu ortamda Türkiye'nin bu desteği iki ülkenin yakınlaşmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. (Orhan, 2009;44)

ABD ve Suriye arasında gerginliğin arttığı bu dönemde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 13 Nisan 2005'te Suriye'yi ziyaret ederek Beşar Esat'la görüşeceğini açıklamasına

ABD'den sert tepkiler gelmiştir. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Eric Edelman: “*Uluslararası toplumun Suriye hakkında görüş birliğinde olduğu söylenebilir. Umarız Türkiye de uluslararası toplumla birlikte hareket eder.*” şeklinde bir uyarıda bulunurken, ABD dışişleri sözcüsü Richard Boucher: “*Önemli olan verilen mesaj değil, önemli olan mesajın doğru algılanıp algılanmayacağı*” şeklinde sert bir açıklama yaparak Cumhurbaşkanı Sezer'i ziyaretten vazgeçirmek için baskı yapmıştır. Ancak Cumhurbaşkanı Sezer'in bu açıklamalara karşı meydan okuyarak: “*Elbette gideceğim*” cevabı Suriye resmi otoriteleri ve kamuoyunda çok olumlu tepkiler uyandırmış ve iki ülke ilişkilerine çok önemli katkılar sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Sezer'i Suriyeliler “*Hoş geldiniz, onurlu Cumhurbaşkanı*” sözleri ile karşılamışlardır. Bu kritik ziyaret için Cumhurbaşkanı Sezer;” *Ziyaretim, siyaset ekonomi ve ticaret ilişkilerinin geliştirilmesi ve yeni alanlarda çeşitlendirilerek daha ileriye götürülmesine olumlu katkılar sağlamıştır.*” Yorumu yaparken, Esad ise, “*İki kardeş ülke arasında siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler memnuniyet verici düzeyde seyretmektedir. Bundan da mutluluk duyuyoruz.*” Açıklamasını yapmıştır. Suriye basını Cumhurbaşkanı Sezer'in ABD'nin baskılarını görmezden gelen cesur tavrından övgüyle bahsetmiştir. Suriye'nin resmi yayın organı *Teşrin Gazetesi* ABD'nin engelleme girişimlerine karşın Sezer'in ziyaretinin Suriye için çok önemli ve değerli olduğunu yazmıştır. (Nazar Abidin, 2005/ İnat- Balcı, 2006;240)

Cumhurbaşkanının ziyaretinin ardından resmi programda olmamasına rağmen 16 Kasım 2005'te Dışişleri Bakanı Abdullah Gül de Suriye'yi ziyaret etmiştir. Gül'ün ziyareti ile ilgili basında çıkan eleştirilere ve dış tepkilere karşı Başbakan Erdoğan: Türkiye'nin çevresinde meydana gelen gelişmelere kayıtsız kalamayacağını söylemiş ve “*Türkiye olayları tribünde seyredemez, Türkiye Suriye'deki süreci barış istikametine doğrulmak için elinden geleni yapacaktır*” şeklinde bir açıklama yaparak ziyarete desteğini ifade etmiştir. (İnat-Balcı, 2006;241)

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye gezisi hakkında Beşar Esad:

Bazı ülkeler bu ziyaretin gerçekleşmemesi için Türkiye'ye baskı yapıyor. Kendine, vermiş olduğu kararına, halkına saygısı olan bir başkan olmasaydı bu ziyaret gerçekleşmezdi. Türkiye bağımsız, egemen ve kendi çıkarlarını koruyan bir ülke olarak başka hiçbir ülkeye kendi kararına müdahale etme fırsatı vermemiştir.

Diyerek bu ziyarete verdiği önemi ifade etmiştir. (Gürkan Zengin CNN Türk 6 Nisan 2005)

Adana Mutabakatı sonrası Türkiye-Suriye ilişkilerindeki iyileşmeler güvenlik alanında da önemli sonuçlar ortaya koymuş, Nisan 2009'da iki ülke sınırlarında Kara Kuvvetleri arasında, üç gün süren sınır birlikleri değişim tatbikatı yapılmıştır. Bu tatbikat sınır bölgesindeki terörist sızmaların ve sınır kaçakçılığının önlenmesine yönelik işbirliğinin arttırılmasını sağlamıştır. Tatbikat sonrasında iki ülke arasında savunma işbirliği anlaşması yapılmıştır. (Orhan, 2009; 40)

ABD'nin Irak işgali sonrası Türkiye'nin bölge ülkeleriyle özellikle de Suriye ile diplomatik temalarını yoğunlaştırmıştır. Bu diplomasi trafiğinin temel amaçlarından biri de: PKK terör örgütünün bölgedeki istikrarsızlıktan istifade ederek güçlenmesini ve yayılmasını engellemek için Suriye ve İran'ın desteğini almaktır.

2.10. Yeni Dünya Düzeninde Suriye'nin Konumu

2.10.1.Yeni Dünya Düzeninde Suriye Jeopolitiği

George Bush yönetimi, Irak işgali öncesinde Ortadoğu'da Suriye'yi de askeri olarak karşısına almak istemiyordu. Bu kapsamda Suriye'yi rahatlatmak isteyen ABD'nin Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu sorumlusu David Satterfield, Eylül 2002'de Suriye'yi ziyaret ederek yönetiminin Suriye'ye yönelik yaptırımlar içeren yasa tasarısına karşı olduğunu beyan etmiş ve bir ay sonra yapılan oylamada da Suriye'ye yönelik yaptırımları içeren yasa tasarısı reddedilmiştir. (Atlıoğlu 2007;124)

Irak'tan sonra sıranın kendisine geldiğinden endişelenen Suriye de, ABD ve küresel sistem ile uzlaşmacı bir dış politika izleyeceğine dair güçlü sinyaller vermiştir. ABD'nin talepleri doğrultusunda Irak sınırından kaçak geçişleri engelleme taahhüdünde bulunmuştur. Suriye'nin bu iyi niyet gösterilerinin karşılığı olarak ABD Dışişleri bakanı Powell 3 Mayıs 2003'te Suriye ziyareti öncesi yaptığı basın toplantısında Suriye'nin bölgede oluşan yeni konjonktüre uyum sağlamasını beklediklerini belirterek Suriye'ye yönelik olumlu bir dil kullanmıştır. Şam'da Esad ile üç saatlik bir görüşme yapan Powell toplantı sonrası yaptığı açıklamalarda da ılımlı bir üslup kullanırken, Suriye resmi gazetesi *Teşrin* de görüşmeyi samimi ve olumlu olarak değerlendirmiş ve Suriye-ABD ilişkilerinde yeni bir sayfanın açılacağı yorumunu yapmıştır. (Campell-Whitaker, *Guardian*, 5 Mayıs 2003 / Atlıoğlu 2007;126)

2004 Ekim ayında Lübnan Başbakanı Refik Hariri, Suriye yanlısı olarak bilinen Devlet Başkanı Emil Lahud'un görev süresinin Şam'ın baskısıyla uzatılmasından dolayı istifa etmiş ve Suriye'nin Lübnan'daki askerlerini çekip Lübnan'ın iç işlerine müdahil olmamasını talep eden beyanatlarda bulunmuştur. Bu gelişmeler akabinde 14 Şubat 2005'te Refik Hariri, Beyrut'ta bir suikastla öldürülünce bütün dünya kamuoyu ve uluslararası kuruluşlar bu suikasttan Suriye'yi sorumlu tutmuştur. (İnat- Balcı 2005;136) Suriye, suikastla bir ilgisi olmadığını iddia etse de, ABD olaya çok şiddetli bir tepki göstererek Şam'daki büyükelçisini danışmalarda bulunmak üzere acilen geri çağırmıştır. ABD'nin bu tepkisi Suriye'ye karşı son aylarda tavrı giderek sertleşen Bush yönetiminin Şam'a yönelik mevcut yaptırımlarının daha ağırlaşacağı şeklinde yorumlanmıştır. (İnat-Balcı 2005;137) Hariri cinayetine ilişkin 20 Ekim'de BM Güvenlik Kurulu'na sunulan Mehlis Raporunda Suriye ve Lübnan'ın sorumlu gösterilmesi Beşar Esad yönetimi üzerindeki uluslararası baskıları iyice arttırmıştır. (İnat-Balcı 2005;148) 31 Ekim 2005'te BM Güvenlik Kurulu daimi üyeleri Mehlis Raporunu değerlendirmek üzere bir araya gelmiş, ABD, Fransa ve İngiltere Dışişleri Bakanlarının Suriye'ye yönelik bazı yaptırımlar öngören ortak karar tasarısı kabul edilse de; Suriye'ye karşı sert siyasi ve ekonomik yaptırımlar uygulanması konusunda uzlaşma sağlanamamıştır. Suriye'ye ikinci raporun açıklanacağı 15 Aralık'2005'e kadar soruşturma komisyonuyla tam bir işbirliği yapması hususunda oy birliğiyle çağrı yapılmıştır. (Atlıoğlu,2005 / İnat- Balcı 2005;149) Bu sürecin sonunda, ABD'nin öncülük ettiği BM'nin 1559 sayılı kararı gereğince Suriye, Nisan 2006 sonunda Lübnan'daki 29 yıllık siyasi ve askeri varlığını tamamen sona erdirmek zorunda kalmıştır. (Cicioğlu, 2006;136)

Arap Ülkelerinin bile Suriye'ye sırt döndüğü, Suriye üzerindeki uluslararası baskının iyice yoğunlaştığı bu dönemde Türkiye, Suriye'nin yanında yer alarak ona destek veren tek ülke olmuştur. Fransa, Yunanistan ve Rusya gibi geleneksel müttefikleri bile destek vermezken Türkiye, Şam ile yakınlaşmaktan çekinmediği gibi Filistin sorunu, Lübnan sorunu ve İran ile ilişkiler konusunda ortak strateji geliştirmekten de çekinmemiştir. (Ari, 2010:153)

2006 yılında İsrail, Lübnan'a karşı başlattığı savaşta yenilirken ABD de Irak'taki konumunu korumakta ciddi zorluklar yaşamaya başlamıştır. Buna ilaveten İran, tüm baskılara rağmen nükleer teknoloji geliştirme çalışmalarından vazgeçmemiştir. HAMAS'ın siyasi büro lideri Halit Meşal'in Türkiye'de kabul edilmesi İsrail ve ABD'de sert tepkilere neden olmuş ve Türkiye-İsrail ilişkileri de bozulmaya başlamıştır. İsrail ile ilişkilerin bozulması Suriye ve Arap ülkelerinde büyük bir memnuniyet yaratmıştır. Ortadoğu'daki bu gelişmeler ABD'de

Temsilciler Meclisi seçimlerinde Cumhuriyetçilerin güç kaybetmesine neden olmuş, Ortadoğu'daki varlığının daha fazla tehlikeye girmesinden çekinen ABD, Irak, Suriye ve İran'la barışçıl bir politika zemini aramaya yönelmiştir.(Gaytancıoğlu, 2008;4)

2003'te başlayan Irak işgalinin getirdiği zorluklar nedeniyle ABD, artık Ortadoğu'da başka bir ülkeye daha askeri müdahalede bulunma kapasitesini kaybetmiştir. ABD'nin İran'dan sonra Türkiye ve Suriye ile de gerilimi arttırması bölgedeki varlığının devamı için ciddi tehditleri gündeme getirmiştir. 2009 seçimlerine girerken ABD kamuoyunda Irak ve Afganistan'daki şahin dış politikalarının artık sürdürülebilir olmadığı algısı iyice yerleşmiştir. Dolayısıyla seçim sonucunda cumhuriyetçilerin iktidarı demokratlara devretmesi, yeni başkanın da ılımlı politikalarla bölgede istikrarı tesis etmesi beklentisi ağırlık kazanmıştır. Ortadoğu'da oluşmakta olan bu yeni jeopolitik Türkiye, Suriye ve İran arasında güçlü bir ittifaka uygun zemin sunmuş, Irak'taki siyasi parçalanmadan kaynaklanan Kürt sorununun çözümü ve bölgede istikrarın sağlanmasına imkân sağlayan bu zemin bölge ülkelerini birbirlerine yaklaştırmıştır. (Gaytancıoğlu, 2008;165)

2.10.2.Türkiye-Suriye-Irak-İran Dörtgeninde Gelişmeler

Türkiye, tarihte küresel güç olarak var olmuş Pers İmparatorluğunun varisi İran'la Ortadoğu'da bölgesel liderlik mücadelesinden hiç vazgeçmemiştir. Bu mücadelede nükleer silahlar üreterek öne geçme gayretinde olan İran'ın dengelenmesi için Türkiye'nin Suriye ile kuracağı bir ittifak büyük önem kazanmıştır. (Gaytancıoğlu, 2008;165)

Irak'ta, Sünni Saddam rejiminin devrilip Şii bir yönetimin iktidara gelmesi, Türkiye'ye, İran'ın Ortadoğu'da mezhepçilik üzerinden elde edeceği nüfuzu da dengeleme zorunluluğu getirmiştir. İran'ın yıllarca savaştığı Sünni Irak Rejimin yıkılması İran'a mezhep bağları üzerinden Irak ve tüm Ortadoğu'ya nüfuz etme fırsatı sunmuştur. Irak'ın işgalinin İran rejimine sağladığı bir diğer önemli fayda kuşkusuz istikrarsızlıkla beraber dünya petrol fiyatlarının artması olmuştur. Uluslararası ambargonun getirdiği ekonomik sıkıntıların etkisinden kurtulmaya çalışan İran petrol ve doğalgaz gelirlerinde oluşan artış sayesinde ekonomik gücünü de arttırma imkânı elde etmiştir. (Oğuzlu,2011;34)

Suriye rejimi her ne kadar Şii-Nusayri ağırlıklı olsa da Suriye halkının % 70'i Sünni'dir. Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye ile kuracağı iyi ilişkiler; İran'ın Doğu Akdeniz, Irak ve Lübnan üzerindeki nüfuzunun dengelenmesinde çok stratejik bir öneme sahiptir.

Lübnan’da karşı karşıya kaldığı sıkıntılara ilaveten İran’ın desteğinden mahrum kalan, İsrail ve ABD’den gelen baskılarla uluslararası arenada iyice yalnızlaşan ve sıkışan Suriye, Türkiye’nin uzattığı dostluk elini adeta bir can simidi olarak görmüş ve tehdit olarak değerlendirilen Türkiye, Suriye için “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Yapılan Ülke” haline gelmiştir. (Kuloğlu, 2009;88)

2003 Irak işgali ile başlayan ve Suriye ile İran’ı da kapsayacağı beklenen ABD işgaline karşı Beşar Esad, İran ve Türkiye ile beraber bölgesel bir ittifak oluşturma stratejisine yönelmiştir. Esad, bu pragmatik dış politika doğrultusunda; komşularla sıfır sorun politikasına yönelen, Irak işgaline karşı çıkan Türkiye ile ortak menfaatlere dayalı bir işbirliği fırsatı doğduğunu düşünerek Türkiye ile kardeşlik olarak tanımlan bir dış politika benimsemiştir. (Salık, 2011;30)

2.10.3. ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Suriye’nin Dış Politikasına etkileri

ABD’nin Ortadoğu’daki öncelikleri; enerji arz güvenliğini sağlamak, bölgede kendisi haricinde başka bir devletin hegemonya kurmasını engellemek, müttefikleri olan devletlerin varlığını ve ekonomik çıkarlarını korumak ve İsrail’in güvenliğini sağlamak olarak tanımlanmıştır. (Gaytancıoğlu, 2008;122)

ABD’nin Ortadoğu’ya ilgisi, II. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaşın başlangıç sürecine kadar gitmektedir. 1945’te Ortadoğu’ya yerleşmeye başlayan ABD’nin 21.yüzyıldaki Ortadoğu politikasının ana eksenini Büyük Ortadoğu Projesi ile belirlenmiştir.

ABD’nin 1997’de teorik çerçevesini açıkladığı Büyük Ortadoğu Projesi’nin (BOP)’ tarihi arka planı Amerika’nın II. Dünya Savaşına müdahil olma sürecine dayanmaktadır. Savaş sonrasında İngiltere ve Fransa’nın bölgede kontrolü kaybetmeye başlamasıyla oluşan güç boşluğunu SSCB’nin doldurmasından korkan ABD, Ortadoğu’ya yerleşmeye başlamıştır. 1945’de, ABD Başkanı Roosevelt ve Suudi Arabistan Kralı arasında imzalanan anlaşma ile ABD, bölgenin petrol kaynaklarını ele geçirecek ilk adımı atmıştır. Petrol anlaşmalarını takiben ABD, Eisenhower Doktrini ile bölgeye siyasi ve askeri olarak da ağırlığını koymuştur. (Arı, 2005: 269)

ABD’nin Suriye ile olan diplomatik ilişkileri sorunlu olsa kesintisiz devam etmiştir. 1979’da Suriye’yi teröre destek veren ülkeler listesine dâhil eden ABD, 1986’da bir İsrail uçağına yönelik bombalı saldırı girişimine destek verdiği gerekçesiyle Suriye’deki büyükelçisini geri çekmiştir. Ancak 1987’de Suriye’nin Ebu Nidal terör örgütünün

ülkesindeki varlığını sonlandırması ve Lübnan'da rehin alınmış olan bir ABD'li rehinenin kurtarılmasına destek vermesi gibi olumlu gelişmeler sonrası ABD büyükelçisi tekrar Suriye'ye dönmüştür. (Orhan,2009;2)

Bush ve Clinton dönemlerinde Irak'ı çevrelemek ve enerji arz güvenliğini sağlamak ABD'nin öncelikleri olmuştur. Bütün bunlar Suriye ile ilişkilerin asgari düzeyde de olsa devamını gerekli kılmıştır. 1990'lar boyunca Suriye'nin teröre destek veren devletler listesinde yer almaya devam etmesine rağmen ABD, İsrail-Suriye arasındaki barış görüşmelerine arabuluculuk yapmayı sürdürmüştür. (Yacoubian- Lasensky; 2008/ Orhan,2009;2)

Soğuk Savaşın bitmesi ve bölgede SSCB tehlikesinin sona ermesine rağmen ABD bölgeden ayrılmak yerine daha da ağırlığını arttıracak politikalara yönelmiştir. Tek kutuplu dünya düzeninin kurulmaya başladığı Clinton'un başkanlığı döneminde 18 Mayıs 1993'te Ulusal Güvenlik Konseyi Yakın Doğu Bölgesi Sorumlusu Martin Indyk, Ortadoğu'ya yönelik "Çifte Çevreleme Politikasını" ilan etmiştir. Bu politika; Soğuk Savaş döneminde birbirini dengeleyen İran ve Irak'ın birlikte sistemden dışlanmasını ve ABD'nin bölgeyi doğrudan kontrolü altına alarak petrol üreticisi Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesini esas almıştır. Çifte Çevreleme, İran ve Irak'ın askeri olarak kuşatılması, ekonomik yaptırımlarla zayıflatılarak politika değişikliğine zorlanması, bölgedeki diğer ülkelerle doğrudan işbirliğinin geliştirilmesini amaçlamıştır.(Erkmen, 2003/ Gaytancıoğlu, 2008;47)

ABD, Rusya ve İran'ın güçlü bir müttefiki olan Suriye'yi, bölgede her zaman bir sorun olarak görse de Suriye ile ilişkilerini kontrollü gerginlik politikası çerçevesinde uzun yıllar sürdürmüştür. 2000'li yılların başında George Bush'un başkanlığı devralmasıyla birlikte askeri güce dayalı dış politika yanlısı Neoconlar ABD dış politikasında etkin hale gelmiştir. Neoconların Suriye politikası; yaptırımlar, izolasyon, çevreleme, rejimi değiştirme ve savaş tehdidi ile Şam'ı politikalarında değişiklik yapmaya zorlama esasına dayanıyordu. Hatta Suriye'nin baskı yoluyla göstermelik bazı politika değişikliklerine gidebileceği ancak bunun yeterli olmayacağı ve asıl hedefe ancak rejim değişikliği ile ulaşılacağı iddia ediliyordu. Başkan yardımcısı Dick Cheney'in Suriye'den sorumlu danışmanlığına getirilen David Wurmser rejim değişikliğini savunanların başında yer alıyordu. Bunun yanında Douglas Feith, Eliot Abrams, Paula Dobriansky, ve Michael Rubin de aynı fikirdelerdi. (Orhan,2009;3-4)

11 Eylül saldırıları, tüm dünyadaki tehdit ve güvenlik algılamalarında terörü ilk sıraya taşıdığı gibi ABD dış politikasının da önleyici savaş söylemine dayanan radikal bir saldırganlığa evrilmesi sonucunu doğurmuştur. 17 Eylül 2002’de imzalanan ve 20 Eylül 2002’de kamuoyuna sunulan Ulusal Güvenlik Stratejisi, ABD’nin özgürlük, insan hakları, insanlık onuru ve serbest piyasa ilkeleri doğrultusunda yeni bir dünya düzeni kuracağını ve bu düzeni bozmaya yönelik her türlü girişimi yok etmek için önleyici savaş tedbirine başvuracağını deklare etmiştir. (Öktem, 2004/ Atlıoğlu, 2007;122)

11 Eylül sonrasında ABD, Irak’ı işgal ederek sadece Ortadoğu değil, dünya siyasetinde de yeni bir dönem başlatmıştır. (Akkan-Bulut, 2010;94) Soğuk Savaş sonrasında küresel sistemin liderliğini bırakmak istemeyen ABD, Avrasya ve Ortadoğu’da Rusya’dan boşalan bölgelere yerleşmeyi planlamıştır. 11 Eylül saldırıları ABD’ye aradığı bu fırsatı sağlamış ABD, Afganistan gibi kolay ve tüm dünya ülkelerince kabul edilebilir bir hedef üzerinden küresel güç kullanma tekeli ele geçirmiştir. ABD, tek kutuplu düzende de Soğuk Savaş dönemindeki gibi liderliğini meşrulaştıracak bir idealler topluluğu oluşturma çabası içine girmiştir. Bu sayede doğudan batıya tüm dünyada demokrasi, özgürlük, terörle mücadele vb. değerler için yapılacak bir savaşın komutasını ele geçirmeyi planlamıştır. Nitekim 11 Eylül sonrasında ABD başkanı Bush, “*Ya bizimlesiniz, ya da karşımızdasınız*” diyerek diğer tüm devletlerin tarafsız kalma seçeneklerini ortadan kaldırmış ve kendi liderliğini dayatmıştır. (Ural, 2009;67)

11 Eylül saldırıları bir bakıma ABD’ye Ortadoğu’ya müdahale için aradığı bahaneyi sunmuştur. Bu bahane: “Radikal İslamcı terörizm” olarak tanımlanmıştır. ABD’nin kendine nasıl hararetle bir düşman aradığını Mümtazer Türköne (2002) esprili bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

-1989’un, yani Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Soğuk Savaşın bitiminin hemen ertesini konu alan Hollywood yapımı bir komedi filmi vardı. Konusu, ABD’nin yeni bir düşman arayışı idi. Kızıl Tehlike sona erdikten sonra, Amerika’nın hegamonik sistemi çöküyor ve anlamını kaybediyordu. ABD, potansiyel düşmanların hepsine tek tek müracaat ediyor, ama hiçbirinden yüz bulamıyordu. Sonunda Kanada, sinsi ve tehlikeli düşman ilan ediliyor. Başta başkanın beyanları ve medyanın kampanyası ile Amerikan halkı, Kanada’nın ABD’yi işgal etmeye hazırlandığına inandırılıyordu.

11 Eylül saldırıları, Paul Wolfowitz, Dick Cheney, Richard Perle gibi neocon siyasetçilere ABD Yüzyılını inşa etmek için askeri güce dayanan agresif bir dış politika izleme fırsatı sunmuştur. Bu düşüncenin ideolojik ve siyasi altyapısı neoconlara yakın

düşünce kuruluşları ve ideologlar tarafından oluşturulmuştur. Örneğin Bush yönetiminin dış politika stratejisinin teorik alt yapısının hazırlanmasında önemli katkıları olan Prof. Thomas Barnett, 2002’de “Çekirdek ve Çatlak” teziyle dünyayı iki bölgeye ayırmıştır. Barnett küreselleşmiş, gelişmiş, güvenli, istikrarlı bölgeyi “çekirdek”, gelişmemiş, istikrarsız, tehdit kaynağı, tehlikeli bölgeyi “çatlak” olarak adlandırmıştır. Barnett’in tezi, ABD’nin çatlağı çekirdeğin kullanımına açması gerektiğini savunmuştur.(Atlıoğlu 2007;123)

11 Eylül sonrası ABD, Suriye’nin kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiasını Suriye’nin Lübnan üzerindeki hâkimiyetinden duyduğu rahatsızlığı, Suriye’nin Hizbullah’a sağladığı desteği sonlandırması gerektiğini, Irak’tan petrol ithal ederek Amerikan ambargosunu delmeye son vermesi gerektiğini yüksek sesle ve sıklıkla dile getirmeye başladı. 18 Nisan 2002’de Temsilciler Meclisine sunulan Suriye Sorumluluk Yasası (Suriye Accountability Act) bu hususlarda bir dizi yaptırımı kapsıyordu. (Orhan,2002 /Atlıoğlu 2007;124)

ABD’nin Irak’ı işgali ve bölgeye yönelik politikalarını şekillendiren BOP’ un ana hedefini bölgedeki otoriter-totaliter devletlerin demokratik yönetimlere kavuşturulması olarak deklare etmesi Suriye’de de bir rejim değişikliği tehdidini gündeme getirmiştir. (Orhan, 2007/ Gaytancıoğlu, 2008;131)

Beyaz Saray sözcüsü Ari Fleischer 15 Nisan 2003’te Suriye’yi teröristleri barındırmakla suçladığı açıklamasında Suriye için “haydut devlet” tanımlaması yapmış, Dışişleri Bakanı Colin Powell da, Irak savaşında ABD’ye muhalif politikası nedeniyle Suriye’ye yaptırımların yürürlüğe girdiğini belirtmiştir. (Pehlivanoğlu, 2004 / Atlıoğlu 2007;126) ABD Kongresi, Suriye’ye yaptırımlar getiren “Suriye Sorumluluk Yasasını” 12 Aralık 2003’de çıkartmış, Mayıs 2004’de Suriye’ye ambargo başlamıştır. Ambargo, gıda ve ilaç dışında tüm ABD mallarının Suriye’ye ihracını yasaklarken, ABD’den Suriye’ye uçak seferleri de durdurulmuştur. (Atlıoğlu 2007;127)

ABD’nin Irak’ı işgali ve bölgedeki istikrarı bozan yayılmacı politikaları, Irak’ın toprak bütünlüğünü savunan ve bu bölgede bir Kürt Devleti’nin kurulmasını kendileri için tehdit gören Suriye ve Türkiye’nin bölgesel ittifak ilişkilerine katkı sağlamıştır. Bu ittifak kapsamında Suriye, 2003 Kasım’ında İstanbul’da HSBC Bank’ın bombalanmasının faili olduğu şüphesiyle Suriye’de tutuklanan 22 kişiyi derhal Türkiye’ye iade etmiştir. Bu olay iki ülke arasında yapılan anlaşmaların sadece kâğıt üzerinde kalmadığının ve işbirliğinin sahadaki pratik uygulamalara da yansıdığını göstermiştir. (Gaytancıoğlu, 2008;117)

Kuzey Irak'taki Kürtlerin özerklik elde etmeleri, Arapçanın yanında Kürtçenin de resmi dil olarak kabul edilmesi ve cumhurbaşkanının Kürt olması, Suriye'deki Kürtlerin de siyasal ve kültürel olarak aynı hakları talep etmesini gündeme getirmiştir. 2004'deki Kamışlı olaylarında, KYB'nin parmağı olduğu iddiaları hem Batı hem de Arap basınında haber olmuştur. ABD'de düzenlenen Suriye Kürtleri konferansına Talabani'nin oğlunun katılması da, ABD'nin Suriye'deki Kürtlere yönelik bir politika içinde olduğu izlenimi uyandırmıştır. (Orhan, 2007 / Gaytancıoğlu, 2008;133-134)

Suriye, sıradaki hedefin kendisi olduğu algısıyla ABD'nin Irak'ı işgaline karşı çıkmış ve ne pahasına olursa olsun Amerika'nın Irak işgalinin başarısız olmasına yönelik bir dış politika izlemiştir. ABD'nin, Ortadoğu'daki ve sınırlarındaki askeri varlığını yaşamsal bir tehdit görmüştür. Neoconların Suriye rejimini yok sayma politikası da bu tehdit algısını güçlendirmiştir. Bu sebeplerle Suriye, Irak'taki direnişe destek vermeye başlamıştır. ABD askeri yetkilileri Irak'taki direnişçilerin büyük çoğunluğunun ya Suriye uyruklu ya da Suriye sınırından Irak'a sızan kişilerden oluştuğunu iddia etmiştir. (Orhan, 2009;4-5)

Daha önce Yeni Dünya Düzeninde Suriye Jeopolitiği başlığı altında Suriye'nin ABD ve Küresel Sistemle uyum içinde çalışacağına dair verdiği sinyaller sonrası 3 Mayıs 2003'te ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Suriye'yi ziyaret ederek Beşar Esad ile bir görüşme yaptığından bahsetmiştik. Bu görüşme öncesinde Powell, yaptığı basın toplantısında: Irak'taki Baas rejiminin devrilmiş olduğu gerçeğini hatırlatarak, Şam Yönetiminden İsrail-Filistin barışının tesisi için ortaya koydukları politikalara destek vermelerini istemiştir. (Orhan, 2007 / Gaytancıoğlu, 2008;36)

6 Kasım 2003'te, Başkan Bush "National Endowment for Democracy" kuruluşunda yaptığı konuşmada, Ortadoğu ülkelerinde rejim değişikliklerine yönelik politikalar izleneceğini dile getirmiştir. Artık Müslüman Dünyasının demokrasi ile tanışma vaktinin geldiğini, terörle siyasi, ekonomik ve kültürel tedbirlerle birlikte mücadele edilmesi ve İslam Coğrafyasında bu doğrultuda kurumsal yapıların tesis edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. ABD bu söylemle küresel terörle savaş stratejisini, Ortadoğu'da demokrasi, insan hakları ve ekonomik refahın tesis edilmesi projesiyle birleştirilmiştir. Başkan Bush, 8 Ocak 2004'de Kongre'de yapmış olduğu konuşmada, sınırları, Fas'tan Çin'e kadar uzanan Büyük Ortadoğu Coğrafyasında zulüm ve umutsuzluk egemen oldukça, ABD ve müttefiklerinin tehdit altında olacağını belirterek, terörü besleyen kaynakların kurutulmasının mecburiyetine işaret etmiştir. ABD'nin, Ortadoğu'ya barış, huzur ve demokrasi, dünyaya da istikrar ve güven getireceğini

iddia ettiği BOP, “G8’ler için Çalışma Belgesi” başlığıyla 13 Şubat 2004 tarihli *El Hayat Gazetesi’nde* dünya kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Projenin uygulanma modeli ve hedefleri, Haziran 2004’de NATO’nun İstanbul Zirvesi’nde resmi olarak duyurulmuştur. (Uslubaş, 2005/ Gaytancıoğlu, 2008;135-136)

ABD Dışışleri Bakanı Condoleezza Rice, 17 Şubat 2005’te, Suriye’nin Lübnan’ın iç işlerine müdahaleden menedilmesi gerektiğini, Lübnan’daki istikrarsızlıktan Suriye’nin sorumlu olduğunu iddia ederek uluslararası toplumu Suriye’ye karşı birleşmeye çağırmıştır. Ayrıca Suriye’yi hem kendi topraklarını hem de Güney Lübnan’ı terörizmi destek için kullanmakla suçlamıştır. Lübnan Başbakanı Hariri suikastından sorumlu tutulan Suriye, artan uluslararası baskılar ve yaptırımlar sonucunda Lübnan’da 1976’dan beri devam eden askeri varlığına son vermek zorunda kalmıştır. Hatta Beşar Esad, ABD’nin Irak’ta olduğu gibi Suriye’ye de saldırı hazırlığında olduğunu iddia edip “*Coni’yi bekliyorum*” diyerek meydan okumuştur. (Yavuz, 2005/ Gaytancıoğlu, 2008;37) Bu gelişmeler üzerine Dubai merkezli *Eşşark El Avsat* gazetesinin, ABD’nin Suriye’de Beşar Esad yönetimini devirmeye yönelik bir girişiminin olup olmayacağı sorusu üzerine Dışışleri Bakanı Rice: “*Suriye, Irak değil. Irak, kitle imha silahları sorunu olan, terörizme desteğin ve BM kararlarının bulunduğu özel bir durumdur. Ayrıca Irak’la savaş halindeydik.*” diyerek Suriye’ye askeri bir müdahale planlarının olmadığını ancak Şam yönetiminin politikalarını değiştirmesi için baskı ve yaptırımların devam edeceğini söylemiştir. (Yavuz, 2005/ Gaytancıoğlu, 2008;117)

AB, Amerika’nın Suriye’ye yönelik baskı ve izolasyon politikalarına destek vermese de Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastı AB’yi de ABD ile aynı çizgiye getirmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı Chirac’ın yanı sıra diğer Avrupa Ülkeleri de, suikastta parmağı olduğu gerekçesiyle Suriye ile ilişkileri askıya almış, AB ile Suriye arasındaki Ortaklık Anlaşması rafa kaldırılmıştır. ABD’nin baskı ve yaptırım politikalarına AB de destek vermeye başlamıştır. (Orhan,2009;4-5)

İsrail’in mutlak destekçisi olan ABD yönetiminin Irak’ı işgal edip Ortadoğu’ya yerleşmesiyle iyice sıkışan Beşar Esad da babası gibi pragmatik diyaloglara dayanan dış politikayı devam ettirmiştir. Bir taraftan Hizbullah, HAMAS ve İslami Cihat gibi İsrail’i tehdit eden terör örgütlerine destek sağlayarak İsrail ve ABD’yle pazarlık masasında elini güçlendirmeye çalışırken diğer yandan da kendisine yeni müttefikler arayışına girmiştir. Bu bağlamda ABD’nin Irak’ta bir Kürt Devleti kurma çabalarını kendi toprak bütünlüğü için tehdit olarak gören Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmeye yönelmiştir. (Salık, 2011;23)

2.10.3.1.Obama Dönemi ABD-Suriye ilişkilerinde diyalog süreci

ABD Başkanı Barrack Obama'nın Ortadoğu politikasında önceki başkan Bush'un tam tersine askeri güç değil, diplomasi, diyalog, çok taraflılığa dayalı yumuşak güç unsurları ön plana çıkmıştır. Suriye yönetimi de diyalog ve müzakere esaslı bu yeni politikaların ilişkileri düzeltereği beklentisinde olmuştur. (Orhan,2009;5-6)

Obama'nın, bölgeye yönelik ilk icraatlarından biri Ortadoğu Özel Temsilciliğine George Mitchell'i atamak oldu. Bu atama ABD'nin Ortadoğu Barış Süreci'ni yeniden canlandırmak istediğini göstermiştir. Daha önce Kuzey İrlanda sorununun çözümünde başarılı olan Mitchell, diyaloga önem veren, objektif ve tarafsız kimliğiyle güçlü bir arabulucu olarak kendini ispat etmiştir. (Orhan,2009;6)

Obama, Amerika'nın erimekte olan yumuşak gücünü tekrar ön plana çıkarmak için, Irak ve Afganistan'dan çekilme sürecini başlatırken, İsrail-Filistin sorunun çözümü için diplomatik kanallara yönelmiştir. (Oğuzlu,2011;38) ABD dış politikasındaki değişimin en güçlü sinyali; Dışişleri Bakanlığı koltuğuna yeni oturan Hillary Clinton'un Senato Dış İlişkiler Konseyinde yaptığı konuşmada, diplomasi'nin dış politika'nın bekçisi olacağını ve Suriye'yi Ortadoğu'da yapıcı aktör olmaya teşvik etmek gerektiğini söylemesi olmuştur. (Orhan,2009;7)

Obama'nın başkanlığını ilk kutlayanlardan biri Beşar Esad olurken, Obama yönetiminin Suriye ile diyalog süreci Senatonun Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör John Kerry'nin Şam temaslarıyla başlamıştır. Kerry, Esad ile görüşmesinin Obama yönetimi ve Dışişleri'nin bilgisi ve onayı dâhilinde olduğunu ve çok kısa bir süre içinde Suriye ile pek çok konuda gerçek işbirliği niyetinde olduklarını beyan etmiştir. Aynı dönemde Suriye'nin resmi *El Baas Gazetesi*, ABD Ticaret Bakanlığının yıllardır hizmet dışı olan Suriye Havayollarına ait iki adet Boeing 747 tipi uçağın yedek parçalarını sağlamayı kabul ettiğini duyurmuş, akabinde ABD Hazine Bakanlığı, Suriyeli bir vakfa 500,000 \$ aktarılmasına izin vermiştir. İki ülke ilişkileri için ölçek olarak önemsiz gibi görünen bu adımlar, ABD'nin Suriye'ye yönelik ekonomik ambargosunun kalkacağı'nın sinyalleri olarak algılanmıştır. ABD'nin bu olumlu adımlarına karşılık Beşar Esad, *The Guardian Gazetesine* verdiği demeçte; Ortadoğu barış sürecinde Washington'u başhakem olarak görmeyi umduklarını ve bölgede ABD'nin alternatifinin olmadığını söylemiştir. Oluşan bu olumlu atmosfer ABD'nin Suriye'ye büyükelçi atayacağı iddialarını da beraberinde getirmiş, ABD Dışişleri Bakanı Clinton'ın İsrail ziyaretinde iki Amerikalı üst düzey diplomatın temaslarda bulunmak üzere Suriye'ye

gideceğini açıklaması 2005'deki Hariri suikastı nedeniyle geri çağrılan ABD büyükelçisinin tekrar göreve başlayacağı beklentilerini kuvvetlendirmiştir. (Orhan,2009;7)

Obama'nın Ortadoğu önceliklerini; Irak'taki askeri varlığını sonlandırma, İran'ın nükleer silah edinmesini engelleme ve Ortadoğu Barış Süreci olarak deklare edilmiştir. Bu politikaların uygulanabilmesi için Suriye'nin işbirliği stratejik değere sahip olup, Suriye'nin İran ile arasına mesafe koyması sağlanabilirse İran'ın bölgedeki olumsuz etkileri de bertaraf edilmiş olacaktır. Nükleer gücü olmayan zayıf bir İran'ın bölgedeki etkinliğinin ortadan kaldırılmasıyla Irak'ta yumuşak bir geçişin mümkün olabileceğini düşünen ABD, İran'ın baskısının ortadan kalkmasıyla Suriye'nin, HAMAS ve El-Fetih arasında uzlaşma görüşmelerine destek olacağını planlamıştır. (Orhan,2009;7-8)

Dış politikada zorluklarla karşılaşınca pragmatizme yönelen Suriye, Ortadoğu'da özellikle Soğuk Savaş sonrasında belli bir kampa angaje olmaktan kaçınmış. İran'dan farklı olarak ABD ve Avrupa ile sorun yaşasa da diyalog ve diplomasi kanallarını her zaman açık tutmuştur. Yaptırımların getirdiği, ekonomik sıkıntılardan ve izolasyondan kurtularak rahatlamak isteyen Beşar Esad: *"Washington'la iyi ilişkiler, Tahran'la kötü ilişkiler anlamına gelmemeli"* diyerek pragmatik dış politikasını sürdürmüştür. (Orhan,2009;8)

ABD'nin 11 Eylül sonrasında Irak ve Afganistan işgalleri Türkiye'ye bölgede yumuşak güce dayalı dış politikasını geliştirmek için uygun ortam sağlamıştır. Türkiye ekonomik ilişkilerini güçlendirerek, uzlaşma ve diplomasiyi ön plana çıkararak, arabulucu tarafsız ve objektif bir misyon üstlenerek, bölgede kendisine yeni bir konum aramıştır. Obama yönetiminin Ortadoğu'da yumuşak güç tabanlı uzlaşmacı stratejisi Türkiye'nin bölgedeki arabulucu barışçıl pozisyonunu güçlendirdiği gibi Türkiye-ABD ilişkilerini de güçlendirmiştir. ABD, Türkiye-Suriye yakınlaşmasını destekleyerek bölgede Türkiye'nin elde etmiş olduğu güven ortamından faydalanmak istemiştir. Obama'nın Ortadoğu Özel Temsilcisi George Mitchell'in Türkiye ziyaretinde Ortadoğu barışının sağlanması konusunda Türkiye'nin bu rolünden beklentilerini ifade etmesi ABD'nin desteğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Irak tezkeresinin TBMM tarafından reddedilmesi, Türkiye'nin tarafsız ve barışçıl bir dış politika izlediğinin göstergesi olmuş ve Türkiye'nin tüm taraflarla diyalog ve uzlaşma zeminini korumasını sağlamıştır. Obama yönetimi, Bush döneminde Ortadoğu'da ABD'nin yaşadığı güç ve güven kaybını Türkiye'nin bölge aktörleriyle oluşturduğu diyalog ve güven sayesinde telafi etmeyi planlamıştır. Türkiye'nin, Suriye ile ilişkilerinde tesis ettiği güveni

ABD'nin bölgeye yeniden kabulü için önemli bir fırsat olarak gören Obama Yönetimi Türkiye'nin uzlaşmacı politikalarını desteklemiştir.

ABD'nin Ortadoğu'daki temel amaçlarından biri; Suriye'yi İran etkisinden uzak tutmakken, Bush döneminin baskı ve izolasyon politikaları bu amacın tam tersi sonuçlar doğurmuştur. Dışlanan ve yalnızlaşan Suriye, güvenlik ihtiyacı nedeniyle İran'a daha da yakınlaşmıştır. Obama Yönetimi, Türkiye'nin bölgede oluşturduğu güven ve istikrarın Suriye'nin güvenlik kaygılarını giderip İran yerine alternatif bir müttefik olarak Türkiye ile yakınlaşmasını desteklemiştir. Suriye de, Batı ile işbirliğine açık pragmatik bir dış politika izlemiş, Lübnan'da Devlet Başkanlığı krizinin çözümüne katkı sağlamış, İran'ın tepkilerine rağmen Annapolis Zirvesine katılmış, Türkiye ve Fransa'nın ekonomik ve siyasi işbirliği taleplerine olumlu yanıt verirken, AB ile daha önce dondurulan AB-Suriye Ortaklık Anlaşmasını tekrar yürürlüğe koymuştur. Batı ile ilişkilerinde Türkiye'nin önemini farkında olan Suriye, ABD'nin diyalog çabalarına da kayıtsız kalmamıştır. (Orhan,2009;9-10)

2.10.4. AB'nin Genişleme Stratejisinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi

Suriye her ne kadar bir Ortadoğu ülkesi olarak görülse de aynı zamanda bir Akdeniz ülkesidir. Tarihsel olarak da Akdeniz havzasındaki ülkelerin Asya içlerindeki Hindistan ve Çin ile olan ticaretinde önemli pay sahibi olmuştur. Barcelona'da Kasım 1995'te 15 AB ve 12 Akdeniz Ülkesi dışişleri bakanlarının katıldığı Avrupa-Akdeniz Konferansında, AB'nin Akdeniz'e ve güneye genişlemesini öngören "Barcelona Bildirgesi" imzalanmıştır. AB ile Akdeniz ülkeleri arasında kurulması planlanan bu ortaklığın, barışı ve siyasal istikrarı güçlendirerek, serbest ticaret bölgeleri oluşturup taraf ülkelerin refah ve zenginliğine katkı sağlaması planlanmıştır. Suriye, AB ile ilişkilerini geliştirme çabaları doğrultusunda sözleşmeden üç yıl sonra 1998'de AB ile Ortaklık Anlaşması için müzakerelerini başlatmış ve Aralık 2003'te Suriye-AB Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Bu Ortaklık Anlaşmasından bir yıl sonra da Suriye-Türkiye arasında Başbakan Erdoğan'ın katılımıyla serbest ticaret anlaşması (STA) imzalanmıştır.

Türkiye'nin Halep Başkonsolosu Hulusi Kılıç; Suriye'nin, Türkiye'yi, Avrupa'ya açılacak kapı olarak gördüğünü, Türkiye'nin de Suriye'yi Ortadoğu'ya girişin önemli bir anahtarı olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu karşılıklı uzlaşmanın iki ülke ilişkilerini kısa zaman içinde geliştireceğini umduğunu belirtmiştir. Suriye Enformasyon Bakanı Dr. Mehdi Dahlallah, Türkiye'nin AB üyeliğinin kendileri için de faydalı sonuçları olacağını belirtmiş ve

Türkiye'nin AB ve Arap ülkeleri arasından köprü olacağını ifade etmiştir. Türkiye de, Suriye ile sorunların çözülüp iyi komşuluk ilişkileri geliştirmesinin AB üyeliği için önemli bir avantaj olacağını düşünmüştür. (Gaytancıoğlu, 2008;148)

Sovyetler Birliği'nin küresel gücünü ve etkinliğini kaybetmesinden doğan boşluğu doldurmak isteyen AB, Doğu Avrupa, Akdeniz Havzası ve Ortadoğu'da yoğun bir diplomatik çaba içine girmiştir. AB'nin bu politikasından istifade etmek isteyen Beşar Esad, dış politikasında AB'ye önemli bir yer vermiştir. AB'nin Ortadoğu yolunun bir Doğu Akdeniz ve aynı zamanda Ortadoğu ülkesi olan Suriye'den geçtiğini ifade eden Esad, hem Avrupa ile diyaloga verdiği önemi vurgulamış hem de kendisinin Avrupa için önemine dikkat çekmiştir. Suriye ve AB arasında artan ekonomik ve ticari ilişkilerin yanı sıra, Avrupa ülkelerinin Suriye'de açtığı üniversitelerle de eğitim alanında işbirliği güçlenmiştir. (Mercan, 2010;111)

Yeni Dünya Düzeninde Suriye'ye meşru bir yer kazandırmak isteyen Beşar Esad, dış politikada ABD ve Avrupa'ya yönelik uzlaşmacı bir dış politikaya yönelmiştir. (Mercan, 2010;110)

ABD, Başkanı Obama'nın Irak'taki Amerikan askerlerini geri çekip, İsrail-Filistin barışını ve Lübnan'da istikrarı yeniden tesis etmeye yönelik politikaları: Ortadoğu'ya dönmek isteyen AB için de beklediği uygun ortamı sağlamış oldu. Fransa'da Nicolas Sarkozy'nin iktidara gelişi de AB'ye yeni Ortadoğu politikası konusunda önemli fırsatlar sağlamıştır. Sarkozy, uzun yıllar Fransa'nın sömürgesi olarak kalmış olan Suriye ile olan tarihsel bağlarını kullanarak Ortadoğu'da aktif bir politika izlemeyi hedeflemiştir. ABD ve AB'nin bu yeni dış politikaları kuşkusuz Suriye'nin desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu kapsamda AB-Suriye arasında daha önce dondurulan ortaklık antlaşması yeniden hayata geçirilmiştir. (Orhan,2010;22)

4 Eylül 2008'de Şam'da Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Başbakan Erdoğan, Fransa Cumhurbaşkanı Nikolas Sarkozy ve Katar Emiri Şeyh Hamad bin Khalifa al Thani'nin katılımıyla , "İstikrar İçin diyalog" sloganıyla 4'lü bir zirve düzenlenmiştir. Zirvede, Başbakan Erdoğan'a, Dışişleri Bakanı Ali Babacan ile Dış Politika Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu da eşlik etmiştir. Zirvede AB dönem başkanı ve Fransa'nın Devlet Başkanı Nicolas Sarkozy, Avrupa'nın İsrail ile Suriye arasındaki dolaylı müzakerelere arabuluculuk eden Türkiye'ye minnettar olduğunu ve bu çabaları desteklediğini dile getirmiştir. Sarkozy, *"Türkler müthiş bir iş çıkardı. Bu, doğrudan müzakerelerle sonuçlanmalı. Giriştiği bu eylem nedeniyle bütün Avrupa Türkiye'ye minnettardır"* ifadesini kullanarak, doğrudan

müzakerelerin başlaması halinde Fransa'nın bu müzakerelere siyasi, diplomatik, askeri ve ekonomik bakımdan destek vermeye hazır olduğunu da söylemiştir. Başbakan Erdoğan da, sürece ilişkin gazetecilerin sorularına

...Tabii bu süreç içerisinde özellikle değerli kardeşim Beşar Esad yapıcı bir tavır ortaya koydu. Şu ana kadar İsrail tarafından da yapıcı bir tavır söz konusu. Temenni ediyorum ki, bundan sonraki süreçte de bu yapıcı tavır devam edecek olursa biz netice almakta umutluyuz. Bize düşen böyle bir barış girişimini başarmaktı. Böyle bir barış girişimine aracı olabilmektir. Dolaylı da olsa böyle bir adımı atmanın faydasına inanıyoruz. Temennimiz odur ki netice alırız.

Şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Zirvede Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Türkiye'nin Ortadoğu Barış Süreci ile yakından ilgilenerek inisiyatif almalarının kendileri için çok değerli olduğunu, Türkiye'nin Suriye ile İsrail arasında dolaylı görüşmeleri başlatabilme inisiyatifi alan tek ülke olduğunu, Başbakan Erdoğan'ın güvenilirliği ve Türkiye'nin arabuluculuğu olmadan bu sürecin başlamasının çok zor olduğunu ifade ederek, Türk hükümetine teşekkür etmiştir. Zirvede Türkiye'nin Kafkasya İstikrar Platformu önerisinin de ele alındığını söyleyen Esad, bu öneriyi önemli bulduklarını ve desteklediklerini kaydetmiştir. Katar Emiri de zirveye ilişkin yaptığı değerlendirmede tek amaçlarının bölgede barış ve istikrarı sağlamak olduğunu söylemiştir. (*Habertürk*, “Şam’da 4’lü zirve”, 2008)

2.10.5. İran –Suriye İlişkileri

Suriye, İsrail’e karşı olan savaşında her zaman bölgedeki Müslüman ülkelerin desteğini almaya gayret etmiştir. 1979’da İran’daki Amerikan yanlısı Şah rejiminin devrilerek bir İslam Cumhuriyetinin kurulması Suriye’ye bölgede hayati derecede önemi olan güçlü bir müttefik kazandırmıştır. İran, İslam devriminin özellikle Mısır-İsrail barış anlaşması ve Irak ile gergin olan ilişkileri nedeniyle bölgede yalnız kalma tehlikesi yaşadığı bir dönemde gerçekleşmesi Suriye için önemli bir açılım ve destek sağlamıştır. İran İslam Cumhuriyetiyle yaptığı işbirliği sayesinde Suriye, bölgede eskisinden daha güçlü bir konum elde etmiştir. Dolayısıyla yeni İran Rejimini, Arap dünyasında tanıyan ve destekleyen ilk ülke de Suriye olmuştur. Suriye’nin Sünni kökenli Dışişleri Bakanı Abdulhalim Haddam devrimin hemen sonrasında Ağustos 1979’da Tahran’ı ziyaret ederek İran devrimini çağın en önemli gelişmesi olarak tanımlamış, Suriye’nin devrim öncesinde de, devrimcileri desteklediğini açıklamıştır. Suriye, 1970’lerde Lübnan’da örgütlenerek Şaha karşı devrimi organize eden Mustafa Camran, İbrahim Yazdi, Sadık Kutbzade gibi liderlere destek sağlamıştır. (Sami Mobayad, 2006/ Sinkaya,2011;39)

1980’de Sünni Irak yönetimi ile İran arasında başlayan savaş Suriye-İran ittifakını güçlendirmiştir. Suriye yönetimi kendi topraklarından geçerek Akdeniz limanlarına ulaşan Irak’ın petrol boru hatlarını kapatarak ihracat yapmasını engellemiştir. Doğu Blokundan gelen silahların İran’a taşınmasını sağlamıştır. Bu destekler karşılığında Suriye, İran’dan bir kısmı hibe olmak üzere ucuz petrol almış ve İran’ın ekonomik desteğini kazanmıştır.(Sinkaya,2011;40)

İsrail’in 1982 yılında Lübnan’ın bir kısmını işgal etmesi, Suriye-İran ittifakına hayati bir önem kazandırmıştır. İsrail ile doğrudan savaşmaktan kaçınan Suriye, Lübnan’ın güneyinde İsrail’e karşı mücadele eden Şii milislere eğitim ve lojistik destek sağlarken İran Devrim Muhafızlarının Lübnan’a ulaşması için sınırlarını açmıştır. Devrim Muhafızları İslam devrimi ideolojisi merkezinde Hizbullah Örgütünü kurarak o güne kadar sol siyasi eksende yürüyen Lübnan direniş hareketlerini Şii İslamcı bir yapılanmaya dönüştürmüştür. Akabinde Suriye, İran’ın Hizbullah’a sağladığı eğitim, lojistik ve silah desteği için önemli bir köprü olmuştur. Suriye, Lübnan ve Filistin’e Arap milliyetçiliğini güçlendirmek ve İsrail’den Golan Tepelerini geri almak için destek sağlarken, İran da, İslam Devriminin psikolojik ve sosyolojik tabanını Yahudi düşmanlığı ile destekleyerek yeni rejimin bekasını garanti altına almaya çalışmıştır. (Heydarian, 2010/ Sinkaya,2011;40)

Suriye’de yönetimin Şii-Nusayri kadroların elinde olması İran ile Suriye yönetimi arasında mezhepsel bir işbirliğini de güçlendirmiştir. Hz. Hüseyin’in kız kardeşi Zeynep ve kızı Rukiye’nin Şam’daki türbeleri İranlı Şiiler için kutsal mekânlarıdır. Bu türbelerin bakım onarımı İran tarafından sağlanmaktadır. İran’ın, bu türbeler üzerinden Suriye’deki Nusayriler ve İsmaililer arasında mezhep değişimini teşvik etmesine Suriye rejimi göz yummuştur. (Sindawi, 2009/ Sinkaya,2011;40)

1990’lı yıllarda komünizmin çöküşü sonrası Suriye, Batı dünyası ile iyi ilişkiler tesis edebilmek için İsrail ile barış görüşmelerine başlasa da, İran ile olan ittifakını ve Hizbullah’a sağladığı desteği İsrail’e karşı önemli bir koz olarak elinde tutmaya devam eden ikircikli bir dış politika geliştirmiştir. (Sinkaya,2011;41)

İran ise Suriye rejiminin devrilmesi halinde bölgede yalnızlaşacağı, kendi üzerindeki uluslararası baskının artacağı ve Lübnan Hizbullah’ı ile olan bağlantısını kaybedeceği için Suriye’ye destek sağlamaya devam etmiştir. (Sinkaya, 2011;45-46) İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad: “*Şayet Siyonist rejim, Suriye’ye saldırırsa, bu tüm İslam dünyasına karşı yapılmış bir saldırı gibi görülecek ve söz konusu rejim şiddetli bir karşılık alacaktır*” diyerek

Suriye'ye desteklerinin hayati önemde olduğunu ortaya koymuştur. (Yeşiltaş ve Balcı, 2010;76)

İran-Suriye ilişkileri, İran İslam Devrimi sonrası iyileşmekle birlikte 11 Eylül sonrası ABD'nin Irak ve Afganistan işgalleriyle başlayan yayılmacı dış politikası nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler kazanılmış partnerlik statüsüne yükselmiştir. Suriye bu ilişkide her zaman en çok kazanan ülke olmuştur. (Meir, 2011;29)

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, İran'la olan yakın dostluk ilişkilerine rağmen özellikle Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu'nun önemli bölgesel gücü haline gelen Türkiye ile de iyi ilişkiler kurmaya yönelik dengeli ve pragmatik bir dış politika takip etmeye çalışmıştır. İsrail'e karşı İran'ı en önemli güvenlik kozu olarak gören Beşar Esad, Irak-İran Savaşında Arap devletleriyle ilişkilerinin bozulması pahasına İran'ı desteklemiştir. İsrail ve ABD'nin nükleer enerji elde etmeye yönelik çabalarından dolayı İran'a uyguladıkları yaptırımlarda açıkça İran'ı desteklemiş ve Ortadoğu'da barış ve huzurun tesisi için silahsızlanmanın öncelikle İsrail'den başlanması gerektiğini savunmuştur. (Mercan,2010;113)

Hariri Suikastı sonrası uluslararası baskılar nedeniyle Suriye, Lübnan'daki askeri hâkimiyetini kaybetmiş olsa da siyasi ve ekonomik olarak hala bu ülkenin iç işlerinde etkinliğini devam ettirebilmiştir. Lübnan seçimlerinde Suriye karşıtı 14 Mart Bloğu çoğunluğu elde etmiş olsa da Lübnan Hükümeti'nin Beyrut havaalanında Hizbullah'a ait izleme aygıtlarını kaldırma girişimi sonrası başlayan kargaşa Hizbullah'ın Beyrut'un önemli bir bölümünde hâkimiyeti ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Hizbullah'ın silahlı güç kullanarak elde ettiği yeni konjonktür Suriye ile birlikte İran'ın elini güçlendirirken ABD'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. (Orhan,2009;5-6)

İran'ın, Suriye'yi kullanarak Lübnan'daki Hizbullah ve Gazze'deki HAMAS üzerinde sağladığı kontrol, İsrail ve ABD'ye karşı pazarlık gücünü arttıran önemli bir koz olmuştur. Dolayısıyla Suriye, İran'ın bölgesel politikalarının başarısı için stratejik bir önem kazanmıştır. Tahran yönetimi, Nusayri Mezhebinden olan Esad'ın devrilerek Sünni çoğunluğa dayalı bir iktidarın işbaşına gelmesi halinde Suriye üzerindeki tüm kontrolünü kaybetmekten korktuğu için ne pahasına olursa olsun Esad rejimine desteğini sürdürmüştür. (Oğuzlu,2011;36)

2.10.6. İsrail ile İlişkiler ve Barış Görüşmeleri

Hafız Esad Suriye'deki ilk İslam devleti olan Emevileri kuran Muaviye'nin gerektiğinde kullanılmak üzere tüm taraflarla ilişkilerin devam ettirildiği açık kapı politikasını

çok iyi uygulamıştır. Bu sayede Hafız Esad küresel ve bölgesel rakip ittifakların arasındaki güç mücadelesinden istifade etmiştir. Bölgesindeki değişimleri çok yakından takip eden ve proaktif politikalarla yeni duruma uyum sağlamayı bilen Hafız Esad, ABD ve İsrail ile problemler yaşasa da hiçbir zaman İran gibi köprüleri atmamış, diyalog kanallarını kapatmamıştır. Konjonktürel bir pragmatizmle gerektiğinde tüm ülkelerle işbirliği yapmasını bilmiştir. Bu konudaki en önemli başarı örneği; 1975'te Lübnan İç Savaşı sırasında bölgede istikrarı yeniden sağlama vaadiyle İsrail ile gizli bir anlaşma yaparak Lübnan'a yerleşmesi olmuştur. (Ayhan,2009;20)

İsrail'de İzak Rabin'in öldürülmesiyle 1995'te göreve gelen Şimon Peres ekonomik gelişmeye dayalı bir strateji ile Büyük Ortadoğu'yu kurulabileceğine inanmıştır. Suriye ile ekonomik ilişkilerin canlanması ve sınır boyunca karşılıklı ekonomik çıkarların tesis edilmesinin Ortadoğu'da kalıcı bir güvenliği tesis edeceğini düşünmüştür. Golan Tepelerini bir serbest ekonomik bölge haline getirmek için Suriye ile barış görüşmelerine 27 Aralık 1995'te Maryland'de Wye'de başlamıştır. Amerikalılara göre birkaç gün içinde 4 yıllık görüşmelerden daha fazla şey başarılmıştır.(Rabinovich,1998/ Süer,2004;173-174)

Soğuk Savaşı kaybeden SSCB'nin dağılması, İran'ın doğu komşusu Afganistan'da yönetimi ele geçiren radikal Sünni Taliban ile yaşadığı çatışmaların bir savaşa dönüşme ihtimali, Suriye'yi eski müttefiklerinin desteğinden mahrum bırakarak bölgesel bir yalnızlığa mahkûm etmiştir. 21. Yüzyıla girerken bölgesel ve küresel jeopolitikteki bu gelişmelerden kaynaklanan mecburiyetler nedeniyle Suriye, Türkiye'nin de teşvik ve telkinleriyle ABD ve İsrail ile barış müzakerelerine başlamıştır. (Olson, 2005; 125)

ABD'nin Ortadoğu'da Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün ile kurmuş olduğu bölgesel ittifak, Suriye'nin, Rusya ve İran'dan sonra Arap ülkelerinin de desteğinden mahrum kalmasına sebep olmuştur. Ortadoğu'da iyice yalnızlaşan ve varoluşsal düzeyde güvenlik kaygısı yaşayan Suriye, bölgede işbirliği yapabileceği tek ülke olan Türkiye'ye yönelmiştir. İsrail ve ABD tarafından kuşatıldığını düşünen Beşar Esad, bölgedeki tek alternatifi Türkiye'ye her türlü işbirliği konusunda ülkesinin kapılarını sonuna kadar açmıştır. Suriye'nin etrafındaki bu kuşatmadan kurtuluşunun yolunun barışçıl bir dış politika olduğunu belirten Türkiye, 2008 yılında Suriye ile İsrail arasında arabuluculuk rolü üstlenerek barış görüşmelerini başlatmıştır. (Salık, 2011;24)

1976 yılında ABD ve İsrail, Lübnan'da güven ve istikrar sağlanması adına "Kırmızı Çizgi Anlaşması" ile Suriye askerlerinin Lübnan'da yerleşmesine ve Suriye'nin nüfuzuna

onay vermişlerdi. O dönemde Lübnan'da askeri hâkimiyeti elinde bulunduran Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) İsrail için bir tehdit haline gelmiştir. 21.yy başlarında ise FKÖ'nün yerini alan Hizbullah, Güney Lübnan'ı tamamen kontrol altına almıştır. İsrail 2006'da Lübnan'daki Hizbullah'a bir saldırı düzenlese de Hizbullah'ın bölgedeki hâkimiyetini kıramamıştır. Bunun üzerine İsrail-Lübnan sınırına BM Uluslararası Barış Gücü (UNIFIL) yerleştirilmiştir. Hizbullah, İsrail saldırısında askeri olarak ciddi zayıat verse de, İran ve Suriye'nin desteği ile kayıplarını kısa zamanda telafi ederek Lübnan'ın tamamında askeri üstünlüğü ele geçirmiştir. Hizbullah'ın liderlik ettiği 8 Mart İttifakı siyasal iktidara sahip olamasa da sokakların kontrolünü fiilen elinde tutmuştur. Hizbullah Lideri Hasan Nasrallah tarafından kutsal bir gün olarak tanımlanan 7 Mayıs 2008'de Hizbullah, Beyrut'u fiilen işgal etmiş ve zor kullanarak hükümete bir takım kararları dayatmıştır. İran desteğindeki Hizbullah'ın Lübnan'da artan bu hâkimiyeti, ABD ve İsrail açısından ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Bu nedenle ABD, AB ve İsrail, Suriye'yi İran'dan kopararak Hizbullah ve HAMAS'ın İran ile coğrafi bağlantısını kesmeye yönelik adımlar atmaya başlamıştır. (Orhan,2010;24-25)

2009'da göreve başlayan ABD Başkanı Barack Obama'nın, Ortadoğu Barış Sürecinde İsrail-Suriye barışına verdiği önem dolayısıyla ABD-Suriye ilişkilerinde de bir iyileşme beklentisi oluşmuştur. Obama yönetimi Ortadoğu Barış Sürecine, kronikleşmiş ve adeta çözümsüz bir hale gelmiş İsrail-Filistin sorunu yerine İsrail-Suriye sorunuyla başlamayı daha makul ve daha kolay olarak değerlendirmiştir. İsrail-Suriye barışıyla Hizbullah, HAMAS gibi örgütlerin İran'la bağlantısının kesilerek İsrail'in güvenlik halkasının genişletilmesi planlanmıştır. Bu politikadan istenen sonucun elde edilme ihtimali zayıf görünse de, Obama yönetimi kararlı ve güçlü şekilde bu stratejiyi devam ettirmiştir. ABD yönetimi tarafından da pek hoş karşılanmayan İsrail'deki aşırı sağ eğilimli Bünyamin Netanyahu hükümetinin Filistin'deki yerleşim birimleri ve mültecilerin geri dönüşü konularında geri adım atmayacağı daha önceki ABD yönetimlerince defalarca tecrübe edilmiştir. Ancak Golan Tepelerinin Suriye'ye iadesi konusunda İsrail'in ABD'nin baskılarına uzun süre dayanamayacağı hesap edilmiştir. ABD için Ortadoğu Barış sürecinin önünde üç temel engel; İran, Irak ve İsrail-Filistin sorunudur. Irak'ın işgali ile sorunun çözüm sürecine girdiği kabul edilirken, İran, belirsizlik ve çözümsüzlüğün en yüksek olduğu sorun olarak kabul edilmiştir. Filistin'de ise HAMAS'ın yürüttüğü savaş, ABD'nin tüm girişimlerini akim bırakmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu'da çözüme en yakın ülke olarak Suriye ön plana çıkmıştır. ABD, Filistin'deki uzlaşmaz tavrını bahane ederek Suriye ile yapılacak bir barış için İsrail'e baskı uyguladığı

takdirde Netanyahu Hükümeti'nin bu baskıya uzun süre dayanamayacağını ve Suriye ile diyaloga geçerek Ortadoğu Barış Süreci için sağlıklı bir zeminin sağlanacağını düşünmüştür. (Orhan, 2009;6)

Suriye-İsrail barış görüşmeleri Türkiye'nin arabuluculuğunda devam ederken Eylül 2007'de İsrail'in Türk hava sahasını kullanarak Suriye'deki bir tesisi bombaladığı ortaya çıkmasıyla, Suriye'nin Türkiye'ye olan güveninin sarsılması ve barış görüşmelerini akamete uğraması gündeme gelmiştir. Ancak beklenenin aksine Suriye, Türkiye ile olan ilişkilerini bozmaktan kaçınmış, İsrail ile barış görüşmeleri aksamadan devam ederken Nisan 2008'de Erdoğan'ın Suriye ziyareti sırasında yapılan ortak açıklamada barış görüşmelerinin Türkiye'nin arabuluculuğunda başarıyla ilerlediği beyan edilmiştir. Bir ay sonra Mayıs 2008'de İsrail-Suriye dolaylı görüşmeleri İstanbul'da devam ederken, ABD, Türkiye'nin bölge barışına yaptığı katkıyı *“Türk hükümetinin bu çabası alkışı hak ediyor”* sözleriyle takdir etmiştir. Aslında Türkiye'nin bölgede ABD muhalifleriyle kurmuş olduğu güçlü ve yakın ilişkiler uzun vadede ABD çıkarlarına da hizmet etmiştir. Suriye ile kurulan bu yakın diyalog aynı zamanda Türkiye'nin BOP'daki rolünü daha da güçlendirmiştir. (Yeşilyurt - Akdevelioğlu, 2010/ Uzel,- Duru, 2010; 397-398)

İsrail'in 27 Aralık 2008'de Gazze'ye yönelik Dökme Kurşun Operasyonu adını verdiği ve aralarında kadın ve çocukların da olduğu pek çok sivil katlettiği saldırı Türk ve dünya kamuoyunda büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu saldırı sonrasında Türkiye'nin aracılığında devam eden Suriye-İsrail ile dolaylı görüşmeleri kesintiye uğramıştır. (Zengin, 2010;231) Dökme Kurşun Operasyonu ve Davos'taki “One Minute” krizi sonrası İsrail-Türkiye ilişkilerinin de kesintiye uğramasından sonra Fransız devlet başkanı Nicolas Sarkozy İsrail ile Suriye arasında arabuluculuk teklifinde bulunmuştur. İsrail bu teklife sıcak baksa da, Esad'ın baş danışmanı Buseyne Şaban'ın *Yediot Ahronot gazetesine* yaptığı açıklamaya göre Beşar Esad, 2009 Kasımında Elysee Sarayı'nda yapılan bu öneriyi kibarca reddetmiştir. Beşar Esad bu konuda: *“Türkiye'nin arabuluculuğundan memnunuz. İsrail samimiye temsilcilerini Türkiye'ye gönderir, biz de göndeririz, görüşmeler başlar.”* demiştir. (Zengin, 2010;280) Beşar Esad, İsrail ile barış görüşmelerinin Türkiye'nin arabuluculuğunda devam etmesi konusundaki ısrarının nedenini de şöyle açıklamıştır: *“Suriye halkının gözünde Türkiye'nin yeri başka, Türkiye'ye güveniyorlar. Ben Türkiye üzerinden varacağım bir anlaşmayı kendi halkıma daha kolay anlatabilirim.”* (Zengin, 2010;281)

Türkiye'nin, Suriye ile kurmuş olduğu diyalog, Ortadoğu Barış sürecinde siyasi ve ekonomik alanda aktif rol oynaması için önemli fırsatlar sağlamıştır. İsrail-Suriye arasındaki arabuluculuğa ilaveten, Lübnan devlet başkanlığı krizinin çözümüne sağlanan katkı Türkiye'nin bölgesel etkinliğini arttırmıştır. Son olarak İsrail-Filistin sorununda HAMAS ile kurulacak diyalog kapsamında Şam'daki HAMAS'ın siyasi lideri Halit Meşal'in Ankara'da Türk Hükümet yetkilileriyle görüşmesi Türkiye'nin Ortadoğu'daki arabulucu konumunu daha görünür hale getirmiştir. (Orhan;2009;42)

2.10.7. Suudi Arabistan Suriye İlişkileri

1991'de I. Körfez Savaşında Amerika'nın yanında yer alan Suriye, Lübnan üzerinde tam bir hâkimiyet sağlayarak bu desteğinin karşılığını almıştır. Ancak 2005'deki Hariri Suikastı sonrası Batı Bloku Suriye'ye karşı ortak bir cephe aldığı gibi Suudi Arabistan'ın başını çektiği Arap ülkeleri de Suriye'ye sırt dönmüşlerdir. AB ülkeleri de, Beşar Esad'ın Viyana'yı ziyaretine izin vermediği gibi 2004 yılında imzalanan ticaret anlaşmasını askıya almışlardır. (Ayhan,2009;28)

2006'da Şia destekli Hizbullah'ın Lübnan'da İsrail'e karşı elde ettiği başarı bölgedeki Sünni devletler olan Mısır, Ürdün ve Suudi Arabistan ile İran ve Suriye arasındaki sorunları daha da derinleştirmiştir. Suriye-Suudi Arabistan gerilimi, Beşar Esad'ın, Suudi Kralına “yarım akıllı” diyerek hakaret etmesiyle zirveye ulaşmıştır. Kral Abdullah 2008 yılında Şam'daki Arap Ligi Zirvesi'ne katılmayarak Suriye'deki büyükelçisini geri çağırmıştır. İsrail ile fiilen savaş halinde olan, ABD tarafından yaptırım ve abluka ile tehdit edilen, AB ile ilişkileri donmuş olan, Hizbullah ve HAMAS'a sağladığı destek nedeniyle dış politika seçenekleri tükenmiş olan Suriye'nin, o günün şartlarında dış politikadaki tek ittifak alternatifi olarak Türkiye ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Türkiye'nin arabuluculuğuyla İsrail ile barış görüşmelerini kabul eden Suriye, dış politikasında bölgesel ve küresel düzeyde nispi de olsa bir rahatlama sağlamıştır. (Orhan,2010;21-22)

11 Eylül ve Refik Hariri suikastını takiben 2006'daki İsrail-Lübnan savaşı sonrası Suudi Arabistan başta olmak üzere Arap Dünyası tarafından uygulanan izolasyonlar ve ekonomik yaptırımların etkisiyle yalnızlaşan Suriye'nin ülke içindeki ekonomik koşulları da ağır bir hal almıştır. Suriye bu zor koşullar altında kendisine kapıları kapatmayan tek komşu ülke Türkiye ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmeye yönelmiştir. Yabancı yatırım çekmek için

ekonomide liberalleşmeye hız veren Suriye, Türkiye ile ticaret hacmini beş yılda iki kat arttırarak 2008’de 2 milyar \$’a çıkarmıştır. (Ayata, 2011;182-183)

Küresel düzeyde AB ve ABD ile olan ilişkilerdeki düzelme Suriye’nin bölgedeki Arap ülkeleriyle olan diyaloglarını da pozitif yönde etkilemiş, Şubat 2009’da Suudi Arabistan İstihbarat Başkanı’nın Şam’a gerçekleştirdiği ziyaret ile iki ülke ilişkileri tekrar başlamıştır. Suudi Kralı’nın Suriye’yi kardeş ülke olarak gördüğünü ve işbirliği talebini ileten bu ziyaretin ardından, Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim de bir iade ziyaretinde bulunmuş. Suudi Arabistan’da çok sıcak karşılanan Muallim’ in ziyaretinin hemen akabinde Suudi Dışişleri Bakanı da Suriye’ye gitmiştir. Bakanların bu karşılıklı ziyaretlerini devlet başkanı Beşar Esad’ın Kral Abdullah ile görüşmesi takip etmiş, iki devlet başkanının görüşmesinin akabinde Suudi Arabistan’ın başkenti Riyad’da Mısır ve Katar devlet başkanlarının da katıldığı dörtlülük bir işbirliği zirvesi yapılmıştır. Lübnan ve Ortadoğu’nun istikrarı için güç birliği vurgusu yapılan bu zirve sorası Beşar Esad ile Suudi Kralı Abdullah’ın Lübnan’ı birlikte ziyaret etmeleri Suriye’nin bölgede yeni ve güçlü bir pozisyon elde etmesinin yolunu açmıştır. (Orhan,2010;22)

2.10.8.Suriye-Rusya İlişkileri

Suriye’nin Rusya ile ilişkileri II. Dünya Savaşının sonlarında Suriye henüz bağımsızlığını kazanmasından öncesine kadar gitmektedir. Suriye Dışişleri Bakanı Cemil Mardam, Suriye’nin Fransız mandasından kurtulmaya çalıştığı, 21 Temmuz 1944’te Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov’a yolladığı mektupta Sovyet halkına ve onların zaferlerine olan hayranlığını dile getirerek diplomatik ilişkiler kurmayı önermiştir. SSCB de bu jesti memnuniyetle karşılamış ve BM’nin kuruluşu için 1945’te gerçekleştirilen San Francisco Konferansı’nda Suriye’nin BM üyeliğini destekleyerek Suriye’nin kurucu üye olmasına önemli katkı yapmıştır. 10 Şubat 1946’daysa Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki ilişkilerin resmîleştirilmesi amacıyla bir anlaşma imzalanmıştır. Soğuk Savaş yıllarında gelişen ilişkiler stratejik ortaklık niteliği kazanmıştır. Sovyetler Birliği, Suriye’nin Bağdat Paktı’nın dışında kalmasını sağlamış ve 1956’da Suriye’ye 60 askerî uzman ve 18 milyon dolarlık askerî yardım göndermiştir. Bağdat Paktı ülkeleri Suriye’ye ekonomik ambargo uygulamaya başlayınca 1957’de Suriye ve Sovyetler Birliği toplam değeri 570 milyon \$ olan çeşitli teknik ve ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. (Aslanlı, 2018, s.2)

Rusya için Suriye, Akdeniz ve Ortadoğu’da askeri ve siyasi olarak varlık gösterebildiği tek alan olması dolayısıyla olağanüstü bir jeopolitik ve stratejik öneme sahiptir. Rusya’nın Ortadoğu ve Akdeniz’deki tek deniz üssü Suriye kıyılarındaki Tartus ’ta bulunmaktadır. (Özdal, 2011;442)

Soğuk Savaş döneminde SSCB’den aldığı askeri ve mali destek sayesinde siyasi, askeri ve ekonomik olarak refah ve istikrarını koruyan hatta Lübnan’da önemli bir nüfuz alanı elde eden Suriye, komünizmin iflası ve SSCB’nin dağılmasıyla ekonomik ve jeopolitik olarak ciddi krizlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. (Öztürk, 1997 / Gaytancıoğlu, 2008;40-41)

Mayıs 1986’da Gorbaçov, Suriye’ye askeri teçhizat sağlama taahhüdünde bulunmuş ve Suriye üzerindeki Amerikan ve İsrail baskısını alenen kınamıştır. Gorbaçov, bölgedeki Sovyet çıkarlarının desteklenmesi için Suriye’ye silah yardımını devam ettirmiştir. 1994’te iki ülke arasında imzalanan askeri işbirliği anlaşmasıyla ilişkiler daha da güçlenirken 1998’den itibaren Suriye-Rusya ilişkileri neredeyse Soğuk Savaş dönemindeki düzeyine yaklaşmış ve nükleer alanda işbirliği gündeme gelmiştir. (Amanov 2004;231)

Suriye, yeni küresel sistemde meşru bir aktör olarak yer almak için Rusya’ya olan bağımlılıklarını azaltarak ABD ve Rusya arasında dengeli bir dış politikaya yönelmiş ve serbest piyasa ekonomisine geçiş için gerekli hazırlıklara başlamıştır. Suriye bu denge politikası ile Rusya ile olan ilişkilerini de korumuştur. Bu denge sayesinde Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastı sonrası Batı Bloku ve Arap devletlerinin baskı ve izolasyonuna Rusya’nın yardım ve desteği sayesinde direnebilmiştir. (Mercan, 2010;110)

Rusya ve Suriye Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu’da güçlü ve etkili bir işbirliği içinde olmasına rağmen tek kutuplu dünya düzeninde bu işbirliği sürdürülememiştir. ABD’nin Irak’ı işgaline ve Ortadoğu’da kurduğu hegemonyaya karşı ciddi bir muhalefet gösteremeyen Suriye, işgale adeta zimmî destek vermiştir. Ocak 2005’te Beşar Esad, Moskova’yı ziyaret ederek Rusya’nın desteğini istemiştir. Rusya, ABD ve İsrail’in itirazlarına rağmen bu talebe olumlu yanıt vermiş ve Suriye’ye hava savunma sistemleri tedarik edeceğini ilan etmiştir. (Katz, 2006/Gaytancıoğlu, 2008;41)

3. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ ve MENFAAT DEĞİŞİMLERİ VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

3.1.Dış Politika Amaç ve Araçlar

Dış politika, bir devletin uluslararası sistemde gelişen ve değişen şartlara göre kendini konumlandırmasıdır. Dolayısıyla dünyayı doğru bir şekilde okumayı başarmak, kendi toplumunun uluslararası şartlara uyumlu olarak şekillenmesinde önemli rol oynar. Devletler dış politikaları aracılığıyla, kendilerine dünya sisteminde bir yer edinirken dünyadaki gelişmelere hem içerde hem dışarıda eş zamanlı ve simetrik bir uyum göstermeye çalışırlar. (Gözen, 2009:102) Klasik (Realist) Uluslararası İlişkiler Teorisine göre dış politikanın amacı; ulusal çıkarın temeli olan devletin bekasını korumak ve uluslararası sistemdeki diğer aktörlere üstünlük sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda devletlerin gücünü arttırmak, menfaatlerini korumak için uluslararası sistem içinde yaptığı tüm faaliyetler uluslararası ilişkilerin tanımı kapsamındadır.(Gözen, 2009:101)

Türkiye ve Suriye, 950 km lik sınır komşuluğu olan, ortak bir tarihi ve kültürel geçmişe sahip Müslüman Devletler olmasına rağmen, Soğuk Savaş boyunca farklı kutuplarda yer almışlar ve birbirleriyle komşu olmanın avantajlarından yararlanamamışlardır. Soğuk Savaşın bitmesiyle her iki ülke de değişen ve yeniden şekillenen uluslararası sistemle uyum içinde olacak politikalara yönelmişlerdir. Türkiye ve Suriye güç ve menfaatleri doğrultusunda bu yeni sistemde kendileri için en avantajlı konumu belirlemek için çok kritik ve zorlu kararlar almak zorunda kalmışlardır. Bu iki komşu ülke, uluslararası sistemde varlıklarını devam ettirebilmek, mevcut kazanımlarını koruyabilmek, yeni ortaya çıkan fırsatları değerlendirebilmek, tehditlerden korunabilmek, güç ve menfaatlerini artırabilmek için uluslararası sistemle uyumlu yeni dış politikalar belirlemeye çalışmışlardır. Türkiye ve Suriye, tek kutuplu Yeni Dünya Düzeninde Ortadoğu'da ortaya çıkan yeni konjonktürün kendilerini işbirliği ve dayanışmaya zorladığının farkına varmışlardır.

AK Parti Hükümetleri döneminde Dışişleri Bakanlığında danışman olarak göreve başlayıp Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yapan “Stratejik Derinlik” tezinin teorisyeni Ahmet Davutoğlu, değişen Türk Dış Politikasının temel ilkelerini:

- Özgürlük- Güvenlik Dengesi
- Komşularla sıfır sorun

- Çok boyutlu-çok kulvarlı dış ilişkiler
- Yeni bir üslup ve
- Ritmik diplomasi, şeklinde deklare etmiştir.

Başbakan Erdoğan da 11 Ekim 2008 tarihli partisinin grup konuşmasında söylediği şu sözlerle, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan beri izlediği ulus devlet ve üniter yapı esaslı dış politikasında köklü bir takım değişikliklerin sinyallerini vermiştir: “*Üç kırmızı çizgimiz var: etnik milliyetçiliğe karşıyız, bölgesel milliyetçiliğe karşıyız, dinsel milliyetçiliğe karşıyız.*”

2002 yılında iktidara gelen Ak Parti Hükümeti, dış politikada temel stratejisinin diyalog olduğunu ortaya koymuştur. Bu politikanın Türkiye’yi, komşuları ve bölge ülkelerinin tamamıyla sağlıklı diyaloglar kurabilen ve sözü dinlenir bir ülke konuma getirmesi amaçlanmıştır. Türkiye’nin dış politikasında bir eksen kayması değil alternatiflerini çoğaltma stratejisi izleyeceği belirtilmiştir. AK Parti’nin dış politika tercihlerinde hem teorisyen hem de bakan ve başbakan olarak uygulayıcı rol oynayan Davutoğlu, 2002 sonrası Türkiye’nin dış politikası için: “*Türkiye’nin Ortadoğu’ya bakışının hem düşünsel hem de coğrafi temelleri bulunmaktadır. Osmanlının mirasçısı olarak ve kendine has coğrafi konumuyla Türkiye, aynı anda Avrupa, Asya, Afrika, Balkan, Ortadoğu, Kafkas, Akdeniz, Hazar, Körfez ve Karadeniz ülkesidir.*” ifadelerini kullanmıştır. Davutoğlu bu ifadeleriyle Türk Dış Politikasının Osmanlı Hinterlandı üzerinden tasarlanan geniş bir coğrafyayı kapsayacağını da sinyalini vermiştir.(Orhan, 2009; 42)

3.1.1.Uluslararası İlişkilerde Güç Dengeleri ve Çıkarlar

Uluslararası ilişkilerde güç, küresel çatışma ve işbirliğinin anlaşılmasında öne çıkan kilit kavramlardan biridir. (Nye ve Welch, 2011: 54-55) Bütün ülkeler için dış politika, bir güç mücadelesi ve menfaat yarışıdır. Uluslararası ilişkiler devletler için bir rekabet alanıdır. Uluslararası ilişkilerde kurallı, güvenli ve istikrarlı bir kazanç sistemi olmadığından devletler, kazanımlarını koruyabilmek ve artırabilmek için askeri, ekonomik, diplomatik metotlar kullansa da kazanmanın ve kazancı korumanın yegâne garantisi güçtür. Dolayısıyla uluslararası sistemin yegâne aktörleri olan devletler için birinci öncelik, varlıklarını devam ettirebilecek güce sahip olmaktır.

Uluslararası ilişkilerde zora dayalı güç kullanımı savaş olarak tanımlanmaktadır. Avustralyalı tarihçi Geoffrey Blainey’e göre savaşın amaçları, sadece gücün çeşitleridir.

Bağımsızlık talebi, milli gurur, bir ideolojiyi yayma kararlılığı, soydaşlarını koruma, topraklarını büyütme, intikam hırsı, kazanımlarını artırma, yeni ittifaklar kurma ve pekiştirme çabalarının hepsi güç olarak adlandırılabilir. (Nye ve Welch, 2011:719)

Uluslararası ilişkilerin anarşik ortamında devletler güç kullanma konusunda kendi sebeplerinin yargıcıdırlar. Bir devlet, güç kullanması halinde elde edeceği başarının, barışın sunduğu kazanımlardan daha fazla olduğunu görürse güce başvurabilir. Bu sebeple, tüm devletler ya güce güç ile karşılık vermek ya da zayıflıklarının bedelini ödemek zorundadırlar. (Waltz, 2009:154) Uluslararası ilişkilerin anarşik bir ortamda gerçekleşmesi ve uluslararası bir yaptırım kurumunun olmayışı nedeniyle; hayatta kalma mücadelesinde devletler sadece hukuka güvenemezler. Dolayısıyla devletler varlıklarını koruyacak gücü kendi ellerinde tutmak mecburiyetindedirler. (Nye ve Welch, 2011: 266) Gücün kaynakları ise hiçbir zaman sabit kalmamıştır ve günümüz dünyasında da değişmeye devam etmektedir. Bilgi ve demokrasi çağında, sanayi sonrası toplumlar arası ilişkiler sisteminde yumuşak gücün önemi artmaktadır. 21. yüzyılda sanayi sonrası toplumların ilişkilerinde kurumsal ve bilgiye dayalı güç daha etkin bir role sahip olacaktır. Buna karşın Ortadoğu'daki olayların gösterdiği gibi; sanayi öncesi ya da sanayileşmekte olan toplumlarda ise sert askeri güç daha önemli bir araçtır. (Nye ve Welch 2011; 59-60)

Güç dengesi, uluslararası sistem ve gelişen olayların devletlere dayattığı bir olgudur. Bu dengeyi ortaya çıkaran şartlar değişmedikçe devletler kendi iç dinamikleriyle bu dengeyi değiştirmeye güç yetiremezler. Uluslararası sistemde, devlet adamları olaylara kendi dengelerini dayatamaz, güç dengelerinin sisteme ve olaylara uyguladığı dayatmalar devletlerin kararlarını şekillendirir. Bu denge, onu ortaya çıkaran şartlar değişmeden de değiştirilemez. (Waltz, 2009:203) Devletler için güvenlik ve barışı sağlayacak güç dengesi, birinin diğerlerini yok edecek güce erişmesinin engellenmesi ve aynı zamanda kendi gücünün korunmasıyla sağlanabilir. Uluslararası politikada güç dengesini korumak için bir devlet, komşularıyla birlikte barış içinde yaşama ihtimallerini maksimize etmek için çaba göstermelidir. Barış, silahsızlanma ile değil devletlerin uluslararası politikalarının muhtemel sonuçları öngörmeleriyle devam ettirilebilir. Bir devletin barış stratejisi, mutlaka diğer tüm devletlerin barış stratejilerine uyumlu olmalıdır. (Waltz, 2009:215)

Çoğulculuk ve küreselleşme perspektifine mensup uluslararası ilişkiler teorilerine göre, küreselleşme düzeninde güç ve etkinin değerlendirme dinamikleri değişmiştir. Güç ve etki yerine hegemonya, süper güç yerine hegamon, çatışma ve savaş yerine rekabet ve mücadele

geçerli olmaktadır. Küreselleşme düzeninde güç ve etkinin yönetimi, araçları, amaçları ve süreçleri değişmiştir. (Gözen, 2009:531)

Çağımızda liberaller, çokuluslu şirketlerin, STK'ların, kiliselerin, diasporaların, insani yardım kuruluşlarının, uluslararası suç örgütlerinin vb. devlet dışı aktörlerin, uluslararası sistemde bir aktör olabileceğini düşünseler de dört temel nedenden dolayı, uluslararası ilişkilerde devletlerin hâlâ tek aktör olduğunu kabul ederler. Birincisi, en yetersiz devletler bile (Somali, Zimbabwe, Afganistan) ilkesel olarak, sınır ötesi insan, mal ve para hareketlerini kontrol edebilmektedir. İkincisi, büyük ve düzenli ordulara sahip yegâne aktör devletlerdir. Üçüncüsü, sadece devletlerin düzenli vergi toplama ve büyük miktarlarda harcama kapasitesi vardır. Mafya, uyuşturucu çeteleri suç örgütleri gayri meşru yollarla para toplasa da, bunların ölçeği devletin yanında çok küçük kalır ve bu kişiler ancak kanundan kaçarak ya da kanun adamlarına rüşvet vererek işlerini yürütebilirler. Dördüncüsü, yasaları yalnızca devletler çıkarır ve uygular. (Nye ve Welch 2011: 54-55)

Nükleer silahlar, savaşı uluslararası politikanın etkili bir aracı olmaktan çıkarmışsa da; savaş, devletler için hâlâ ekonomik ve siyasal amaçları gerçekleştirebilmenin temel araçlarından biri olmaya devam etmektedir. Daha da önemlisi savaş, ulusal çıkarlar konusunda ülkenin sınırlarını belirleyen ve koruyan tek araç olmaya devam etmektedir. (Yalvaç, 2008: 9)

Uluslararası sistemde güç boşluğu olduğu zaman devletler gücünü ve üstünlüğünü artırma mücadelesine girerler. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla, Türki Cumhuriyetler bağımsız aktörler olarak uluslararası sistemde yer almaya başlamışlardır. Avrasya'da Rusya'nın boşalttığı jeopolitik alan, Türk Dış Politikasında Realist vizyonun genişlemesine ve güçlenmesine imkân sağlamıştır. (Gözen, 2009:108)

SSCB'nin dağılmasıyla Avrasya Kıtasında oluşan jeopolitik boşluk Türki Cumhuriyetler ile bölgesel ve küresel güçler için büyük bir menfaat alanı doğurmuştur. ABD'nin bu boşluğu tek başına doldurmaya kalkması bölgedeki küresel bunalım alanlarındaki sorunların da tek muhatabı haline gelmesi demektir. ABD böylece Ortadoğu ve Kafkaslarda tek denetleyici güç haline gelmek istemiştir. (Davutoğlu, 2001:110)

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu sistem nedeniyle ülkeler kendilerini ve yakın çevrelerini eksen alan dış politikalarından ziyade içinde bulundukları küresel kutbun

politikalarını esas alırken, Soğuk Savaş sonrasında ise, kendi yakın çevrelerine ve bölgesel politikalara ağırlık vermeye başlamışlardır. (Davutoğlu, 2013;205)

SSCB'nin dağılmasıyla, başta nükleer tehdit olmak üzere Türkiye'nin doğrudan varlığına yönelik tehlikeler ortadan kalkmıştır. Türkiye artık dış politikada, başta Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar olmak üzere, Batı Avrupa, Karadeniz, Ege, Doğu Akdeniz ile Orta Asya olmak üzere yedi değişik bölgede karmaşık ama koordineli bir dış politika izlemek zorunda olan bir ülke haline gelmiştir. Eski Sovyet Dünyası hâlâ bazı tehditler taşısa da petrol ve doğalgazın uluslararası pazarlara taşınması başta olmak üzere pek çok ekonomik işbirliği fırsatı da sunmuştur. Ayrıca, Sovyetlerin korumasından mahrum kalan Suriye'ye, PKK terör örgütü ve lideri Öcalan'a verdiği desteği sonlandırması için baskı yapabileceği bir ortam ve gücü de Türkiye'ye sağlamıştır. (Makovsky-Sayarı, 2002;3)

Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın desteğinden mahrum kalan Suriye, dış politikasını Batı Bloku ve ABD ile uyumlu hale getirmesi gereğinin farkına vararak, 1. Körfez Savaşında koalisyon güçlerine katılıp ABD'ye destek vermiştir. ABD de, buna karşılık Irak'ta daha rahat hareket edebilmek için Lübnan'da Suriye'nin etki ve nüfuzunu güçlendirmesine yeşil ışık yakmıştır. (Orhan,2009;3) SSCB ile çok güçlü ittifak ilişkileri bulunan Suriye, Irak ve Mısır ile birlikte Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu'da oluşan jeopolitik bir boşluk alanının merkezinde kalmıştır. Yeni Ortadoğu jeopolitiğinde, İran'ın uluslararası sistem tarafından düşman ilan edilip güçlü bir izolasyona tabi tutulması, Irak'ın doğrudan ABD'nin işgali altında olması, dolayısıyla Türkiye, Suriye için bölgede tek ve en önemli ittifak alternatifi olarak ön plana çıkmıştır. Suriye, Soğuk Savaş sonrasında Batı Bloğunda kendine bir yer edinebilmek için liberal, demokratik müttefikler arayışı içine girmiştir. Suriye'nin komşuları içinde tek NATO üyesi olan aynı zamanda AB'ye komşu olan Türkiye, Suriye için Batı Bloğuyla bağlantı kurabileceği tek köprü konumuna gelmiştir.

3.1.2. Küresel Güç Aygıtları olarak Çevreleme Politikaları ve Ortadoğu

Çevreleme politikaları, ilk çağlardan beri küresel güçlerin dünya üzerinde hâkimiyet mücadelelerinde en çok kullandığı yöntemlerden biri olmuştur.

Komşusu tarafından tehdit edildiğini hisseden ve bu tehdide tek başına cevap veremeyeceğini hisseden bir devletin, “düşmanımın düşmanı dostumdur” stratejisine uygun bir şekilde davranması beklenir. Bu örüntü tarih boyunca anarşik sistemlerde hep bulunmuştur. İ.Ö. 3. yüzyılda, Hintli yazar Kautilya, Hindistan alt kıtasındaki devletlerin

kendilerini komşularından korumak için uzak devletlerle ittifak kurma eğiliminde olduklarını, böylece ortaya dama tahtası örüntülü ittifaklar çıktığını kaydetmiştir. Machievelli, aynı davranışı 15. yüzyıl İtalyan şehir devletleri arasında gözlemlemiştir. 1960'larda Batı Afrika devletleri özgürlüklerini kazanırken Afrika Birliği iddiaları çok güçlenmiş ancak yeni devletler çok geçmeden, Kautilya'nın eski Hindistan'da anlattığına benzer damalı bir ittifak örüntüsünü oluşturmaya başlamıştır. Gana, Gine ve Mali ideolojik olarak radikal, Senegal, Fildişi Kıyısı ve Nijerya görece muhafazakârdı. Bir başka örnek de, Vietnam Savaşından sonra Doğu Asya'da görülmüş, Sovyetler Birliği siyah olduğunda Vietnam siyah, Çin, kızıl olduğunda Kamboçya da kızıl olmuştur. (Nye ve Welch, 2011: 69)

Güç dengesi mantığı Soğuk Savaş sürecinde Ortadoğu'da da doğrulanmış, Amerika'nın çevreleme politikasının devamı olarak bu dama tahtası örüntülü ittifaklar Ortadoğu'da da kendini göstermiştir. Türkiye, Atlantik İttifakında yer alırken Mısır, Irak ve Suriye ise gerek Filistin sorunu ve gerekse Süveyş Kanalı krizi gibi nedenlerle SSCB'den destek alarak Atlantik İttifakına karşı düşmanca politikalar izlemişlerdir.

Nükleer silahlar, süper güçlere korku ve tehditle hâkimiyet alanlarını genişletme fırsatı sağlamıştır. Nükleer caydırıcılık, ABD ve SSCB cephaneliklerinin korunmasını sağlayan güç dengesi mantığının bir uzantısı olarak Soğuk Savaş döneminde çevreleme politikalarının ana unsuru olmuştur. ABD, liberal bir ekonomik ve siyasi dünya düzenini kurup genişletmek için Sovyet komünizmini çevrelemeye çalışmıştır. Çevreleme politikalarında savaş ya da askeri ittifaklar aracılığıyla saldırgan araçlar kullanılabildiği gibi, ekonomik yaptırım ve teşvikler, ideoloji ve değerlerin yayılmasını desteklemek şeklinde yumuşak güç unsurları da kullanılmıştır. (Nye ve Welch, 2011: 191)

Soğuk Savaş sırasında Atlantik İttifakının Asya'daki en önemli savunma üssü olan Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası alanda etkinliği artan yumuşak güç unsurlarının kullanımı için de ideal bir merkez konumuna gelmiştir.

Soğuk Savaş sürecinde ABD, mihver bölge olarak tanımlanan Heartland'ı kenar kuşak olarak tanımlanan Rimland üzerinden çevreleyen bir Avrasya politikası takip etmiştir. Bu çevreleme stratejisi doğrultusunda Vietnam'a doğrudan, Afganistan'a ise dolaylı müdahalede bulunmuştur. Komünizm tehdidinin sona ermesiyle ABD'nin Avrasya bölgesine dönük politikaları da köklü bir değişim geçirmiştir. (Davutoğlu, 2001;469-470)

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik çevreleme politikalarının Truman Doktrini ile başladığı söylenebilir. Başkan Truman, II. Dünya Savaşı sonrası bölgedeki Sovyet yayılmasını önlemek için İngiltere'nin Ortadoğu'daki rolünü üstlenerek çevreleme politikalarını hayata geçirmiştir. (Amanov, 2004;/ Yılmaz – Şahin, 2004:223)

II. Dünya Savaşı'nda ağır bir güç kaybına uğrayan İngiltere'nin artık Ortadoğu'da ve Doğu Akdeniz'de SSCB'yi durduramayacağı ve küresel istikrarı koruyamayacağı ortaya çıkınca ABD, bölgede bir boşluğun doğmasına izin vermek ya da Yunanistan ve Türkiye'ye yardım ederek İngiltere'nin yerini almak arasında tercih yapmak zorunda kalmıştır. Truman, Amerika'nın geleneksel dış politikasındaki böyle önemli bir kopuşun Amerikan kamuoyu tarafından destekleyeceğinden emin değildi. Truman, Cumhuriyetçi lider Michigan Senatörü Arthur Vandenberg'e Senatonun Yunanistan ve Türkiye'ye yardımı onaylayıp onaylamayacağını sormuş, Vandenberg, Truman'a, bu konuda kongrenin desteğini almak için onları fena halde korkutması gerektiğini söylemiştir. Truman, Senatoya Yunanistan ve Türkiye'ye yardım sağlamaktan ve Doğu Akdeniz'de güç dengesini korumaktan hiç söz etmeden, tüm dünyada özgür halkları koruma gereğinden bahsetmiştir. Amerikan yardımıyla ilgili bu ahlakçı, ideolojik açıklama "Truman Doktrini" olarak tanımlanmıştır. (Nye ve Welch, 2011: 201-203)

ABD'nin Ortadoğu'yu şekillendirme projesinin kökenleri aslında bu Truman Doktrinine kadar uzanmaktadır. ABD'nin 1945'te, Suudi petrolü üzerinde tasarruf hakkı elde etmesiyle başlayan süreç, ekonomik, siyasi ve askeri anlaşmalarla sağlam temeller üzerine oturan kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Soğuk Savaş'ın kazanımlarından faydalanmak isteyen neoconlar da, 1997'de teorik altyapısı hazırlanmış olan BOP'u güncel ve uygulanabilir bir dış politika haline getirmişlerdir. (Arı, 2005/ Gaytancıoğlu, 2008;135)

Amerikalı uluslararası ilişkiler Profesörü Nicholas J. Spykman (1893-1943), ABD'nin çıkarlarını korumak ve güvenliğini sağlamak için Mackinder'in Asya-Avrupa ve Afrika'nın tamamını içeren Merkez Bölgeyi hâkimiyeti altında tutması gerektiği görüşüne alternatif olarak "Kenar Kuşak Teorisini" ortaya atmıştır. Bu teoriye göre; ABD'nin, Avrupa, Asya ve Afrika'nın oluşturduğu Dünya adasına hâkim olabilmek için, merkez bölgesini çevreleyen kenar kuşağı kontrol altına alması yeterlidir. Spykman'a göre Mackinder'in Dünyanın Kalbi diye tanımladığı bölge artık önemini kaybetmiş ve kenar kuşaktaki devletler önem kazanmıştır. Spykman'ın, Rimland olarak tanımladığı bu çevreleyici kuşak; Avrupa, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya'dan oluşmaktadır.

Spykman'a göre ABD bir ada ülkesi olarak kalmamalı, anavatanına çok uzak gibi göründe de Rimland kuşağı üzerinde rakip bir devletin hâkimiyetine engel olmalıdır. Bunu başarabilmek ve sürdürebilmek içinde kendi gücünün yanında bölgesel işbirlikleri kurup geliştirmelidir. (Ural, 2009:136)

ABD'nin geleneksel dış politikasıyla uyumlu olmayan bu doktrine kamuoyu desteği arayan Başkan Eisenhower, Rusların Tanrı ve dini reddeden komünist ideolojisine karşı Haçlı seferlerini başlatan Hristiyan inancından faydalanabileceğini düşünmüştür. Eisenhower Ortadoğu'nun coğrafi ve ekonomik önemi yanında manevi bakımdan büyük bir değer taşıdığını, üç büyük dinin merkezi olan bu kutsal toprakların materyalist komünist bir zihniyetin egemenliğine terk edilmesinin tahammül edilemez olduğunu dile getirmiştir. Mart 1957'de Amerikan Kongresi tarafından kabul edilen Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu' da talep eden ülkeleri korumak ve desteklemek için Amerika'nın ekonomik ve askeri yardım sunacağı açıklanmıştır. (Kürkçüoğlu, 1972; 120)

1979'daki İran İslam Devrimiyle Ortadoğu'daki en güçlü müttefiki İran'ı kaybeden ABD, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle de bölge üzerindeki etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Petrol kaynakları ve stratejik konumu nedeniyle hayati öneme sahip bu bölgeyi en büyük düşmanı Rusya'ya kaptırma tehlikesi olduğunu düşünen ABD, bölgede hâkimiyetini tekrar pekiştirmek için “Yeşil Kuşak” olarak adlandırılan yeni bir stratejiyi hayata geçirmiştir. Bu stratejiye göre, İran'ın Şii, cumhuriyetçi radikal İslam anlayışına karşı Suudi Arabistan merkezli ılımlı Sünni İslam'ı temsil eden devletlerin desteklenerek, hem SSCB'nin bölgede izole edilmesi, hem de İran'ın Şii ve radikal İslam anlayışının bölgedeki diğer Müslüman devletlere yayılmasının önlenmesi amaçlanmıştır. (Oran: 2001; 124)

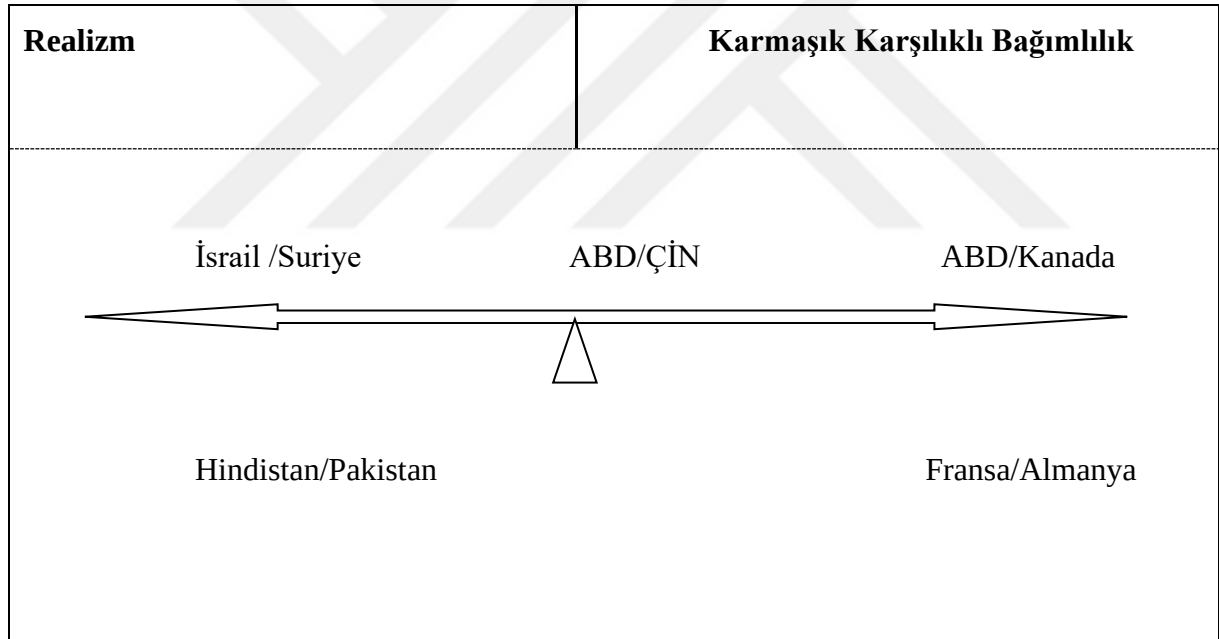
Bill Clinton döneminde ABD'nin Ortadoğu stratejisi; 18 Mayıs 1993'te Ulusal Güvenlik Konseyi Yakın Doğu Bölgesi Sorumlusu Martin Indyk tarafından “Çifte Çevreleme Politikası” olarak tanımlanmıştır. Bu politika, Soğuk Savaş döneminde birbirini yıpratması için kullanılan İran ve Irak'ın birlikte sistem dışına atılmasını ve ABD'nin Körfez ülkeleriyle doğrudan işbirliği geliştirmesini hedeflemiştir. Çifte çevreleme; İran ve Irak'ın askeri olarak ablukaya alınması ve ekonomik ambargolarla politika değişikliğine zorlanmasını amaçlamıştır. Buna ilaveten ABD, bölge ülkeleriyle işbirliğini arttırıp onları güçlendirerek bu iki ülkenin rejimlerini zayıflatmayı hedeflemiştir. (Erkmen, 2003/ Gaytancıoğlu, 2008;47)

3.2. Dış Politikada Güç ve Çıkar Kavramlarında İçerik ve Öncelik Değişimleri

3.2.1. Uluslararası Sistemde Çıkar Kavramı

Alexander Wendt'e göre, insanlarda çoklu kişilikler olduğu gibi devletlerin de birden fazla kimlikleri olabilir. Devletlerin her zaman ve her koşulda geçerliliğini koruyan ve tüm davranışlarını şekillendiren bir çıkar sistemi yoktur. Bilakis devletlerin çıkarları, içinde bulundukları koşullara göre belirlenmektedir. (Sunar, 2014;29)

Hobbes'un doğal hal tanımlaması ile ülkelerin karmaşık karşılıklı bağımlılık tayfinin neresine düştüğüne baktığımızda; Ortadoğu tayfin realist ucuna daha yakındır. Soğuk Savaş sonrasında Rusya-ABD ilişkileri ise merkeze yaklaşmıştır. (Nye ve Welch, 2011: 212) Realist öngörülerin Ortadoğu'da, liberal öngörülerin ise Batı Avrupa'da doğrulandığını görme olasılığımız daha yüksektir. (Nye ve Welch, 2011: 67)

Şekil 3. 1 Karmaşık karşılıklı bağımlılık dengesi

(Nye ve Welch 2011: 369)

Türk Dış Politikasındaki değişimler derinlemesine incelendiğinde; Soğuk Savaş düzeninin yıkılmasıyla yeniden kurulmaya başlayan küresel sistemin, uluslararası arenada güç ve menfaat kavramlarının içeriğinde meydana getirdiği değişimlere intibak etme çabalarını görürüz. Soğuk Savaş düzeninin yıkılmasıyla 21. yüzyıl başlarında uluslararası sistem yeniden kurgulanmaya başlamıştır. Tüm dünya devletlerinde olduğu gibi Türkiye ve Suriye için de bu yeni uluslararası düzen, yeni tehditler ve yeni fırsatları beraberinde getirmiştir. Yeni uluslararası sisteme uyum sağlamak isteyen Türkiye ve Suriye'nin de güç ve menfaat

algılarının içerik ve önceliklerinde köklü değişimler yaşanmıştır. Dolayısıyla iki ülkenin dış politikasındaki değişimleri bir eksen kayması olarak değil, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni uluslararası sistemin eksenine uyum sağlama çabaları olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Türkiye Soğuk Savaş süresince savunma stratejisinin ana eksenini kuzeyindeki SSCB'den gelebilecek saldırıları önleme üzerine kurgulamıştır. Oysa Soğuk Savaş'ın sonunda SSCB dağılmış ve Türkiye için tehdit, hiç beklemediği güneyinde konuşlanmış terör örgütlerinden gelmiştir. Üstelik bu terör örgütleri Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin müttefiki olan ABD ve AB ülkeleri tarafından da desteklenmiştir. Türkiye de, bu yeni tehditlere karşı yeni ittifaklar ve yeni stratejilere yönelmek zorunda kalmıştır.

Türkiye'nin yakın komşuları ve Ortadoğu devletleriyle yeni işbirlikleri ve ittifaklar kurarak bölgede aktif ve öncü bir konum elde etmeye yönelmesi; bir eksen kaymasından çok Türk dış politikasına yeni boyutlar ekleme, alternatiflerini çoğaltma ve Yeni Dünya Düzeninde dengeli bir yer edinme gayretlerinin bir sonucudur. Kurulduğundan beri Batı İttifakının mutlak bir üyesi olarak tek boyutlu bir dış politika izleyen Türkiye'nin yakın coğrafyasında ve küresel sistemde yaşanan değişimlere kayıtsız kalması, yeni ortaya çıkan fırsat ve tehditleri görmezden gelmesi, devlet gelenek ve menfaatleri açısından mümkün değildir. Tek kutuplu düzende Arap Ortadoğu'su ile ilişkilerinin donuk olması Türkiye'ye ekonomik ve siyasi olarak çok ağır bedellere mâl olmuştur. Türkiye'nin komşuları ve yakın coğrafyası ile sağlıklı ilişkilerinin olmaması bölgedeki ekonomik fırsatlardan mahrum kalmasına sebep olduğu gibi sınır komşularında yuvalanan pek çok terör örgütünün tehditlerine de açık hale gelmesine sebep olmuştur. Küreselleşen bir dünyada tek boyutlu dış politika Türkiye'nin uluslararası gelişmeler karşısında esnek politikalar yürütmesini de imkânsız hale getirmiştir. Soğuk Savaş döneminde küresel güvenlik ve beka tehdidi nedeniyle uygulanan tek boyutlu dış politika, küreselleşen uluslararası sistemde ülkenin manevra alanını daraltarak dış politikada ortaya çıkan fırsatların kullanılmasına izin vermemiştir. Soğuk Savaş boyunca Türkiye, Ortadoğu'ya yönelik izolasyonist bir dış politika izlemiş olsa da küreselleşme ile jeopolitik önemi artan Ortadoğu'ya yönelik bu politikanın devam ettirilmesinin artık mümkün olmadığı görülmüştür. (Turan, 2010;52)

Türkiye'nin dış politikasındaki değişimin etkileri her ne kadar 2002 sonrası AK Parti hükümetleri döneminde görünür olmaya başlamışsa da aslında bu değişim ilk olarak Turgut Özal'ın söylemlerinde kendini göstermiştir. Özal, Türkiye'nin 1991'deki I. Körfez Savaşına

ABD'nin yanında aktif olarak katılması gerektiğini belirtmiş ve bu doğrultuda ciddi çaba sarf etmiştir. Daha sonraları Özal, Kafkaslarda yeni bağımsızlığını kazanan Türki Cumhuriyetlerle ilişkileri geliştirmek ve güçlendirmek için Türk Dış Politikasına yeni açılımlar getirmeye gayret gösterdiyse de, dönemin koşulları nedeniyle bu açılımlar çok yavaş ilerleyebilmiştir.

Türkiye'de pasif ve reaksiyoner dış politika yerine ülke çıkarlarını ilgilendiren gelişmeler üzerinde sonuçları etkileyecek doğrudan müdahalelerde bulunan öncü ve proaktif bir dış politika ilk defa Özal'la gündeme gelmiştir. Ak Parti hükümetleri de bu dış politikayı geliştirip güçlendirilerek uygulamaya çalışmıştır.

Özal'ın 1990'larda izlediği ve Yeni Osmanlıcılık olarak tanımlanan bu politikanın öne çıkan ana ilkeleri; "güvenli eylemcilik" ve "ihtiyatlı gözü peklik" olarak tanımlanmıştır. Türkiye'nin Irak ve Suriye ile ilişkilerinde güvenli eylemciliği ön plana çıkaran proaktif bir dış politika izlemesi ama tarihi, etnik ve kültürel bağları olmasına rağmen risk unsuru barındıran Rusya Federasyonu ile ilişkilerde ihtiyatlı bir dış politika uygulaması öngörülmüştür. (Karadeli, 2007;13)

Komşularla sıfır sorun olarak adlandırılan dış politika modeli her ne kadar AK Parti hükümetleri tarafından ön plana çıkarılmış olsa da aslında bu strateji 1990'lı yıllarda başlayan bir sürecin devamı olmuştur. 1998'de Suriye ile Adana Mutabakatı imzalanmış, PKK terör örgütü lideri Öcalan, 1999'da yakalanmış ve Yunanistan, Türkiye'nin AB üyeliğini engelleme stratejisinden vazgeçmiştir. Rusya ve İran'la enerji işbirliğine yönelik anlaşmalar 1990'larda imzalanmış ve bu ülkelerle olan ilişkilerde de istikrarlı bir dönem başlamıştır. Ecevit hükümetinin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Türkiye'nin komşu ülkelerle ilişkilerini tamir sürecini öngören "Komşuluk Forumu" adı verilen bir dış politikayı uygulamaya başlamıştır. (Uzgel, 2010:362)

Türkiye'nin bölgede istikrar ve refahı artırmak için müttefik aradığı bir dönemde, ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi Suriye'de bir rejim değişikliği ihtimalini ortaya çıkarmıştır. ABD'nin Ortadoğu'da otoriter-totaliter olarak tanımladığı rejimleri demokratikleştirme iddiasındaki BOP ile köşeye sıkışan Suriye, Türkiye ile ittifak kurmaya dönük bir dış politikaya yönelmek zorunda kalmıştır. (Orhan, 2007 /Gaytancıoğlu, 2008;35-36)

Küresel sistemde güç kavramının sadece asker ve silahtan ibaret olmadığını tüm devletler gibi Türkiye ve Suriye de çok iyi görmüştür. Gücü oluşturan jeopolitik konum,

demografik yapı, silahlı unsurlar, ekonomik unsurlar, bilgi, ulaşım-iletişim, hammadde, enerji vb, unsurlardan hangisinin ya da hangilerinin daha etkili olacağı zamana, ülkenin bulunduğu konuma göre devletten devlete değişebilmektedir. Hatta bir devlet aynı zaman diliminde jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik menfaatlerine göre birbirinden farklı güç unsurlarını aynı anda kullanmak zorunda olduğu dış politikalar izleyebilmektedir. Türkiye de, hem Avrupa hem de Ortadoğu ve Kafkaslara komşu bir devlet olarak sert güç ve yumuşak güç unsurlarının kesişim bölgesinde bulunmaktadır. Bu nedenle bir köprü ülke olarak tüm bölge ülkeleriyle uyum sağlayacak dış politikalar oluşturmak zorunda kalmıştır.

3.2.2.Ortadoğu Jeopolitiğindeki Değişimler

Ortadoğu, tarihi İpek Yoluyla Orta Asya, Uzak Doğu ve Avrupa limanları arasındaki ticareti sağlayan önemli bir coğrafi konuma sahip olmasının yanı sıra, üç büyük semavi dinin doğduğu ve dünyaya yayıldığı bölge olarak da dünyanın jeokültürel merkezidir. Buna ilaveten, Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık tarafından kutsal sayılan Kudüs'ün Doğu Akdeniz'de bulunması nedeniyle küresel sistemde her zaman önemli bir ağırlık merkezi olmayı sürdürmüştür. Hitit, Mısır gibi tarihsel olarak büyük medeniyetler bu bölgede doğduğu gibi, Roma, Bizans, Pers, Osmanlı gibi bu bölgede doğmayan ama küresel hâkimiyet iddiasındaki bütün devletler Ortadoğu'yu kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Ortadoğu'nun bu jeopolitik önemi, küresel hâkimiyet iddiasında olan Amerika ve Rusya ile müttefikleri arasında da çok önemli bir mücadeleye sebep olmuştur.

AK Parti hükümetinin dış politika yapımcısı ve uygulayıcısı konumunda olan Ahmet Davutoğlu, “Stratejik Derinlik” tezinde, Türkiye'nin jeopolitik konumuyla, Yeni Dünya Düzeninde en önemli bölgesel güç konumuna gelmekte olduğunu iddia etmiştir. Bunun için Türkiye'nin önceliği yumuşak güç olmak üzere, tüm güçlerini diplomatik sahaya sürmesini öngören agresif bir dış politika sürecini başlatmıştır. (Davutoğlu, 2001;115) Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik Tezinde Türkiye'nin jeopolitiğine ilişkin görüşleri şöyle özetlenebilir: Soğuk Savaş sürecinde nükleer tehdit nedeniyle önemi azalan jeopolitik, bu tehdidin ortadan kalkmasıyla tekrar uluslararası sistemin en güçlü aktörlerinden biri olarak ön plana taşınmıştır. Soğuk Savaş sonrası küresel jeopolitik dengenin önemi, bölgesel mücadelelere bağlı olarak sürekli olarak artma eğilimindedir. Jeopolitik, jeoekonomi ve jeokültürle etkileşerek ülkelerin uluslararası sistemdeki pozisyonunu da şekillendirir hale gelmiştir. (Davutoğlu, 2001;115) Jeopolitik, artık coğrafi sınırları belirlemenin ötesinde bölgesel

etkinliği, küresel siyasette kullanmanın önemli bir aracı haline gelmiştir. Jeopolitik, aynı zamanda ülkelerin uluslararası arenadaki ekonomik, siyasi ve askeri stratejisini belirlemede de önemli bir unsur olmuştur. (Davutoğlu, 2001;117) Davutoğlu'na göre Türkiye güvenlik stratejisini, coğrafi konumu ve tarihsel sorumlulukları nedeniyle mevcut sınırlarının çok ötesinde bir hat oluşturarak sağlamalıdır. Bu savunma hattının Osmanlı'nın jeopolitiğini de dikkate alması gerekmektedir. (Davutoğlu, 2001;41) Osmanlı'nın tarihi ve jeopolitik zemini üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan ve Suriye ile ilişkilerini gerginlikten kurtarmalıdır. Türkiye, Suriye ve Yunanistan'la ilişkilerini gerçek potansiyelinden azami derecede istifade edecek şekilde daha büyük ölçekli politikalarla değiştirmek ve muhataplarının bu yeni politikaya desteğini sağlamak zorundadır. (Davutoğlu, 2001;146-147) Yakın gelecekte Ortadoğu'da barış için en geniş kapsamlı tehlike; Türk-Acem-Arap ve Kürt unsurlar arasında etnik temelli bir savaşı başlatılmasıdır. Bu savaş, bölgede binlerce yıldır var olan sorunları, telafisi mümkün olmayan bir yıkıma dönüştürecektir. Türkiye bu tehlikeyi bertaraf edecek barışçıl politikalar ortaya koymalıdır. (Davutoğlu, 2001;442) Davutoğlu'na göre Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle sadece sınırlarında alacağı askeri tedbirlerle güvenlik ve istikrarını sağlayamaz. Türkiye, bunun için bölge ülkeleriyle karşılıklı güvene dayalı ekonomik ve kültürel alanda güçlü ve sürekliliği olan yapıcı ilişkiler kurmalıdır. Ortadoğu'daki her türlü istikrarsızlık ve kaos kaçınılmaz olarak Türkiye'nin iç ve dış istikrarını olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla Türkiye çevresinde kalıcı bir barış ortamı tesis etmek için proaktif yapıcı bir dış politika izlemelidir. (Davutoğlu, 2008; 77-83)

3.2.3.-Uluslararası Sistemde Dinamizm

Davutoğlu, 17 Şubat 2004'te CNN Türk'ten Gürkan Zengin'e verdiği röportajda; uluslararası sistemin artık dinamik şartlarda seyrettiğini dolayısıyla Türkiye'nin statik tek aktörlü dış politikadan kurtulup, Amerika'nın yanı sıra Rusya ve AB ile de ortak çıkar alanları üzerinden stratejik ilişkiler sürdürebileceğini belirtmiştir. (Zengin 2010;85)

Davutoğlu'na göre küresel sistemdeki köklü değişim süreci karşısında devletler uluslararası ilişkiler alanında üç farklı tavır almaktadır. Birinci tavır; kendi dinamizmiyle beraber bölge ülkelerinin dinamizmini dizginlemeye ve yavaşlatmaya çalışarak uluslararası sistemin tekrar statükoya geri dönmesini beklemektir. Bu tavır kendi milli gücü ve dinamizmini yönetme konusunda özgüven eksikliği olan ülkelerin tercihidir. İkinci tavır; tarih nehrinin uluslararası güç odaklarının kontrolünde aktığını düşünen, kendilerini tarihin nesnesi

olarak gören, kendi milli güç unsurları ve dinamizminin bu nehrin akışına bir etkisi olmayacağını düşünen teslimiyetçi bir politikadır. Üçüncüsü ise: Kendi milli potansiyelini kullanarak kendi dinamizmini uluslararası dinamizmin güç parametrelerinden biri haline getirmeye çalışmaktır. Bu da, her iki dinamizmin sebep sonuç ilişkilerini açıklayabilen, akış seyrini hesap edebilen bir politika ile sağlanabilir. (Davutoğlu 2001;9-10) Birinci tercih bir özgüven eksikliğine, ikinci tercih ise tarihsel kimliğin kaybına sebep olabilir. Ancak üçüncüyü tercih eden milletler, tarihi ve coğrafi derinliklerinin gücüne dayanan özgüven duygusuyla kendi dinamizmlerini, uluslararası sistemin dinamizmini dengeleyecek bir güç unsuru haline getirebilirler. Bu milletler, uluslararası dinamizmi geleceği şekillendirmek için potansiyel bir fırsat olarak görmektedirler. Birinci tercih toplumun potansiyelini yok sayarken, ikinci tercih liderleri kendi toplumlarına ve uluslararası topluma yabancılaştıracaktır. Üçüncü tercih ise, toplumun kendi potansiyel dinamizmini ihtiyaç duyduğu yer ve zamanda gerektiği şekilde değerlendirme fırsatı sunacaktır. Birinci ve ikinci tercih milletler için varoluşsal bir soruna yol açarken üçüncüsü, kendi varoluş alanları ile küresel varoluş alanları arasında anlamlı bir bağ kurarak gelecek nesillere tarihte onurlu bir özne olarak varlığını devam ettirme imkânı sağlayacaktır. (Davutoğlu, 2001;11)

3.2.4. Yumuşak Güç

Demokrasinin hâkim olduğu, sanayi sonrası bilgi çağını yakalamış toplumlar arasındaki ilişkilerde yumuşak gücün önemi artmaktadır.(Nye ve Welch, 2011: 59) Meşruiyet, hükümetlerin uluslararası hukuka olan ilgisinin ikinci nedenidir. Uluslararası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi sadece üstünlükle değil, aynı zamanda meşruiyet sağlamakla mümkün olabilmektedir. Güç ve meşruiyet birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcı parçalarıdır.(Nye ve Welch, 2011: 267)

Soğuk Savaş'ın bitimiyle nükleer kutuplaşmanın uluslararası sistemdeki vesayeti de sonra ermiş, ülkeler arasındaki ekonomik, diplomatik ve kültürel ilişkileri engelleyen demir perde izolasyonu da kalkmıştır. Yeni uluslararası sistemde, tüm ülkeler üzerinde etkisi hissedilen küresel ekonomik hegemonya devletleri küresel ekonomiden daha fazla pay alma yarışına sokmuştur. Bu küresel rekabet; tüketici olarak ön plana çıkan bireyin hak ve özgürlüklerini güvenceye alan demokratik yönetim sistemleri kurulması noktasında devletleri zorlayan önemli bir yumuşak güç unsuru haline gelmiştir. Bölgesinde, bu yeni küresel düzenin kurucusu olma iddiasındaki Türkiye'nin Ortadoğu'yla ilişkilerini geliştirebilmesi için

tek giriş kapısı olarak Suriye kalmıştır. Diğer iki komşusu Irak ve İran, yeni küresel sistem tarafından düşman olarak tanımlanmış ve sisteme kabul edilmemiştir. Irak'ta olduğu gibi bir ABD işgalinden çekindiği için Batı ittifakı ile dostane ilişkiler kurmak isteyen Suriye'nin de Batı ittifakı içinde yer alan tek komşusu Türkiye'den başka alternatifi kalmamıştır. Suriye, serbest piyasa düzeninin işlediği demokratik bir yönetim sistemi kurma konusunda Türkiye'yi bir model olarak kabul etmiştir.

Nye, “Yumuşak Güç” kitabında dış politikada askeri gücün mutlaka yumuşak güç ile birlikte kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Nye'ye göre 21. yüzyılda ABD askeri anlamda küresel sistemin hâkimi olsa da ekonomik anlamda dünyada çok kutupluluk devam etmektedir. ABD'nin yanı sıra AB, Japonya, Çin ve diğerleri küresel ekonomik güç olarak ağırlıklarını devam ettirmektedir. Uluslararası terör, küresel ısınma, salgın hastalıklar gibi sınır aşan sorunlarda ise güç, devletler, uluslararası yardım kuruluşları ve BM gibi uluslararası kuruluşlar arasında düzensiz bir şekilde dağılmıştır. (Akyol, 2011;14)

Davutoğlu'na göre Yeni Dünya Düzeninde Suriye'nin Arap milliyetçiliğine dayanan sosyalist rejimi meşruiyetini kaybetmiştir. Soğuk Savaş düzeni, sosyalizmin küresel siyaset sahnesinden silinmesiyle sonuçlanmış ve küreselci Yeni Dünya Düzeninde milliyetçilik kendine meşru bir zemin bulamamıştır. Dolayısıyla Suriye, Mısır ve Irak gibi siyasi meşruiyetini milliyetçi Arap Sosyalizmi üzerine teşkil etmiş olan ülkeler hem iç hem de dış politikada ciddi bir meşruiyet bunalımı yaşamaya başlamıştır. (Davutoğlu, 2001:361)

Uluslararası sistemde bölgesel ve küresel bir meşruiyet zeminine ihtiyaç duyan Suriye, serbest piyasa ekonomisi, laiklik, demokrasi, insan hakları ve bireysel özgürlükleri güvence altına alacak politikaları hayata geçirmek zorunda kalmıştır. Türkiye, Ortadoğu'da bu politikaları kurumsallaştırmış tek ülke olarak Suriye'ye örnek ve destek olarak Suriye'yi Batı Blokuna ve küresel sisteme taşıma iddiasına sahiptir.

3.2.5. Akıllı Güç

İki kutuplu Soğuk Savaş döneminde ülkeler varoluşsal tehdit algıları nedeniyle bütün güçlerini silahlanmaya yoğunlaştırmış ve sert güç, uluslararası sistemde etkinliğin en önemli ölçüsü haline gelmiştir. Ancak SSCB'nin herhangi bir çatışma yaşanmadan ekonomik sebeplerle dağılmasının akabinde ortaya çıkan tek kutuplu küresel sistemde sert güç eski önemini kaybederken bilgi, ekonomi ve kültüre dayalı farklı güç unsurları ön plan çıkmıştır. Küreselleşen uluslararası sistemdeki bu değişimi yumuşak güç (çekici güç) olarak tanımlayan

Joseph Nye, gücün küresel çatışma kadar küresel işbirliği için de kilit bir unsur haline geldiğini ifade etmiştir. (Nye ve Welch 2009;55)

21. yüzyılda kaynakları itibarıyla da durağan olmayan gücün kullanımı coğrafyaya ve bulunduğu ülkeye göre de farklılık göstermektedir. Sanayileşmesini tamamlamış demokratik ülkelerde yumuşak güç daha önemliyken, Ortadoğu’da ve gelişmekte olan ülkelerde ise sert güç daha fazla rağbet görmektedir. Batı dünyası ekonomiye ve bilgiye dayalı kurumsal gücünü, ihraç edilebilir popüler bir kültürel güce dönüştürerek küresel üstünlüğü ele geçirmiştir. (Nye ve Welch 2009;60) Bu evrensel popüler kültüre dayalı (çekici) yumuşak güç sayesinde Batı İttifakı küresel sistemde diğer ülkelerde kendine benzeme istediği uyandırabilmiş, onlara kendi siyasal ve ekonomik sistemini kabul ettirebilmiş, onların politikalarını etkileyip gündemlerini belirleyerek, kendi hedeflerini onların istekleri haline getirebilmiştir. (Nye ve Welch 2009;58) Batı İttifakının bu başarısında, Yeni Dünya Düzeninde yumuşak gücün önemli bir kaynağı haline gelmiş olan güvenilirlik ve itibarı uluslararası örgütler üzerinden kendisine aktarması da önemli rol oynamıştır. (Nye ve Welch 2009;408)

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte yumuşak gücün başka bir versiyonu olan; sanayileşmiş Batı İttifakının ekonomik gücü küresel sistemin merkezine yerleşmiştir. İletişim ve ulaşımda meydana gelen hızlı gelişmeler tüm dünyayı karşılıklı ekonomik ağlarla birbirine bağlamıştır. Küresel ölçekte sanayi üretimin yarıdan fazlasını gerçekleştiren Batı’nın çok uluslu şirketleri de ekonomi üzerinden ülkelerin politikalarında etkili olmaya başlamıştır. (Nye ve Welch 2009;341) Batı İttifakı, ekonomik üstünlüğü sayesinde, potansiyel kaynaklar üzerindeki avantajını güce tahvil ederek diğer ülkelerin politikaları üzerinde ölçülebilir değişimler meydana getirme kapasitesi kazanmıştır. (Nye ve Welch 2009;56)

Nye’nin, askeri güç, ekonomik güç ve yumuşak güç tanımları üzerinden küresel uluslararası ilişkiler sisteminde üç boyutlu bir mücadele mevcuttur. Soğuk Savaş, bu güç unsurlarının birlikte kullanılmasıyla kazanılmıştır. ABD’nin küresel hâkimiyetini sürdürebilmek için sert ve yumuşak güç unsurlarının birlikte kullanılması anlamına gelen akıllı güce ihtiyacı vardır. (Akyol 2011;13-14)

3.2.6. Stratejik Zihniyet – Toplam Güç

Ak Parti Hükümeti’nin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye’nin uluslararası ilişkilerin dinamik seyrine iyi bir planlama ve güçlü bir siyasi irade ile dâhil olup, Suriye

üzerinden bölgesel ve küresel olarak etkin roller üstlenmesine dayanan bir stratejiyle hareket etmesi gerektiğini iddia etmiştir.

Başbakan Erdoğan, Şubat 2005’de Ulusa Sesleniş konuşmasında: *“Türkiye şartların kendisini getirdiği bu tarihi dönemde, küresel bir güç olma yolunda ilerlemelidir.”* ifadesini kullanarak bu yeni dönemde Türkiye’nin bir küresel güç olma stratejisi izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. Erdoğan 3 Ekim 2009’da AK Parti Kongresinde: *“21. Yüzyılda yeni bir dünya kurulurken Türkiye artık küresel siyasete katkı veren, yönünü tayin eden bir ülke haline gelmiştir. Çünkü bizim falımız yeni başlıyor. Çünkü bizim anlatacak bir hikâyemiz, bir rüyamız, bir hayalimiz var.”* diyerek Türkiye’nin bölgesel dinamikleri değiştirebilecek bir küresel güç olma idealini ortaya koymuştur.

Davutoğlu, bir ülkenin toplam gücünü tanımlarken siyasi iradenin rolünü şöyle ifade etmektedir: Toplam güç; ekonomik, jeopolitik, demografik, kültürel ve askeri unsurların birbiriyle uyumu ve birbiri üzerindeki etkisi ile ölçülür. Ancak bu güç unsurları konusunda ne kadar üstün olursa olsun stratejik zihniyeti oturmamış, stratejik planlarını güçlü ve tutarlı bir siyasi irade ile destekleyemeyen bir ülke istediği sonuçları elde edemeyecektir. Stratejik zihniyet ve stratejik planlama, bir devletin güç unsurlarına çarpan etkisi yaparak hedeflerine ulaşmasını sağlayan en önemli unsurlardır. (Davutoğlu, 2001;34) Stratejik zihniyeti, etkili bir varoluş iddiasına dayanan devletler, uluslararası ilişkilerin değişken koşullarına uyum sağlayabilmek için yeni kavramlar ve kurumlarla toplumu yeniden dizayn ederek uluslararası güç dengelerine müdahil olabilirler. (Davutoğlu, 2001;31)

21. yüzyılda karşılıklı bağımlılığın gittikçe artacağını varsayan Davutoğlu, ülkelerin sadece kendi sahip oldukları ekonomik, siyasi, coğrafi, kültürel, demografik imkânlarla değil, bu imkânların küresel havzalardaki etkinliği ölçüsünde güç kazanacağını düşünmektedir. Türkiye bu imkânlarını iyi kullanan bir stratejiyle küresel bir güç olabilecektir. Çeşitli havzalar üzerinde ekonomik, kültürel ve diplomatik etkinlik oluşturmaya dayanan bu yeni dış politika stratejisi Türkiye’nin, Suriye üzerinde bölgesel bir etkinlik elde ederek küresel bir güç olmasının yolunu açabilecektir. (Davutoğlu, 2001:209)

Türkiye’nin jeopolitik ve jeokültürel rolünün, tarihi bağlarının Osmanlı ve Selçuklu gibi küresel bir güç olma potansiyeli taşıdığına inanan Davutoğlu, Türkiye’nin gerekli siyasi iradeyi ortaya koyması halinde bu güce erişebileceğini iddia etmiştir. *“Zihniyet ile strateji arasındaki ilişki, coğrafi verilere dayalı mekân algılaması ile tarih bilincine dayalı zaman algılamasının kesişim alanında ortaya çıkar.”* (Davutoğlu, 2001;29)

Stratejik planlama ve siyasi iradenin aktif olarak devreye girmesiyle bir ülkenin endüstriyel, ekonomik, teknolojik ve askeri kapasitesi maksimum ideal düzeye çıkarılabilir ve o ülkenin savunma stratejisi de bu maksimum düzey üzerinden belirlenebilir. (Davutoğlu, 2001;41) Davutoğlu, Türkiye'nin bugüne kadar dış politikada özellikle de Ortadoğu'da güçlü bir siyasi irade ortaya koyamadığı için sahip olduğu potansiyel güç ile uyumlu bir konum elde edemediğini, gerekli siyasi iradenin ortaya konması halinde bu kaybını telafi edebileceğini ve Ortadoğu'da lider bir ülke konumuna gelebileceğini iddia etmiştir. Siyasi iradesi zayıf, stratejik planlaması tutarsız olan bir ülkenin, sabit ve değişken güç unsurları açısından yüksek bir potansiyele sahip olsa da, uluslararası güç denkleminde sahip olması gereken yerin çok aşağılarında yer alacağını ifade etmiştir. (Davutoğlu, 2001;35)

3.2.7. Türkiye'nin Yumuşak Gücü Olarak Kültürel Strateji ve Jeokültür

Samuel Huntington'un 21. yüzyılda büyük çatışmaların farklı medeniyetler arasında olacağı savı, jeopolitiğin alt dalı sayılabilecek olan jeokültür vb. alanların önemini artırmıştır. (Kuloğlu, 2002;8)

AK Parti Hükümeti, dış politikasının temel dayanağı olan Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik kavramına göre, bir ülkenin gücü: jeopolitik konumu, tarihsel derinliği, kültürel zenginliği ile siyasî ve toplumsal değerlerinin bileşkesinden oluşur. (Karadeli, 2007;42)

Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik tezi, temel olarak Soğuk Savaş mantığına dayalı iki kutuplu dünya düzeninin sona erdiği ve yerine tek kutuplu küresel bir sisteminin kurulmakta olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayımına göre, yeni sistem açısından SSCB'nin hegemonyasından kurtulan Orta Asya ve Ortadoğu devletleri en önemli aktörler haline gelmiştir. Türkiye bu coğrafyalarda, jeokültürel bağlardan kaynaklanan ilişkileri sayesinde liderlik yapabilecek ve batı ile bir medeniyet diyaloguna köprü olabilecektir. Asya coğrafyasında Sovyet hegemonyasından kurtulan Türk devletleri, Türkiye için büyük bir jeokültürel alan açmış; bu jeokültürel alan da, Türkiye'ye tarihsel siyasi merkez olmanın psikolojisini ve siyasi kültürünü tekrar hatırlatmıştır. (Davutoğlu, 2001;83)

Davutoğlu'na göre Avrupa merkezli gelişen modernleşmenin aksine küreselleşme, Asya merkezlidir ve insanlığın tüm geçmiş birikimlerini kullanarak tarihin akış güzergâhını yeniden düzenleyecek potansiyele sahiptir. İslamiyet'in batıda ikinci büyük din haline gelişi, Hint ve Çin medeniyetlerinin hızlı bir yükseliş grafiği yakalaması, bir İslam düşünürü olan Mevlana'nın ABD'de en çok okunan yazarlar arasına girmesi, medeniyetler arasında bir

sentezi mümkün kılmaktadır. Tarihsel olarak güçlü medeniyet birikimine sahip devletlerin etkinliğinin artacağı bu süreçte Türkiye, tarihsel derinliğini, stratejik derinliğiyle bütünleştirmek ve bu bütünü coğrafi derinliğiyle de entegre etmek zorundadır. Türkiye bunu başarabilirse bölgesinde jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirerek merkez ülke haline gelecektir. (Davutoğlu, 2001:563)

Davutoğlu, yeni küresel sistemde Türk dış politikasına Osmanlı'nın jeokültürel ve jeopolitik yükümlülüklerinin yön vereceğini düşünmüştür. 20. yüzyılın başlarında bir ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, küreselleşme ile birlikte Osmanlı'nın jeokültürel ve jeopolitik mirasının sorumlulukları ile tekrar yüzleşmek zorunda kalmıştır. Türk dış politikasına yeni ufuklar ve imkânlar kazandıran bu sorumluluk, Türkiye'nin stratejik zihniyetinin yeniden şekillenmesinde etkili hatta belirleyici unsur olarak olacaktır. (Davutoğlu, 2001;23)

Soğuk Savaşın yerini küreselleşmenin almasıyla güç merkezleri yerine yatay etkileşimin öneminin arttığına dikkat çeken Davutoğlu, bu sayede jeokültürün de diplomatik etkinliğinin arttığına dikkat çekmektedir. *“Tehdit algılamalarına dayalı uluslararası etkinlik, yerini hızla aktif diplomatik manevra kabiliyetine, kültürel özgüvene dayalı saygınlığa, jeokültürel ve jeoekonomik etki alanına dayalı uluslararası etkinliğe terk etmektedir.”* (Davutoğlu, 2001:262)

Davutoğlu, Anadolu coğrafyasına sahip bir devletin çevre coğrafyalara kendini kapatması halinde varlığını devam ettiremeyeceğini iddia etmiştir. Anadolu coğrafyasının kadim kültürünü küreselleşmenin sağladığı olanaklarla modern küresel alana taşıyarak tüm insanlığı bu kültürle tanıştırmak istemiştir. Böylece Türkiye'nin küresel çevreyle bütünleşip herkesle dost ve kardeş olabileceğini iddia etmiştir. (Zengin, 2010;347)

Davutoğlu'na göre Türkiye, Huntington'un deyimiyle bir parçalanmış (torn country) ülke olarak algılanmaktan kurtulmak için değişen dünya düzeninde kendini yeniden tanımlamalı ve değişimin sürekli bir ihtiyaç olduğunu fark etmelidir. Türkiye, yeni bir kültürel kimlik yaratarak dinamik, proaktif bir dış politika ortaya koyabilir. Kültürel çeşitlilikten yararlanan proaktif dış politika Türkiye'nin bölgesel ve küresel bir güç olmasının önünü açacaktır. (Karadeli 2007;42)

Türkiye'nin bu yeni oluşan konjonktürde kimlik buhranı yaşayan bir ülke olduğunu düşünen Davutoğlu, Türk dış politikasının yeni bir kimlik tanımlamasına ihtiyacı olduğunu

iddia etmiştir. Avrasya kökenli Türk kimliği, Ortadoğu kökenli Müslüman kimliği, Balkan kökenli Avrupalı kimliğinden oluşan karma bir jeokültüre sahip olan Türkiye, Avrupa'nın jeokültürel hinterlandıyla bütünleşecek yeni bir uluslararası kültürel kimlik tanımlaması ile karşı karşıyadır. (Davutoğlu, 2001:214)

Davutoğlu, Türkiye'nin Osmanlı mirası üzerine kurulmuş olan Avrupa, Kafkaslar, Akdeniz ve Ortadoğu ülkeleriyle olan dini tarihi ve kültürel bağlarını güçlendirecek bir dış politikanın uluslararası sistemdeki gücünü ve ağırlığını arttırabileceğini düşünmüştür. (Karadeli, 2007;13)

Davutoğlu'na göre Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Kafkaslarda bağımsızlığına kavuşan Türk Soylu devletler ve AB uyum sürecinde yaşanan tıkanma, Türkiye'yi yeni bir jeokültürel kimlik ve havzaya yönlendirmektedir. Türklüğe ilaveten Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu otantik kimliklerine de ev sahipliği yapan Türkiye, kadim Asya ile modern Avrupa'nın bağlantısını kurabilecek yeni bir jeokültürel hinterlanda sahip olmuştur. Yeni Dünya Düzeninde dil temelli etnik kimlik ile din temelli kültürel kimlikler uluslararası düzlemde ön plana çıkmakta ve birçok kültürel, siyasi ve ekonomik iletişime imkân sağlamaktadır. Bu imkânlar, devletlerin resmi sınırları içinde yaşayan farklı kültürel ve toplumsal kimliklerin de görünürlüklerini arttırmıştır. (Davutoğlu, 2001;466)

Türkiye, tarihi, kültürel ve coğrafi olarak derin ve güçlü mirasın sorumluluklarını taşıyan bir ülkedir. Türkiye, dış politikasında bu mirasın diğer ülkeler tarafından nasıl algılandığını dikkate almak zorundadır. Tarihsel miras perspektiften bakıldığında, Türkiye'yi Batı uluslar topluluğunun bir üyesi yapmak, Türk dış politikasının tek ve nihai amacı olamaz. Türkiye'nin diğer aktörlerle olan ilişkileri, güç ve menfaatlerine sağladığı katkılar açısından araçsal unsurlar olarak telakki edilmelidir. (Oğuzlu, 2009: 44)

Başbakan Erdoğan, 3 Kasım 2009 grup konuşması: “ *Türkiye'nin, dünyanın dört bir yanıyla ilişki kurması tarihi, kültürel, siyasi müktesebatının bir gereğidir.*” diyerek Türkiye'nin çok boyutlu dış politika izlemeye devam edeceğini belirtmiştir.

Tüm bu yorumlardan, Başbakanı Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Türk dış politikasına jeokültür kavramı üzerinden yeni bir açılım getirmeye çalıştığı tespitini yapabiliriz. Buna göre Türkiye laik demokratik ve Müslüman bir NATO üyesi olarak, Ortadoğu politikasını Müslüman kimliği üzerinden, Orta Asya politikasını da Türk-İslam kimliği üzerinden şekillendirmelidir. Türkiye'nin Yeni Dünya Düzeninde temel misyonu,

medeniyetler arasında bir diyalog ve barış köprüsü kurmak olmalıdır. Ancak Davutoğlu, küreselleşme ile yükselen kimlik siyasetinin Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan Kürt Bölgesel Yönetiminin Türkiye ve Suriye'deki Kürt unsurların ayrılıkçı iddialarının güçlenmesine ve ayrı bir Kürt Devleti talebini doğuracağı konusuna pek değinmemiştir. Oysa Türkiye yıllardır hem kendi sınırlarında hem de komşuları Irak, Suriye ve İran topraklarında etnik kökene dayalı ayrılıkçı terör unsurlarıyla mücadele etmektedir. Ortadoğu'da yükselen kimlik siyaseti ile birlikte zayıflayan devlet otoriteleri terörün güçlenmesine de uygun ortam sunmaktadır.

3.2.8. Medeniyetler Çatışmasından Medeniyetler İttifakına

Davutoğlu'na göre medeniyetler temelde kimliklerini varlık bilincine dayandırmaktadırlar. Varlık bilincini oluşturan ve geliştirilen ana unsur ise, zaman-mekân algısıdır. (Davutoğlu, 2001;97) Davutoğlu, komünist ideolojinin iflas etmesiyle birlikte Türkiye'nin kuzeyindeki Türki Cumhuriyetler ve güneyindeki Baasçı Arap Sosyalizminin hâkim olduğu coğrafyadaki gerek etnik, gerek dini ve gerekse tarihi bağları nedeniyle Türkiye'nin çok büyük bir kültürel fırsat yakaladığını ve bu fırsatı stratejik imkânlarla destekleyebilmesi halinde medeniyetler arasında stratejik bir köprü kurabileceğini düşünmüştür. İslam medeniyetinin kültürel mirasına sahip olan ve aynı zamanda batı medeniyetini özümsemiş olan Türkiye'nin medeniyetler çatışmasını medeniyetler ittifakına dönüştürebilecek bir etkileşim ve iletişim habitatı olabileceğini iddia etmiştir. (Davutoğlu, 2001:263)

Davutoğlu'na göre ekonomi-politik üstünlüğe sahip olan kuzey devletleri ile gelişmekte olan güney devletlerine coğrafi olarak sınır komşusu olan Türkiye, aynı zamanda doğu-batı medeniyetleri arasında da bir jeokültürel geçiş bölgesidir. Türkiye, bu avantajını küresel sistemde jeoekonomik-jeopolitik ve jeokültürel bir bütünleşme stratejisiyle desteklemelidir. (Davutoğlu, 2001:561)

Davutoğlu'na göre Türkiye, Medeniyetler İttifakında küresel bir başrol oyuncusu olabilecek ve medeniyetler çatışmasını engelleyebilecek bir ülkedir. Türkiye, Ortadoğulu ve Müslüman kimliğinden doğabilecek jeokültürel dışlanma tuzağından kendini kurtarıp, kapsayıcı ve uzlaşmacı, çağdaş bir medeniyet açılımı geliştirerek küresel jeokültürel kutuplaşmayı sonlandırabilecek potansiyele sahiptir. (Davutoğlu, 2001:137)

Türkiye'nin bölgesel ve küresel jeokültürel rolüne ilişkin olarak Washington Yakın Doğu Enstitüsü Yönetim Kurulu Başkanı Micheal Stein: *“Türkiye'nin Batı İttifakı içinde yer*

alan tek Müslüman ülke olmanın yanı sıra aynı zaman da Batı İttifakının İslam Konferansı Örgütündeki tek müttefiki” olduğunu ifade etmiştir.¹ ABD Başkanı Clinton da Kasım 1999’da, Türkiye’nin küresel kültüre olan katkısı için “Türkiye, Avrupa ve Müslüman Dünyasının barış ve uyum içinde buluşabildiği bir ülkedir.” ifadesini kullanmıştır. (Makovsky-Sayarı,2002; xii)

1998’de ABD’de din siyaseti hakkında çıkan “Uluslararası Dini Özgürlükler Yasası” ile ülkeleri dâhilinde dini gruplara hoşgörü göstermeyen ülkelerle ABD ilişkilerini sınırlandırılması kararlaştırılmış, uluslararası çapta tanınan dini özgürlükleri ihlal eden ülkelere çeşitli yaptırımlar öngörülmüştür. Yasa kapsamında dış işleri bakanlığı bünyesinde dünyanın çeşitli yerlerindeki dini özgürlüklerin ihlallerini yıllık raporlar halinde bildirecek tam yetkili bir büyükelçi görevlendirilmiştir. Bu yasa doğrultusunda ABD, Dışişleri Bakanlığının Eylül 1999’da yayınlanan ilk raporunda Türkiye’ye dini özgürlüklerin ihlalleri konusuna hiç değinilmemiş ve Türkiye’nin Hristiyan–Rum azınlığa yönelik muameleleri de yasa kapsamından çıkarılmıştır. Bu uygulamayla ABD, Dinler Arası Diyalog Projesinde Türkiye’nin kendisinden beklenen görevleri yapabilmesi için her türlü desteği vermeye hazır olduğunu ortaya koymuştur. (Harris G.S, 2002;262)

Batı Medeniyeti tek kutuplu dünyayı kendi kültürel değerleri çerçevesinde inşa etmek istemektedir. Bu doğrultuda Türkiye’den, Ortadoğu ve Orta Asya’da Batı kültürünün yerleşmesi için elçilik yapması beklenmektedir. Ak Parti Hükümeti ve Davutoğlu, Türk dış politikasının bu beklentiyi karşıladığı takdirde Türkiye’nin ve bölge ülkelerinin kazançlı çıkacağı düşüncesiyle hareket etmiştir.

3.2.9. Türkiye’nin AB ile İlişkileri ve Ortadoğu’da Güç Denklemi

Ak Parti Hükümeti ve Davutoğlu, Türkiye’nin yeni uluslararası sistemde Batılı modern kimliğinin yanında Ortadoğulu ve Asyalı kimliğini birlikte kullanması gerektiğini, bu ikili kimlik tarzının birbirinin tamamlayıcısı olduğunu öngörmüştür.

Davutoğlu’na göre Türkiye’nin Ortadoğu politikasının ciddi bir revizyondan geçirilmesi gerekmektedir. Ortadoğu, Türkiye için bir sorun olmaktan çıkarılıp, AB ve Batı ittifakı ile ilişkilerdeki sorunların çözümünde bölge ve kıta ölçeğinde başarının anahtarı olarak kullanılmalıydı. (Davutoğlu, 2001:142)

¹ İslam Konferansı Örgütü 2011 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı adını almıştır.

Türkiye Asya derinliklerindeki gücünü ne kadar etkili kullanabilirse Avrupa ile ilişkilerinde o kadar avantajlı hale gelecektir. Selçuklu Devletinin, Asya ve Ortadoğu'daki güçlü temelleri olmasa Osmanlı, Avrupa içlerinde bu kadar ilerleyemezdi. Dolayısıyla Türkiye'nin Asya ve Ortadoğu'da sağladığı etkinlik ve güven ne kadarsa Batıdaki etkinlik ve güveni de o kadar olacaktır. (Davutoğlu, 2009:193)

Türkiye'nin Ortadoğu politikasının değişmesi gerektiği düşüncesinde olan Davutoğlu, İsrail ile ilişkilerin sadece iki ülkenin karşılıklı menfaatleri açısından değil Ortadoğu ülkelerinin tümüne yönelik kapsayıcı bir strateji içinde ele alınması gerektiğini iddia etmiştir. (Davutoğlu, 2001:426)

İran ile ilişkiler ise, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya coğrafyalarının tamamını kapsayan bir işbirliği ve rekabet dengesi çerçevesinde koordineli biçimde yürütülmelidir. (Davutoğlu, 2001:435-436)

İran, Ortadoğu'da nükleer güç sahibi olmak ve bir Şii Hilali oluşturmak düşüncesiyle revizyonist bir dış politika izleyerek bölgesel ve küresel ölçekte bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Bu politikaları nedeniyle ABD ve Batı İttifakı tarafından çevrelenerek zayıflatılmak istenmektedir. Türkiye'nin Suriye ile karşılıklı güven ve işbirliğine dayalı olarak kuracağı güçlü ilişkiler, Suriye'yi eski müttefiki İran'dan uzaklaştırarak İran'ın bölgede dengelemesinde önemli bir rol oynayacaktır. Sahip olduğu zengin enerji kaynaklarından elde ettiği gelirle küresel ekonomi-politik ağırlığı sürekli artan Rusya, bölgede Türkiye'nin dikkate alması gereken en önemli küresel aktördür. Türkiye'nin, Ortadoğu ülkeleri ile geliştireceği güçlü işbirliği hem bölgesel ve küresel dengeler hem de Türkiye'nin enerji arz güvenliği ve enerji maliyetleri açısından önemli bir avantaj sağlayacaktır. Türkiye, AB'ye üyelik yönünde önemli ilerlemeler kaydetmiş ve ekonomik olarak Avrupa'da saygınlık kazanmış olsa da AB, askeri, jeopolitik ve jeostratejik olarak Türkiye'nin ihtiyacı olan desteği sağlayabilecek güce sahip değildir. Bu yüzden Ortadoğu'da Türkiye'nin Suriye ile kuracağı ittifak, ABD-İsrail ve Rusya-İran arasındaki dengenin koruması açısından önemli imkânlar sunmaktadır. (Gaytancıoğlu, 2008;165-166)

3.3.Türk Dış Politikasında Değişim

SSCB'nin dağılması ile Avrupa ve Balkanlar üzerindeki askeri ve ideolojik tehdit kalkmış, ABD ve Rusya'nın, Avrupa ve Balkanlar üzerindeki askeri rekabeti sona ermiştir. Gelişmiş ülkelerin güvenlik algısı değişmiş, sınırları korumanın yerini kişileri hatta günlük

hayatın vazgeçilmez parçaları olan yolcu uçakları, gökdelenleri, koruma zorunluluğu almıştır. 11 Eylül saldırılarının arkasından ABD'nin BOP ile başlattığı Afganistan ve Irak işgalleri, Ortadoğu'yu küresel sistemin en sıcak çatışma bölgesi haline getirmiştir.

Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkiler karmaşık ve çok boyutlu bir hal almış ve bu sistemde karşılıklı ilişkilerini tutarlı bir şekilde çeşitlendirip devam ettirebilen ülkeler güç ve etkinliklerini arttırabilmiştir. Buna karşılık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi tek yönlü ve tek boyutlu dış politikada ısrar eden ülkeler güçlerini ve küresel sistemdeki yerlerini kaybederek edilgen bir pozisyona düşmektedirler. (Davutoğlu, 2001:198)

3.3.1. Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Uluslararası Konumu

Soğuk Savaş sonrası jeopolitik konumunda en büyük değişimi yaşayan ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Türkiye, dış politikasını komşusu olduğu diğer ülke ve bölgelerle ilişkilerinde ortaya çıkan fırsat ve tehdit çeşitliliği nedeniyle yeniden şekillendirmek zorunda kalmıştır. (Kuloğlu, 2002;6)

Soğuk Savaş'ın bitimiyle Türkiye, Sovyet tehdidinden kurtulmuş ancak bu sefer de küçük ama çok odaklı tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu ortam, Türkiye'nin NATO'ya bağımlılığını azaltsa da güvenlik ağırlıklı dış politikaları devam ettirmesini zorunlu kılmıştır. (Kalaycıoğlu, 2009:645) Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin yakın komşuları olan Kafkaslar, Ortadoğu ve Balkanlarda oluşan fırsat ve tehdit çeşitliliği, Türkiye'yi küresel politikalar kadar bölge politikalarına da önem vermeye zorlamıştır. (Kuloğlu, 2006;7)

Türkiye'nin AB üyelik sürecindeki gerginlik sürekli artarken, Hazar Havzasındaki petrol ve doğalgazı dünya piyasalarına taşıyacak güzergâhlar üzerindeki tartışmalar Türk Dış Politikasını derinden etkilemiştir. Bu tartışmalar sonunda Türkiye, dış politikada bölgeler arası jeopolitik stratejiye yönelmiştir. Bu strateji sayesinde Türkiye, kendisi hakkında Batı ve ABD de yaşanan "Köprü mü-Engel mi?" tartışmalarını bitirerek esnek bir politika izleme imkânına kavuşmuştur. (Lesser, 2002;281)

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye, 1991'deki I. Körfez Savaşında ABD'ye aktif destek sağlamasına rağmen, savaş sonunda Irak'a uygulanan ambargolar ve Kerkük-Yumurtalık petrol hattının kapatılması nedeniyle ekonomik olarak çok büyük zarara uğramış ve ABD bu zararların telafisi konusunda beklenen desteği sunmamıştır. 1997'de Türkiye'nin AB'ye tam üye olmak için yaptığı başvuru da reddedilmiştir. ABD ve Batı İttifakı ile

ilişkilerde yaşanan bu olumsuz gelişmeler Türkiye'yi dış politikasını özellikle de Ortadoğu politikasını yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır. 1998'de Suriye ile Adana Mutabakatını imzalayarak ülke güvenliği için en büyük tehdit olan PKK terörünü bitirmek için önemli bir adım atmıştır. (Şahin, 2010;15)

Davutoğlu'na göre küreselleşme ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini güçlendirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona erip Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Kafkasya ve Ortadoğu ülkeleri arasında jeoekonomik ve jeopolitik ilişkilerin önü açılmıştır. Kuzey Kafkasya stratejik kuşağı Mezopotamya üzerinden Basra Körfezine, Toroslar ve Harran üzerinden Doğu Akdeniz'e bağlanmaktadır. Basra hattı Türkiye'nin Irak'la ilişkilerinin, Toroslar-Doğu Akdeniz hattı ise Suriye ile olan ilişkilerinin en önemli belirleyicisidir. (Davutoğlu, 2001:399)

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Türkiye ve bölge ülkeleri bloksal bağımlılıktan kurtulup içerde ve dışarda bağımsız politikalar izleme ve birbirleriyle ilişki kurma imkânına kavuşmuştur. SSCB'nin Türkiye üzerindeki tehdidinin, Suriye üzerindeki vesayet ve himayesin kalkmasıyla iki ülke arasında yeni ve yapıcı bir ilişki için uygun bir zemin oluşmuştur. (Şahin, 2010;16)

Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasındaki strateji değişikliğini eksen kayması olarak tanımlamak gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Bu değişiklik, Türkiye'nin Soğuk Savaşın dayattığı küresel güvenlik tehditleri nedeniyle zorunlu olarak yer aldığı Batı İttifakı ile ilişkilerini yeniden gözden geçirme olarak görülebilir. Nitekim Türk Dış Politikasında Batı'nın karşı çıktığı politikalar yanında, Ermenistan'la imzalanan protokol, Kuzey Irak'la geliştirilen iyi ilişkiler, Kıbrıs Barış görüşmelerinin sürdürülmesi gibi Batının desteklediği politikalar da mevcuttur. Türk Dış politikasını statükoculuk ve batıcılık kriterleri açısından değerlendirdiğimizde de eksen kayması olarak nitelendirilebilecek ilke bazında bir değişim bulunmamaktadır. Türkiye, bölgesinde ve Ortadoğu'da mevcut sınırları ve statükoyu koruma, mevcut sorunları çözme ve yeni sorunların ortaya çıkmasını engelleme politikasını sürdürmektedir. Türkiye için serbest piyasa ekonomisi ve demokratik hak ve özgürlükler hâlâ olmazsa olmaz politik araçlarıdır. Hatta son yıllarda Türk dış politikasında ekonomik ve kültürel unsurlar daha fazla ön plana çıkmıştır. (Şahin, 2010;20)

Soğuk Savaş sonrası artan bölgeler arası stratejik etkileşim sonucu Ege ve Kıbrıs sorunları, Balkanlar ve Ortadoğu sorunlarıyla eklemlenme sürecine girmiştir. Bu etkileşim, hem Doğu Akdeniz Bölgesinin küresel önemini arttırmakta hem de Türkiye'yi Adriyatik'ten

İskenderun Körfezi ve Süveyş Kanalına uzanan bu bölgenin etkileşim alanına dâhil etmektedir. (Davutoğlu, 2001;171)

Kasım 2002’de iktidara gelen Ak Parti Hükümeti, çok eksenli, proaktif ve sıfır sorunlu dış politika anlayışına dayanan bir doktrin benimseyerek, Ortadoğu’da aktif bir dış siyaset izlemeye başlamıştır. Amerika’nın Irak’a müdahalesi sürecinde Türkiye’nin topraklarını kullanmasını öngören tezkerenin TBMM’de reddedilmesi, Başbakan Erdoğan’ın İsrail’e yönelik devlet terörü suçlaması ve Davos Zirvesi’ndeki “One minute” çıkışı Arap devletlerinin Türkiye’ye bakış açısında olumlu yönde değiştirerek bağımsız onurlu bir Müslüman ülke imajı yaratmıştır. (Aktay / Akıllı, 2012;44)

Tüm bu gelişmeler ışığında Türkiye’nin Ortadoğu politikalarında işbirliği, entegrasyon, gelişme, ortaklık kavramları ön plana çıkmıştır. Türkiye bu politikalarla Müslüman Arap halkların gönlünü kazanmış ve bölge devletleri arasındaki sorunların çözümünde hakem ve arabulucu bir ülke haline gelmiştir. (Şahin, 2010;16)

Türkiye, ABD ve Batı’nın tepkilerine rağmen en yalnız kaldığı dönemde Suriye’nin yanında olmuştur. Bu politikalar Türkiye’ye Suriye’nin güvenini kazandırmış ve iki ülke arasında model komşuluk ilişkisi olarak tarif edilebilecek bir yakınlaşma gerçekleşmiştir. Bu yakınlaşma Suriye’yi, Türkiye’nin Ortadoğu’ya açılan kapısı haline getirmiştir. Türkiye Ortadoğu’da açık diplomasi ile barış ve istikrara vurgu yapan bir söylem geliştirmiştir. Türkiye, Ortadoğu’daki şu önemli sorunlarda yapıcı rol üstlenmiştir:

- İsrail-Suriye barış görüşmelerine arabuluculuk,
- Filistin’de El Fetih ile HAMAS arasındaki gerginliği azaltma görüşmeleri,
- Irak’ta seçimleri boykot eden Sünni grupların demokratik siyasal sisteme katılmalarının sağlanması,
- İran’la Batı arasında kopan diplomatik bağların tesisi,
- Suriye’nin bölgesel ve küresel izolasyondan kurtarılarak uluslararası sisteme katılması,
- Başta enerji arz güvenliği olmak üzere birçok alanda işbirliği zeminin oluşturulması,
- Lübnan’da Cumhurbaşkanlığı sorununun çözümüne aktif uzlaştırıcı çaba,
- Irak-Suriye gerginliğini azaltma,
- Bölgede serbest piyasa koşullarının ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi,

-Afganistan-Pakistan arasındaki arabuluculuk ve uzlaştırma diplomasisi.

Yukarıda sayılan katkılar göz önüne alındığında, Türkiye, Batı'nın jandarması imajından kurtulup arabulucu, istikrar üreten ülke imajına sahip olmuştur. Bölgede etkinliği artan Türkiye, Arap Birliği Örgütü ve Afrika Birliği'nde gözlemci statüsü kazanmıştır. (Şahin, 2010;16)

Türkiye Ortadoğu'da yeni uygulamaya koyduğu politikalar sayesinde bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurabilmiş, dolayısıyla, bölgede çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümünde arabulucu ve kolaylaştırıcı rol oynayabilmiştir. Buna ilaveten İran ve İsrail'in bölgeye yönelik tehdit ve saldırılarının dengelenmesinde önleyici yapıcı görevler üstlenebilmiştir. Ayrıca, ABD ve AB ile iyi ilişkilere sahip laik demokratik bir Müslüman ülke olarak, 11 Eylül saldırılarının Batı'da oluşturduğu İslamafobiye karşı Batı ile İslam dünyası arasında bir köprü olmayı kısmen de olsa başarmıştır. (Turan, 2010;56)

Soğuk Savaş sonrası oluşan küreselci sistemde Türkiye de diğer bütün dünya ülkeleri gibi mecburen çok boyutlu bir dış politika izlemeye çalışmıştır. 1990'larda Orta Asya ve 2000'lerde Ortadoğu, Türk dış politikasının en temel yeni boyutları olarak ön plana çıkmıştır. Ancak Orta Asya'da beklenenin aksine kayda değer bir ilerleme sağlanamayınca Ortadoğu öncelik kazanmaya başlamıştır. Türkiye'nin Orta Asya yerine Ortadoğu'da aktif olmayı tercih etmesi Rusya Federasyonu ile ilişkilerde dengeleri koruma adına rasyonel bir tercih olmuştur. (Turan, 2010;57-58)

Yeni küresel sistemde Türkiye karşılaştıracak olduğu jeopolitik ve jeostratejik sorunların çözümünde kuracağı güçlü bölgesel ittifakların kendisine sağlayacağı manevra alanlarına ihtiyaç duymuştur. Türkiye için Ortadoğu bölgesinde ABD-İsrail ve Rusya-İran ittifakını dengeleyebileceği tek ve ideal müttefik de Suriye'dir. Türkiye, Ortadoğu'da bu iki ittifakı dengeleyebilecek yeni ittifaklar kurarak, bu iki bloktan birinde yer alma zorunluluğundan kurtulmak için çabalamıştır. (Gaytancıoğlu, 2008;166)

Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül:

-Artık Tanzimat döneminden bu yana süregelen, bir büyük gücün yanında yer alma, diğerlerine karşı ona yaslanma alışkanlığını terk etmemiz lazım. Artık dünyadaki şartlar bizim ölçeğimizdeki ülkelere, büyük bir aktörün gölgesine sığınarak uluslararası mevcudiyetini sürdürme şansı vermiyor. Bir gücün dostluğunu kazanmak, size onlarca düşman kazandırıyor. Siz, o düşmanlıklar dolayısıyla müttefikiniz olan güce sürekli bağımlı hale gelmeye başlıyorsunuz.

Diyerek Türkiye'nin dış politikasındaki değişimin sebeplerini vurgulamıştır. (Çetinkaya, 2004;38)

3.3.2. Jeopolitik Boşluk.

SSCB'nin dağılması, Türkiye'nin güneyindeki Irak, Suriye ve Mısır'da milliyetçi Arap Sosyalizmi ideolojisiyle kurulmuş ve Rusya'nın askeri ve ekonomik desteğiyle ayakta kalabilen rejimlerin geleceğini de tehlikeye atmıştır. Türkiye'nin kuzeyinde soydaş toplulukların, güneyinde dindaş toplulukların yaşadığı, güçlü tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğu büyük bir coğrafyada küresel ölçekli bir jeopolitik boşluk oluşmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı Bloku ülkeleri arasındaki ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkiler demir perde denilen bir izolasyonla kati şekilde ayrılmıştı. Ancak tek kutuplu Yeni Dünya Düzeni ya da küreselleşme olarak adlandırılan yeni uluslararası sistemin dinamikleri bu demir perde sistemini tahrip etmiş ve uluslararası sistemde artan belirsizlikler küresel jeopolitik boşluklarla karşı karşıya kalmıştır.(Kuloğlu, 2002;5)

Davutoğlu'na göre de küresel sistemdeki jeopolitik boşluk, jeokültürel ve jeoekonomik faktörleri harekete geçirmiş, bu hareketlenme de pek çok devletin mevcut sınırlarını ve meşruiyetini sorgulamaya açık hale getirmiştir. Sovyetler Birliğinin güçlü askeri denetimi sayesinde varlığını sürdürebilen Balkanlardaki komünist rejimler yıkılırken çok uluslu ve çok dinli toplum yapısına sahip Yugoslavya, dramatik bir iç savaş sonunda; (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Karadağ, Kosova) yedi ayrı devlete bölünmüştür. (Davutoğlu, 2001;111)

Kafkaslardan başlayıp Doğu Anadolu üzerinden Basra Körfezine inen hat üzerinde bulunan Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan gibi devletler de pek çok sınır anlaşmazlıklarıyla birlikte bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Jeopolitik boşluğun merkezini oluşturan bölgelerden Orta Asya'daki zengin enerji kaynakları ve bunların nakil hatları üzerindeki hâkimiyet mücadelesi Türk dış politikasında da köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. (Davutoğlu, 2001:115)

Soğuk Savaş sonrası oluşan bu jeopolitik boşluğun coğrafi ve kültürel olarak Türkiye merkezli olduğunu varsayan Davutoğlu, bu boşluğu doldurma konusunda da en önemli görev ve sorumluluğun da Türkiye'ye düştüğü varsayımına dayanan bir strateji izlemek taraftarı olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'da oluşan jeopolitik boşluğu doldurmak için küresel, kıtasal ve bölgesel güçler arasında karşılıklı dayanışma ve rekabetin birlikte

yaşandığı karmaşık ve hareketli bir süreç başlamıştır. Orta Asya ve Ortadoğu'daki jeopolitik boşluk Türkiye'nin de geleceğini tehdit etmektedir. Türkiye, dış politikasını, bölgedeki yeni jeopolitik yapılanma sürecinde küreselleşmenin dinamiklerine uygun olacak şekilde belirlemek zorundadır. (Davutoğlu, 2001:458)

SSCB'nin dağılması, Asya'nın güneyinde tarihi İpek Yolunun havza dinamiklerinin tekrar aktif hale geldiği yeni bir jeopolitiğin doğuşuna da zemin hazırlamıştır. Avrasya'daki stepler kuzey-güney ekseninde Hint Okyanusuyla bağlantı kurarken, Çin de doğu batı ekseninde Ortadoğu ile irtibata geçmiştir. (Davutoğlu, 2001;114) Avrasya'daki jeopolitik boşluk, güneye doğru genişleme planları yapan AB'nin de dış politikasını radikal şekilde değiştirerek genişleme istikametinin doğuya doğru yönelmesini sağlamıştır. (Davutoğlu, 2001;505) Soğuk Savaş sonrasında küresel sistemin tek hâkimi olarak ortaya çıkan ABD de Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Balkanlardaki jeopolitik boşluk alanlarına müdahil olmak için yeni stratejiler geliştirmiştir. Bu yeni stratejilerde; Adriyatik, Ege, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz önem ve öncelik kazanmıştır. (Davutoğlu, 2001;174)

Davutoğlu, Türkiye'nin dış politikasına; AB, Rusya, Çin, ABD ve Hindistan gibi tüm küresel güçlerin yanı sıra komşularıyla da diyalog sürecini aktif şekilde yürütebilecek bir dinamizm kazandırmak istemiştir. Ancak ilerleyen süreçlerde Türkiye'nin iç ve dış politika altyapısıyla ekonomik ve siyasi gücünün bu dinamizmin getireceği değişimin hızına uyum sağlama ve ağırlığını taşıma potansiyelinin iyi hesap edilmediği ortaya çıkmıştır.

3.3.3. Türkiye'nin Avrasya'nın Merkez Gücü Olma Çabaları

Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki değişim ve dönüşümün etkileri AK Parti Hükümetleri döneminde daha bariz hale gelse de aslında süreç, Ecevit'in Başbakan olduğu koalisyon hükümeti döneminde Türkiye'nin AB'ye adaylık statüsü kazandığı 1999 Helsinki Zirvesiyle başlamıştır. AK Parti Hükümetleri bu süreci geliştirerek devam ettirmiştir. (Aras-Karakaya, 2007 / Yeşilyurt - Akdevelioğlu, 2010;383)

Türkiye, Ortadoğu ve Kafkaslardaki değişimlerden endişe duysa da; coğrafi, kültürel ve siyasi olarak merkezinde yer aldığı bu gelişmelere kayıtsız kalamamıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı 1998'de İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı döneminde "Türkiye ve Dünya, Küresel Bir Aktörün Doğuşu" adlı bir bildiri yayınlarak Türkiye'nin artık yeni bir dış politika çizgisinin olduğunu deklare etmiştir. Bu deklarasyona göre Türkiye, dünyanın jeopolitik

merkezi haline gelen Avrasya'da ekonomik ve siyasi alanda belirleyici aktör rolünü üstlendiğini beyan etmiştir.

Dışişleri Bakanı İsmail Cem bildiriye önsöz olarak yazdığı metinde:

Çağdaş Türkiye, Avrasya'nın öncü bir ekonomik ve siyasi aktörü olma iddiasını taşıyor. Kendimiz için öngördüğümüz uluslararası işlev, Avrupa'nın eteklerindeki bir çevre ülkesi olmakla sınırlı değil, işlevimizi, yükselen Avrasya gerçeğinde "merkezi" ve "belirleyici" bir konum olarak tanımlamaktayız. Bulduğumuz nokta budur ve bunun çeşitli nedenleri vardır:

Çok sayıda gözlemcinin görüş birliği içinde oldukları husus, önümüzdeki yüzyılın merkez sahnesini Avrasya'nın oluşturacağıdır. Üretim, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişimi, Batı Avrupa'dan, Çin'e uzanan Avrasya Coğrafyasında, Avrupa ile Asya'nın birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı bağımlı olacaklarına işaret ediyor. Aynı bütünün birimleri olmaktan her ikisi de büyük yarar sağlayacaktır. Ayrıca, önümüzdeki yüzyılda ekonomik oluşumun önemli bölümü Avrasya'da gerçekleşecektir. Yeni enerji kaynaklarının gelişimi ve enerji koridorlarının açılışı, daha şimdiden bu olguya işaret ediyor.

Soğuk Savaş sonrasının şekillenışı, çok sayıda bağımsız devletin ya da artık bağımsızlığını kullanabilen devletin uluslararası sahneye çıkmasına tanık oldu. Bu yeni devletlerin önemli bölümünü Balkanlar'da, Kafkasya'da, Orta Asya'da Türkiye'nin kendileriyle ortak tarihi, inancı yahut lisanı paylaştığı ülkeler oluşturuyor. Bu durum, tarih ve kültür boyutları olan yeni bir uluslararası ortamı Türkiye'ye sağladı. Ayrıca, bu yeni ulus devletler, zaman yitirmeksizin ekonomilerini geliştirmeye, yabancı yatırıma ve rekabete açılmaya yöneldiler. Bu coğrafyaların deneyimli ve etkili aktörü Türkiye, bağımsızlığını yeni kanıtlayan bu devletlerin ekonomik yeniden-yapılanma sürecinde, onların hayati bir ortağı oldu.

Bu stratejik değişim, Türkiye'deki yeni bir bilinçle eş zamanlı gelişti. Paylaşılmış bir tarihin ve benzeşen kültür özelliklerinin işlevi öne çıkarıldı ve dış siyasetin her alanında hayata geçirildi. Bu bağlamda, kendileriyle yüzyıllarca ortak bir tarihi, ortak bir devleti ve ortak bir kaderi paylaştığımız yirmi altı ülkenin var olduğu da hatırlanabilir. Tabiatıyla, bu çerçevenin, güçlü ekonomik ilişkilere ve siyasal işbirliklerine elverişli özgün bir ortam sunduğu açıktır. Bu geniş sosyo-politik coğrafyada, en dinamik ekonomiye, en gelişmiş silahlı kuvvetlere ve en deneyimli demokrasiye sahip olan Türkiye, yeni Avrasya Düzeninin istikrarına katkı sağlamak ve onun sunduğu imkânlardan yararlanmak için elverişli koşullara sahip bulunmaktadır. Hem tarihsel ve kültürel birikimiyle hem de aynı zamanda Avrupalı ve Asyalı olmanın imtiyazından kaynaklanan çift boyutlu kimliğiyle, Türkiye, Avrasya'nın merkezini oluşturmaya dönük güçlü bir konumdadır. (Dışişleri Bakanlığı, 1998)

İfadelerini kullanarak Türk Dış Politikasındaki değişimin stratejisini resmi olarak tüm dünyaya duyurmuştur.

Ak Parti Hükümetlerinin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da bir röportajında “*İddialı olmak zorundayız, İddialı olmak, Türkiye'ye tarihinin ve coğrafyasının bize dikte ettirdiği bir*

şeydir.” ifadesini kullanarak bu deklarasyona sahip çıkacaklarını belirtmiştir. (Zengin, 2010;301)

Davutoğlu’na göre Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu’da açılan manevra alanları Türkiye’ye yakın çevresinde pek çok jeopolitik fırsat sağlamıştır. Tarihi ve kültürel geçmişinden kaynaklı bu fırsatlar aynı zamanda Türkiye için yeni riskleri de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Türkiye, dış politikada bu riskleri bertaraf edecek güvenlik önlemlerini de almak zorundadır. (Davutoğlu, 2001:520) Türkiye, Avrasya’daki jeopolitik boşluk alanlarına müdahil olmak için Asyalı kimliğini uluslararası alanda ön plana çıkarırken, Avrupa ve ABD ile olan mevcut ilişkilerini de koruyup geliştirecek hassas bir dengeyi gözetmek zorundadır. (Davutoğlu, 2001:522)

Komünist Bloğun dağılmasıyla Orta Asya ve Ortadoğu arasında oluşan siyasi ve ekonomik bütünlük Türkiye’nin etnik ve kültürel sınırlarında doğal bir genişleme meydana getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye dış politikasını, Batı Bloku yanında Orta Asya ve Ortadoğu’yu da dengeleyecek şekilde genişletmeye başlamıştır. (Ayman-Ateşoğlu, 1998:433)

Başbakan Erdoğan 26.2.2005 tarihli *Radikal Gazetesine* verdiği demeçte:

-Türkiye bu coğrafyanın periferinde yer alamaz, merkez bir ülkedir. Türkiye artık sadece bölgesel güç olarak tanımlanamaz, bu tarihi dönemeçte küresel bir güç olma yolunda ilerlemelidir... Mevcut rotamızı, küresel bir vizyonla, Yeni Dünya gerçeklerini göz önüne alarak bilinçli biçimde geliştirmek mecburiyetindeyiz. Resmin bütününe göreceğiz.

Diyerek Türk Dış Politikasındaki küresel düzeyli yeni kurguya işaret etmiştir. (Tür, 2006;157)

3. 3. 4. Afro-Avrasya Bağlantı Köprüsü ve Model Ülke Olarak Türkiye

Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni konjonktür Türkiye’nin uluslararası hinterlandına Adriyatik’ten Çin Seddine kadar uzanan bölgeyi eklemiştir. Türkiye için oldukça cazip imkânlar sunan bu gelişme, Türkiye’ye küresel aktörlük açısından da önemli bir fırsat sağlamıştır. Zira Türk Dışişleri Bakanlığının hazırladığı “Türkiye ve Dünya 2010-2020; Küresel bir Aktörün Doğuşu” başlıklı çalışmada da belirtildiği gibi, Türkiye’nin Avrasya bölgesinde “Küresel Merkez Aktörlüğü” mümkün hale gelmiştir. Türkiye’nin bu hedefe ulaşmak için gerekli ekonomik, demografik, jeostratejik, siyasi, sosyo-kültürel potansiyele sahip olduğu, bu yönüyle model bir ülke olabileceği iddia edilmiştir. Bu perspektif, Türkiye’nin bu bölgede aktif olabilmesi için küresel aktörlerle özellikle ABD, Çin, Rusya ve

AB ile işbirliği yapmasını da zorunlu kılmıştır. Türk dış politikası 1990'lı yıllarda bu bölgede aktif ve katılımcı bir perspektif göstermiş, merkezdeki bu küresel güçlerle birlikte hareket etmiştir. (Gözen, 2009;543)

Ahmet Davutoğlu da, Türkiye'nin ülke içinde özgürlük ve güvenliği dengeleyen bir siyasi meşruiyet sağlaması halinde bölge için model ülke olabileceğini ve merkez güç haline gelebileceğini iddia etmiştir. Böylece Türkiye dışardan bir müdahaleye izin vermeden kendi paradigması ve kendi projeleriyle bölgesinin dönüşümünü gerçekleştirebilecektir. (Zengin 2010;85)

Batı medeniyetiyle uyum sağlama çabası içinde olan Suriye de ülkesindeki bir takım reform ve modernleşme hareketleri için Türkiye'yi kendisi için model olarak görmüştür. Suriye, Türkiye ile yakın ilişkiler kurarak Türkiye'nin demokrasi tecrübesinden faydalanabileceğini düşünmüştür. (Orhan, 2005/ Gaytancıoğlu, 2008;147)

Davutoğlu, Türkiye'nin merkez ülke konumunun küresel güçlerin beklenti ve menfaatleriyle de uyumlu olduğunu ve bu güçlerce destekleneceğini öne sürmüştür. Türkiye-Irak üzerinden Basra Körfezine inen bir demiryolunun AB ülkelerini, Ortadoğu ve Uzak Doğu'ya ulaştıracak en yakın ve en kolay yol olduğunu söyleyen Davutoğlu, yeni küresel sistemde Türkiye'nin coğrafi olarak da önemli bir köprübaşı olması dolayısıyla merkez ülke konumuna vurgu yapmıştır. (Zengin, 2010;415)

3.3.5. Yeni Kıta ve Havza Tanımlamaları

Davutoğlu'na göre 1980'lerde İndo-Pasifikte yeni ortaya çıkmaya başlayan ekonomi-politik alanlar Avrupa ve ABD arasındaki ekonomik menfaat çatışmalarını da beraberinde getirmiştir. Ekonomik alanda başlayan bu ayrışma zamanla yeni kıta ve havza tanımlamaları üzerinden farklı bloklaşmaların olduğu yeni bir küresel konjonktür oluşturmuştur. Bu konjonktürde küresel güç olan devletler ekonomi politik kazanımlarını korumak için mücadele verirken, bölgesel güçler, sistemde kendisine yeni ve daha güçlü bir konum elde etmeye çalışmaktadır. Küresel ve bölgesel güçlerin haricinde üçüncü bir grup olarak, henüz uluslararası sistemde yer almayan ve kendi içinde yaşadığı kimlik buhranı nedeniyle hangi blokta yer alacağı kestirilemeyen ülkeler vardır. (Davutoğlu, 2001:218)

SSCB'nin dağılıp Doğu Avrupa'dan çekilmesi Avrupa Kıtasının küresel jeopolitikte kaybettiği gücü tekrar kazanma imkânı sağlamıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşmasıyla hızla siyasi alanda da birlik sağlamıştır. Sovyetlerin

hâkimiyetinden kurtulan Doğu Bloku ülkeleri hızla AB'ye dâhil olmuş, doğuya ve güneye genişleme yolu açılan AB, küresel sistemin en önemli aktörlerinden biri haline gelmeye başlamıştır. (Davutoğlu, 2001;185)

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi, Avrupa'nın kıta olarak da bütünleşme sürecini başlatmış oldu. AB, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üzerinden NATO ile oluşturduğu askeri ittifaklarla Avrasya'ya doğru yayılmaya başladı. AB'ye tam üye olma hedefi olan Türkiye, AB ile bütünleşme sürecinde kendisine önemli avantajlar sağlayacağını düşündüğü bu süreci güçlü bir şekilde desteklemiştir. (Davutoğlu, 2001;201)

Doğu Avrupa'nın, Balkanlar-Akdeniz ve Karadeniz'le kesişim noktasında olan Türkiye, dış politikasını bu bölgelerde yaşanan köklü değişimlere uyum sağlayacak şekilde değiştirmek zorunda kalmıştır. (Sander, 1994; 420.)

Davutoğlu'na göre Türkiye dış politikasını artık Batının ve Kuzey Atlantik İttifakının edilgen bir perifer ülkesi olmaktan çıkarmalıdır. Bu ittifaklardaki üyeliklerinin avantajlarını iyi kullanarak kendi kara-deniz ve kıta havzalarında etkinliğini arttırmalıdır. Türkiye küresel sistemdeki değişimleri etkileyebilecek özgün politikalara yönelmelidir. (Davutoğlu, 2001;289)

Soğuk Savaş sonrasında Asya'da, Kazakistan ve Özbekistan gibi yeni bölgesel güçlerin devreye girmesi Türkiye'yi, Rusya, Çin, Hindistan, Japonya gibi kıta güçleriyle ilişkilerinde karmaşık bir denge sistemi kurmak zorunda bırakmıştır. (Davutoğlu, 2001;203) Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle küresel stratejik dengenin sorumluluğunu tek başına üstlenen ABD, Avrasya'daki küresel ekonomi-politik kaynak paylaşımında dengeyi sağlamak için Türkiye gibi bölgesel güç unsurlarıyla ahenkli bir strateji geliştirmek durumunda kalmıştır. Zengin doğal kaynaklara sahip olan Avrasya Bölgesi Soğuk Savaş döneminde kapitalist ekonomi-politik paylaşımına kapalıyken, Soğuk Savaşın bitmesi ile uluslararası paylaşım açılan bölge için devletlerin yanında çok uluslu şirketlerin de çetin bir çıkar çatışması başlamıştır. (Davutoğlu, 2001;469-470)

Tek kutuplu uluslararası sistemde Avrasya'daki konumu güçlenen NATO üyesi bir Türkiye'nin AB'ye kabul edilmemesi ABD ve Avrupa'nın Avrasya'da Rusya'ya karşı konumu açısından çelişki ve zaafllara yol açacaktır. Türkiye, ABD'nin de desteğiyle Avrasya'daki avantajlı konumu sayesinde AB'ye tam üyelik için de avantaj elde etmiştir. (Davutoğlu, 2001:235)

Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş'ın bitimiyle Balkanlar ve Ortadoğu'da dondurulmuş olan sorunlar tekrar gündeme taşınmış, bu bölgelerin kesişim ve etkileşim alanındaki Kıbrıs ve Ege'deki kadim stratejik sorunların da Türkiye'nin gündemine gelmesiyle Türkiye, Kıbrıs ve Ege üzerinden Ortadoğu'nun sorunlarıyla muhatap olmaya başlamıştır. (Davutoğlu, 2001;171) Bu şartlarda Türkiye, Ortadoğu politikasını, AB ile olan bölge ve kıta ölçekli sorunlarını çözüme kavuşturacak bir düzleme taşınmalıdır. (Davutoğlu, 2001;142) Türkiye'nin bir küresel güç olma yolunda ilerlediğini düşünen Davutoğlu ve dış politika yapıcıları Yunanistan ve Suriye gibi ülkelerle olan bölgesel sorunların Türkiye'nin gündeminde daha alt sıralara kaydırılmasını savunmaktadır. Davutoğlu'na göre Türkiye gibi bölgesel bir gücün küresel ölçekte etkili olabilme fırsatı yakaladığı bir konjonktürde düzenli periyotlarla Yunanistan ve Suriye gibi ülkelerle yaşadığı basit gerginliklerle gücünü ve zamanını harcaması Türkiye'nin gerçek potansiyelini kullanmasına engel olmaktadır. Türkiye artık bu kısır döngüyü kırmalı küresel sistemde hak ettiği yeri almak için bu ülkelerle ilişkilerini daha büyük ölçekli politikaların alt unsurları olarak yeniden tasnif etmelidir. (Davutoğlu, 2001;146-147)

Davutoğlu'na göre Türkiye, Yeni Dünya Düzeninde Adriyatik'ten Süveyş Kanalına uzanan Doğu Akdeniz'in artan önemini iyi idrak etmelidir. Türkiye sadece Kıbrıs ve Ege gibi bölgesel meseleler düzeyinde bir dış politika ile yetinemez. Bir Doğu Akdeniz ülkesi olarak aynı zamanda bölgelerarası etkileşim alanlarını da dikkate alan politikalar geliştirmek mecburiyetindedir. (Davutoğlu, 2001;171)

Davutoğlu, Türkiye'nin Balkanlarda da NATO'nun desteğiyle güçlü ve etkili bir konum elde edebileceğini bunun için proaktif bir dış politika izlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu düşünceyle Türkiye, Bosna Savaşında ve Dayton Barış sürecinde etkili görevler üstlenmiştir. Davutoğlu'na göre Türkiye artık Balkan politikasında Soğuk Savaş döneminin savunma ağırlıklı stratejisini de aşmak zorundadır. Türkiye'nin sınırlarının ötesinde oluşturacağı diplomatik, ekonomik ve askeri etki alanları, Türkiye'nin savunmasında Trakya'da konuşlanan konvansiyonel askeri güçlerden çok daha etkili olacaktır. (Davutoğlu, 2001;55)

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Türkiye'nin Kafkaslarla birlikte Afrika ve Ortadoğu ile olan ilişkilerinin önündeki engeller de kalkmış oldu. Türkiye, Ortadoğu'daki komşularıyla ilişkilerinde Varşova veya Atlantik ittifakının etkisinden bağımsız kararlar alabilecek bir dış politika alanına sahip olmuştur. Bölgesinin ve kendisinin ekonomik ve siyasi potansiyelini keşfetme imkânı bulan Türkiye, Küreselleşmenin de getirdiği kolaylıklarla birlikte komşuların

ve yakın çevrenin önemi ve etkinliğinin ön plana çıktığı bir uluslararası konjonktüre sahip olmuştur. Türkiye ve bölge ülkeleri güvenlik ve ekonomik refahın barışa ve istikrarlı bir çevreye bağlı olduğunun farkına varmıştır. Suriye ve İran örneğinde olduğu gibi, bölge ülkeleri arasında artan ekonomik ve siyasi temaslar, bölgesel istikrar ve refaha da katkı sağlamıştır.(Şahin, 2010;)

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan küresel düzenin, Türkiye'ye çevresindeki tüm coğrafi derinliğin sorumluluğunu yüklediğini düşünen Davutoğlu, bu coğrafyalardaki tüm değerlerin Türkiye'ye akacağı bir ilişkiler ağı tesis edilebileceğini iddia etmiştir. Bunun için de komşularla “sıfır problem” esasına dayanan bir ilişki modeliyle ekonomik ve kültürel bağları güçlendirmeyi, insan mobilizasyonunu arttırmayı teklif etmiştir. (Davutoğlu, 2001;414)

3.3.6. Ortadoğu ve Kafkasların Güvenlik Adası Türkiye

SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye'nin yakın çevresindeki Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu'daki sosyalist sistemle yönetilen ülkeler ekonomik ve siyasi olarak ciddi bir istikrarsızlık ve belirsizlik sarmalına girmiştir. Türkiye ise, NATO üyesi laik demokratik ve liberal bir ülke olarak bölgenin güçlü ve istikrarlı bir ülkesi olarak temayüz etmiştir.

11 Eylül 2001'de ABD kendi topraklarında maruz kaldığı terörist saldırılardan sonra tüm dünyanın gündeminin birinci sırasına Afganistan ve Ortadoğu bölgesi yerleşmiştir. Küresel sistemdeki bu gelişme, Türk dış politikasındaki geleneksel Ortadoğu'nun sorunlarından uzak durma stratejisinin değişmesine yol açmış ve bölge Türkiye için de en önemli dış politika meselesi haline gelmiştir. Türkiye, barışçıl çözüm önerileriyle bölgede riskleri ve gerginlikleri azaltacak, sorunları minimize edecek politikalara ağırlık vermiştir. ABD'nin Afganistan ve Irak'a askeri müdahalesi ve İran ile Suriye'ye yönelik abluka politikaları bölgede ve küresel uluslararası sistemde ciddi yıkımlara yol açmıştır. Bölgenin tek istikrarlı ülkesi olarak Türkiye, hem bu yıkımdan kendini korumak hem de bölgesel ve küresel sistemin kayıplarını telafi etmek için uzlaşmacı politikalara yönelmiştir.

ABD, Irak işgaliyle bölgeye yerleşmiş ancak Arap-İsrail sorunu başta olmak üzere bölge sorunlarıyla başa çıkmada yetersiz kalarak itibar kaybetmeye başlamıştır. Bölgedeki Arap devletleri de ABD eksenli bir politika izlediklerinden kendi halklarının ve uluslararası kamuoyunun tepkilerini çekmeye başlamıştır. Bu konjonktürün bölgede İran'ın gücünün ve nüfuzunun artmasına yol açtığını gören İsrail, ABD ve Arap monarşileri Türkiye'nin

uzlaştırma politikalarına destek vermek durumunda kalmışlardır. Türkiye bu destek sayesinde bölgede ekonomik, politik ve siyasi olarak güçlü bir aktör haline gelmiştir. (Şahin, 2010/21)

ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri bölgedeki istikrarsızlığı daha da derinleştirirken aynı dönemde Türkiye AK Partinin tek başına güçlü iktidarıyla istikrarını pekiştirmiş, bölgesinde güçlü bir liderlik rolünü üstlenmeye hazır hale gelmiştir. (Yenigün-Efegil, 2010;163)

2006 yazında İsrail, Lübnan'a saldırınca Beşar Esad, bu saldırının durdurulması için Türkiye'nin Başbakanı Erdoğan'dan yardım istemiştir. Bu talep üzerine Erdoğan'ın Amerika ve AB ile başlattığı yoğun diplomatik temaslar Türkiye'nin bölgedeki barışçıl misyonu için önemli bir katkı sağlamıştır. Bu sürecin devamında Lübnan'da taraflar arasındaki sorunların çözümü için İsrail ve Suriye'nin ortak kabulüyle uzlaşma girişimleri başlamıştır. (Çetinoğlu, 2009;156-157)

Başbakan Erdoğan 28 Şubat 2007'de parti meclisinin grup konuşmasında: Türkiye'nin artık önemli bir küresel aktör haline geldiğini bölgesinde ve dünyada barışın tesisi için yapabileceği çok şey olduğunu ifade ederek arabuluculuk rolünün Türkiye'ye kazandırdığı güce vurgu yapmıştır.

Gazze'deki seçimleri HAMAS'ın kazanmasından sonra Türkiye'nin Filistin'e olan desteğinin devam etmesi de Türkiye'nin arabuluculuk misyonunun devamına engel olmamıştır. Bu kapsamda Türkiye, 2006 yazında Filistin'e BM Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı aracılığıyla bir milyon \$ değerinde gıda desteği sağlamış, 10 bin tonunun bir kısmını kara yoluyla bir kısmını da deniz yoluyla Filistin'e ulaştırmıştır. Ayrıca Filistin'in ekonomik refahına katkı sağlamak için 6 bin Filistinliye iş imkânı sağlayacak Erez Sanayi bölgesinin inşaatını başlatmıştır. (Çetinoğlu, 2009;159)

Başbakan Erdoğan Türkiye'nin bölgedeki istikrarı koruyuculuk misyonunu yerine getirmek için uyguladıkları politikayı 11 Ekim 2008 tarihli grup konuşmasında etnik, bölgesel ve dinsel milliyetçilik üç kırmızı çizgimizdir diyerek ifade etmiştir.

Erdoğan, 3 Ekim 2009'da AK Parti Kongresinde; komşularla sıfır sorun politikasıyla bölgesindeki sorunları minimize ettiklerini, Türkiye'nin bölgesinde barış, huzur ve istikrarın adresi haline geldiğini söylemiştir. Türkiye'nin, AK Parti'nin izlediği proaktif dış politika sayesinde bölgesinde güven ve işbirliğini tesis ettiğini iddia etmiştir.

7 Aralık 2009’da ABD John Hopkins Üniversitesinde düzenlenen “Dünya Politikasında Türkiye” konulu toplantıda konuşan Başbakan Erdoğan: Türkiye’nin bölgedeki barışçı dış politikası sayesinde doğuyla da batıyla da, kuzeyle de güneyle de yapıcı ilişkiler kurduğunu söylemiştir. İsrail-Suriye arasındaki barış görüşmelerine aracılık ettiklerini, Lübnan’da Hariri Krizinin çözümüne katkı sağladıklarını ve bu sayede Suriye üzerindeki baskı ve şüpheyi ciddi şekilde azalttıklarını iddia etmiştir. Konuşmasının devamında Erdoğan, Türkiye’nin bu politikası için tüm dünyadan destek talep etmiştir.

Davutoğlu da Türkiye’nin arabuluculuk politikası hakkında; Türkiye’nin ekonomik ve kültürel avantajlarını kullanarak bölgesel güvenlik ve işbirliğinin artmasına katkı sağlayabileceği ve böylece yakın çevresindeki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini güçlendirebileceğini iddia etmiştir. (Davutoğlu, 2001:144-145)

Türkiye, bölgesel istikrar misyonu çerçevesinde Suriye ile yakınlaşarak Şam’ı içinde bulunduğu abluka ve izolasyonlardan kurtarma çabası içine girmiştir. Bu bağlamda Nisan 2007’den itibaren Suriye’nin İsrail ile barış görüşmelerine tekrar başlamasına aracılık etmiştir. Türkiye’nin bu çabalarına dünyadan ve bölge ülkelerinden de olumlu tepkiler gelmiş Filistin Devlet Başkanı Mahmut Abbas, İsrail-Suriye arasında tesis edilecek bir barış anlaşmasını desteklediklerini açıklamıştır. (Zaman,27.04.2008)

Al Ahram Gazetesi de 23 Mayıs 2008’de, Türkiye’nin arabuluculuk faaliyetiyle Ortadoğu’da elini güçlendirerek bölgenin liderliğine soyunduğunu yazmıştır. Türkiye’nin arabuluculuk faaliyetlerine ABD’den de destek gelirken, Rusya ve Japonya bu çabaları takdirle karşılamıştır. İsrail-Suriye barış görüşmelerinin 1-3 Temmuz 2008’deki üçüncü turundan sonra ABD’nin BM Daimi Temsilcisi Zalmay Halilzad, *Zaman Gazetesine* yaptığı açıklamada, Türkiye’nin arabuluculuk girişimlerinin çok önemli olduğunu söylemiştir. (Gaytancıoğlu 2010;36)

2003 öncesi dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinden rahatsız olan Suriye, AK Parti iktidarında uygulanan dış politikaların kendisi için de faydalı olduğu savıyla Ankara–Tel Aviv arasındaki ilişkilerin Suriye’nin zararına olmadığını kabul etmiştir. (Arı, 2010:153)

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad’ın, Lübnan Devlet Başkanı Hariri suikastından sorumlu tutularak BM ve uluslararası kamuoyunda ciddi bir baskı altında olduğu süreçte Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Şam ziyaretini iptal etmemiştir. Türkiye, bu ziyaretle Suriye yönetimine uluslararası meşruiyet sağladığı gerekçesiyle AB ve ABD’den ciddi eleştiriler almıştır. Ancak Suriye, en zor anında her şeye rağmen Türkiye’nin yanında

olmasına çok büyük bir önem atfetmiş ve iki ülke ilişkileri yeni ve güçlü bir zemine kavuşmuştur. Türkiye bölgesinde barış ve istikrarı koruma çabasında ısrarlı olmuştur.

Davutoğlu'na göre Suriye, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip ülke olarak Türkiye'nin güneye ve Ortadoğu'ya açılan kapısıdır. Dolayısıyla ticaret ve ulaşım başta olmak üzere pek çok alanda olağanüstü bir işbirliği potansiyeline sahiptir. Ancak Soğuk Savaş döneminde iki ülke de bu sınırları bir çatışma alanı olarak algıladığı için bu potansiyel hiç kullanılamamıştır. Bu potansiyelin harekete geçirilmesi için iki ülke ilişkilerinin bir an önce rasyonel bir zemine kavuşturulması gerekmiştir. (Davutoğlu, 2001;402)

Yunanistan ve İsrail, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye karşı ortak tehdit algılamasına dayalı gizli bir ittifak yürütmektedir. Türkiye'nin Suriye ile karşılıklı tehdit algısıyla diyalogdan kaçınması bu ittifakın amaç ve menfaatlerine hizmet etmektedir. Yunanistan, Türkiye-Suriye arasındaki su sorununu kullanarak Kıbrıs meselesinde Müslüman Arap ülkelerinin Türkiye'nin yanında yer almasına engel olmaktadır. Aynı şekilde İsrail de uluslararası hukuka aykırı şekilde işgal altında tuttuğu Golan Tepelerindeki su kaynaklarından mahrum ettiği Suriye'nin bu kaybının Fırat Nehrinden karşılanmasını gündeme getirerek Türkiye'yi hem Suriye hem de diğer Arap Ülkeleriyle karşı karşıya getirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Türkiye ve Suriye arasında tesis edilecek karşılıklı dostluk ve işbirliği hem iki ülkenin kendi aralarındaki sorunlarının hem de bölgedeki sorunların çözümüne önemli katkılar sağlayacaktır.(Davutoğlu, 2001;403)

3.3.7. ABD –Türkiye Stratejik Ortaklığı

ABD, NATO'nun sadık müttefiki olan Türkiye'nin Ortadoğu ve Kafkaslardaki jeokültürel gücünden istifade etmek amacıyla, Türkiye'nin bölgesel etkisinin artmasına destek vermiştir. Türkiye ile güçlü ittifak ilişkileri olan ABD, Türkiye'nin artan bu bölgesel etkinliğinden istifade etmek için ortak dış politikalar yürütülmesi konusunda hassasiyet göstermiştir.

Richeard Holbrooke: Kafkaslar, Balkanlar, Afrika, Ortadoğu ve Avrasya'da ABD menfaatleri için önemli olan her konunun kesişim noktasında Türkiye'nin bulunduğunu açıkça ifade ediyordu.(Lafter-Stein,1999/ Makovsky-Sayarı, 2002; xii)

ABD ve Batı ittifakı, eski sosyalist rejimlerin devamı olan bölge ülkelerine kapitalist sistemi yerleştirmek istemesine rağmen gerek halkın gerekse devlet adamlarının tepkisi nedeniyle doğrudan müdahil olamamıştır. Dolayısıyla AB ve ABD, bölge ülkeleriyle tarihi ve

kültürel olarak kadim ve güçlü bağları olan Türkiye'yi bu dönüşümleri gerçekleştirme potansiyeli olan tek ülke olarak görüp desteklemiştir. Türkiye de uluslararası konjonktürden elde ettiği bu avantajdan yararlanarak bölgedeki güç ve nüfuzunu arttırmak amacıyla bu politikaları desteklemiştir. (Turan, 2010;58)

Davutoğlu'na göre de Türkiye'nin jeokültürel etki alanı, Ortadoğu ile birlikte, Balkanlar ve Kafkaslar yani Osmanlı Hinterlandındaki tüm bölgeleri kapsamaktadır. Türkiye'nin, Ukrayna-Moldovya üzerinden Karadeniz'e, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerinden Adriyatik'e inen hatlardaki ülkelerin güçlendirilmesi konusunda ABD ile ortak çıkarları mevcuttur. (Davutoğlu, 2001:214) Avrasya bölgesi ABD için en stratejik bölgedir. ABD'nin Vietnam ve Afganistan müdahaleleri Pasifik'ten daha ziyade Avrasya ana karasındaki stratejik menfaatlerini korumaya yöneliktir. (Davutoğlu, 2001:469-470) ABD, yeni küresel düzende NATO'yu SSCB'nin boşalttığı Avrasya'da güçlü bir otorite haline getirmek istemektedir. NATO'nun bu genişleme politikasında, bölgeyle gerek etnik köken gerekse dini ve kültürel olarak bağları olan tek üyesi Türkiye, en önemli aktör olarak ön plana çıkmıştır. ABD, bu yeni dönemde Avrasya stratejisinde büyük önemi olan ve kenar kuşak bölgesinin merkezini oluşturan Güney Avrasya'da pek çok aktörü dengede tutabilecek bir politikaya ihtiyaç duymaktadır. ABD açısından bir başka risk unsuru da, çifte çevreleme politikasının merkezini oluşturan İran ve Irak'ın bu bölgede yer almasıdır. Ayrıca Asya bölgesinde Çin, Hindistan ve Rusya'yı dengeleyecek güçlü bir müttefiki olmayan ABD, bölgenin jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik risklerini dengeleyebilmek için Türkiye'nin desteğine ihtiyaç hissetmektedir. Küresel bir gücün desteğini arkasına aldığı takdirde Asya'da çok etkin bir ülke haline geleceğini düşünen Türkiye de, ABD ile ortak hareket etmek taraftarıdır. (Davutoğlu, 2001:492-493)

SSCB'nin dağılmasının, Avrasya'da yarattığı jeopolitik boşluk, ABD'ye bölgede ekonomik ve jeopolitik çıkarları maksimize etme fırsatı sunarken uluslararası sisteme yönelik istikrar tehditlerini bertaraf etme sorumluluğunu da beraberinde getirmiştir. ABD'nin, Avrasya'ya sırtını dönmesi küresel güç olma iddiasından vazgeçmesi demektir. Ancak Avrasya'daki tüm jeopolitik ve jeoekonomik riskleri tek başına üstlenmeye kalkmasının maliyetini yüklenmesi de mümkün görünmemektedir. ABD için bu iki uç arasındaki, maliyeti ve riski azaltıp sürdürülebilir bir dış politika, ancak Avrasya'nın jeopolitik geçiş alanlarında ittifaklar aracılığıyla bir kontrol mekanizması kurmakla mümkün olabilecektir. (Davutoğlu, 2001;471)

Türkiye de bölgede, Almanya, Rusya ve diğer Asya güçlerini karşısına almadan, ABD ile ortak olan menfaatlerini gerçekleştirilecek şekilde bu ittifaklara katılmalıdır. (Davutoğlu, 2001;316)

ABD, Türkiye'yi laik, demokratik ve serbest pazar ekonomisine sahip Müslüman bir ülke olarak Orta Asya, Balkanlar ve Ortadoğu devletlerine iyi bir model olarak sunmayı düşünmüştür. Böylece Türkiye, ABD'nin bölge ile ilişkilerinin güçlenmesine yardımcı olacak ve birbirleri için bölgedeki ortak çıkarların tamamlayıcısı olacaklardır. (Uzgel, 2010 / Ural, 2009;124)

Başbakan Erdoğan, 18 Şubat 2003 Grup konuşmasında ABD'nin Türkiye için stratejik ortak olduğunu ve Türkiye'nin hassasiyetlerini dikkate alarak, taleplerini iyi niyetle desteklemesi gerektiğini vurgulamıştır. Erdoğan 25 Ocak 2004'te Esenboğa Havaalanında yaptığı basın toplantısında Türkiye ve ABD arasındaki dostluk ve ittifakın sağlam bir zeminde karşılıklı anlayış ve çıkarlar temelinde yükselmekte olduğunu ifade etmiştir.

Eski CIA direktörü Graham Fuller'e göre ABD, Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünün giderek güçleneceğini ve bu güçlü rolün ona kendi ulusal çıkarlarını daha fazla gözetme imkânı vereceğini kabul etmelidir. Türkiye'nin bu tutumu ABD ile bazı ihtilaflara sebep olsa da ilişkilere zarar verecek bir seviyeye ulaşmadan çözüme kavuşturulabilir. ABD eski müttefik modelinde ısrar etmek yerine kendi adına bağımsız bölgesel ilişkilerini kurmasına müsaade ederse Türkiye bölgede istikrarı tesis edebilecektir. (Zengin, 2010:300)

Türkiye'nin yeni dış politika vizyonunun oluşumunda ABD'nin Avrasya politikaları da önemli katkı sağlamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu ve Avrasya jeopolitiğinde ABD ile olan karşılıklı çıkarları bölgede güçlü ve aktif dış politika izlemesinin önünü açmıştır. Soğuk Savaş sonrası yeni küresel konjonktürde Türkiye, BM ve NATO çatısı altında Irak, Filistin, Bosna, Somali ve Afganistan'da askeri faaliyetlere katılarak sınırları ötesinde askeri, siyasi, ideolojik, kültürel, sosyal ve ekonomik etkinlik kazanmaya başlamıştır. (Gözen, 2009;108-109)

Davutoğlu'na göre PKK terör örgütünün lideri Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesi ile ABD, PKK sorununun Kuzey Irak'taki Kürt sorunundan ayrı olarak ele alınması gerektiği mesajını vermiştir. ABD, böylece Kuzey Irak'taki gelişmelerle ilgili Türkiye'nin tehdit algılarının ortadan kalkacağını düşünmüştür. Dolayısıyla da ABD, bundan sonra Irak'la ilgili hamlelerinde Türkiye'nin daha esnek ve müsamahakâr bir politika izlemesini beklemektedir. (Davutoğlu, 2001;445-446)

2003'te Irak'ın işgaliyle bölgede oluşan karışıklık ABD'yi uluslararası kamuoyu nezdinde zora sokmuş ve Irak'tan çekilmeye zorlamıştır. Bu şartlarda ABD, Ortadoğu'da ikinci bir ülkeyle saha savaşı göze alabilecek durumda değildi. Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin düzelmesi ABD'nin Ortadoğu'da içine düştüğü açmazdan kurtulmasına da katkı sağlamıştır. 2009 seçimlerinde ABD'de Cumhuriyetçi Bush'un yerini demokrat bir başkanın alması ve yeni başkanın ABD'nin imaj ve itibarını güçlendirmek için bölgede barış ve istikrar politikalarına yönelmesi doğrultusunda güçlü bir beklenti oluşmuştu. Türkiye-Suriye ittifakı üzerinden Ortadoğu'da oluşacak istikrarın, Irak'ta da asayişin tekrar sağlanıp etnik-mezhepçi terörün engellenmesine de katkı sağlayabileceği düşüncesi uluslararası sistemde kabul görmüştü. (Gaytancıoğlu, 2008;165)

3.3.8. ABD'nin Irak'ı İşgali ve Ortadoğu'daki Askeri Varlığı.

Kendisini Batı İttifakının güvenliğinden sorumlu sayan ABD için Ortadoğu'daki petrol kaynaklarının ve enerji nakil hatlarının güvenliği küresel bir savaşa neden olabilecek kadar önem arz etmektedir. ABD Başkanı Richard Nixon, 1970'lerde Ortadoğu'da barışın ve statükonun korunmasının kendileri için hayati öneme sahip olduğunu, herhangi bir gücün bölgede tek başına hâkimiyet tesis etmeye kalkışmasının sadece Ortadoğu ve ABD'nin değil tüm dünyanın güvenliğini tehlikeye atacağını dolayısıyla bu duruma asla müsaade etmeyeceklerini deklare etmiştir. (Atun- Doğanay / Gaytancıoğlu, 2008;123)

Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgaline ilk tepki gösteren Arap ülkesi Suriye oldu. Irak'a derhal çekilmesi yönünde nota vermiş ve 10-11 Ağustos 1990'da Kahire'deki Arap zirvesinde Mısır ve Suudi Arabistan öncülüğünde alınan kararlar doğrultusunda Irak'a savaş açmıştır. Irak'a karşı başlatılan savaşta koalisyon ordularıyla beraber Kuveyt'e girmiştir. Suriye, sonrasında da kendi topraklarından geçip Akdeniz'e uzanan Irak petrol boru hatlarını da kapatarak Irak'a uygulanan ambargoya da katılmıştır. (Kienle, 1994/ Süer,2004;150) Suriye bu adımıyla bir anlamda küreselleşme düzeninde uluslararası toplumla entegre olmaya çalıştığının sinyalini vermiştir.

Suriye gibi Baasçı Arap sosyalizmiyle yönetilen ve halkının büyük çoğunluğu Arap olan Irak'a karşı bu politikayı halk yadırgasa da uluslararası konjonktür açısından bu durum kabul edilebilir olarak değerlendirmiştir. (Ziesser 2001/ Süer,2004;150) ABD öncülüğündeki koalisyonla meşruiyet zemini oluşturan Suriye'nin bu tutumu, Amerika ile ilişkilerinin düzelmesine de katkı sağlamıştır. Birçok ABD'li diplomatın Suriye ziyaretinden sonra, 23

Kasım 1990'da Cenevre'de ABD Başkanı George Bush ile Hafız Esad görüşmesi iki ülke diplomatik ilişkilerinin seyri açısından çok önemli olmuştur. (Kienle,1994/ Süer,2004;151)

Davutoğlu'na göre ABD, Ortadoğu'da etkin ve belirleyici bir güç konumunu elde etmeden Avrupa ve Doğu Asya'da istediklerini elde edemeyeceğinin farkına varmış, bu yüzden dış politikasını Ortadoğu eksenli olarak kurgulamak zorunda kalmıştır. (Davutoğlu, 2001;443)

ABD, tek kutuplu uluslararası sistemde Ortadoğu ve Orta Asya'daki hedeflerine yumuşak güç unsurlarıyla ulaşmayı planlarken 11 Eylül 2001'de hiç ummadığı bir şekilde kendi topraklarında çok büyük bir terör saldırısına maruz kalmıştır. Bu saldırı sonrası, ABD'nin dış politikadaki hedeflerine askeri gücünü kullanarak daha kolay ulaşacağını iddia eden Neoconlar (Yeni Muhafazakârlar) ABD'nin dış politikasında çok köklü değişiklikler başlatmışlardır. Ortadoğu'da ve Orta Asya'da çevreleme ve caydırıcılık stratejisinin yerini önleyici müdahale stratejisi almıştır. ABD'nin öncelikli düşmanı terörizm ve teröre destek veren ülkeler olarak tanımlanmıştır. (Akdemir, 2011;316) 11 Eylül sonrasında ABD'nin dış politikasında; demokrasi, hürriyet, eşitlik kavramlarının yerini terörizmle savaş kavramı almıştır. (Köni-Oğan, 2002/ Gaytancıoğlu, 2008;126) 11 Eylül saldırılarından radikal İslamcı El Kaide terör örgütünü sorumlu tutan ABD, Ortadoğu başta olmak üzere radikal İslamcı örgütlere destek sağladığını düşündüğü tüm ülkelere yönelik askeri bir hegemonya tesis etmeye girişmiştir. (Kuloğlu ve Sarıkaya, 2004/ Gaytancıoğlu, 2008;125) Başkan Bush 11 Eylül terör saldırılarının sebebinin Ortadoğu'da demokrasinin tesis edilememesi olduğunu iddia etmiştir. Bush ve neoconlara göre bölgedeki devletler, halkın sosyo-ekonomik sıkıntılarına çözüm üretememiş ve siyasi taleplerini kuvvet kullanarak bastırmıştır. Küreselleşmenin gerektirdiği modernleşmenin kurumsal dönüşümü gerçekleştirilememiş; bölgede artan yoksulluk, siyasal ve sosyal refahın kötüleşmesi, ABD düşmanlığına ve aşırılıkçı akımların güçlenmesine yol açmıştır. Neoconlara göre terör ve kargaşa üreten bu bataklığın kurutulması, bölgede barış, demokrasi ve özgürlüklerin tesisi ancak “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesini”² hayata geçirecek “Bush Doktrini” ile sağlanabilecektir. (Kazgan, 2005 / Gaytancıoğlu, 2008;126)

². Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi: William Kristol ve Robert Kagan öncülüğünde başlayan, ABD'nin çıkar ve değerlerine düşman rejimlere meydan okuyarak, refah, güvenlik ve ilkelerine dost bir uluslararası düzen kurmak için yeni yüzyılı şekillendirme projesi.

ABD Başkanı Bush, 26 Eylül 2001’de Kongre’deki tarihi konuşmasında ABD’nin teröre karşı küresel bir savaş başlattığını ilan etmiş ve bu savaşta kendilerinin yanında olmayan her ülkeyi terörle işbirliği içinde olmakla suçlamıştır. “*Ya bizimle berabersiniz ya da bizim karşıımızdaki teröristlerle*” ifadeleriyle adeta tüm dünyayı tehdit etmiştir. Yeni yüzyılda ABD’nin ve özgür dünyanın düşmanı artık komünizm değil terörizm ve teröre destek veren ülkeler olmuştur. (Arı, 2004/ Gaytancıoğlu, 2008;126)

ABD, 2003’te “Suriye Sorumluluk ve Lübnan’ın Egemenliğinin Tesisi Yasasını” yürürlüğe koydu. Yasanın amacı; Suriye’yi Filistinli terör gruplarına sağladığı desteği kesmeye, Lübnan’daki askeri varlığını sonlandırmaya, kitle imha silahları edinme girişimlerinden ve Irak’ın iç işlerine müdahaleden vazgeçmeye zorlamak olarak tanımlanmış ve Suriye için ilave yaptırım tehdidinde bulunulmuştur. Nitekim 2004 Mayıs’ında Suriye’ye tıbbi malzemeler ve gıda dışında ABD mallarının satışı yasaklanmış, Suriye Devlet Bankasıyla yapılan finansal işlemlere de kısıtlama getirilmiştir. (Tür, 2011;210)

ABD’nin Irak’ı işgali tüm dünyayla birlikte Türkiye’nin de gündeminin birinci sırasına Irak ve Ortadoğu’yu yerleştirmiştir. Irak’tan sonra ABD’nin Suriye ve İran’ı da teröre destek veren ülkeler listesine dâhil etmesiyle sıranın Suriye’ de mi olduğu sorusu akıllara gelmiştir. Bu şartlarda iktidara gelmiş olan AK Parti Hükümeti de, dış politikasını Ortadoğu ve Suriye odaklı olarak belirlemek zorunda kalmıştır.

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde PKK terörünün tırmanmasıyla birlikte Türkiye dış politikada ağırlığını Ortadoğu’ya ve güneydeki komşularına kaydırmak zorunda kalmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Suriye ile 1998’de imzalanan Adana Mutabakatı Türk dış politikasında bir Ortadoğu açılım süreci başlatmıştır. Bu açılımın akabinde ABD’nin Afganistan ve Ortadoğu’ya doğrudan askeri ve siyasi müdahalesi, bölgeyi Türk dış politikasının en önemli odağı haline getirmiştir. Türkiye bir taraftan bölge ülkelerinin diğer taraftan da ABD’nin desteğini almaya dönük politikalar geliştirmeye çalışmıştır. (Yeşilyurt - Akdevelioğlu, 2010:383)

Soğuk Savaş döneminde Suriye, stratejik ortakları İran ve Irak üzerinden coğrafi üstünlük elde etmeye çalışmış ve Lübnan’da zaten devam eden varlığıyla birlikte bölgede gücünün ötesinde bir etkiye sahip olmuştur. Soğuk Savaş’ın bitimiyle Suriye’nin bölgedeki bu rolü özellikle ABD tarafından sorgulanır hale gelmiştir. 2003 Irak Savaşına kadar Lübnan’da istikrarın güvencesi olarak görülen Suriye, gitgide sorunların kaynaklarından biri olarak görülmeye başlamıştır. Irak Savaşı sonrası bölgede bir taraftan Şii ekseninin ve direnişin gücü

artarken, diğ er taraftan da devlet dışı silahlı aktörlerin gücü artmıştır. Bu durumun sorumlusunun Hizbullah- Suriye-İran eksenini olduğu kabul edilmiştir. (T r, 2011;208)

Lübnan'daki karışıklıklar nedeniyle ABD, İsrail ve Arap devletleriyle birlikte Türkiye de, İran ve Suriye'nin bu ülkedeki varlık ve etkinliğine karşı çıkmıştır. Ancak Türkiye aynı zamanda İsrail ve ABD'nin de Lübnan üzerinde bir etkinlik tesisine karşı çıkmıştır. Bu da Lübnan meselesinin çözümü konusunda, Suriye'nin Türkiye ile daha uyumlu bir bakış açısına sahip olmasına zemin hazırlamıştır. ( etinoğlu; 2009; 159)

ABD'nin Irak'ı işgali ve BOP'un uygulanmaya başlaması sıradaki ülke olarak kabul edilen Suriye için yakın ve güçlü bir tehdit algısı doğurmuştur. Bu tehdidi bertaraf etmek isteyen Suriye için bölgede en yakın ve en güçlü müttetik olarak Türkiye'nin önemi artmıştır. (Gaytancioğlu 2010;29)

Ortadoğu'da kendini Arap denizinin ortasında k  k bir adaya sıkışmış hissederek İsrail, bölgede kendisine Arap olmayan güvenilir m ttetikler arayışındadır. ABD'nin Irak'ı işgaliyle özerk bir yönetim şekline kavuşan ve bağımsız bir devlet olma umuduna kapılan Kürtler; Irak, Suriye, İran ve Türkiye'ye karşı yürüttükleri mücadele ile İsrail için bölgede potansiyel müttetik olarak öne çıkmışlardır. Bölgede bağımsız bir Kürt Devletin kurulması, bu dört ülkenin toprak bütünlüğünü bozacağı gibi tüm bölgeyi bir kargaşaya sürükleyecektir. Bu riski önlemek için Ankara-şam-Tahran arasında işbirliği süreci kendiliğinden başlamıştır. (Arı, 2010;151)

ABD'nin izolasyon ve ambargosuna maruz kaldığı, İsrail ile savaş halinde olduğu, Arap aleminde de dışlandığı çok zor bir döneminde Türkiye, Suriye'ye dostluk elini uzatmıştır. Türkiye'nin bu desteği Suriye'ye hem uluslararası alanda önemli bir meşruiyet kazandırmış hem de ekonomik olarak ciddi bir rahatlama sağlamıştır. Her yönden tam bir kuşatma altında kalan Suriye için, kuzeydeki Türkiye sınırından mal ve insan hareketlerinin serbestçe devam edebilmesi hayati bir öneme sahip olmuştur. Ortadoğu'da ekonomi-politik etkinliğini arttırmak isteyen Türkiye için de güneye ve Arap  lemine ulaşabileceği tek yolun Suriye üzerinden geçmesi iki ülkenin ilişkilerdeki iyileşme sürecini hızlandırmıştır. (Ayhan, 2009; 31)

4. KÜRESELLEŞME VE DIŞ POLİTİKADA EKONOMİNİN ARTAN ÖNEMİ

4.1. Ekonomik İlişkilerin Oluşturduğu Küresel Bağımlılık

Hegel, kazanç hırsının devletleri ticari ilişkiler ağı içine soktuğunu iddia etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemin geleceğine ilişkin büyük bir iyimserlik hâkim olmuştur. Liberal demokrasinin zaferi; ideolojik çatışmaları sonra erdirecek, devletler arasında savaşlar azalacak, liberal demokrasinin ve serbest piyasa ekonomisinin hızla genişlemesi karşılıklı bağımlılığı artıracak, bu sayede uluslararası ilişkiler hiç olmadığı kadar pozitif toplamı bir oyuna dönüşecek, savaşlardan elde edilecek kazanç azalacak, uluslararası ilişkilerde barış ve işbirliği hâkim olacaktır. (Kutlay, 2016)

Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkiler askeri gücün üstünlüğü üzerinden değerlendirilmekteyse de askeri olarak yenilmeyen SSCB'nin ekonomik nedenlerle dağılması; Yeni Dünya Düzeninde ekonomik gücün askeri güç kadar önemli olduğu hatta ekonomik gücün daha önemli olduğu tezine ağırlık kazandırmıştır. (Akyol, 2011;13)

Tek kutuplu küresel sistemde Neoliberal ekonomi politikalarının uluslararası sistemde hâkimiyeti ele geçirmesiyle dış politikada devletlerin belirleyicilik rolü azalmıştır. Devletlerden boşalan alan, uluslararası piyasa aktörleri tarafından ele geçirilmiştir. Devletler için güvenlik kavramı yabancı sermayenin cezbedilmesini kapsayacak şekilde genişlemiştir. (Aksoy-Çemrek / Yenigün-Efegil, 2010;167)

Endüstri Devrimiyle başlayan küreselleşme süreci, enerji, finans, iletişim ve ulaşım sektörlerindeki tekelleşmelerle devam etmiştir. 1970'li yıllarda çokuluslu şirketlerin uluslararası ekonomide bir kimlik sahibi olmasının ardından 1980'lerde ulaşım ve iletişim teknolojilerinde gerçekleşen devrim niteliğindeki gelişmelerle ekonomik hâkimiyetini tesis eden küreselleşme dalgası, 1990'larda SSCB'nin dağılmasıyla birlikte siyasal sürecini de tamamlamıştır. (Oran: 2001; 204) 1990'larda iletişim-ulaşım ve finans sektöründeki gelişmeler dünya ülkeleri arasındaki sermaye hareketlerini hızlandırmıştır. Sanayi yatırımlarının ve finansal hareketliliğin coğrafi sınır ve zaman engellerine takılmadan kolayca dolaşabildiği bir dünyada devletlerin bu ekonomik küreselleşmeden bağımsız politikalar belirleme imkânı kalmamıştır. (Gözen, 2009;543)

1970'li yıllarda küresel döviz piyasasında günlük işlem hacmi 20 milyar \$ iken 21.yüzyılda bu rakam 75 kat artarak 1,5 trilyon \$ seviyelerine ulaşmıştır. Bu rakamlar küresel sermayenin dolaşım hızındaki önemli artışı göstermektedir. Küresel finansal hareketlilik,

finans kurumlarının devletlerin politikaların nüfuz etme gücünü arttırmıştır. Bank of International Settlements'ın resmi verilerine göre küresel türev ürünler piyasaları 2009 itibarıyla 615 trilyon \$ gibi son derece kritik bir seviyeye ulaşmıştır. Artan riskin doğurduğu denetim ve kontrol ihtiyacı DB gibi uluslararası finansal yapıların devletler üzerindeki etkinlik ve müdahalelerinin artışına zemin hazırlamıştır. (Özkan,2010;3-26)

21.yüzyılda DB başta olmak üzere küresel finansal ağlar, uluslararası ekonomi-politik üzerindeki hâkimiyetini her gün biraz daha arttırmaktadır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin tüm dünyayı anlık çevrimiçi iletişim ağına dâhil etmesi ve yabancı sermayenin uluslararası dolaşımını kolaylaştıran kapitalist liberalleştirme, devletlerin sadece dış politikalarını değil iç politikalarını da etkileyecek kapasiteye ulaşmıştır. (Walter ve Sen, 2008/ Özkan 2010;3-26) Uluslararası sistem, coğrafi olarak birbirlerine çok uzak ülkelerde oluşan finansal hareket ve risklerin birbirlerini etkilediği küresel bir ekonomik ağa dönüşmüştür. (Deeg ve O'Sullivan, 2009 /Özkan 2010;3-26)

Yeni Dünya Düzeninde çokuluslu şirketler dünya ticaretinin yaklaşık % 70 ini gerçekleştirirken, teknoloji ve ürün patentlerinin %90'ına sahip olmuştur. Bu gerçekleri göz önünde bulunduran dış politika yapıcılar küresel şirketleri ve küresel sermayeyi dikkate almak zorunda olduklarının bilinciyle hareket etmeye başlamıştır. (Ongun, 2009;24)

SSCB'nin dağılmasıyla en önemli ekonomik ve siyasi desteğinden mahrum kalan Hafız Esad da 1990'lardan sonra zorunlu olarak yeni ekonomi politikalarını devreye sokmaya başlamış ve Doğu Avrupa'nın çöküşü ile ihracatını Batı Avrupa'ya kaydırmıştır. 1990'da Suriye'nin Doğu Bloku ülkelerine ihracatı 1.84 milyar \$ dan 2 yıl içinde 658 milyon \$' a düşmüş, karşılıklı ticaret hacmi ise %34 den % 5,6 ya gerilemiş buna karşılık Batı Avrupa ülkeleriyle olan ticaret hacmi ise % 43 den % 64,2'ye çıkmıştır.(İbas,2004;53)

Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem de daha önce bahsedildiği gibi 1998'de bakanlığı tarafından hazırlanan "Türkiye ve Dünya 2010-2020 Küresel Bir Aktörün Doğuşu" isimli dış politika raporu için yazdığı değerlendirmede dış politikada güç dengesinin temelden değiştiğini artık ülkelerin konumunun ordularıyla değil ekonomik dinamizmi ve sürekliliğiyle belirlendiğine vurgu yapmıştır. Dünyanın küresel bir pazar haline geldiğini belirten Cem, tarihsel, kültürel ve siyasal birikimlerle bütünleşmiş ekonomik faktörlerin bir ülkenin 21. yüzyıldaki konumunu ve işlevini şekillendirdiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin mukayeseli avantajlarını en üst düzeyde kullanarak önümüzdeki on yıllarda küresel bir işlev üstlenmenin eşiğinde olduğunu iddia etmiştir. Dışişleri Bakanı Cem'in belirttiği gibi, yeni uluslararası

paradigma ekonomik etkinlik ve dayanıklılığa dayanan güç anlayışını öne çıkarmıştır. Dünya küresel bir piyasa haline gelirken, bir ülkenin gelecek bin yıldaki rolünü; ekonomik faktörler, tarihi, kültürel ve politik değerlerin belirleyeceğini ifade etmiştir. (Gözen, 2009;547)

Davutoğlu, Türkiye ve Suriye'nin birbiriyle en uzun kara sınırına sahip komşular olduğunu, Türkiye'nin güneye ve Ortadoğu'ya açılan kapısının Suriye, Suriye'nin ise batıya ve kuzeye açılan kapısının Türkiye olduğunu, iki ülke ilişkilerinin Öcalan ve PKK terörünün ekseninden kurtarılabilmesi durumunda, hali hazırda çatışma sebebi olan ortak su havzaları, enerji, ulaşım, tarım gibi pek çok alanda güçlü ekonomik işbirliği potansiyeli bulunduğunu vurgulamıştır. (Davutoğlu, 2001;402)

Davutoğlu, Türkiye'nin Avrupa ile Ortadoğu arasındaki ulaşım hattı için de stratejik bir köprü olduğunu, Avrupa'dan Basra Körfezine ulaşacak bir demiryolu hattının deniz yoluna göre çok daha ekonomik ve avantajlı olduğunu, bu hattın ulaşım sistemine dâhil edilmesi halinde Türkiye'nin AB ve Ortadoğu için de çok önemli ekonomik faydalar üretebileceğini belirtmiştir. (Zengin, 2010;415) Türkiye'nin jeopolitik konumunun sağladığı avantajlardan yararlanabilmek için çok yönlü bir uluslararası politika izlemesi gerektiğini savunan Davutoğlu, güçlü bir ekonomi-politik statü elde etmek için ekonomik kaynakların yoğunlaştığı merkezlere yönelmek ve küresel ekonomik dönüşümün hızına ayak uydurmak gerektiğini iddia etmiştir. (Davutoğlu, 2001:218)

AK Partinin 2002 seçim bildirgesinde uluslararası sermayeye ve küresel ticarete özel bir önem verilmekte ve yabancı sermayenin cezbedilmesi başlıklı bölümde; 1980'lerden sonra başlayan liberal politikalar, başta Uluslararası Para Fonu (IMF) olmak üzere uluslararası ekonomik örgütlerle kurulan güçlü organik bağlar ve yabancı sermayeyi çekmek için yapısal ve yasal dönüşümler yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

-Milletler arasında ekonomik, kültürel ve sosyal ilişkiler geliştikçe; bu ilişkilere zemin oluşturan düzenlemeler, insanlık için ortak bir hukuk anlayışının yerleşmesine yol açmaktadır. Ulusal ve uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde, nihai ve bağlayıcı kararlar verecek uluslar-üstü mahkemeler ve hakem kurumları oluşturulmakta ve ulusal düzeyde verilen kararlar buralarda temyiz edilebilmektedir. Yeni küresel sistemde Anadolu coğrafyası kara, deniz ve hava yolu bağlantılarıyla Avrupa, Asya ve Afrika başta olmak üzere küresel ticaret ağının en önemli kavşak noktası haline gelmiş oldu. Türkiye ile dost ve müttefik ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliği, bilim, kültür, teknoloji, tarım ve ticaret alanlarında yoğunlaştırılarak sürdürülecektir.

İfadeleriyle dış politikada ekonominin ve yabancı sermayenin önemi vurgulanmıştır. (<http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-2.html> (Erişim:1 Ekim 2012))

4.2.Küresel Ekonomiye Entegrasyon

Soğuk Savaş döneminde ABD öncülüğünde oluşan Atlantik İttifakı, Soğuk Savaş sonrasında askeri üstünlüğünü devam ettirmenin yanında, aynı zamanda liberal uluslararası siyasi ve ekonomik bir düzen yaratmayı hedeflemiştir. (Gözen, 2009;133)

1998’de Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Türk Dış politikasındaki değişimler için: Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde NATO’daki askeri rolünün küreselleşme sürecinde ekonomik role evrildiğini, Türkiye’nin komşu coğrafyalarda tarihsel ve kültürel yakınlıklarını kullanarak ekonomik entegrasyon ve kalkınmayı sağlayabileceğini belirtmiştir. Türkiye, küresel ekonomide oluşan ivmeyle bölgesel rolünü küresel role dönüştürüp küresel ekonomiye entegre olarak komşularından gelen siyasi tehditlerle uğraşmak yerine komşularında ortaya çıkan ekonomik fırsatları değerlendirebilecektir. (Kalaycıoğlu, 2009;641)

AK Parti, daha iktidar olmadan 2002 seçim bildirgesinde malların ve hizmetlerin serbest dolaşımını savunan liberal bir ekonomik modeli benimsediğini deklare etmiştir. Yeni küresel düzende çatışmacı politikaların yerine emek ve sermayenin serbest dolaşımına dayalı bölgesel ve küresel ekonomi-politik bütünleşme politikalarının ikame edildiğini, devletçi totaliter siyasi anlayışların yerini kişi hak ve hürriyetlerine dayalı katılımcı demokrasiye bıraktığını, iktidarları döneminde Türkiye’nin de bu yönde ekonomik ve siyasi dönüşüm sürecine gireceğini taahhüt etmiştir. AK Parti seçim beyannamesinde ihracata dayalı bir ekonomik model inşa edilmesi ve küresel ekonomilerle tam bir entegrasyon sağlanması gerektiğini savunmuştur: “*Partimizin ekonomik büyüme modelinin en önemli unsuru ihracattır. Sanayimizin uluslararası alanda rekabet edebilecek bir verimliliğe ulaşması ve Türkiye’nin dünyaya açılıp küresel ekonomik sisteme tam entegre olmuş bir ülke haline gelmesi için de ihracatın gelişmesi büyük önem taşımaktadır.*” <http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-2.html> (Erişim:1 Ekim 2012)

Başbakan Erdoğan 24 Ocak 2003’te gazetecilere Davos Zirvesinin sonuçları ile ilgili yaptığı açıklamada Türkiye’ye yabancı sermayeyi çekmek için her türlü kolaylığı sağlayacaklarını belirtmiştir. Erdoğan 30 Ekim 2006’da yaptığı açıklamada: “*Etrafımıza duvarlar örerek, sermayeyi renklere, ırklara, inançlara ayırarak, içimize kapanarak, dünyaya ilgisiz kalarak hiçbir yere varamayız.*” diyerek küresel ekonomiyle entegre liberal bir ekonomik model konusundaki kararlılığını deklare etmiştir. Başbakan Erdoğan 10 Mart

2007’de Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin (TOBB) 4. Ticaret ve Sanayi Şurasında ekonominin yerel değil evrensel olduğunu içe dönük ekonomi modeli uygulayan ülkelerin çıkmaza düşeceğini vurgulayarak küresel ekonomik sistemle entegrasyona vurgu yapmıştır.

Davutoğlu ise, Türkiye’nin küresel ekonomik ağ sistemine katılmasının önemini şu şekilde ifade etmektedir: *“Türkiye, ekonomi-politik gücünü zengin kaynakların olduğu bölgelere yoğunlaştırmalı ve küresel ekonominin dönüşüm hızına uyum sağlamalıdır.”* (Davutoğlu, 2001;218)

Türkiye’nin bölgesel gücünün arttırabilmesi için bölgesinde liberal ekonominin kurumsal alt yapısını oluşturması gerektiğini düşünen Davutoğlu:

-Türkiye, bölgede, barış ikliminin hâkim olmasından kazançlı çıkacak nadir ülkelerden biridir. Bölgede barış ve istikrara yönelik politikalar, Türkiye’nin milli menfaatlerine hizmet etmektedir. Bölgede barış ve istikrarın sağlanması, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının güvenceye alınması, Türkiye’nin güçlü ve etkin bir aktör olmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Cümleleriyle mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı için bölgenin barış ve istikrarının sağlanmasına vurgu yapmıştır.(Zengin, 2010;229)

Soğuk Savaş sürecinde ekonomik planlarını sadece AB ile bütünleşme üzerine yapan Türkiye, SSCB’nin dağılması sonrası Orta Asya ve Ortadoğu’da yeni ortaya çıkan ekonomik havzaları da dikkate alan politikalara yönelmek durumunda kalmıştır. Bölgenin zengin enerji kaynakları ve sahip olduğu muazzam ekonomik potansiyel Türkiye’yi yeni bir jeoekonomik anlayış geliştirmek zorunda bırakmıştır. (Davutoğlu, 2001;205)

Soğuk Savaş sonrasında bölgesel güç olarak öne çıkan Çin, Japonya, Güney Kore, Endonezya, Hindistan, Rusya, Suudi Arabistan, Kanada, Meksika, Avustralya ve Türkiye’nin bölgesel entegrasyonlarını gerçekleştirerek uluslararası ekonomi-politik sistemin kapsayıcı birer unsuru haline gelebilmeleri küresel sistemin sağlıklı çalışabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. (Davutoğlu, 2001;286) Soğuk Savaş sonrasında Rusya da bölgesinde istikrarı sağlamak için genelde AB, özelde Almanya ile ekonomi-politik ilişkilerin geliştirilmesine ağırlık vermektedir. (Davutoğlu, 2001;474)

13 Mayıs 2004’te Davutoğlu, Türkiye’nin Musul-Diyarbakır, Gümülcine-Edirne, Batum-Hopa, Nahcivan-Iğdır arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkileri karşılıklı bağımlılık çerçevesinde güçlendirerek Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu’daki potansiyel kriz alanlarını dönüştürebileceğini ve böylece bu bölgelerde nüfuz ve etkisini güçlendirebileceğini iddia etmiştir.(Zengin 2010;89)

Yeni Dünya Düzeninde küresel ekonominin öncü aktörü AB, Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyasında yer alan ülkelerde güvenliğin sağlanması, istikrar ve demokrasinin yerleşmesi için sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma modelinin hayata geçirilmesine yönelik bir dış politika uygulamaya çalışmıştır. “Barcelona Süreci” olarak da adlandırılan bu “Yeni Komşuluk Politikası” çerçevesinde Cezayir-Mısır-İsrail-Ürdün-Lübnan-Fas-Tunus-Suriye ve Filistin Özerk Yönetimi ile “Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları” imzalanmıştır. (Santiso, 2002 /Efegil- Musaoğlu, 2008;168)

SSCB’nin dağılması, ABD ve AB ile küreselleşmenin lokomotifleri olan çok uluslu şirketler tarafından tarihi bir fırsat olarak değerlendirilmiş ve sosyalist ekonomik modelin iflas ettiği coğrafyaların ekonomik kaynaklarını küresel serbest piyasaya aktarmak için ezici bir rekabet başlamıştır. (Kona, 2005;17)

Küreselleşmeyle birlikte Güneydoğu Asya’da Çin kökenli şirketlerin toplam ekonomik değerinin 500 milyar \$’ı geçmesi Çin’in küresel ekonomi-politik yapıyı etkileyebilecek bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu potansiyel Çin’e gerek bölgesel gerekse de küresel uluslararası sistemin dengelerini etkileyebilecek güç sağlamıştır. (Davutoğlu, 2001;478) AK Parti Hükümetleri de Türkiye’nin bölgesel ticaretini arttırarak ekonomik ilişkileri güçlendirme politikasında başarı sağlamışlardır. Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik entegrasyonu güçlendirme politikası kapsamında Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri ile arasındaki ticaret hacmi 2000 yılında 1.71 milyar \$, olarak gerçekleşirken 2007 yılında bu rakam 8.71 milyar \$’a yükselmiştir. (Çetinoğlu, 2009:166) Türkiye’nin KİK ülkeleriyle artan bu ticaretinde çok namlulu roketatar, zırhlı muharebe aracı ve kobra helikopterleri gibi savunma sanayi ürünlerinin de yer alıyor olması Türkiye-KİK ilişkilerinin ekonomik partnerlikten stratejik ortaklığa doğru da ilerlediği şeklinde yorumlanmıştır. (Çetinoğlu, 2009:168)

Yeni Dünya Düzeninde küresel ekonomik entegrasyonun ülkelerin dış politikaları üzerindeki etkinliğini sağlayan en önemli unsur; ülkelerin artan dış borcu olmuştur. DB verilerine göre (World Economic Indicators 2009), gelişmekte olan ülkelerin toplam dış borçları 1996 yılında yaklaşık 3 trilyon 771 milyar \$ düzeyindeyken, 10 yıl gibi bir sürede iki kata yakın artarak 2007’de 6 trilyon 930 milyar \$ düzeyine çıkmıştır. (Ongun, 2009;145)

4.3.Bölgesel Ekonomik Entegrasyon

Yeni küresel sistemde ülkeler için dış politikada öncelik, savunmadan dış ticarete kaymıştır. Özellikle küreselleşmenin motor gücü olan Amerika ve İngiltere'nin dış politikasında birinci önceliği küresel ticaretin korunması ve geliştirilmesi almıştır. Türkiye de özellikle 1980'li yıllardan sonra dış ticaret hacmini arttırmak için yeni pazar arayışlarına başlamış ve kendisine en yakın, en kolay bölge olan Ortadoğu ve Afrika'ya yönelmiştir. (Şahin, 2010;96)

Türkiye'nin Ortadoğu ile ekonomik ilişkilerini geliştirmesini Batıdan bir kopma olarak değerlendirip eleştirenler olsa da, bu küresel ekonomik sistemdeki değişimler çerçevesinde değerlendirilince haksız bir eleştiridir. Nasıl AB ülkeleri, ABD Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya ile ticari bağlarını güçlendiriyorsa bu bölgelere coğrafi olarak komşu olan ve tarihten gelen ortak bağlara sahip olan Türkiye de, Batı Bloku içinde kalarak yakın çevresiyle ekonomik ilişkilerini güçlendirme hakkına sahiptir. Ayrıca Türkiye, Suriye, Irak, İran ve Orta Asya ülkeleri ile karşılıklı ekonomik işbirliği vasıtasıyla demokratik siyaset ve serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması konusunda öncülük yapmıştır. Böylece Türkiye, doğusundaki bu ülkeleri Batının küresel ekonomik sistemine kazandırarak Batı Blokundaki ağırlığını da arttırmıştır. Türkiye'yi ziyaret eden Ortadoğulu turistler Türkiye'deki demokrasi, bireysel özgürlükler, serbest piyasa ekonomisi gibi Batılı değerlerin kendi ülkelerine taşınmasında elçilik görevi üstlenmiştir. (<http://www.usakgundem.com/yazar/1300/t%C3%BCrkiye-eksen-de%C4%9Fi%C5%9Ftirmiyor-eksenini-qeni%C5%9Fletiyor.html>) (erişim: Ekim 2012)

Batı Blokunun bir parçası olarak Ortadoğu'da prestij ve güven kazanmış bir Türkiye, bölgede aynı zamanda barış ve istikrarın da güvencesi haline gelmiştir. Beşar Esad, Türkiye ile işbirliğini ne kadar ileri götürebilecekleri sorusuna, Türkiye'nin sadece Suriye için değil Araplar için de saygıdeğer ve güvenilir bir ortak olduğu cevabını vermiştir. Dolayısıyla Türkiye ile işbirliğinin uzun vadede hem kendileri hem de bölge için faydalı olacağını söylemiştir.(Zengin, 2005/ İnât- Balcı, 2005;241)

2002 seçim bildirgesinde ekonomik kalkınmanın bölgesel güvenliğin tesisine çok önemli katkı sağlayacağı görüşünü savunan AK parti, yakın komşularla karşılıklı ekonomik ilişkileri güçlendirip bölgesel işbirliğini geliştireceğini iddia etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Karadeniz Bölgesinde ortaya çıkan yeni işbirliği imkânlarını değerlendirmek için bölge ülkelerinin katılımıyla kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın

potansiyelinin sonuna kadar kullanılacağı belirtilmiştir. Çin ve Güney-Doğu Asya’da küresel ölçekte yeni bir dinamizm doğuran Uzak Doğu ekonomileriyle de ilişkileri çok yönlü olarak geliştirip güçlendirmeye çalışılacağı beyan edilmiştir. (<http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-2.html> (Erişim:1 Ekim 2012))

Türkiye, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinde mesafeden müdahaleye geçişte ticari araçları, dış yardımları, uluslararası örgütleri, medyayı ve karşılıklı insani etkileşimi kullanmıştır. Ticari araçların başında, komşu ülkeler ile ticaretin arttırılması stratejileri yer almıştır. Hükümet, Başbakan ve Bakan düzeyinde, Türk şirketlerinin komşu ülkelerdeki ticari çıkarlarının takipçisi olmuştur. Hükümet yetkililerinin diplomatik temaslarında önemli sayıda iş adamı yer almaya başlamıştır. Türk işadamlarının yurt dışında ihale almaları için hükümet siyasi destek sağlarken, alınan işlerde karşılaşılan sorunların aşılması için de diplomatik destek sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler sonrasında Türkiye’nin komşuları ile olan ticaret hacmi 2000 yılından 2007 yılına kadar 8 kat artmıştır. (Kirişçi, 2009/ Yenigün-Efegil, 2010;381) Bu süreçte Türkiye, Çin’den sonra dış yardım miktarını en fazla artıran ülke olmuştur. Bu yardımları koordine etmek için Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) ofislerinin sayısının artırılması yanında, özel koordinatörler atanarak yapısal ve fonksiyonel etkinlik de artırılmıştır. (Yenigün-Efegil, 2010;382)

Dış Ticaret Müsteşarlığı 2000 yılında “Komşu ve Çevre Ülkeler Stratejisini” hayata geçirmiştir. Bu strateji Türk girişimciler için özellikle Ortadoğu ve Afrika pazarını daha cazip hale getirmiştir. Türkiye, bu kapsamda Ortadoğu’da ve Afrika’da yeni diplomatik temsilcilikler açarak farklı açılımlar sağlamıştır. Bu açılımlar kısa sürede meyvesini vermeye başlamış ve Ortadoğu’ya yapılan ihracat AB ülkelerine yapılan ihracatın 1/3 ne ulaşırken Türkiye’nin Afrika ülkelerine olan ihracatı % 70 oranında artmıştır. (Şahin, 2010;97) 2000’li yıllarda hızlı bir büyüme trendi yakalayan Türk ekonomisi 2008’de baş gösteren küresel mali krizle birlikte ABD ve AB pazarlarında yaşadığı kaybı telafi etmek için Afrika, Orta ve Doğu Asya ile Ortadoğu’daki pazarlara yönelmek zorunda kalmıştır. (Laçiner, 2011;51) Türkiye’de yeni ortaya çıkan ve Anadolu Kaplanları olarak adlandırılan girişimci grup Ak Parti Hükümetleri döneminde hem iç siyasette hem de dış politikada etkinliğini arttırarak Türkiye’nin Ortadoğu ve Afrika ile olan ilişkilerinin güçlenmesine katkı sağlamıştır. (Şahin, 2010;95)

1973'te tüm dünyayı sarsan petrol krizi Türk ekonomisini de derinden etkilemiştir. Türkiye ekonomisi için Ortadoğu'daki İslam ülkeleriyle iyi ilişkiler tesis ederek uygun fiyata petrol tedarik etmenin hayati bir zorunluluk olduğu anlaşılmıştır.

Türkiye'nin ihracata yönelik büyüme stratejisi, komşuları ve yakın çevresiyle olan ticaretini büyük oranda arttırmıştır. Türkiye'nin 2000 yılı ihracatında en büyük pay AB ülkelerine aitken, komşu ülkelerle yapılan ihracat ise genel ihracatın ancak %0,5 ini oluşturmuştur. 2009 yılına gelindiğinde bu oran % 13'e çıkmıştır. Azerbaycan-Nahçıvan, Gürcistan, Irak, İran, Suriye, Bulgaristan ve Yunanistan ile toplam dış ticaret hacmi 2000-2009 yılları arasında % 445 oranında artmıştır. Türkiye'nin dış ticaretinde Avrupa ülkelerinin payı, 2002 yılında %56,5 iken, 2010 yılında %46,3'e düşmüştür. Aynı dönemde yakın komşularının ve Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'nin ihracatındaki payı %9,6 dan %20,3'e yükselmiştir. Afrika ülkelerine yapılan ihracat 2002'de %4,7 iken 2010 yılında %8,2'ye çıkmıştır. (Akyol, 2011;31)

Türkiye-Suriye arasındaki dış ticaret hacmi 1994 yılında 297.754.000 \$ iken bu rakam 2002 yılında iki kattan fazla artarak 762.500.000 \$ yükselmiştir. (Ağca;2004;320) Küresel ekonomik ağlara entegre olmaya çalışan Suriye, Ağustos 2000'de Lübnan ile tarımsal ürünlerin serbest ticaretini sağlayan bir mutabakat imzalamıştır. Diğer bölge ülkelerinin de küresel ekonomiye entegre olma çabalarına hız vermesiyle Lübnan'dan bir yıl sonra Haziran 2001'de Irak, Mısır ve Libya ile de serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. (Erdem, 2004;54)

Türkiye-Suriye arasında başlayan yakınlaşma süreci ile sürekli artan dış ticaret hacmi 2003'de 824,104 milyon \$ iken kısa sürede iki kata yakın artarak 2009'da 1.752 milyar \$ olmuş ve 2012 yılına kadar 5 milyar \$'a ulaştırılması kararlaştırılmıştır. Suriye, Türkiye'den yıllık 1,5 milyar kilowat saat elektrik, çimento, demir- çelik ürünleri, fiber optik kablolar ithal ederken, petrol ve petrol ürünleri ihraç etmiştir. (Kanbolat, 2011;1)

4.3.1.Suriye'nin Ekonomik Reformları

Baasçı sosyalist rejimin, tamamıyla devletçi bir ekonomik model uyguladığı Suriye'de 1960'ların başında özel sektöre ait yerli ve yabancı tüm bankalar devletleştirilmiştir. Faaliyette olan 5 bankanın hepsi devlete aittir. (Ağca, 2004;316)

Hafız Esad'ın dış politikasının temeli her zaman pragmatizm olmuştur. 30 yıl boyunca aynı devletlerle konjonktürel olarak farklı şekilde diyaloglar geliştirmesini bilmiştir. Babasının bu pragmatist politikalarını geliştirerek uygulamaya devam eden Beşar Esad,

görevi devraldıktan sonra ilk olarak bölgesel ve küresel düzeyde çeşitli devletlerle ekonomik anlaşmalar yaparak yeni küresel sisteme uyuma yönelik olumlu mesajlar vermiştir. (Mercan, 2010;111-112)

Yeni Dünya Düzeninde meşru bir yer edinmenin yolunun liberal ekonomi modelinden geçtiğini gören Beşar Esad, Suriye’de ekonomik reformlara öncelik vermiş, ekonomik reformları da siyasal istikrarla destekleyerek dışa açılma sürecine ağırlık vermiştir. 2000’li yıllardan itibaren ciddi ve planlı bir şekilde ekonomide reform ve liberalleşme programı uygulamıştır. (Athoğlu, 2007;103)

Soğuk Savaş döneminde sosyalist devletçi bir ekonomi modeli izleyen Suriye ekonomisi Sovyetler Birliği’nin dağılıp komünist sistemin çöküşüyle ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmış, enflasyon ve işsizlik geniş halk kesimlerinde şiddetli sıkıntılara sebep olmuştur. Bu ekonomik krizlerden kurtulmak isteyen Suriye, tek çare olarak serbest piyasa ekonomisine geçmek ve küresel ekonomik sisteme entegre olmak için yapısal reformlara girişmiştir. 2000’li yıllarla birlikte serbest ticaretin önünün açılması, özel bankaların faaliyete geçmesi, döviz kurunun serbestleştirilmesi, menkul kıymetler borsasının kurulması, yabancı sermayenin önünün açılması, kamu kaynaklarının verimli kullanılması ve özelleştirme süreçlerinin başlatılması gibi konularda hızlı bir reform süreci başlamıştır. (Orhan, 2006: 11.)

Beşar Esad, ekonomik liberalleşme ve küresel pazarlara açılma politikaları kapsamında yabancı yatırımcıyı çekmek için, serbest döviz kuru politikaları ve menkul kıymetler borsasının açılması için köklü reformlara girişmiştir. (Sarı, 2011; 49) Kendi ülkelerindeki yatırım ve pazar ortamını güvenli bulmadığı için 50 milyar \$ tutarındaki sermayelerini yurt dışı piyasalarda değerlendiren Suriyeli işadamlarının da güvenini kazanarak sermayelerini yurt içinde değerlendirmelerini temin etmek için gerekli güvenceleri sağlayacak düzenlemeler hızla gerçekleştirilmiştir. (Ağca, 2004;316) Mayıs 2000’de yapılan düzenlemelerle 1100 kalem hammaddenin ithalatında % 6 ile 20 arasında uygulanan gümrük vergisi oranları % 1 e kadar düşürülmüştür. Buna ilaveten gümrük tarifesi oranlarının hesaplanma şekli uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmiştir.(Ağca;2004;307-308)

Suriye’nin, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) yaptığı üyelik başvurusu ABD’nin vetosu nedeniyle kabul edilmese de, 2004’te AB ile ortaklık anlaşması imzalanmıştır. 21 Arap ülkesiyle de Arap Ligi çerçevesinde Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalanmış, 22 yıldır değişmemiş olan mevduat ve kredi faiz oranları 2002 yılında kurulan

Kredi ve Para Konseyi Kararı ile % 22' den % 1'e indirilmiştir. Aralık 2002'de özel bankaların kurulmasına izin veren yasal düzenlemeler yapılarak, üretim ve ihracatı teşvik amaçlı vergi muafiyetleri ve bir takım teşvikler getirilmiştir. (Atlıoğlu, 2007;103) 2002 Aralık ayından itibaren yabancı bankaların faaliyetine izin verilen Suriye'de beş Arap bankasına şube açma hakkı tanınmıştır. Türkiye'den de Halk Bankası, Koç Bank, OYAK Bank temsilcileri şube açmak için Suriye'yi ziyaret etmişlerdir. (Ağca, 2004;322) Suriye'deki ilk Türk yatırımı olan 12 milyon \$ değerindeki Akteks firmasına ait tekstil fabrikası 7 Temmuz 2002'de Halep'te Suriye Başbakanı Miro tarafından açılmıştır. (Tür, 2011; 31) Mayıs 2003'te Bakanlar Kurulu kararıyla “Syria and Overseas Bank”, “Saudi –French BEMO Bank” ve “International Bank for Trade and Finance” adıyla üç özel bankanın kurulmasına izin verilmiştir. Haziran 2003'te yabancı para birimleriyle değerli metallerin Suriye'ye girişine izin veren bir yasa çıkarılmış ve Suriye Ticaret Bankası, yurt dışından banka havalelerini kabul etmeye başlamıştır.(Ağca,2004;292) Bu reformlara ilaveten 2002'de Suriye Ticaret Bankası ilk kez Amerikan Visa Cart ile anlaşarak kredi kartı hizmetini Suriyelilerin hizmetine sunmuştur. 2003'te yapılan bir anlaşma ile %49'u Ürdün Ticaret Finans ve Emlak Bankasına, diğer % 49 u Suriye Devletine, geri kalan % 2'lik kısmı da ismi açıklanmayan Suriyeli bir işadamına ait olan “Uluslararası Ticaret ve Finans Bankasının” faaliyete geçmesine izin verilmiştir. (Ağca, 2004;296) Ocak 1999'da Lübnan ile yapılan ticarete gümrükler karşılıklı olarak % 25'e indirilerek 4 yıl içinde tamamen sıfırlanması planlanmış ve bu işbirliğinin tüm Arap ülkelerini kapsayacak şekilde genişlettilererek “Arap Ortak Pazarının” kurulması gündeme gelmiştir. Bu ekonomik reformlar neticesinde Suriye, yakın komşularıyla ve bölgedeki diğer İslam ülkeleriyle ekonomik işbirliğini güçlendirmiştir. (Orhan, 2006/ Gaytancıoğlu, 2008;29)

Suriye, 19 Nisan 2005'te Yemen ile ekonomi, ulaşım, kültür, medya, adalet ve çevre gibi önemli alanlarda 13 anlaşma imzalamıştır. Suriye ile ekonomik işbirliğinin ABD'nin engellemeleri nedeniyle istenen düzeyde olmadığını belirten Yemen Devlet Başkanı Salih, bu engelleri aşmaya çalıştıklarını, baskı altında olan Suriye ile ekonomik ve politik işbirliklerini geliştireceklerini söylemiştir.(İnat- Balcı, 2006;263) 29 Haziran 2005'te Beşar Esad, Katar'a bir ziyarette bulunmuş, ziyarette bölgesel ve küresel gelişmelere paralel olarak özelde iki ülke ilişkilerinin genelde de Arap ülkeleri arasındaki ekonomik ve politik ilişkilerin geliştirilmesi hususunda görüş birliği sağlanmıştır. Esad'ın ziyaretinden bir ay sonra Katar ve Suriye arasında yatırım ortaklığı anlaşması imzalanarak Katarlı yatırımcıların Suriye'de sanayi ve turizm alanlarında faaliyet gösterebilmesine imkân sağlanmıştır.(İnat- Balcı, 2006;296)

Beşar Esad, ülkesini yabancı sermaye yatırımları için güvenli hale getirip, bölgesel ve küresel ekonomik entegrasyon gerçekleştirmeye ve böylece Suriye'yi içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal izolasyondan kurtarmaya çalışmıştır. Ancak yolsuzluklarla mücadelede başarısız olması, Hizbullah ve HAMAS gibi İsrail'e karşı mücadele eden örgütlerin hamiliğini yapmaktan vazgeçmemesi ve İsrail'in küresel ekonomik sistemdeki etkinliği ekonomideki reform çabalarının beklenen sonuçları vermesini engellemiştir. Bunların sonucunda özellikle petrol alanında Suriye'ye gelmesi beklenen küresel sermaye akını gerçekleşmemiştir. Beşar Esad, liberalleşme yoluyla küresel piyasalardan elde edemediği sermaye açığını kapatmak için 2001'de BM yaptırımları nedeniyle kapatmak zorunda kaldığı Irak'ın Suriye üzerindeki petrol boru hatlarını tekrar faaliyete açmıştır. (Hinnebusch, 2009/ Salık, 2011;22-23)

4.3.2. Türkiye-Suriye Arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları

1998'de Suriye ile Adana Mutabakatının imzalanması Türkiye-Suriye arasında terör ve güvenlikle ilgili sorunları çözerken ekonomik ilişkilerde de karşılıklı adımlar atılmaya başlanmış, 10 yıldır çalışmayan Ortak Ekonomik Komite tekrar faaliyete geçmiş, sınır ticareti başta olmak üzere karşılıklı ticaret artmaya başlamıştır. (Aydın ve Aras, / Tür 2011;31) 28 Ekim 2001'de Şam'da imzalanan bir anlaşma ile iki ülke arasında ortak tarım yürütme komitesi kurulmuştur. (Ağca, 2004;322)

Ülkesindeki ekonomik krizi aşmak isteyen Beşar Esad, bunun en kolay ve en hızlı yolunun Türkiye ile ekonomik ilişkileri iyileştirmekten geçtiğini düşünmüştür. 16 Mayıs 2002'de yardımcısı Abdulhalim Haddam'ı Türkiye'ye göndererek ekonomi-politik alanda stratejik adımlar atmıştır. Haddam, Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği sonlandırdığını, su sorunu ve diğer sınır sorunlarının da çözüldüğünü, Türkiye ile ilişkilerde 50 yılın gereksiz yere harcadığını belirterek, Suriye-Türkiye ve İran arasında stratejik ortaklık kurulmasını teklif etmiştir. (Erdem, 2004;55)

Haddam'ın ziyaretinden bir ay sonra Suriye Genelkurmay Başkanı Turkmani Türkiye'ye önemli bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette iki ülke arasında askeri alanda teknik işbirliği ve eğitim işbirliği sağlanması için çerçeve anlaşmalar imzalanmıştır. Ekonomik ilişkilerdeki iyileşmenin de hızlandırılması ve geliştirilmesi konusunda mutabakat sağlanmıştır. (www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/odogu.htm) son erişim Ekim 2012)

Türkiye-Suriye arasındaki bu yaklaşma süreci devam ederken, ABD, 2003'te Irak'ı işgal etmiş ve İran'la Suriye'yi kendisi için tehdit olarak tanımlayarak bu iki ülkeye yönelik

abluka başlatmıştır. ABD'nin İran ve Suriye'ye yönelik izolasyonla yetinmeyip askeri bir işgal başlatabileceği iddialarının gündeme gelmesiyle birlikte Suriye, İran ile olan ittifakını askıya alarak Türkiye ile ittifaka yönelmiştir. ABD, Suriye'ye ambargo ve yaptırım uygulamaya devam etse de Suriye-İran ittifakının bozulmasını kendisinin ve İsrail'in menfaatleri için faydalı bulduğundan Türkiye-Suriye yakınlaşmasına itiraz etmemiştir. ABD'nin Suriye üzerindeki baskıcı ve izolasyonist politikaları iki ülke ilişkilerindeki yakınlaşmayı hızlı ve etkili bir ittifak sürecine taşımıştır. (Tür, 2011; 31)

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 2004 Ocak'ında gerçekleşen Türkiye ziyaretinin arkasından Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen, 2004 Mayıs'ında çok sayıda iş insanıyla Suriye'ye ekonomik amaçlı bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette;

- İki ülke arasında ticaret hacminin artırılması,
- Halep Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün açılması,
- Suriye'nin karasularını 35 milden 12 mile çekmesi,
- İki ülke arasındaki hava yolu taşımacılığını hızlandırmak için dört yeni koridor açılması,
- Vize işlemlerinde yeni kolaylıklar sağlaması,
- İki ülke arasındaki mayınlı bölgenin temizlenmesi,

-İki ülke arasında bir Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanması konularında uzlaşma sağlanmıştır. 13 Temmuz 2004'de Suriye Başbakan'ı Otri'nin Türkiye'ye yaptığı dostluk ziyaretinde gördüğü ilgi, iki ülke arasındaki ilişkilerde kalıcı bir iyileşme eğiliminin başladığına işaret etmiştir. Başbakan Otri'nin ardından 2007 Ekim'inde Türkiye'ye gelen Beşar Esad'a gösterilen sıcak ilgiyle devam eden süreç, Esad çiftinin 2008 Ağustos'unda Türkiye'nin gözde tatil mekânlarından Bodrum'u ziyaret etmesiyle uzun dönemli bir işbirliği süreci olarak görülmüştür. (Arı, 2010:153)

Türkiye Suriye ilişkilerindeki hızlı iyileşme 2004 yılının başlarından itibaren özellikle ekonomik alanda bariz olarak görülmeye başlanmıştır. 22 Aralık 2004'de Başbakan Erdoğan iki ülke arasında imzalanan STA sonrası törende yaptığı konuşmada bu anlaşmanın iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ittifakın zeminini teşkil ettiğini söylemiştir. Türk özel sektörünün, önce Suriye, akabinde de tüm Arap dünyasına yeni yatırımlar yapacağını, ülkeler

arasındaki ekonomik ve ticari bağların karşılıklı olarak güçleneceğini belirtmiştir. (Gaytancıoğlu, 2008;121)

Başbakan Erdoğan'ın Aralık 2004'te Suriye'yi ziyaret ederek imzaladığı STA'nın bir başka boyutu, bu anlaşmanın Türkiye'nin AB ile müzakereler için tarih almasının hemen ardından gerçekleşmiş olmasıdır. Türkiye'nin AB ile ilişkilerindeki gelişmenin Türkiye pazarını Suriye için de daha cazip haline getirdiği değerlendirilerek, Türkiye'nin Suriye için Avrupa'ya açılan bir kapı, Suriye'nin de, Türkiye için Ortadoğu'nun anahtarı olduğu tezi güç kazanmıştır. Bu ziyarette 200'ü aşkın iş insanı da Erdoğan'a eşlik etmiş, Erdoğan Suriye ekonomisini sadece 20 milyonluk bir pazar olarak değil 320 milyon nüfuslu Ortadoğu pazarına açılan bir kapı olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir. Erdoğan ayrıca Türkiye ile Suriye'nin ekonomik ortaklığının güçlenmesinin bir eksen kayması değil bir normalleşme olduğuna vurgu yapmıştır. Erdoğan dış politikada dayanışma ve yardımlaşma vurgusu yaparak Türkiye'nin dış politikasını bağımsız ve özgür olarak belirleyeceğini adeta meydan okuyarak deklare etmiştir. Bu ziyarette iki ülke arasında toplamda 51 anlaşma imzalanmıştır. (Tür, 2011;32)

Türkiye-Suriye arasındaki ticari anlaşmaların hukuki altyapısını oluşturan ve Aralık 2004'te imzalanarak 1 Ocak 2007'de yürürlüğe giren STA ile Suriye'den Türkiye'ye giren sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergisi kaldırılmıştır. Türkiye-Suriye ekonomik ortaklığının temini amacıyla çifte vergilendirmenin önlenmesi ve yatırımların karşılıklı teşvik ve korunmasına yönelik iki önemli anlaşma daha imzalanmıştır. (Kanbolat, 2011;1)

Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerindeki iyileşme, Ortadoğu'daki diğer ülkelerle olan ilişkilerini de olumlu etkilemiştir. Türkiye'nin diğer komşuları ile olan ilişkileri de siyasi ve ekonomik olarak düzelmeye başlamıştır. Davutoğlu, Türkiye ve Suriye arasında ekonomik karşılıklı bağımlılık tesis edildiğini ve bunun bölgenin diğer ülkeleri için de bir rol model oluşturduğunu belirtmiştir. Eylül 2009'da sınır kapısında vizelerin kaldırıldığı anlaşma sonrası düzenlenen törende konuşan Davutoğlu, Suriyelilere hitaben; Türkiye'nin onların ikinci vatanı olduğunu, Türk halkının Suriyelileri hasretle kucaklamaya hazır olduğunu, tarihsel olarak binlerce yıldır ikiz şehirler olarak kabul edilen Antep ve Halep'i ayıran yapay engelleri ortadan kaldırdıklarını söylemiştir. (Ayhan, 2009;26-34)

Suriye'nin 2007 yılında tüm Arap ülkeleri ile yatırım teşvikleri alanında yapmış olduğu bir anlaşma gereği Suriye'de üretilen tüm mallar Arap ülkelerine gümrüksüz olarak girebildiği için bu anlaşma Suriye'yi üretim yatırımları açısından cazip kılmıştır. Türkiye

bölgedeki ekonomik entegrasyonunu güçlendirmek için Aralık 2010’da Suriye’nin yanı sıra Ürdün ve Lübnan’ın da dâhil olduğu “Doğu Akdeniz Dörtlüsü–Levant İş Forumu projesini” hayata geçirmiştir. Proje, bu 4 ülke arasında mal ve insanların serbest dolaşımını güvenceye alırken, eğitim ve kültürel alanlarda da işbirliğini hedeflemiştir. Bu proje ile Ortadoğu’da hem ekonomik refahın artacağı hem de istikrar ve güven ortamının sağlanarak bölgenin diğer ülkeleri için özendirici bir model ortaya konulacağı düşünülmüştür. Bu proje kapsamında Rakka’da GÜRİŞ firması tarafından kurulan çimento fabrikası Türkiye’den Suriye’ye gerçekleştirilen en büyük yatırım olmuştur. Bu fabrika aynı zamanda Türkiye’nin Ortadoğu’daki en büyük çimento yatırımıdır. Fabrikanın temel atma törenine katılan Devlet Bakanı Zafer Çağlayan, “dünyanın tüm ülkeleriyle sıfır sorun ve limitsiz ticaret yapma kararlılığını” vurgulamıştır. Suriye Dışişleri Bakanı Muallim de aynı törende; Türkiye ile Suriye’nin stratejik işbirliğinin bölgesel anlamda ekonomik ve toplumsal entegrasyona öncülük ettiğini ifade ederek bu sürece desteklerini ortaya koymuştur. (*Yeni Şafak*, 16 Ocak 2011)

Suriye Ekonomi ve Ticaret Bakanı Lamia Asi, Türkiye’den Suriye’ye gerçekleşen toplamda 280 milyon €’luk yatırımın kendi ülkesi ve bölge için çok önemli katkılar sağladığını ve yatırımların artmasını umduklarını ifade etmiştir. Asi, konuşmasının devamında; ticaret hacmindeki artış her ne kadar yüksek oranda Türkiye lehine de olsa, bundan şikâyetçi olmadıklarını Suriye’nin de Türkiye’ye ihracatının arttığını ve iş insanları ile sanayi tesislerinin bölge düzeyinde rekabet etme gücünün gelişeceğini düşündüklerini ifade etmiştir. (*Hürriyet*, 15 Ocak 2011) Ticaret hacmindeki dengesizlik nedeniyle Türk yatırımcısıyla rekabet edemeyen Suriyeli şirketler sorunlarını dile getirmeye çalışsalar da, iki ülke ilişkilerinin zarar görmemesi için Suriye yönetimi bu itirazları görmezden gelmiştir.(C. Phillips, *The Guardian*, 1 Ekim 2009) Suriye, Türkiye ile artan ekonomik ilişkiler kendi aleyhine bile olsa sürecin devam etmesi yönünde siyasi bir irade ortaya koymuştur. Bu durumu, Suriye’nin ekonomik ilişkilerdeki zararı siyasi ilişkilerdeki düzelmeye getireceği faydaya göre daha önemsiz olarak görmesi şeklinde yorumlamak mümkündür.

Türkiye, Ortadoğu’da ekonomik istikrarın sağlanması ve serbest ticaretin yaygınlaşmasına hem kendi ekonomisi hem de bölgenin siyasi istikrarı için çok önem vermiştir. İsrail, Araplarla yaşadığı tarihi düşmanlık ve devam eden savaş dolayısıyla bölgede ekonomik bir etkinlik gösterememiştir. İran ise uzun yıllardır ambargo altında olduğu için gerek hammadde tedariki gerekse sanayi ve teknoloji alanında yaşadığı sıkıntılar nedeniyle

bölgede ekonomik bir ağırlık gösterememiştir. Türkiye’de ise özellikle son zamanlarda hükümetlerin de desteğiyle önemli gelişmeler gösteren Anadolu Kaplanları adlı orta sınıf girişimciler, Ortadoğu ve Afrika piyasalarında etkinlik sağlamışlardır. Bu bakir pazarlara Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği (TUSİAD) sermayesinin rağbet etmemesi de Anadolu Kaplanlarının işini kolaylaştırmıştır. (Şahin, 2010;97-98)

Türkiye, bölge ülkeleri arasında ekonomik entegrasyonu yaygınlaştırıp güçlendirmek için yol ve ulaşım ağları kurulması yönündeki çalışmalara hız vermiştir. Tebriz-Van-Adana-Trabzon güzergâhlarıyla İran-Orta Asya kara bağlantıları güçlenmiş olacaktır. Batum-Trabzon-İstanbul ve Köstence-İstanbul-Trabzon deniz hatlarının güçlenmesiyle de Türkiye’nin bölgedeki deniz ticaretinde köprübaşı haline gelmesi hedeflenmiştir. Kayseri, Kahramanmaraş ve Gaziantep illerinde artan üretim, Halep ve Şam pazarlarında alıcı bulunmaya başlamıştır. Bölge ülkeleri arasında güçlenen ekonomik bağların bölgede kalıcı bir barış ve istikrar ortamının sağlanmasına katkı sağlaması hedeflenmiştir. Güçlenen ekonomik ilişkilerin Türkiye’nin bölgedeki nüfuz ve etkinliğine katkı sağlayacağı beklentisi güçlenmiştir. (Aras, 2003 / Gaytancıoğlu, 2008;120)

Anadolu kaplanlarının yarattığı üretim fazlası Türkiye’nin Ortadoğu ve Afrika ülkeleriyle olan ticaretinde güçlü bir ivme yaratmıştır. Türkiye 1998’de “Afrika Eylem Planıyla” Afrika’ya özel bir önem ve öncelik tanımıştır. 2005 ise “Afrika Yılı” olarak ilan edilmiş, Türkiye’nin diplomatik girişimleriyle Türk ve Afrikalı iş insanlarını bir araya getiren çeşitli fuarlar ve organizasyonlar düzenlenmiştir. Bu çalışmalara ilaveten TİKA’nın ve bazı Türk sivil toplum kuruluşlarının da Afrika’da organize ettiği insani yardımlar ilişkilerin ve Türkiye’nin bölgedeki prestij ve nüfuzunun artmasına sağlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde Türkiye, Afrika’ya olan ihracatını 3 yılda 3 kat artırarak 6 milyar \$ dan 18 milyar \$’a yükseltmiştir. (Şahin, 2010;98)

	İhracat	İthalat
2000	2.210.700.045	3.122.232.850
2001	2.891.835.685	2.811.189.327
2002	3.105.136.360	2.983.177.134
2003	4.994.251.381	4.058.675.297
2004	7.317.642.090	5.142.629.246
2005	9.384.325.752	7.391.304.798
2006	10.212.501.535	9.882.727.705
2007	13.387.571.248	12.022.006.674
2008	22.765.081.573	16.172.652.698
2009	17.045.252.947	8.551.040.328

Tablo 4. 1Türkiye ile Ortadoğu Ülkeleri arasındaki ihracat-ithalat (\$) (Şahin, 2010;97)

	İhracat	İthalat
2000	1.372.723.789	2.714.220.269
2001	1.520.882.508	2.818.680.243
2002	1.695.315.770	2.696.157.638
2003	2.128.558.625	3.338.423.713
2004	2.967.475.200	4.820.378.096
2005	3.631.062.885	6.047.201.681
2006	4.564.705.119	7.404.520.512
2007	5.976.110.069	6.784.084.602
2008	9.062.589.732	7.770.427.293
2009	10.181.626.04	5.698.560.901

Tablo 4. 2Türkiye ile Afrika Ülkeleri arasındaki ihracat-ithalat (\$) (Şahin ,2010;97)

4.3.2.1. Vizelerin kalkması ve serbest ticaret bölgesi oluşturma girişimleri

Bölgesel avantajlarını iyi değerlendirmek isteyen Türkiye'nin son dönemde başta komşu ülkeleri olmak üzere ekonomik ilişkilerini geliştirmede önemli gördüğü araçlardan biri de karşılıklı olarak vizelerin kaldırılması olmuştur. İlk olarak 2009 Ekim ayında Suriye ile vizeler karşılıklı olarak kaldırılmıştır. Bundan sonra aynı yıl Arnavutluk, Katar, Ürdün, Libya ve Tacikistan ile vizeler karşılıklı olarak kaldırılmıştır. 2010 yılında Lübnan, Tanzania, Sırbistan, Rusya ve Sudan ile vizeler karşılıklı olarak kaldırılmıştır. (Akyol, 2011;31) Aralık 2010'da TOBB ve Dış Ekonomik İlişkiler Konseyinin (DEİK) girişimleriyle, Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan'ın katılımıyla "Levant Doğu Akdeniz Dörtlüsü İş Forumu" oluşturulmuştur. Arap dünyasından Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı 1995'de 332.126 iken, vizelerin kaldırılmasıyla bu sayı 2010 yılında 1.893.170'e çıkarak yaklaşık 6 kat artış göstermiştir. (Sever, 2012;45)

2009'da vizelerin kaldırıldığı Halep ve Gaziantep'teki toplantılarda iki ülke arasında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinin" kurulmasına karar verilmiş ve iki ülkeden 10'ar bakanın katılımıyla yapılan ortak kabine toplantıları üzerinden ortak karar mekanizmaları oluşturulmuştur. 13 Ekim 2009'da Türkiye ve Suriye'nin bakanlarıyla birlikte yapılan ilk Bakanlar Konseyinde Dışişleri Bakanı Davutoğlu; İki ülke ekonomisini bütünleştirecek ve halklar arasındaki tarihi dostluk ve kardeşlik bağlarını tekrar tesis edecek bu girişimin tüm bölgeye yayılmasını beklediğini ifade etmiştir. Davutoğlu amaçlarını, Türkçe ve Arapça olarak "*Ortak sloganımızı; ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek- el kader el müşterek, et tarih el müşterek, el müstakbel el müşterek olarak ilan ediyorum.*" şeklinde bir sloganla açıklamıştır. (Ayhan, 2009;32). Dışişleri Bakanı Davutoğlu, bu ortak bakanlar kurulu toplantısı için "Hedefimiz iki devlet bir hükümet" ifadesini kullanarak işbirliğini nihai olarak ne kadar derinleştirmek istediklerine de vurgu yapmıştır. (Zengin 2010;220)

Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında vizelerin karşılıklı kaldırılmasıyla Ortadoğu'da oluşan vizesiz seyahat bölgesi ekonomideki işbirliğinin entegrasyona dönüştüğü şeklinde yorumlanmıştır. Kamuoyu ve basın, bu işbirliğini Avrupa'nın vizesiz seyahat edilen Schengen bölgesine benzeterek 'Şamgen' olarak tanımlamıştır. Vizelerin kaldırılması turist sayılarına da kısa zamanda yansımıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Suriye'den Türkiye'ye 2008'de 406.935 turist gelmişken vizelerin kalktığı 2010 sonrası bu sayı iki kattan fazla artarak 899.494 olmuştur. Türkiye'den Suriye'ye seyahat eden kişi sayısı ise 1,5 milyona yükselmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, serbest dolaşım ve karşılıklı

ekonomik bağımlılığın bölgede istikrar ve güven ortamının sağlanmasına katkı sunacağını söylemiştir. Artık iki ülke arasında çıkacak herhangi bir soruna, bu sorundan zarar görecektir. Halep'in ve Antep'in iş adamlarının, tüccarlarının ve bölge insanların müdahale edeceğini belirten Davutoğlu, karşılıklı menfaatlerin sağladığı faydanın iki ülke ilişkilerine önemli katkı sağlayacağını iddia etmiştir. (Ayhan, 2009;26-34)

Türkiye Suriye Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısında konuşan Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu amaçlarının sadece iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi ile sınırlı olmadığını bölgesel ve küresel sorunlar karşısında ortak dış politikalar belirlemeyi de hedeflediklerini vurgulamışlardır. Bu toplantının yapıldığı gün 209 km uzunluğundaki Gaziantep-Halep demiryolu hattı faaliyete başlamış, 277 yolcu kapasiteli trenlerin haftada iki sefer yaparak yıllık 50.000 yolcunun taşınması planlanmıştır. Ek olarak demiryolu üzerinden yıllık 4 milyon ton yük taşınması planlanırken yapılacak iyileştirmeler ile yük kapasitenin yıllık 10 milyon tona çıkarılması öngörülmüştür. (Ayhan 2009;26-34)

Başbakan Erdoğan, 2011'de Asi Nehri üzerinde yapılacak dostluk barajının temel atma töreninde; 2011 yılı bitmeden aşağıdaki 6 konuda somut netice elde edileceğini söylemiştir:

- 1-Nusaybin- Kamışlı ortak gümrük kapısını faaliyete geçireceğiz,
- 2- Türkiye Suriye arasında ortak bankacılık faaliyetlerini başlatacağız,
- 3-Gaziantep- Halep arasında hızlı tren seferlerini başlatacağız,
- 4-İki ülkenin doğalgaz şebekelerini birbirine bağlayacağız,
- 5-Türk-Eximbank'dan Suriye Hükümetine kredi sağlayacağız,
- 6- Asi Nehri üzerinde dostluk barajını inşa edeceğiz.” (Sever, 2012;85)

Türkiye-Suriye arasındaki ticaret hacminin 2000 yılından beri sürekli olarak artış göstermesine rağmen bu rakamların gerçek potansiyeli yansıtmadığını söyleyen Başbakan Erdoğan, ticaret hacmini üç-dört yıl içinde 5 milyar \$'a çıkarma kararlılığında olduklarını da vurgulamıştır. (Moubayed, /SETA Policy Brief, No: 25, Ekim 2008.)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Hacim	729	744	773	824	752	823	795	1.174	1.751	1.753	2.511

Tablo 4. 3Türkiye-Suriye ticaret hacmi (Milyon \$) (Tür,2011;35)

4.4. ABD'nin Ekonomik Gücünün Bölge Politikalarındaki Etkileri

Soğuk Savaş sonrasında ABD, yeni ekonomi politikasını uygulayabilmek için BOP kapsamında bölgedeki devletleri küresel sermayeye göre yeniden yapılandırılma stratejisine yönelmiştir. DTÖ'ne üyelik, ABD ile serbest ticaret anlaşmaları, Ortadoğu'da kurulacak yeni finans merkezleri küresel sermayenin bölgedeki hâkimiyetini tesis edecek önemli unsurlar olarak ön plana çıkmıştır. Bölge devletleri arasında karşılıklı ekonomik bağımlılığın tesis edilmesi ve güçlendirilmesi, küresel sermayenin etkinliğinin artışına da hizmet etmiştir. Devletlerarası ilişkiler küresel ekonomik sistemin kurallarına göre şekillenmeye başlamıştır. Bölgede ekonomik yönetim sistemine uyum sağlayacak reformları gerçekleştirebilen devletlerin daha ön planda olacağı bir sistem tasarlanmıştır. (*Al-Hayat*, 13 Şubat 2004, / Ural, 2009;78)

Ocak 1993'te iş başına gelen Clinton yönetimi, "stratejik ticaret politikası" adı verilen bir yaklaşımla yeni bir ihracat stratejisi belirlemiş ve ihracatı artırmaya odaklanmıştır. Bu yaklaşım, jeo-ekonomiye dayalı strateji olarak tanımlanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında toprak yerine pazar paylaşımı önem kazanmış ve ABD hem eski müttefiklerini hem de diğer ülkeleri bu stratejik ticaret politikasıyla baskı altında tutmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, 200'ün üzerinde ticaret anlaşması yapan Washington, 2000'li yıllara gelindiğinde, ihracatını 1,2 trilyon \$ a yükseltmeyi hedeflemiştir.(Oran: 2001; 244-245)

Clinton yönetimi Soğuk Savaş koşullarına göre düzenlenmiş olan 1961 tarihli Dış Yardım Yasasını, Yeni Dünya Düzenine uyarlamak amacıyla 1994'te Barış, Refah ve Demokrasi Yasasını Kongreye sunmuştur. Bu yeni yasa dış yardımların amacını;

- 1-Sürdürülebilir gelişmeyi desteklemek,
- 2-Demokrasiyi geliştirmek,
- 3-İnsani yardım sağlamak,
- 4-Barışı desteklemek
- 5-Ticaret ve yatırım aracılığıyla büyümeyi teşvik etmek olarak beş temel unsura dayandırmıştır.

ABD, gelişmekte olan ülkelere yardım ederek büyüme ve küresel ticareti artırıp, ABD şirketlerine yeni pazar alanları sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca, ABD, bu dönemde ekonomik yardımı bölgesel sorun ve çatışmaların çözümünde bir araç olarak kullanmayı da planlamıştır. (Oran: 2001; 284)

Gabriel ve Joyce Kolko ile William A. Williams ABD ekonomisinin büyümeye mecbur olduğunu ve ABD'nin dünyayı, demokrasi için değil kapitalizm için güvenli bir yer haline

getirmeye çalıştığını iddia etmişlerdir. ABD, ekonomik hegemonyasını devam ettirebilmek için, hiçbir şekilde özerk ekonomik alanlar oluşmasına izin vermemiş, 1930'lardaki ekonomik krizin tekrarlanmasını ve dış ticaretin tehlikeye girmesini kendisi için hayati bir tehdidi olarak algılamıştır. (Nye ve Welch 2011: 193)

ABD'nin küresel sistemin hegamonu haline gelmesinde askeri gücü kadar ekonomik gücü de etkili bir unsurdur. (Davutoğlu, 2001;29) Soğuk Savaş sonrası oluşan küresel sistemin stratejik ağırlık merkezini ekonomi oluşturmuştur. Dolayısıyla küresel sistemde liderliğini devan ettirmek isteyen ABD'nin Avrasya ve Ortadoğu'nun ekonomik kaynaklarının paylaşımına müdahalesi kaçınılmazdır. (Davutoğlu, 2001;469-470) Uluslararası ekonomi-politiğin patronu olma iddiasındaki ABD, toplam petrol kaynaklarının % 65 ine sahip olan Ortadoğu'yu kontrol etmedikçe bu iddiasının bir karşılık bulmayacağını farkındadır. (Davutoğlu, 2001;334)

AK Parti Hükümetine göre BOP, Ortadoğu'da ekonomik karşılıklı bağımlılığı güçlendirerek bölgede demokrasinin güçlenmesine ve dolayısıyla Türkiye'nin dış politikasına katkı sağlamaktadır. Hatta BOP, AK Parti Hükümetinin dış politikasıyla uyumlu olmaktan öte bu politikalar için adeta tamamlayıcı bir unsur olarak görülerek desteklenmiştir. (Bağcı-Sinkaya, 2006; 21-37)

Yukarıdaki tespitler doğrultusunda Türkiye'nin Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik istikrara yönelik çabalarının BOP kapsamında, ABD politikaları ile eş güdümlü olarak yürütülmekte olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

4.5. Türkiye'nin Yeni Jeoekonomik Alanı ve Ekonomi Politik Denge

SSCB'nin dağılması sonrası Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Avrasya'nın ekonomik olarak ulaşılabilir hale gelmesi Türkiye'nin dış politikada ekonomik ve siyasi seçeneklerini çoğaltmıştır.

AB'ye tam üyelik önceleri ekonomide tek seçenek olarak görülürken Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni ortaya çıkan ekonomik alanlar Türkiye için farklı seçenekleri gündeme getirmiştir. Küresel ekonomi için hayati önemi olan enerji kaynaklarının bu alanlarda yoğunlaşmış olması ve küresel enerji nakil hatları konusunda Türkiye'nin stratejik konumu yeni jeoekonomik ve jeopolitik hedefler belirlenmesini gündeme getirmiştir. (Davutoğlu, 2001;205)

Doğu Bloğunun dağılıp Avrasya'nın küresel ekonomi-politik paylaşım alanına dâhil olmasıyla, jeopolitik aktörlerin askeri mücadelesinin yerini jeoekonomik aktörlerin ekonomi-politik rekabeti almıştır. (Davutoğlu, 2001;469-470) Alman jeopolitikçi Karl Haushofer'in II. Dünya Savaşı sürecinde güvenlik eksenli ortaya attığı “Transkontinental Blok” tanımı bugün küresel ekonomi-politik alanlar şeklinde ortaya çıkmıştır. (Davutoğlu, 2001;476)

II. Dünya Savaşından sonra BM Güvenlik Konseyi merkezli bir uluslararası yapılanma kurulmuş ama savaşın mağlupları Almanya ve Japonya bu yapılanmaya alınmamıştır. Böylece askeri harcamaların ekonomik yükünden kurtulan bu iki devlet kısa zamanda ulaştıkları ekonomi-politik güçle yeni küresel sistemin önemli aktörleri haline gelmişlerdir. Uluslararası güvenliğin artan maliyetlerinin de etkisiyle ABD ve küresel sistemin merkez güçleri, bu ekonomi-politik güçleri sisteme dâhil edecek yeni bir örgütlenmeye gitmek zorunda kalmıştır. Böylece G-8 olarak anılan ekonomi-politik esaslı yeni küresel sistem ortaya çıkmıştır. (Davutoğlu, 2001;283) G-8'in ortaya çıkmasındaki önemli sebeplerden biri de gelişmiş ülkelerin doğal kaynaklar ile pazar paylaşım mücadelesinin sistemi tıkamasının önüne geçmektir. Küresel ekonomik istikrarın korunması için, doğal kaynaklar ile üretim ve tüketim arasındaki dengenin korunması gerekmektedir. Kuzeydeki G-8 ülkeleri üretim bloğunu oluştururken güney ülkeleri hammadde ve pazar bloğunu oluşturmaktadır. G-8, bu iki blok arasında kutuplaşmanın önlenmesi ve tüm ülkelerin sistem içinde tutularak küresel dengenin korunması konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. (Davutoğlu, 2001;287)

Davutoğlu'na göre Kuzey-Güney kutuplaşmasının önlenmesinde ve küresel ekonomi politik dengenin korunmasında Türkiye küresel bir bağlantı misyonu üstlenebilirdi. Türkiye Soğuk Savaş döneminde kendini konumlandığı Kuzey ve Batı ülkesi olma iddiasına ara vererek hammadde ve enerji zengini güney ülkeleriyle olan ekonomik ilişkilerini güçlendirmek suretiyle bu kutuplaşmayı engelleyebilirdi. G-8 ülkeleri içinde olmadığı halde G-20 ülkeleri içinde yer alan tek Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyesi ülke Türkiye'dir. Dolayısıyla Türkiye, güney ülkelerinden oluşan G-20 Bloğunun AGİT nezdindeki temsilcisi konumundadır. Türkiye'nin küresel ekonomide böyle bir misyonu yerine getirmesi uluslararası sistemdeki değerine ve gücüne katkı sağlayacaktır. (Davutoğlu, 2001;246) Bu kapsamda Davutoğlu, Türkiye'yi jeopolitik konumuyla olduğu kadar ekonomik olarak da küresel sistemin denge ülkesi konumunda değerlendirmiştir.

4.6. Körfez Sermayesinin Bölge Politikalarına Etkisi

Ortadoğu, küresel sistemde jeopolitik ve jeoekonomik olarak her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Sanayi devrimiyle tüm dünya için en stratejik kaynak haline gelen petrolün % 65 'inin Ortadoğu'da bulunması ve 1876'da Süveyş Kanalı'nın açılması bölgeyi tüm küresel güçler için birincil hedef haline getirmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nden boşalan bu topraklarda çok sayıda küçük ve istikrarsız devletin kurulması Ortadoğu'yu küresel sistemin en önemli ve en hassas bölgesi haline gelmiştir. (Gürel ve Özlem 1993 /Ural 2009;65)

Soğuk Savaş döneminde sosyalist Arap milliyetçisi Irak, Mısır ve Suriye rejimleri, SSCB'nin Ortadoğu'daki enerji kaynaklarını ve bunların dağıtım hatlarını kontrolü altında tutmasına önemli katkı sağlamıştır. Bu kontrol sayesinde SSCB, enerji kaynakları üzerinden Avrupa'nın sanayisi ve ekonomisi üzerinde de bir kontrol sistemine sahip olmuştur. (Sönmezoğlu-Bağcı, 1998;125)

Kendisi de zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olduğu için net bir ihracatçı konumunda SSCB, Ortadoğu'daki varlığını ekonomik ilişkilerden daha çok askeri gücüyle devam ettirmiştir. Küresel ölçekte güçlü bir sanayi üretim kapasitesine sahip olan ama enerji kaynakları açısından dışa bağımlı olan AB'nin ise Ortadoğu ile ekonomik ilişkileri çok daha güçlü olmuştur. Sosyalist Blok'un, Soğuk Savaş'ı kaybetmesiyle birlikte Ortadoğu'daki sosyalist rejimler de çözülerek liberal ekonomik sisteme entegrasyon sürecine girmişlerdir. Bu süreçten en kârlı çıkan ise ekonomik olarak ciddi bir küresel gücü temsil eden AB olmuştur. Türkiye, Avrasya ve Ortadoğu'nun zengin enerji kaynaklarına sahip ülkeleriyle coğrafi, tarihi ve kültürel ilişkilere sahip olup aynı zamanda AB ile de coğrafi ve ekonomik alanda köklü ilişkilere sahip bir ülkedir. Dolayısıyla Türkiye, yeni küresel sistemde AB ile Ortadoğu ve Orta Asya arasında coğrafi ve ekonomik köprü olma avantajını yakalamış ve bu fırsatı değerlendirebileceği politikalara yönelmiştir.

Davutoğlu'na göre Soğuk Savaşın bitişiyle Orta Asya ve Ortadoğu'daki petrol ve doğalgazı, küresel ekonominin üretim merkezlerine ulaştıracak yeni enerji nakil hatlarının inşası gündeme gelmiştir. Yeni oluşan bu ekonomik çekim alanları Türkiye'nin en önemli halkası olduğu klasik İpek Yolu omurgasına dayalı Avrasya Ekonomisini tekrar canlandırmıştır. Bu durum, yeni sömürgeci yapılar oluşturma peşindeki küresel ekonomi politiğin etkin güçlerinin ilgisini bu bölgeye çekmiştir. (Davutoğlu, 2001;465)

Türkiye, 2003'te AK Parti iktidarıyla doğrudan yabancı yatırım için giriş şartlarını kolaylaştıran yasal düzenlemeler yapmış, yasal düzenlemelere ek olarak özellikle Körfez sermayesi olarak tanımlanan Arap devletlerinin sermayesini ülkeye çekmek için önemli diplomatik ve siyasi girişimlerde bulunmuştur. Bu çabalar sonucunda 2005'te BOP sayesinde etkinliği artan Türkiye'nin ABD ve G-8 ile sağladığı mutabakatlar sonrasında gelen Körfez Sermayesi %3795 artarak 1,7 milyar \$'a ulaşmıştır. Bu astronomik artışta ABD ve G-8 kadar küresel sermayenin teşvikleri de önemli rol oynamıştır. (Yeşilyurt -Akdevelioğlu, 2010;405)

Türkiye-KİK ilişkilerinde karşılıklı ticaret hacmi 2000 yılında 1,71 milyar \$'dan, 2007'de 8,71 milyar \$'a yükselmiştir. (Çetinoğlu, 2009;159) Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Suudi Arabistan'a çok namlulu roketatar, zırhlı muharebe aracı ve kobra helikopterleri gibi savunma sanayine dönük ileri teknoloji ürünler ihraç ederek KİK ülkeleriyle olan ilişkilerine stratejik bir boyut da kazandırmıştır. (Çetinoğlu, 2009;159)

5. TERÖRİZMİN KÜRESELLEŞMESİ VE GÜVENLİK ALGISINDA DEĞİŞİM

5.1. Terörizm ve Güvenlik Algısı

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa dâhil birçok devlet üzerindeki yakın askeri tehditler kalkmıştır. Devletler bütçelerindeki harcama kalemlerinde ekonomiye ağırlık vermiş, askeri güvenlik konusu daha çok BM Güvenlik Konseyi ve NATO gibi uluslararası kurumlara emanet edilmeye başlamıştır. Güvenlik kavramı, sınırların korunması yerine çevrenin korunması, bireysel refahın artırılması, insan hak ve hürriyetlerinin güçlendirilmesi olarak algılanmaya başlamıştır. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde askeri gücün belirleyici gücü azalmıştır. (Tangör, 2009;73)

ABD'de yaşanan 11 Eylül terör saldırılarını gerçekleştirenlerin devlet altı terör grupları olması; sınırları korumaya odaklı devlet merkezli tedbirlerin yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Küresel terörizmle mücadele etmek için uluslararası işbirliğinin tesis edilmesi gerektiği anlaşıldığından küresel güvenlik ve terörle mücadele için uluslararası organizasyonlar kurulmuştur. (Ural, 2009;148)

Komünist Blok'un dağılmasıyla ortaya çıkan küçüklü büyüklü çok sayıda yeni devletin asayiş ve istikrarı sağlama konusunda yetersiz kalmaları uluslararası alandaki kontrolsüzlük ve belirsizliği daha da arttırmıştır. Bu anarşi ortamı, terörizmin, silah ve uyuşturucu kaçakçılığının yaygınlaşmasına, aşırı dinci ve aşırı milliyetçi akımların kitleleri etkisi altına almasına, kitle imha silahlarının terör örgütlerinin eline geçme olasılığına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle bir ülkenin belirlenmiş sınırlarını korumaya yönelik savunma anlayışı yerine uluslararası terörizmi önlemeye yönelik kolektif güvenlik anlayışı ön plana çıkmıştır. (Kuloğlu,2002;9)

Fukuyama'ya göre de, Yeni Dünya Düzeninde küresel sistemin lideri olan ABD için en önemli sorun, başarısız ve yetersiz devletler olup bu devletler, insan hakları ihlalleri, kitlesel göçler, bölgesel çatışmalar ve uluslararası terörizmin kaynağıdır. ABD, bu yetersiz devletlerden kaynaklanan eksiklikleri tek başına tamamlamaya çalışmak yerine sorumluluğu uluslararası kurumlarla paylaşarak çözmeye yönelmelidir. Bu da Amerika'nın küresel bir işbirliğini örgütlemesini gerektirmektedir. (Fukuyama, 2012: 111-114)

5.2.Avrupa Birliği'nin Güvenlik Stratejisi ve Ortadoğu'da Demokratikleştirme Politikaları

Güvenlik Toplumu, aslında AB'nin 1950'lerden itibaren kurmaya çalıştığı bir yapıdır. Ancak Soğuk Savaş döneminde Komünist Blok'un demir perde siyaseti nedeniyle işlerlik kazanamamıştır. Sorunların ve suç kaynaklarının askeri tedbirlerle değil sosyal, ekonomik ve hukuki tedbirler ile ortadan kaldırıldığı, çatışma ve krizlerin diyalog ve uzlaşmayla çözüldüğü, bireylerin birbirinden tehdit hissetmedikleri, aksine güven duydukları bir sistemdir. Bu anlayış, Komünist Blok'un dağılmasıyla sadece AB ülkeleri ile sınırlı tutulmamış Doğu Avrupa, Balkanlar, Akdeniz, Ortadoğu ve Kafkasları da içine alacak geniş bir coğrafyaya yayılmak istenmiştir. AB için kitlesel göç ve uluslararası terörizm nedeniyle güvenlik toplumunun tesis edileceği bölge ve ülkelerin başında da Türkiye gelmektedir. (Gözen, 2009;507)

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan çok sayıda istikrarsız yeni devletin ortaya çıkardığı güvenlik problemlerinden korunmaya çalışan AB, yakın çevresini bir dost halkasıyla güvenceye alabilmek için komşu devletlerin demokratikleşme reformlarını ve istikrar çabalarını ciddi şekilde desteklemiştir. (Meyer-Resende, 2006 / Efegil - Musaoğlu 2008;168)

AB, yeni güvenlik ve istikrar politikası açısından, çevresindeki ülkelerde demokrasi, serbest pazar ekonomisi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü vb. evrensel değerlerin hâkim olmasını desteklemiştir. Bu politika doğrultusunda ekonomik ve siyasi açıdan AB üyeliğine uygun olmasalar da, SSCB'den ayrılan Doğu Avrupa ülkelerini içine alacak bir genişleme sürecini başlatmıştır.(Youngs, “2006, / Efegil-Musaoğlu, 2008;168) Bu genişlemenin ikinci halkasını; Ortadoğu ülkeleri, Güney Akdeniz, Güney Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri oluşturmuştur. (Tassinari, 2007/ Efegil – Musaoğlu, 2008;168)

Eylül 2004 Alman Parlamentosunda Dışişleri Bakanı Joschka Fischer, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan Hristiyan Sosyal Birlik Partisi Federal Meclis Başkanı Michael Glos'a: *“Sizinle Türkiye'nin AB üyeliği konusunda çok farklı görüşlere sahip olabiliriz. Ancak iç politikadaki görüş ayrılıklarımız dış politikadaki sorumluluklarımızı engellememeli. Güvenliğimizin geleceğini belirleyecek olan bölge artık Ortadoğu'dur. Eskisi gibi Doğu-Batı eksenindeki gelişmeler değil.”* diyerek AB'nin bu politikasına vurgu yapmıştır. (A.A. 8 Eylül 2004 / Zengin, 2010;409)

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan tek kutuplu sistemde Türkiye, kendi içinde istikrar ve asayiş ortamını sağlayabilmek için; çevresindeki devletlerin barış ve güvenliğine katkı sağlamaya çalışmıştır. Türkiye, Ortadoğu ülkeleri ile tarihi, coğrafi, kültürel bağlarını ekonomik ve sosyal işbirliği alanlarındaki ilişkilerini güçlendirerek bölgedeki barış ve istikrarı tesis edip kalıcı hale getirebilmek için AB'nin bölgede tesis etmeye çalıştığı barış ve istikrarı desteklemiştir. (Orhan, 2009/ Türk, 2010;29)

AB'nin Ortadoğu ve Doğu Avrupa'daki demokrasi ve istikrar çabalarına NATO da destek vermiştir. 28 Haziran 2004'de İstanbul'da yapılan NATO zirvesinin ana gündemi terör ve güvenlik olmuştur. Küresel terörizmle uzun soluklu ve aralıksız ortak mücadelenin önemi vurgulanmış, teröre destek sağlayan ülkelere ekonomik ve siyasi yaptırım uygulanmasına karar verilmiştir. Ayrıca, terörle mücadelede güvenlik tedbirlerinin yanı sıra, ekonomik yöntemlerin de kullanılması, demokratikleşme ve sivilleşmeye yönelik politikalara hız verilmesi kararlaştırılmıştır. (Ural, 2009;125-126)

Demokrasinin yayılması çabalarının amaçları için Fukuyama ve Mc Faul tarafından şu sebepler ileri sürülmüştür:

-Rejimlerin meşruiyetinin artırılarak ülkelerdeki sistem karşıtı güçlerin zayıflatılması, kısa vadede demokratik ülkelerin otokratik ülkelere daha istikrarlı bir iç çevre sunması, tüm ülkelerin demokratik olduğu bir bölgede ülkelerin birbirini tehdit olarak algılamaması, kitle imha silahlarına duyulan ihtiyacı azaltılması ve buna bağlı olarak ABD'nin bölgede konuşlanmasına duyulan ihtiyacın azalması. (Açıkalın, 2011;380)

AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa Güvenlik Stratejisi, Avrupa- Akdeniz Ortaklığı, İstikrar ve Ortaklık Süreci inisiyatiflerinin temel amacı; Birliğe sınırı olan yakın komşular başta olmak üzere Avrupa Kıtasını bir bütün olarak barış ve istikrar bölgesi haline getirmektir. Bu amaca erişmek için ABD'den farklı olarak yumuşak güvenlik adı verilen askeri olmayan metotları kullanmaya çalışmıştır. Bu çerçeveden bakılınca AB'nin en çok kullandığı strateji; bölgesinde çıkabilecek krizlerin önceden alınacak ekonomik ve sosyal önlemler yoluyla daha ortaya çıkmadan bertaraf edilmesi olmuştur. Bu yönüyle AB'nin söz konusu politikasının, Türkiye'nin son dönem dış politikasının temel saç ayaklarından birisini oluşturan “sıfır sorunlu komşuluk” politikası ile pek çok benzerlikler taşıdığını söylemek mümkündür. AB, Akdeniz'in güneyinde bulunan komşuları Mısır, Tunus, Fas, Cezayir, İsrail, Ürdün, Libya ile Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı oluşturmaya çalışmıştır. Benzeri bir

serbest dolaşım ve ticaret alanı, Türkiye tarafından güney komşuları olan Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında da tesis edilmeye çalışılmıştır. (Aydın- Beyhan 2011/Erol,2011;604)

5.3. 11 Eylül Saldırıları ve Ortadoğu’da İlmli İşlam Modeli

Komünizmin çöküşüyle birlikte Orta Asya’dan Güney Afrika’ya uzanan coğrafyada ortaya çıkan yeni devletler hem i güvenlik hem de ekonomik istikrar açısından bir devlet yeterliliği ortaya koyamamıştır. Somali, Kamboçya, Bosna, Arakan, Sincan gibi pek çok bölgede yaşanan insani trajedileri küresel gler önceleri yerel sorunlar olarak görüp uzak durmaya çalışsa da, küreselleşmenin etkinliği arttıkça bu sorunlar küresel gleri de etkilemeye başlamıştır. 11 Eylül terör saldırıları ve radikal dinci terör gruplarının nükleer silahlara erişme imkânına kavuşması yetersiz devletler sorununa başta ABD olmak üzere küresel gleri doğrudan müdahaleye sevk etmiştir. Afganistan ve Irak’a yapılan askeri müdahalelerle devletlerin zayıflayan otoritesini dışardan müdahale ile yeniden tesis etmek ve işler hale getirmek için ABD ve diğer küresel güçlerin öncülüğünde yeni bir küresel güvenlik stratejisi ortaya konmuştur. (Fukuyama, 2008;8-9) Bush yönetimi 11 Eylül saldırılarının Arap/Müslüman dünyasındaki geleneksel totaliter kültürün Batının demokratik laik değerlerine olan düşmanlığından kaynaklandığını düşünerek; Ortadoğu’da yerleşik olan bu totaliter kültürü ve El-Kaide’yi besleyen terör bataklığını kurutma iddiasıyla Irak ve Afganistan’a askeri müdahalede bulunmuştur. (Woodward 2005/ Akdemir 2011;317)

11 Eylül saldırıları sonrası ABD’nin Afganistan ve Irak işgalleriyle şekillenmeye başlayan küresel küresel kaos ortamı, Ortadoğu lkeleri ve Türkiye kadar ABD’de de barış ve istikrar arayışlarını gündeme getirmiştir. Filistin ve Lübnan’da devam etmekte olan i karışıklılara Afganistan ve Irak eklenmiş, ABD’nin Suriye ve İran’a da bir askeri müdahalede bulunması gündeme gelmiştir. Türkiye’nin güney ve doğusundaki coğrafyalarda Doğu Akdeniz sahillerinden Çin sınırına kadar çok geniş bir alanda çatışma ve kaos tehdidi gündeme gelmiştir. Bu tehdidi ortadan kaldırarak bölgede barış ve istikrarı yeniden tesis edebilmek için Türkiye-Suriye-İran ittifakı bölgesel ve küresel sistem için tam bir zorunluluk haline gelmiştir. Özellikle Irak’taki felaket, Suriye’yi Türkiye ile ittifaka mecbur bırakmıştır. ABD’nin Irak’ta Kürt Devleti kurma girişimi Türkiye-Suriye ve İran arasındaki işbirliği ihtiyaını daha da güçlendirmiştir.(Laçiner, 2011;49)

Irak ve Afganistan’a yapılan askeri müdahaleler terörün ortadan kaldırılması konusunda beklenen sonucu vermemiş, ABD ve Batı İttifakında farklı arayışlar gündeme gelmiştir. Batı

dünyası, özellikle Ortadoğu kaynaklı çatışma ve terör eylemlerinde militanların İslam'ın sembollerini, çatışmaların sürdürülmesi ve ideolojik bir motivasyon unsuru olarak kullandığını tespit etmiştir. Bu noktada Türkiye gibi Müslüman olan ama demokratik, laik hukuk sisteminin üstünlüğüne inanan bir devlet anlayışının Müslüman kitlelere benimsetilmesi halinde terör eylemleri için İslami sembollerin malzeme olmasının önüne geçilebileceği ve terörizm için motivasyon kaynağı olmaktan çıkacağı anlayışına dayanan hoşgörü temelli küresel bir “İlmli İslam” projesi ortaya konmuştur.

Ortadoğu'da kargaşanın ve çatışmanın hâkim olduğu uzun yıllar boyunca Türkiye, bu çatışmalardan uzak kalmış ve bölgesinde istikrar ve güven ortamının tesis edilmesine çalışan, diplomasiye dayalı bir dış politika izlemiştir. Bir Müslüman devlet olarak Türkiye, bölgede barış ve istikrar arayan ABD ve AB nezdinde tüm İslam devletleri için model bir ülke konumuna gelmiştir. (Meir, 2011;37)

İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin gündeme getirdiği “medeniyetler diyalogunu” yeniden yorumlayan Türkiye, İslam ülkelerinde liberal demokrasinin ve Batının seküler değerlerinin Müslümanlıkla birlikte yaşayabileceğini vurgulayan bir paradigma ortaya koymuştur. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Tahran'daki İKÖ zirvesinde bu konuyu resmi olarak gündeme taşımıştır. Medeniyetler İttifakı adı verilen bu projeyi küresel düzeyde uygulamak isteyen Türkiye, BM çatısı altında İspanya'nın ortaklığıyla projeye kurumsal bir kimlik kazandırmıştır. (Yeşilyurt-Akdevelioğlu, 2010; 398) AK Parti Genel Başkanı Erdoğan; Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin bölgesinde evrensel değerlerin yayılması ve yerleşmesi için destek vereceğini açıklamış ve Türkiye'nin laik demokratik yapısı ile Batılı uluslararası kurumların bir üyesi olarak bu konuda mesuliyet sahibi olduğunu belirtmiştir. (Bağcı-Sinkaya, 2006; 21-37) Türkiye, bu doğrultuda İslam Dünyasında demokrasinin ve liberal değerlerin ülkelerin iç dinamiklerine yerleşmesi gerektiğini düşünerek değişimin ekonomik olarak desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Dış müdahale ile gerçekleştirilmeye çalışılacak bir değişimin bölgede barış ve istikrarı yok edeceğini ve istenen sonucun elde edilemeyeceğini iddia etmiştir. Türkiye karşılıklı ekonomik ilişkiler ve serbest piyasa dinamiklerinin önyargıları yıkacağını, tesis edilen barış ve istikrarın rejimlerin meşruiyetini güçlendireceğini, artan ekonomik refahın yeni şartlara uyumda kademeli bir geçişe imkân sağlayacağını vurgulamıştır. (Laçiner, 2011;60)

İlmli İslam Projesinin önemli destekçilerinden olan Graham Fuller; Türkiye'nin katı laiklik anlayışından vazgeçerek İslam'ın özel yaşam ve kamu yaşamındaki varlığı ve

fonksiyonu konusunda daha esnek politikalara yönelmesi gerektiğini, radikalleşmeyi önlemek için Türkiye'nin kültürel ve entelektüel mirasının önemli bir parçası olan İslam'ın siyasi olarak kendisini ifade etmesine imkân verilmesi gerektiğini gündeme getirmiştir. (Kaleli, 2003;79)

Medeniyetler Çatışması Tezinin sahibi olan Huntington'a göre de Türkiye, İslam medeniyeti ile laik Batı uygarlığı arasında bir köprü olabilecektir. Türkiye, sadece Batı uygarlığının bir parçası olma ısrarından vazgeçerse modern, demokratik ve Müslüman bir ülke olarak tüm İslam Dünyasına önder ve örnek olabilecektir. Demokrasi için mutlaka laikliğin olması da şart değildir. Türkiye, işleyen bir demokrasiye sahip tek İslam ülkesi olarak demokrasinin bir İslam ülkesinde var olabileceğinin mükemmel bir kanıtıdır. Demokratik ve ılımlı siyasi fikirlere sahip İslamcılar demokratik süreçleri işletebiliyorlarsa iktidar olmalarına itiraz edilmemelidir. Türkiye, demokrasi ve kalkınmayı İslam'la birleştiren bir siyasi model ortaya koyabilirse tüm dünya bundan faydalanabilecektir. (Alpay-Yılmaz, 2000, /Ural, 2009;125-127)

Rand Corporation'un Bush Yönetimine sunduğu "Sivil, Demokratik İslam, Ortaklar, Kaynaklar ve Stratejiler" raporunda İslam dünyası, laikler, kökten dinciler, gelenekselciler ve ılımlılar olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Bu dört gruptan ılımlıların, demokrasiye ve liberal toplum değerlerine yatkın olduğu, modern bir eğitim almış, batılı değerlerle İslam doktrinini kaynaştırabilmiş potansiyel liderlere sahip oldukları belirtilmiştir. ABD'nin, diğer üç gruba karşı ılımlı İslam'ı desteklemesi gerektiği vurgulanmıştır. (Ural, 2009;128) ılımlı İslam'ın, Müslüman ülkelerce kolay kabullenilmesi için laikliğin görünürlüğünün azaltıldığı bir demokrasi modeli de Friedman tarafından da tavsiye edilmiş, laiklik yerine ılımlı İslam'ın ön plana çıktığı demokratik bir Türkiye modelinin tüm Müslüman dünyasına örnek olabileceği iddia edilmiştir.(Ural, 2009;128)

Amerikan Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz 2002 Temmuz'unda TESEV'deki konuşmasında: Teröre karşı mücadelede galip gelmek, dünya barışını tesis etmek için, yüz milyonlarca ılımlı ve hoşgörülü Müslümana ulaşmak gerektiğini, liberal ekonominin ve demokrasinin nimetlerinden faydalanmak isteyen insanlarla temasa geçmek istediklerini belirtmiştir. Konuşmasının devamında da Türkiye'nin demokratik kurumların yaşaması için İslami inançların feda edilmesine gerek olmadığını ispatlamış bir ülke olduğuna vurgu yapmıştır. Wolfowitz, bu açıklamadan bir yıl sonra, 6 Mayıs 2003'te CNN Türk'te yayınlanan mülakatında: Türkiye'nin, bölgesinde, özellikle bu dönemde çok önemli bir ülke

olduğunu, Müslüman bir nüfusu olmasına rağmen güçlü bir demokrasi geleneğine sahip olması nedeniyle bölgedeki diğer ülkeler için iyi bir model olduğunu söylemiştir. (Ural, 2009;125-127)

Ak Parti Hükümeti de göreve geldiği andan itibaren dış politika inşasında Medeniyetler İttifakı Projesini önemli bir bileşen olarak desteklemiştir. Bu desteğin karşılığı olarak Türkiye, Sea Island'daki G-8 zirvesine “demokratik ortak” olarak çağrılmıştır. Zirvede Yemen ve İtalya ile birlikte “Demokrasi Yardım Diyalogu” eş başkanlığı görevine getirilirken Türkiye, uygulamaya ilişkin olarak üç talepte bulunmuştur.

- 1-Dönüşümün dışarıdan dayatılmaması,
- 2-Her ülkenin farklılıklarının dikkate alınması,
- 3-Hükümetlerin yanı sıra sivil toplum örgütlerinin ve iş dünyasının da uygulamaya katılması.

Başbakan Erdoğan, projenin başarısı için İsrail-Filistin sorununa da adil bir çözüm bulunması gerektiğini söylemiştir. (Bağcı–Sinkaya, 2006; 21-37)

ABD Başkanı Obama, görevi devraldıktan sonra Türkiye başta olmak üzere Ortadoğu ülkelerine kapsamlı bir ziyaret programına başlamış, kendinden önceki Başkan Bush'un Türkiye politikasını eleştirmiş ve Türkiye'nin neredeyse kaybedilmek üzere olduğunu dile getirmiştir. Kendisinin Türkiye'yi tekrar kazandığını ve iki ülke arasında iş birliği ve dostluğu tekrar güçlendirdiğini belirtmiştir. (Ayata, 2011; 102) Obama, görevi devralmasından itibaren, ABD askerlerinin Irak'tan çekeceğini taahhüt etmiş, İran ile doğrudan görüşmelerin başlayacağını, İsrail-Filistin barışının tesis edilip Müslüman dünya ile ilişkilerin karşılıklı saygı ve diyalog zemininde yeniden inşa edilmeye çalışılacağını açıklamıştır. (Meir, 2011;10) ABD'nin uluslararası kamuoyundaki imajını düzeltmenin ne kadar kritik bir öneme sahip olduğunun farkında olan Başkan Obama, Kahire'den Müslüman dünyaya seslenerek ABD ile Müslüman dünyası arasında ortak menfaate dayanan yeni bir başlangıç çağrısı yapmıştır. ABD ile İslam dünyasının birbirini ötekileştiren bir mücadeleye girişmesinin anlamsız olduğunu, ABD ve İslam dünyasının ortak çıkar anlayışıyla, karşılıklı saygı ve hoşgörü temelinde küresel barış ve adaleti tesis edilebileceğini vurgulamıştır. (Meir, 2011;21)

10 Eylül 2009 tarihli *Akşam Gazetesine* yaptığı açıklamada Davutoğlu da:

-Obama ve ABD ile tam bir uyum halindeyiz. ABD'nin bölge politikası Türkiye'nin komşularına yönelik uzun vadeli politikalarıyla aynı doğrultudadır. Önümüzdeki dönemde Kafkaslar ve Ortadoğu bölgesindeki gelişmeler Türk dış politikası için endişe kaynağı olmayacaktır. Bu bölgeler, Türkiye'nin güvenliği kadar Batı'nın güvenliğini de ilgilendirmeye başlamıştır.

İfadelerini kullanarak, ABD'nin ılımlı İslam politikasına desteğini açıklamıştır.

5.4. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ve Türkiye

BOP, ilk olarak Madrid'de düzenlenen Ortadoğu Barış Sürecinde İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres tarafından ortaya atılmıştır. İsrail, 1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılmasıyla bölgede giderek güçlenen radikal İslamcı gruplara karşı bu projeyi gündeme getirmiştir. Proje ABD'de neoconlar tarafından da sahiplenilmiştir. ABD Başkanı Bush da 2003'de Irak'a yaptığı askeri müdahaleyle bu projeyi uygulamaya koyan isim olmuştur. Bush, Irak'ta Saddam rejimini yıkarak liberal, demokratik değerlere dayalı bir rejim kurulması halinde tüm bölge ülkelerinin rejimlerinin de bu değerler çerçevesinde dönüşeceğini varsaymıştır. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice da 7 Ağustos 2003'te *Washington Post*'a yaptığı açıklamada; BOP ile 22 ülkenin sınırlarının değişeceğini resmen açıklamıştır.(Uslubaş, 2005/ Gaytancıoğlu, 2008;135-136)

İsrail eski Devlet Başkanı Şimon Peres 1995 de, Ortadoğu'da barışın anahtarının demokratikleşme olduğu iddiasını şu ifadelerle gündeme taşımıştır:

-İnsanın nasıl oksijene ihtiyacı varsa, Ortadoğu'nun da aynı derecede demokrasiye ihtiyacı vardır. Demokrasi sadece kişisel ve sivil özürüllüğü garanti eden bir süreç değil aynı zamanda köktenci kışkırtmanın altında yatan nedenleri de ortadan kaldırmaya yönelik bir barışın, bekçi köpeğidir. Bölgesel demokratikleşme iletişimin gelişmesi demektir... Demokratik uluslar birbirleriyle savaşmazlar... Ulusal ve kişisel güvenliğin yanı sıra uzun vadeli refah ve ekonomik büyümeyi ancak demokratik bir sistem sağlayacaktır. Bölgesel bir sistem demokratik süreci benimseyerek rekabet yaratacak, devletlere yönelik iç tehdidi önleyecek ve diğer milletlere yönelebilecek tehditleri ortadan kaldıracaktır. (Atlıoğlu 2007;132)

Daha önce de bahsedildiği gibi 21. yüzyıla girerken 11 Eylül 2001'de ABD'nin ve Batı dünyasındaki tüm devletlerin güvenlik algısını kökten değiştiren en büyük terör saldırılarından biri gerçekleşmiştir. Saldırının büyüklüğü kadar hedefleri ve kullanılan araçlar tüm dünyada çok büyük bir endişe ve korku yaratmıştır. İlk defa yolcu uçaklarını bir silah olarak kullanan teröristler ABD'yi hiç beklemediği bir şekilde kendi topraklarında vurmuştur. ABD'nin kendi hava alanlarından kalkan yolcu uçaklarını kaçırarak teröristler New-York'taki Dünya Ticaret Merkezinin bulunduğu İkiz Kulelere çarparak kulelerin yıkılmasına ve binlerce kişinin ölmesine sebep olmuştur. Başka bir yolcu uçağı ise ABD savunma bakanlığı binası Pentagon'a çarparak büyük hasar vermiştir. Bu saldırıların yarattığı panik devam ederken başta kamu kurumları olmak üzere çeşitli adreslere mektup zarflarıyla gönderilen tozların

solunumla bulaşan öldürücü antraks toksini taşıdığının anlaşılması kamuoyundaki panik ve korkuyu daha da büyötmüştür. (Ataöv, 2004/ Gaytancıoğlu, 2008;125)

11Eylöl saldırılarını gerçekleştiren hava korsanlarının Ortadoğı kökenli Müslömanlardan olmasını ABD’li yetkililer, Ortadoğı’daki ekonomik ve siyasi koşulların Batılı demokratik ölkelerin çok gerisinde olmasından kaynaklanan ABD düşmanlığının radikal eğilimleri güçlendirmesine bağlamışlardır. Buna çözüm olarak da bölgedeki totaliter rejimlerin yıkılarak halkın refahını temin edecek, demokratik, özgürlükçö, barışçı rejimlerin kurulması gerektiğini gündeme getirilmişlerdir. Bu paradigma; “Bush Doktrini” olarak tüm dünyaya ilan edilmiştir. (Gaytancıoğlu, 2008;126) BOP, aynı zamanda neoconlar için küreselleşmenin kurum ve kurallarının Ortadoğı’ya hâkim kılınarak bölgedeki enerji kaynaklarının da ABD’nin denetimi altına alınması anlamına gelmektedir. (Gaytancıoğlu,2008;135) Kuzey Afrika’nın en batı ucundan Pasifik’e kadar uzanan bu muazzam büyüklükteki coğrafyanın kontrolö ile küresel güç merkezlerin de çevrenmesi amaçlanmıştır. (Öztürk, 2005/ Gaytancıoğlu, 2008;135)

Projeye uluslararası destek sağlamak ve yaptıklarını meşrulaştırmak isteyen ABD amaçlarının; Ortadoğı’da iktisadi kalkınmanın sağlanması bireysel özgürlüklerin güvenceye alınması, demokratik yönetim tarzının yerleşmesi, uluslararası terörizmin ve kaçak göçün önlenmesi olduğunu iddia etmiştir. Projenin içeriğı ve sınırları tam olarak açıklanmasa da Ortadoğı’daki Arap ölkelerine ek olarak Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan’ı içine alan yirmi iki öлкеyi kapsadığı anlaşılmıştır. 2004 Haziran’ında Sea Island’da yapılan G-8 zirvesinden sonra yayınlanan bildiride BOP, “Genişletilmiş Ortadoğı ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Ortak Bir Gelecek ve İlerleme İçin Ortaklık Projesi” olarak dünya kamuoyuna duyurulmuştur. (Bağcı–Sinkaya, 2006; 21-37) ABD Dışışleri Bakanı Condoleezza Rice, 2005 yılında Kahire Amerikan Üniversitesinde yaptığı konuşmada ABD’nin Ortadoğı politikasındaki değışimi; altmış yıldır bölgede istikrar uğruna demokrasiden vazgeçtiklerini ancak istikrarı da tesis edemediklerini itiraf ederek artık farklı bir sayfanın açıldığını ilan etmiştir. (Açıkalin, 2011;383)

Kuzey Afrika ve Genişletilmiş Ortadoğı Projesi olarak da isimlendirilen BOP, diğör taraftan da ABD’nin Irak ve Afganistan’da yaşamış olduğı hezimetin üstünü örtme girişimi olarak da yorumlanmıştır. 11 Eylöl saldırıları sonrası ABD, küresel barış ve demokrasi inşasını AB gibi ekonomik kalkınma ve refah yoluyla değıl güvenlikçi askeri müdahale yoluyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. “Güvenlik + demokrasi=Barış” formölüyle terörizme

karşı küresel bir savaş başlatmış ancak sonuç umduğu gibi olmamış Ortadoğu ve Orta Asya'da bozulan siyasi istikrar, etnik ve mezhepsel terörizme daha da güç kazandırmıştır.(Ural, 2009;87)

BOP 'un ilan edildiği Sea Island'daki G-8 Zirvesine Türkiye, “demokratik ortak” olarak katılıp projeye desteğini deklare etmiştir. Proje kapsamındaki ülkeler, “bölgesel ortak” olarak çağrılrsa da Afganistan, Irak, Yemen, Ürdün, Bahreyn ve Cezayir dışında katılım olmamıştır. Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Tunus projeye karşı olduklarını deklare etmişlerdir. Zirvede projenin uygulama esaslarını tespit etmek üzere “Demokratik Yardım Diyalogu” adlı bir yapı oluşturularak Ortadoğu'yu temsilen Yemen ile birlikte Türkiye'ye, G-8 i temsilen İtalya'ya eş başkanlık görevi verilmiştir. Bu yapı, demokratikleşme çalışmalarını destekleyip hızlandırmak için hükümetlerin ve sivil toplum kuruluşlarının ortak çalışabileceği işbirliği ortamlarını oluşturmak için kurulmuştur. (Ural, 2009;125)

BOP'un duyurulması sonrası Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, dışarıdan dayatılan demokratikleşme formülünü reddettiklerini belirterek, Batının dayattığı reform reçetelerinin bölgenin yerel gerçeklikleriyle uyumlu olmadığına dikkat çekmiştir. Suriye enformasyon Bakanı Ahmed el Hassan; hiçbir rejimin dış baskılar ve zorlamayla reform gerçekleştiremeyeceğini söyleyerek tepkisini ortaya koymuştur. 17 Mart 2004'te görüşen Suudi Arabistan Veliaht Prensi Abdullah ile Beşar Esad, dışarıdan dayatılan her türlü reform girişimine karşı mücadele edeceklerini açıklamışlardır. (Atlıoğlu 2007;130-131) Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara da; ABD'nin barış, demokrasi ve refah iddialarında dürüst olmadığını, bölgede istikrarsızlık ortamı oluşturmak için illegal yapılanmalarla işbirlikleri tesis ettiğini, bu durumun da İsrail'in menfaatlerine hizmet ettiğini ifade etmiştir. Daha sonrasında da, ABD'nin bölgeye demokrasi getirmek istiyorsa Türkiye'nin yaptığı gibi bölgedeki hükümetleri teşvik edip desteklemesi gerektiğini vurgulayarak Türkiye'ye olan güvenlerini dile getirmiştir.(Atlıoğlu 2007;130)

BOP, G-8 ülkeleri, bölge hükümetleri, iş dünyası ve sivil toplum kuruluşları arasında gönüllü işbirliği ve karşılıklı dayanışma esasına göre yürütülmek üzere üç ana başlık üzerinden planlanmıştır. İlk olarak siyasi reformlar ön plana çıkmıştır. Hukukun üstünlüğü, demokratik kurumların tesis edilmesi, temel insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye alınması, her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve çoğulculuğun garantisi için adımlar atılması planlanmıştır. İkinci olarak eğitimde fırsat eşitliği, ifade hürriyetinin sağlanması, kadın-erkek eşitliği vb. sosyo-kültürel hakların güvenceye alınacağı belirtilmiştir. Üçüncü olarak yeni iş

alanlarının yaratılması, ekonomide liberal reformların desteklenmesi, bölge içi ticaretin önündeki engellerin kaldırılması gibi ekonomik konular ele alınmıştır. Laik, demokratik, serbest piyasa koşullarının işlediği ve ABD'nin uzun yıllardan beri müttefiki olan Türkiye, BOP' un hedefleri açısından ideal bir model olarak kabul görmüştür. Türkiye'nin terörizm ve aşırılığa prim vermeyen ılımlı bir İslam ülkesi olarak güçlendirilmesine Ortadoğu'da terörizmle mücadelenin başarısı için de çok kritik bir değer atfedilmiştir. (Bağcı– Sinkaya, 2006;21-37)

ABD, Ortadoğu'da demokrasi ve özgürlükleri, BOP kapsamında gündeme getirirse de AB, 1995 Barselona Sürecinden itibaren Ortadoğu'da sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanmasını ve demokratik kurumların tesisini teşvik etmeye başlamıştır. BOP ile birlikte AB ve ABD, Ortadoğu'da sosyalizmin devletçi totaliter etkilerinden arındırılmış liberal ekonomi ve demokrasi tabanlı bir yönetim modeli konusunda daha güçlü bir işbirliği fırsatı bulmuştur. Bu kapsamda insan hakları, demokrasi, serbest piyasa ekonomisi vb. batılı değerlere dayalı bir yönetim modelini uygulayan, Türkiye'deki AK Parti hükümetleri de BOP 'un uygulanmasına güçlü bir destek ortaya koymuştur.

Başbakan Erdoğan, Ortadoğu'da makul fiyatlardan devamlı petrol akışının sağlanması, bölgenin ekonomik kalkınması, bölgede demokrasi ve istikrarın güçlenmesi hususlarında Türkiye, ABD ve AB'nin menfaatlerinin ortak olduğunu deklare etmiştir. Başbakan Erdoğan BOP' un Müslüman toplumlara sorunlarını çözmede katkı sağlayacağını bunun için Müslüman toplumların ve yöneticilerinin yabancıları suçlamaktan vazgeçip kendi görev ve sorumluluklarına sahip çıkması gerektiğini ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül de aynı şekilde, İslam toplumlarının olumlu bir değişim başlatmak için sorumluluk almaları gerektiğini, dışardan bir müdahaleye fırsat vermeden kendi sorunlarını çözüp kendi evlerini düzene koymaları gerektiğini vurgulamıştır. 14 Mart 2006 tarihli *Radikal Gazetesinde* Dışişleri Bakanı Gül, BOP kapsamındaki Demokrasi Yardım Diyaloğunda yer almaktaki amaçlarının İslam ülkelerinin özgürlükçü ve demokratik sistemlerle yönetilmelerinin sağlanması olduğunu açıklamıştır. (Ural, 2009;137)

Benjamin Barber, Ortadoğu'da demokrasinin kurulup kurulamayacağını sorguladığı bir yazısında; Batının, Ortadoğu'yu dışardan demokratikleştirmesinin kesinlikle imkânsız olduğunu, demokrasinin ancak alttan gelen bir taleple gerçekleşebileceğini iddia etmiştir. ABD'nin Haiti'de yaptığı gibi demokrasiyi tepeden bir baskıyla kurmaya kalkışması durumunda demokrasinin kökleşemeyeceğini ve ilk fırtınada devrileceğini vurgulamıştır.

ABD ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki Baas diktatörlüklerini ortadan kaldırmakla demokrasinin kendiliğinden yerleşeceğine dayanan yanlış bir strateji izlediklerini belirterek eleştirmiştir. Demokrasi inşasının başlangıç noktasının; parlamento, anayasa, bireysel özgürlüklerin yasal güvenceye alınması, basın özgürlüğü ve yargı bağımsızlığı değil, yurttaşlık bilincinin toplumda yerleşmesi, sivil kurumların inşası ve eğitim olması gerektiğine vurgu yapan Barber, insanlara kendi özgürlükleri için mücadele etme ve mücadelede hata yapma hakkı tanınmadan demokrasinin gerçekleşemeyeceğini yazmıştır. (Ural, 2009; 76-77)

ABD'de neoconlar ile neoliberaler Ortadoğu'da rejimlerin demokratikleştirilmesi konusunda hemfikirdirler. Ancak neoconlar bu dönüşümü sert ve kaba güç kullanarak yapmak taraftarıyken, neoliberaler yumuşak gücü, ekonomik ve siyasi metotları kullanmak taraftarıdır. Neoliberaler, barış ve demokrasi için ulus inşasını stratejik zorunluluk olarak kabul edip desteklemişlerdir. (Asmus ve Pollack 2003/ Ural,2009;84-85)

BOP'un amaçları kapsamında Suriye'deki sosyalist Arap milliyetçisi rejimi devirmek isteyen ABD; 2001 itibarıyla Londra Merkezli MKÖ, Suriye içindeki Kürt gruplar ve Hafız Esad döneminde yurt dışına sürgüne gönderilen Rıfat Esad ile işbirliği yaparak kendi muhalefetini inşa etmeye başlamıştır. ABD'nin Suriye muhalefetini güçlendirmek için temas kurduğu isimlerden biri de Suriye asıllı Amerikalı işadamı Ferit Nahit Kadri'dir. 30 yıldır ABD'de yaşayan Gadri, Ekim 2001'de Beşar Esad yönetimini devirerek Suriye'ye demokrasiyi getirme iddiasıyla genel merkezi Washington DC olan "Suriye Reform Partisini (RPS)" kurarak siyasete girmiştir. Parti, Suriye'yi laik, demokratik ve liberal ekonomi modeliyle yönetmek için köklü reformları savunmuştur. Partinin, Suriye dış politikası ile ilgili en radikal söylemi de; iktidara gelince İsrail'le ilişkileri düzeltmektir. Partinin ABD'de sekiz, Almanya'da iki İngiltere, Hollanda, Belçika, Ukrayna, Bulgaristan'da birer irtibat bürosu açılmıştır. (Atlioğlu 2007;138-139)

RPS'nin lideri Gadri, Beşar Esad'ın 2001'de başlattığı ve Batı kamuoyunda "Şam Baharı" olarak anılan demokratik açılımların aslında ülke içinde rejime olan bağlılığı test etmek için kurulmuş bir tuzak olduğunu iddia etmiştir. Gadri 'ye göre Suriye'de insan hakları ve demokrasiyi tesis etmenin tek yolu tüm muhalif grupları bir araya getirerek rejimi içerden zayıflatmaktır. Bu amaçla 2003'de Suriye Demokratik Koalisyonunun (SDC) kurulmasına önderlik etmiştir. Asuri Hareketi, İnsan ve Kadın Hakları Örgütü ile Kürt muhalif gruplar gibi pek çok sivil toplum örgütü ve siyasi partiyi bünyesine alan SDC ilk toplantısını 17-18 Kasım 2003'de Washington DC' de yapmıştır. Örgütün kurucu üyeleri ABD kongre üyeleriyle özel

görüşmelerde bulunarak ABD'den destek istemişlerdir. Gadri, amaçlarının dışardan bir askeri müdahale olmadan uluslararası ekonomik ve siyasi baskılar yoluyla Beşar Esad rejimini devirmek olduğunu açıklamıştır. Gadri, “Yeni Suriye” olarak adlandırdığı bir siyasi reform programı dâhilinde Beşar Esad sonrası Suriye’de sosyo-ekonomik, siyasi ve hukuki reformları gerçekleştireceğini iddia etmiş ve Haziran 2005’te bir Türk gazetesine verdiği demeçte Suriye devriminin 6-8 ay içinde gerçekleşeceğini söylemiştir. (Atlıoğlu 2007;139-140)

6.BİREYSEL ÖZGÜRLÜKLER ve KÜRESEL DEMOKRASI

6.1.Küreselleşme ile Yükselen Bireysel Özgürlükler

Uluslararası sistemin hâkim güçleri, küçük devletleri kontrol altında tutmak için barışçıl vaatler ve siyasi propaganda gibi yumuşak güç unsurlarını kullanabildiği gibi, ambargo ve silah tehdidi gibi kaba güç unsurlarını da kullanabilir. Bu unsurların hangilerinin tercih edileceği uluslararası konjonktüre ve dominant güçlerin fayda maliyet hesabına göre değişebilir. Soğuk Savaş sonrası liberal ekonomi ağırlıklı olarak kurulan yeni küresel sistem, tüm dünya devletlerine rejimlerini demokratikleştirme yönünde bir dayatma fırsatına sahip olmuştur. Bu demokratikleşme hamlesi, hâkim güçler için daha az maliyetli olan yumuşak gücü kullanma avantajı sağlayan bir reel politik ortam sağlamıştır. (Gözen, 2009;131) Yeni Dünya Düzeninde güçlenen sivil toplum, devletlerin iç hukukuna karşı uluslararası kurumlar ve uluslararası hukukun desteğinden adlıği güçle bağımsız, güçlü bir aktör haline gelmiştir. (Gözen, 2009;506) Kimlik siyasetinin yükselişi, insan hak ve özgürlüklerine talebi arttırırken, uluslararası hukuk normlarına dönük hassasiyetleri de arttırmıştır. Küresel sermaye hareketleri ve küresel insan hakları faaliyetlerinin genişlemesi, devletlerin klasik egemenlik anlayışlarını sınırlamıştır. Küresel sistemden gelen baskılar ile halk tabanından gelen özgürlük ve demokrasi taleplerinin birleşmesi devletlerin hem iç hem de dış egemenliğine gölge düşürmüştür. (Gözen, 2009;544)

İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerin de etkisiyle hız ve güç kazanan küreselleşme sürecinde, bireylerin bilgiye ulaşımı kolaylaşırken, devletin birey üzerindeki tahakkümü azalmıştır. Uluslararası kurumlarla yapılan sözleşmeler bireyin hak ve özgürlüklerini güvenceye almış ve bireyin devlet karşısındaki gücü ve önemi artmıştır. Devletlerin uluslararası ilişkilerde yegâne belirleyicilik rolü zayıflarken bireyin özgürlüğü, devletin güvenliğinin önüne geçmeye başlamıştır. Uluslararası ilişkiler devlet ve güvenlik merkezli olmaktan birey ve özgürlük odaklı bir zemine doğru kaymıştır. Bireysel özgürlükler arttıkça sivil toplum kuruluşlarının da hem iç hem de dış politikadaki etkinlik ve müdahale gücü artmıştır. (Aksoy-Çemrek / Yenigün-Efegil, 2010;163)

Uluslararası normların, genellikle uluslararası toplum tarafından paylaşılan ortak değerlere karşılık geldiği kabul edilmiş, her devlet, küresel normların uzağında durmadığını kanıtlamayı ulusal çıkarların bir parçası olarak görmeye başlamıştır. Uluslararası normlara uymamak ve insan hakları ihlalleri, devletler için uluslararası toplumdan dışlanmanın yanında

ekonomik ve askeri yardımlardan yoksun bırakılma hatta askeri müdahaleye varan ağır yaptırımlara sebep olmuştur. Dolayısıyla uluslararası normlarla uyumlu dış politika izlemek, devletler için küresel sistemde meşruiyetin kaynağı ve yabancı sermayenin ülkeye gelişini sağlayan önemli bir unsur olmuştur. (Sever, 2012;49)

Wayne Sandholtz ve Kendal Stiles, devletlerin kendi toprakları üzerinde mutlak egemenlik hakkı anlayışının, bireylerin genişleyen insan haklarından yararlanması noktasında güç kaybettiğini, devletin egemenliğini göz ardı eden insani müdahale anlayışı gibi, insanı devlete karşı önceleyen normların uluslararası sistemde ön plana çıkmaya başladığını söylemiştir. (Sever, 2012;53)

1992 yılında BM, Somali’de yaşanan insan haklarına yönelik ihlalleri, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak adlandırmış ve ilk kez bu sebeple bir ülkeye insani amaçlı askeri müdahalenin yolunu açmıştır. 1994 Budapeşte Zirvesi ile uluslararası bir örgüt olma niteliği kazanan AGİT, küresel anlamda insan hakları, temel özgürlükler ve demokrasinin yaygınlaştırılması konularında çok önemli bir platform haline gelmiştir. (Karaosmanoğlu/ Sever, 2012;55) 2005 Yılında 150 devlet ve hükümet başkanının desteğiyle BM Güvenlik Konseyi’nde alınan kararla insan hakları ihlallerine, soykırıma, etnik temizlik ve savaş suçlarına karşı bireyin koruması her devletin temel sorumluluğu olarak kabul edilmiş, devletlerin tek başlarına bu sorumluluğu yerine getiremediği durumlarda uluslararası toplumun devreye gireceği karara bağlanmıştır. (Kuperman/ Sever, 2012; 59)

Yeni Dünya Düzeninde tüm dünya ülkelerini kapsayan evrensel insan hakları normları kabul görmüş ve toplumsal refah seviyesi devletlerin uluslararası arenadaki etkinlik ve saygınlıklarını belirlemiştir. Küresel sistemin kurallarına uymayan bir devletin uzun süre varlığını koruyabilmesi imkânsız hale gelmiştir.

Türkiye de, küresel sistemde etkin bir yer edinmeye yönelik politikalarıyla kimlik siyasetinin yükselişine zemin hazırlamıştır. Yeni Dünya Düzeninin ortaya çıkardığı uluslararası şartlar ile Irak, Bosna ve Azerbaycan’daki savaşlar İslam kimliği ile Kürt kimliğinin yükselişini sağlamıştır. Uluslararası kamuoyunda karşılık bulan bu yeni kimlikler Türkiye ve bölge ülkelerinin siyasetinde etkili rol oynamaya başlamış, kimlik siyaseti, özgürlük ve yönetime katılım taleplerinin yükselen sesi olarak ulus devletin yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Türkiye’nin ve bölge devletlerinin siyasal, ekonomik ve toplumsal anlamda güvenlik algılamalarında da değişimlere neden olmuştur. (Gözen, 2009;545)

Davutoğlu da Soğuk Savaş'ın bitimiyle kültürel ve toplumsal kimlikte farklılaşma ve çeşitlenmenin uluslararası ilişkilerde bariz bir şekilde kendini gösterdiğini belirtmiştir. Dini kimlik, anadil kaynaklı etnik kimlik, sınırların belirlediği ulus devlet kimliği gibi farklı kimlik tanımlamaları yapan Davutoğlu, bu kimliklerin uluslararası düzlemlerde pek çok kültürel, siyasi ve ekonomik etkileşime imkân sağladığını iddia etmiştir. (Davutoğlu, 2001;466) Ancak Davutoğlu Ortadoğu'da yükselen Kürt etnik kimliğinin ve bu kimlik algısının beslediği ayrılıkçı terörizmin Türkiye için ne gibi sonuçları olacağına dair bir değerlendirmede bulunmamıştır.

ABD yönetimi, BOP kapsamında “Ortadoğu Ortaklık İnisiyatifi” adlı bir girişimle Ortadoğu'da demokrasi, insan hakları ve ekonomik refahı desteklemek adına yumuşak güç unsurlarını da kullanmaya başlamıştır. Böylece Ortadoğu'da liberal demokrasinin, serbest pazar ekonomisinin yerleşeceği, eğitim reformunun gerçekleşerek uluslararası terörizme yol açan sosyo-ekonomik durumun düzeltileceği iddia edilmiştir. (Bağcı - Sinkaya, 2006; 21-37) ABD, Ortadoğu'nun kontrolünü ele geçirmek için; demokrasi, bireylerin ekonomik özgürlüklerini kazanması, kadın hakları, eşitlikçi bir hukuk düzeni gibi liberal düşünce sisteminin değerlerini bölgede hâkim kılmaya çalışmıştır. Böylece, bölgede terörizme zemin hazırlayan şartların ve ABD için tehdit teşkil eden aşırılık yanlısı düşüncelerin ortadan kalkacağını iddia etmiştir. (Taheri,2005;/ Akdemir, 2011;317) Bush yönetimi, Irak'ta kurulacak demokratik bir rejimin diğer Arap ülkeleri ve İran, hatta tüm bu bölge üzerinde domino etkisi oluşturarak demokrasiye geçiş sürecini başlatacağı ön görüşüyle hareket etmiştir. (Akdemir, 2011;318)

BOP' un uygulanması ve amaçlarına ulaşmasında ABD'nin tek yönlü gayretlerinin yeterli olmayacağı ortaya çıkınca; Ortadoğu'da uzun yıllardır laik demokratik bir rejimle yönetilen Müslüman Türkiye'nin bölgede örnek ve öncü rolü gündeme gelmiştir. Özellikle iktidardaki AK Parti Hükümetinin İslamcı bir geleneği temsil etmesi, modernizm, demokrasi ve İslami değerleri birleştirme iddiası, Türkiye'yi projenin başarısı için kilit ülke haline getirmiştir. (Bağcı–Sinkaya, 2006; 21-37) Amerika'nın BOP kapsamında bölgede, demokratikleşmeyi teşvik için; yerel muhalif sivil toplum örgütlerini desteklemesine AB de sıcak bakmış ve katkı sağlamaya çalışmıştır. Ancak AB, mevcut rejimleri dış müdahaleyle güç kullanarak devirmeye karşı çıkmış, bu nedenle ABD'nin bölgedeki manevra alanını daraltmıştır. (Tocci, 2008/ Efegil-Musaoğlu 2008; 166)

6.2. Türkiye'nin Küresel Demokrasiye Geçiş Süreci

Siyasette, sadece bireysel özgürlükler, demokrasi ve serbest piyasa söylemleri ile iktidara gelemeyeceğinin farkına varan liberaller, İslamcı bir parti ile ortaklık kurarak hedeflerine ulaşmayı planlamışlar, bu plan doğrultusunda AK Partinin teorik altyapısını biçimlendirerek yeni bir işbirliği modeli geliştirmişlerdir. AK Parti, her ne kadar temel sorunlarda İslam'ı referans aldığını ileri sürse de, İslam Dininin dış politika, ekonomi, göç, işsizlik gibi çok temel sorunlarda güncel ve somut stratejiler belirlememiş olması, bu örtük koalisyonu, AK Parti açısından da faydalı kılmıştır. (Türk- Dural, 2010;148) AK Parti iktidarı, ılımlı İslamcı siyaset anlayışının demokrasi ve serbest piyasa koşullarıyla hayata geçirilebileceği ve küresel güçlerle uyumlu bir dış politika izlenebileceğinin örneğini göstermiştir. Batı Bloku, etnik ve dini yönden radikalleşip küresel sistemden kopmaya başlayan ülkelerin Türkiye'deki "İslami Demokrasi" modeli üzerinden küresel sisteme entegre etmeye çalışmıştır. (Türk- Dural, 2010;151)

Davutoğlu CNN Türk'teki bir röportajında; 11 Eylül sürecinde ABD ile birlikte sivil toplum kuruluşları ve akademi camiasının bile güvenlik esaslı tezler geliştirmesine rağmen Türkiye'nin güvenliğini riske etmeden demokratik haklar ve özgürlük alanını genişletmeye devam eden tek ülke olduğunu vurgulamıştır.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül; 2005 de "İslam Dünyasında Reform İhtiyacı ve Sivil Toplumun Rolü" başlıklı konuşmasında; siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda istenilen gelişmeyi sağlamak için Müslüman ülkelerin sorumluluklarını üstlenip sorunlarına kendi çözümlerini geliştirmek için gereken reformları yapmada daha aktif olmaları gerektiğini dile getirmiştir. İslam'ın hoşgörü ve itidal gibi temel prensipleri doğrultusunda Batı ile ilişkilerin düşmanca bir yaklaşımdan kurtarılması gerektiğini belirten Gül, Türkiye'nin İslami kimliğiyle birlikte Batı kurum ve kuruluşlarının bir üyesi olarak karşılıklı çıkar temelinde ilişkilerini sürdürebildiğini gündeme getirmiştir. Müslüman toplumların, sorunlarına çözüm ararken insan refahına katkı sağlayan evrensel değerleri göz önünde bulundurması, farklı medeniyetlerin etkileşimiyle ortaya çıkan kolektif bilgelik ve vicdanı da rehber olarak kabul etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'nin uzun zamandır İslam dünyasında reform ihtiyacına dikkat çektiğini, bu bağlamda, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, şeffaflık, hesap verebilirlik, cinsiyet eşitliği, şiddetin reddi ve özgürce işleyen ekonomik yapıların tesis edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. İslam toplumlarının kendi evlerini düzene koymalarının öncelikle kendi görev ve sorumluluğu olduğunu ve bunu en iyi

kendilerinin yapabileceğini dile getirmiştir. Şayet İslam toplumları bunu kendileri yapamazlarsa başkalarının bunu onlar adına yapacağı uyarısında bulunmuştur. İslam toplumlarının kendi evlerini düzene koymalarının yolunun da, sağlıklı ve gerçekçi bir reform süreciyle mümkün olacağını; ihtiyaç duyulan reformun İslam dininin kendisiyle değil, Müslüman toplumların yönetimiyle ilgili olduğunu bu anlamda, reform olgusundan korkulmaması gerektiğini söylemiştir. (<https://nawaat.org/2005/05/29/the-need-for-reform-in-the-islamic-world-and-the-role-of-civil-society/>)

AK Parti tarafından Türkiye'nin yeni küresel sistemde istediği yeri elde edebilmesi için etnik ayrımcılık ve Siyasal İslam problemlerini çözüme kavuşturarak kendi evini düzene koyma zorunluluğu doğduğu pek çok kez vurgulanmıştır. Kendi evi camdan olanın başkasının evine taş atamayacağı prensibiyle Türkiye önce kendi iç demokratikleşme sürecini sağlıklı yürüyecek bir zemine oturtmalıdır. Bu çerçevede AB üyelik süreci önemsenmeli ve desteklenmelidir. Böylece dışarıda ortaya çıkan krizlerin Türkiye'nin dış politika hedeflerine ulaşmasına engel olmasına fırsat verilmemiş olacaktır. (Oğuzlu, 2009;44)

6.3. Beşar Esad'ın Suriye'de Reform ve Demokrasi Çabaları

Beşar Esad 2000'de iktidara geldiğinde küreselleşmenin etkileri tüm dünyada görünür hale gelmiştir. Beşar Esad da başkanlığının ilk yılında “Şam Baharı” olarak adlandırılan siyasal, sosyal, ekonomik reformları hayata geçirmeye başlamıştır. (Gaytancıoğlu, 2008;146)

ABD, bir Arap-İsrail barışının ancak Beşar Esad gibi batılı eğitim tarzıyla yetişmiş bir liderle mümkün olabileceği ve Suriye'de liberal demokratik dönüşümü ancak Beşar Esad'ın gerçekleştirebileceği düşüncesiyle kendisine zaman tanımıştır. Bu kapsamda Suriye'deki reform sürecini destekleyen ABD ve AB reformların sonuçları konusunda bekle gör politikası izlemiştir. (Oğuzlu, 2011;39)

Esad, göreve gelirken Baas Partisi Kongresindeki konuşmasında; yolsuzluğu ahlaki ve toplumsal bir sorun olarak tanımlamış ve yolsuzlukla mücadelede öncelik vereceğini vurgulamıştır. Bağımsız siyasi partilerin kurulmasının önünün açılması ve 42 yıllık olağanüstü halin esnetilmesi yönünde kararlara imza atmıştır. Demokratikleşme ile ilgili adımların bunlarla sınırlı kalmayacağını belirten Esad, 200.000 Kürt vatandaşa resmi kimlik verilerek vatandaşlık haklarının tanınacağını, hükümet üyelerinin Baas Partisinden olma zorunluluğunun kaldırılacağını söylemiştir. Basın özgürlüğüne de değinen Beşar Esad, özel basın-yayın organlarına izin verileceğini basın özgürlüğünün güvence altına alınması için

basın yayın üst kurulunun kurulacağını da taahhüt etmiştir. Ayrıca evlenmek, iş yeri açmak, üniversiteye gitmek ve yurt dışına çıkmak için istihbarattan izin alma zorunluluğunun kalkacağını vaat etmiştir. (Moubayed, 2005 / İnat- Balcı, 2006;234)

Bu reform sürecinde Suriye'nin siyasal ve sosyal hayatının gündeminin birinci sırasına; demokrasi, sivil toplum, insan hakları, gibi kavramlar yerleşmiştir. (Orhan, 2005;22) Beşar Esad, iktidara gelir gelmez ilk olarak kabine değişikliğine gitmiş, Baas kökenli bakanların yerine Batıda eğitim görmüş genç bakanlardan oluşan bir kabine oluşturmuştur. Sonrasında babasının döneminde ülke yönetiminde etkili olmuş 60 yaş üstü eski bürokrasi kadrosundaki seksen bin kişiyi emekliye sevk etmiştir. (Atlıoğlu, 2007/ Sarı, 2011;51)

Suriye Bilgisayar Derneğinin kurucusu ve başkanı olan Beşar Esad, Suriye' de kitle iletişim araçlarında ve bilişim alanlarında önemli reformlar gerçekleştirmiştir. 1992'de 2500 olan Suriye' deki bilgisayar sayısı 2002'de 330.000'e kadar çıkmış, çanak anten kullanımı serbest bırakılmış, 1991'de 500.000 olan sabit telefon sayısı 2000'de 1,6 milyona çıkmış, GSM kullanıcı sayısı 2000-2004 yılları arasında % 120 oranında artış göstermiştir. Özel basın yayın kuruluşlarına izin veren yasal düzenlemeler Eylül 2001'de yapılmış, dört özel radyo istasyonu faaliyete geçmiş, ilk siyasi dergi olan “*Siyah ve Beyaz*” yayın hayatına başlamıştır. (Atlıoğlu, 2007/ Sarı, 2011;52)

Suriye'nin dış politika açılımları ve Türkiye ile yakınlaşması da reformlara olumlu katkıda bulunmuştur. Suriye, demokratik reformlar ve ekonomik liberalleşme konusunda Türkiye'yi model olarak kabul etmiştir. (Orhan, 2005./ Gaytancıoğlu, 2008;147) Bu reform sürecinde Suriye'de yapılan kamuoyu araştırmalarında halkın % 85 inin İran yerine Türkiye'deki rejim modeline daha yakın olduğu gözlemlenmiştir. Suriyeli bir yazara göre; Şam rejimi savaş ve güvenlik istediği zaman İran'a yönelirken barış, refah ve modernleşme istediği zaman yönünü Türkiye'ye çevirmektedir. (Ayhan, 2009;14)

Ancak Suriye'deki bu reform girişimlerini yeterli bulmayan ABD yeni ve daha köklü reformlar talep etmiştir. 3 Ocak 2005'te ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Armitage Suriye ziyaretinde Esad'dan:

- 40 yıldır devam eden olağanüstü halin kaldırılmasını,
- Tüm siyasi suçluların serbest bırakılmasını,
- Basın özgürlüğünün sağlanmasını,

- Bireysel özgürlükler ve demokratik reformlarla ilgili düzenlemelerin bir an önce hayata geçirilmesini,
- Ekonomik reformların hızlandırılmasını,
- Suriye’de bulunan 55 üst düzey Iraklı yetkilinin teslim edilmesini ve
- Irak sınırının kontrol altına alınarak Irak’taki direnişçilere giden yardımların engellenmesini talep etmiştir .(İnat-Balcı, 2006;234)

Beşar Esad bütün bu reform çabalarına rağmen tedbirli davranmak gerektiğini de dile getirmekten çekinmemiştir. Batı’da eğitim görmüş, asker kökenli olmayan yabancı dili iyi kullanabilen bir lider olarak Suriye yönetiminde kendisinden beklenen demokratik reformların kısa sürede yapılamayacağını, Batı demokrasilerinin de bu reformlar için çok uzun süreçlerden geçtiğini, Suriye’nin kendine özgü bir takım şartları olduğunu vurgulamıştır. (Sarı, 2011;50)

Beşar Esad, 17 Temmuz 2000’de Halk Meclisi’ndeki konuşmasında, demokrasi, çoğulculuk, hukuk devleti kavramları hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

-Demokratik düşünce bir binadır. Hepimiz biliyoruz ki binanın temeli zayıfsa bina en küçük bir sallantıda yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Her bina farklı şekilde inşa edilir ve taşıması beklenen ağırlığa göre bir temeli vardır. Bundan dolayı başkalarının demokrasisini kendimize uygulayamayız. Örneğin, Batı Demokrasisi, Batılı toplumların günümüzdeki kültürlerini farklılaştıran gelenek ve görenekleri meydana getiren uzun bir tarihin sonucudur. Onların sahip olduklarını uygulamaya kalkarsak onların tarihini, tüm sosyal anlam ve değerleriyle yaşamamız gerekir. Belli ki bu kendimize özel olan tarihimizden, kültürümüzden, toplumsal yapımızdan gelen ve sosyal ihtiyaçlarımızın ve gerçek gereksinimlerimizin bir cevabı olan demokratik deneyimlerimizi kazanmamız açısından olanaksızdır. Bu durumda deneyimlerimiz sağlam olacak ve ne kadar zor olursa olsun zamanın geri kalanında ayakta kalabilecektir. Farklı ülkelerdeki yıkıcı deneyimleri görmek ve ders almak için yakından incelemek gerekir.

-Biz ne ölçüde demokrasiyiz ve demokrasinin varlığını yokluğunu belirleyen işaretler nelerdir? Seçim midir? Özgür basın mıdır? Özgür düşünce midir? Diğer özgürlükler ve haklar mıdır? Tüm bunlar ve diğerleri demokrasi değildir. Bunlar demokratik uygulamalar ve bu uygulamaların demokratik düşünceye dayanan sonuçlarıdır. Bu düşünce, diğerlerinin fikirlerini kabul etme kuralı üzerine kuruludur ve kesinlikle çift yönlü bir yoldur. Benim için doğru olan bir şey diğerleri için de doğrudur dersek bu bencillik olur ve herkesi tek yönlü bir yola mahkûm eder. Bu demektir ki bizim şuna veya buna hakkımız var diyemeyiz, demokrasi bizim için bir kuraldan önce diğerlerine karşı bir görevimizdir. (Atlioğlu 2006;69)

Beşar Esad, batıda eğitim görmüş bir lider olarak hem kendi inisiyatifiyle hem de uluslararası konjonktürün baskılarıyla demokrasi ve özgürlükler adına birtakım reformları hayata geçirmeye çalışmıştır. Liberal ekonominin kurumlarını teşekkül ettirerek serbest piyasa ekonomisini ülkesinde işler hale getirmek ve ABD - AB ile ekonomik ilişkilerini güçlendirip Suriye ekonomisini rahatlatmak istemiştir. Ancak İsrail'in küresel ekonomik sistemdeki etkinliği ve yolsuzluklarla mücadele konusundaki başarısızlıklar ekonomideki reformların beklenen sonuçları vermesini engellemiştir. Sonuç itibarıyla bu girişimler ne içerde ne de uluslararası arena da tatmin edici olmamıştır. (Hinnebusch, 2009/ Salık, 2011;22-23)

Tüm bu reform çabalarına rağmen Suriye'nin iç ve dış politikasında beklenen radikal değişiklikler gerçekleşmeyince; Suriye de geleneksel işbirliği ve ittifaklarını muhafaza ederek yeni işbirliği ve ittifaklar geliştireceği alternatifli bir politika takip etmiştir. Bu doğrultuda, pragmatik bir dış politika ile İran ile Batı arasında kesin bir tercih yapmaktan kaçınarak her iki tarafla ilişkileri devam ettirmeye çalışmıştır. (Orhan,2009;10)

7. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

AK Partinin dış politikasının belirlenmesinde en etkili isimlerden Davutoğlu'na göre; Türkiye'nin dış politikasında uluslararası örgütler büyük rol oynamaktadır. Türkiye, stratejik olarak NATO, AB, İKÖ, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), KEİ, Developing 8 Countries (D-8)³ ve Türk Dünyası Zirveleri gibi örgütlerle ittifak ve işbirliği ilişkilerini yeniden değerlendirmeli, yeniden yapılanan NATO'nun Doğu Avrupa askeri gücünün komutasında öncü bir rol üstlenmelidir. (Davutoğlu, 2001;239) Davutoğlu, Türkiye'nin NATO ile Balkanlarda, İKÖ ile küresel sistemde alternatif stratejik konumlar elde edebileceğine dikkat çekmiştir. (Davutoğlu, 2001;321)

Ak Partinin 2002 seçim bildirgesinde de, küreselleşme dalgasının ulus devletin dış politikadaki etkinliğini zayıflatıp, uluslararası örgütleri kural koyucu ve denetleyici aktör olarak kabul ettirme eğiliminde olduğuna vurgu yapılmıştır.

Davutoğlu'na göre Türkiye, İKÖ'deki etkinlik ve ağırlığını güçlendirip, Asya ve Afrika'daki Müslüman ülkelerle ilişkilerini çeşitlendirip işbirliğini arttırarak bu ülkelerin küresel sisteme entegre edilmelerine liderlik yapmalıdır. (Davutoğlu, 2001;264)

Davutoğlu'na göre, II. Dünya Savaşı sonrasında Bretton Woods sistemi ile gerek ekonomik, gerek siyasi gerekse askeri güç merkezlerinin Avrupa'dan Atlantik'e kayması ABD'yi uluslararası sistemin belirleyici aktörü haline getirmiştir. IMF ile küresel finans sisteminin, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT) ile küresel ticaret sisteminin, DB ile küresel yatırım ve kalkınma planlarının hâkimiyeti ABD'nin kontrolüne geçmiştir. Elindeki bu araçları çok iyi kullanan ABD, BM çatısı altında tüm uluslararası kurumların ve uluslararası hukukun da işleyiş ve denetimini ele geçirmiştir. (Davutoğlu, 2001;226)

7.1. Birleşmiş Milletler

II. Dünya Savaşı sonrasında koşullarında oluşan BM, yeni uluslararası ilişkiler sisteminin en önemli ve tek belirleyici aktörü haline gelmiştir.

II. Dünya Savaşının sonunda SSCB, somut maddi menfaatler ve toprak elde etme mücadelesi vermiştir. ABD'nin ise soyut ve sistematik amaçlar peşinde olmuştur. Sovyetler

³ 15 Haziran 1997'de Başbakan Erbakan önderliğinde Azerbaycan, Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'den oluşan sekiz İslam ülkesinin İstanbul'da kurduğu ekonomik örgüt.

Birliği, Doğu Avrupa'yı ele geçirirken ABD, BM çatısı altında kendi kontrolünde çalışacak yeni bir uluslararası sistem kurulumunu gerçekleştirmiştir. (Nye ve Welch, 2011: 194)

Davutoğlu'na göre Vietnam'da yaşadığı hezimet ABD'ye Asya'daki askeri müdahalelerde tek başına hareket etmesinin mümkün olmadığını göstermiştir. İran'a ve Afganistan'a yönelik nüfuz politikalarında uluslararası bir meşruiyete ve geniş katılımlı ittifaklara ihtiyacı olduğunu görmüştür. BM, uluslararası operasyonlara meşruiyet sağlamada ABD'nin ihtiyaç duyduğu önemli araç haline gelmiştir. (Davutoğlu, 2001;227-228)

SSCB'nin dağılmasıyla; komünist coğrafyada siyasi istikrar ve asayişin tesis edilemediği çok geniş bir alan doğmuştur. Bu durum Soğuk Savaş'ın galibi olan ve küresel hâkimiyet peşinde koşan ABD için çok uygun bir ortam hazırlamıştır. ABD'nin bu coğrafyalara yapacağı kara, deniz ve hava müdahaleleri için BM hem en önemli meşruiyet kaynağı olmuş, hem de ciddi bir taktik avantaj sağlamıştır. (Davutoğlu, 2001;228) ABD, Avrasya'ya yönelik harekâtlarda BM üzerinden elde ettiği meşruiyetle bölge ülkelerinden destek sağlamaya özen göstermiştir. Bu stratejinin, askeri harekât sonrası bölgeye yerleşmek ve bölgede kalıcı olabilmek için de önemli avantajlar sağlaması planlanmıştır. (Davutoğlu, 2001;228)

II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki uluslararası dengeler, ABD'nin küresel güç olarak merkezi konumunu korumasının yolunun Avrasya'da etkin olmasına bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla ABD için Avrasya'da geniş bir müttefik ağı ve kıtalar arası askeri müdahale kapasitesi çok önemli hale gelmiştir. Avrasya'daki bölgesel ve küresel güçlerin ekonomi-politik kararları BM aracılığıyla yönlendirilirken, NATO'da askeri stratejilerin belirleyicisi olarak ön plana çıkmıştır. (Davutoğlu, 2001;229)

7.2. Avrupa Birliği

1963 yılında Türkiye'nin tam üyelik başvurusu ile başlayan AB adaylık süreci, zaman zaman kesintiye uğrasa da Türk Dış Politikasında her zaman önemini koruyan bir alan olmuştur. Bu süreç AK Parti iktidarıyla çok büyük bir ivme kazanmış hatta AB'ye tam üyelik Türk dış politikasının en önemli amacı haline gelmiş ve Türk Dış Politikasındaki pek çok öncelikleri değiştirmiştir. AK Partinin 2002 seçim bildirgesinde AB ile ilişkiler konusunda; AB'nin Doğu Avrupa'yı da kapsayacak şekilde genişleyen siyasi, ekonomik ve kültürel bütünlüğüne dâhil olma çabası içinde olunması gerektiği ifade edilmiştir.

Son dönem Türk Dış Politikasındaki köklü değişimlerin resmi aktörü her ne kadar AK Parti hükümetleri gibi görünse de bu değişimin arka planındaki gayri resmi aktörlerin başında büyük oranda AB ve ABD'nin olduğu genel kabul görmüştür. (Gözen, 2009;119)

Davutoğlu'na göre de AB, Soğuk Savaş sonrasında küresel sistemde çok önemli bir aktör haline gelmiştir. Türkiye'nin yaşanan küresel değişimlere paralel olarak, kıtasal ve bölgesel politikalarını AB ile senkronize hale getirmesi ilişkilerin akıbetini belirleyecek en önemli unsurlardır. (Davutoğlu, 2001;508) Küresel dengeleri etkileyebilecek bir askeri gücü olmayan AB, Soğuk Savaş sürecinde uluslararası sistemde küresel bir aktör olamamışken, Soğuk Savaş sonrasında ekonomik ve kültürel gücü sayesinde, alternatif yeni bir merkez teşkil etme politikasına yönelmiştir. (Davutoğlu, 2001;519)

Soğuk Savaş sonrasında Avrupa, ABD ve Rusya'nın mücadele alanı olmaktan çıkıp müstakil bir merkez haline gelme stratejisine yönelmiştir. Yeni bir küresel kimlik ve güç merkezi oluşturma çabasındaki AB, 1992 Maastricht Anlaşması ile iç bütünleşmesini derinleştirip güçlendirirken doğuya doğru da genişleyerek tüm Avrupa Kıtasını kucaklayacak bir genişleme takvimini de başlatmıştır. (Davutoğlu, 2001;185) Doğu Almanya ve Batı Almanya'nın tek devlet olarak bir araya gelmeleri Avrupa kıtasındaki Soğuk Savaş döneminin doğu batı ayrımına resmen ve fiilen son vermiş, Birleşik Almanya aynı zamanda Birleşik Avrupa'nın da lokomotifine haline gelmiştir. AB, Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlerken AGİT de etki alanını Asya'ya doğru genişletmeye başlamıştır. (Davutoğlu, 2001;201)

AB'nin Rusya ve Türkiye ile komşu olma olasılığı Türkiye-ABD-Rusya üçgenini Avrasya dengelerinin merkezine taşımıştır. Türkiye, AB'nin doğu sınırlarında Rusya'ya komşu bir NATO ülkesi olmakla birlikte, AB üyesi olmayan tek ülke olarak özel bir konuma sahiptir. Türkiye, ABD-Rusya-AB gibi üç küresel gücün kesişim kümesinde yer alan bir ülke olarak dış politikasını üçlü bir saçı ayağı üzerinde kurgulamak zorunda kalmıştır. Türkiye, bu denklemde NATO ve ABD'nin sağladığı siyasi desteği AB üyeliği için, ekonomik ve stratejik desteği de Avrasya'ya yönelik politikaları için kullanabilecektir. (Davutoğlu, 2001;235)

Almanya ve Fransa'nın körfezdeki krizin savaşa evrilmesini engellemek için Irak'a yönelik diplomatik çabalarını arttırmaları, Suriye ve İran'la ekonomik ilişkilerini güçlendirmeleri Ortadoğu Barış Sürecine ABD'den farklı bir stratejiyle yaklaştıklarını göstermiştir. Ortadoğu'ya, ABD-İsrail eksenli, askeri güce dayanan bir yaklaşıma alternatif

olarak AB, ekonomi ve sosyoloji ağırlıklı bir politika ile yaklaşmıştır. AB'nin bu yaklaşımı Türkiye'nin uzlaşmacı dış politikasına da bir destek sağlamıştır. (Davutoğlu, 2001;526)

Davutoğlu'na göre Türkiye, AB'ye tam üye olmadan AB, Doğu Avrupa ile bütünleşmesini tamamlarsa Türkiye bölgesinde yalnızlaşma tehdidiyle karşı karşıya kalabilirdi. Bu yalnızlığa düşmemek için Türkiye'nin bölgesel, kıtasal ve küresel bazda alternatif politikalar geliştirmesi ve şimdiden farklı manevra alanlarına yönelmesi hayati bir değere sahiptir. (Davutoğlu, 2001;550)

AB, 2003'te ilan ettiği güvenlik stratejisinde, en önemli tehdit olarak; terörizm, kitle imha silahları, bölgesel çatışmalar, başarısız devletler ve organize suç örgütlerini saymıştır. Belgenin “Komşularda Güvenliği İnşa Etmek” alt başlığında AB'nin komşu coğrafyaların güvenliğinin tesisinde görev üstlenmek istediği ortaya konmuştur. AB, komşularındaki asayiş tehdidini kendisi için de risk olarak görmüştür. (Arman, 2011;51) Avrupa'nın Ortadoğu bölgelerindeki devletlerle ilişki stratejisi; yakın çevresinde liberal ekonominin işlediği, barış ve istikrarını sağlamış demokratik devletlerden oluşan bir dost halkası oluşturmak biçimindedir. Bu strateji, üyelik hedefi olmayan komşuluk politikası şeklinde formüle edilmiştir. (Arman, 2011;46)

AB, Mayıs 2004 ve Ocak 2007 genişlemelerinin ardından Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Güney Kafkasya'ya komşu olmuştur. AB, bu yeni bölgelerle ilişkilerini Mart 2003'de “*Daha Geniş Avrupa Komşuluğu, Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimiz için Yeni Bir Çerçeve*” başlıklı belgeyle tanımlamıştır. Bu belge ile üye olmayan ülkeler ile komşuluk politikasının temel esası bireyin güvenliği olarak belirlenmiştir. (Arman, 2011;45)

AB'nin Ortadoğu stratejisini hayata geçirmeye yönelik en somut adımı “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Projesi” olmuştur. Bu proje ile Cezayir, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Filistin Yönetimi ve Türkiye'den oluşan on iki ülke arasında ortak bir barış, istikrar ve refah alanının yaratılabilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda karşılıklı işbirliklerinin tesisi hedeflemiştir. Böylece serbest ticaret bölgeleri kanalıyla mali işbirliğinin tesis edilmesi, sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve Ortadoğu'da demokratik bilincin yerleşmesi amaçlanmıştır. (Arman, 2011;53) Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin Ortadoğu ve İslam Dünyasından uzaklaşmasına sebep olabileceği yorumları yapılsa da, AB'nin bir parçası haline gelen Türkiye'nin Batı ile İslam dünyası arasında bir köprü olabileceği düşüncesi de uluslararası sistemde yaygın kabul görmüştür. (Arı, 2010:151)

AB, Ortadoğu'nun kendisi için ABD'den daha önemli hatta hayati bir alan olduğunu düşünmektedir. Öncelikle AB ülkelerinde çok sayıda Ortadoğu ve Afrika kökenli Müslüman yaşamaktadır. Ortadoğu ve Afrika'dan AB'ye olan göç her yıl artarak devam etmektedir. Avrupa'daki Müslüman nüfusun 15 ila 20 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Avrupa ülkelerindeki Müslüman gettoları siyasi hayatı etkileyebilecek seviyeye erişmiştir. Avrupa bu göçü durdurmak için Ortadoğu'da ekonomik refahın, barış ve istikrarın sağlanmasına özel bir önem vermektedir. (Springborg, 2007/ Efegil- Musaoğlu, 2008:167)

AB, 1990'lardan bu yana Ortadoğu politikasını bölgesel entegrasyonları destekleme üzerine inşa etmeye gayret etmiştir. Bu politikaların istenen sonuçları vermesi de şüphesiz Türkiye'nin işbirliğini zorunlu kılmıştır. AB, 20 kadar bölgesel oluşumla bölgelerarası anlaşmaları yapmış. Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesine ve bu bölgedeki ülkelere yönelik AB Akdeniz Politikası, AB Komşuluk Politikası gibi açılımlar başlatmıştır. Haziran 2004'te "Akdeniz ve Ortadoğu ile Stratejik Ortaklık" belgesi yayınlanmıştır. Bu politikalar stratejik olarak bölgede siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayarak Ortadoğu'dan Avrupa'ya olan göçü durdurmayı hedeflemiştir. AB'nin 1995'te başlattığı "Barselona Süreci" 15 AB ülkesi ve aralarında Türkiye ve Suriye'nin de bulunduğu 12 Akdeniz ülkesinde siyasi istikrar ve ekonomik refahı sağlamayı amaçlamıştır. Süreç, demokratikleşme, insan hakları, serbest ticaret bölgeleri aracılığıyla, Akdeniz'in güney ve kuzeyi arasında idari, ekonomik ve sosyal farkları ortadan kaldırıp denge ve uyum sağlayarak Afrika ve Ortadoğu'dan Avrupa'ya olan göçü durdurmayı planlamıştır. (Sever, 2012;40-41)

AB, Barcelona Süreci bağlamında, üç temel strateji benimsemiştir. İlk olarak Ortadoğu'da demokrasi ve evrensel değerler çerçevesinde barış ve istikrarın sağlanması için idari ve hukuki reformların gerçekleşmesi ve bölge ülkeleri arasında iyi ilişkilerin tesis edilmesi sağlanacaktır. İkinci olarak, bölgede sürdürülebilir, dengeli bir ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak için gerekli reformların gerçekleştirilip bölge ülkeleri ile AB arasında, serbest ticaret alanı oluşturulması planlanmıştır. Üçüncü olarak gerek Haçlı Seferleri gerekse Batının sömürgeci geçmişi nedeniyle bölge halklarında Batı'ya karşı var olan ön yargıları ortadan kaldırarak, kültür ve medeniyetler arasında karşılıklı saygı ve hoşgörüye dayanan bir işbirliği zemini oluşturulması öngörülmüştür. Böylece Bölge halkları ile Avrupa insanı arasında ortak kültürel ve sosyal değerlerin oluşması sağlanarak, karşılıklı anlayış ve hoşgörü tesis edilip, toplumlar arasında görülen nefret ve kızgınlığın da ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. (Tassinari, 2007 / Efegil- Musaoğlu, 2008:167) Demokrasiyi, serbest piyasa

ekonomisini, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü hayata geçirmiş bir Müslüman ülke olarak Türkiye, Barselona Sürecinin uygulanmasında Ortadoğu ülkeleri için örnek ve önder olarak kabul edilmiş; hem Ortadoğu'ya hem de Avrupa'ya komşu tek ülke olarak sürecin yürütülmesinde AB için, vazgeçilmez bir partner olarak ön plana çıkmıştır. AB, Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları kapsamında bölge devletleri ile hem çok taraflı hem de ikili anlaşmalar imzalamıştır. Bu kapsamda AB, Ortadoğu'nun en sorunlu iki ülkesi İsrail ile Filistin'in yanı sıra Ürdün, Fas ve Tunus ile de anlaşmalar imzalayarak Ortadoğu'daki sorunlara müdahil olmuştur. (Youngs, 2006 Efegil- Musaoğlu, 2008:170) Bu anlaşmalar; ekonomik yardım, Pan-Avrupa Taşımacılık Şebekesi, Pan-Avrupa Enerji Örgütü, sınır aşan suçlar, terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, kriz yönetimi, çatışma önleme, iletişim, çevrenin korunması, ayrımcılıkla mücadele gibi alanlarda çok taraflı işbirliğini hedeflemiştir. (Emerson,2004/ Efegil-Musaoğlu, 2008:170)

AB, Ortadoğu ülkeleri ile kurumsal olarak ortaklık ve işbirliği tesis etmek amacıyla;

-Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Şebekesi (Euro-Mediterranean Network of Human Rights),

-Avrupa-Akdeniz Avrupa Şehirleri Komisyonu (Euro-Mediterranean Commission of Euro-Cities),

-Avrupa-Akdeniz Parlamenterler Asamblesi (Euro-Mediterranean Parliamentary Assembly),

-Avrupa-Akdeniz Dışişleri Bakanları Grubu (Euro-Mediterranean Foreign Affairs Ministers),

-Avrupa-Akdeniz Barış ve İstikrar Sözleşmesi (Euro-Mediterranean Charter for Peace and Stability),

-Yüksek Düzeyde Danışma Grubu (High-Level Advisory Group) isimli yapılar oluşturmuştur. Bu yapıların amacı; AB ile Ortadoğu ülkeleri arasında politik etkileşimi kurumsal bir yapıya kavuşturmak, sosyo-kültürel alanda yakınlaşmayı sağlamak, toplumlar arasında hoşgörü ve iletişimi geliştirmek şeklinde ifade edilmiştir. (Euromed Report, No 68, Aralık 2003 / Efegil- Musaoğlu, 2008:171)

Türkiye, komşusu olduğu Ortadoğu'da ekonomik, demokratik ve hukuki alandaki yapısal sorunların çözülerek bölgenin kalkınması ve istikrara kavuşarak yeni küresel sisteme dâhil olması için AB başta olmak üzere ortaya konan tüm çabalara destek olmaya çalışmıştır.

Ortadoğu'nun küresel güçlerin mücadele alanı haline gelmesi ve bölgede terör ve çatışmanın tırmanması AB kadar Türkiye'ye de zarar vereceği için; Ortadoğu ülkelerinin insan haklarını güvence altına alan, liberal ekonominin kurumlarının işlediği demokratik rejimlerce yönetilmesi ve bölgenin kaos üretme potansiyelinin ortadan kaldırılması için AB ile ortak politikalar üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Bu amaçla ortaya konan, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Politikası, Yeni Komşuluk Politikası ve Akdeniz İçin Birlik Politikası, nihai aşamada Ortadoğu ülkelerinin AB'nin kurucu değerleri doğrultusunda dönüştürülmesini hedeflemiştir. (Oğuzlu, 2010: 59)

7.3. NATO

AK Partinin 2002 seçim bildirgesinde; Türkiye'nin, Ortadoğu, Kafkaslar ve Avrupa'nın kavşak noktası olduğu, aynı zamanda NATO'nun güney kanadını oluşturan bir ülke olarak küreselleşme etkilerinin en yoğun yaşandığı ülkelerden biri olduğu belirtilmiştir. NATO, küresel güvenliğin tek temsilcisi olarak kabul edilmiş, ABD'nin Sırbistan, Afganistan ve Irak'a doğrudan müdahalesiyle Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'daki askeri varlığını meşrulaştırdığı kabul edilmiştir. ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olarak Türkiye'nin yerine getirmesi gereken görevler olduğu ifade edilerek NATO ile ilişkilerin önemi vurgulanmıştır. Türkiye'nin NATO'ya ilave olarak, yeni Avrupa Savunma Stratejisi çerçevesinde oluşturulan "Avrupa Güvenlik ve Savunma Konseptinde" (AGSK) etkili bir rol üstlenmek için çaba göstereceği beyan edilerek küresel güçlerle işbirliği konusundaki kararlılık mesajı verilmiştir. <http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-2.html> (Erişim:1 Ekim 2012)

Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Atlantik İttifakı bir koruma hattı olmanın çok ötesinde uluslararası ekonomi-politik sistemin merkezi haline gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye de Atlantik İttifakı ile olan ilişkilerinde ekonomi-politik ve stratejik düzenlemeleri de yapmak zorundadır. (Davutoğlu, 2001;210)

Soğuk Savaş'ın bitişiyle Türkiye'nin NATO'daki askeri önemi azalırken farklı ve yeni bir roller ortaya çıkmıştır. Türkiye bir taraftan tarihsel ve kültürel bağlarını kullanarak Türki Cumhuriyetlerde yeni kurulan rejimlerin liberal ve demokratik bir yapıda şekillendirilmesi için rehberlik yaparken diğer yandan da İran'ın aşırı dinci modelinin siyasi ve toplumsal olarak bölgede yayılmasına karşı tampon bir ülke rolü üstlenecektir. (Gözen, 2009;131)

NATO 50. Kuruluş yıldönümündeki Washington Zirvesinde kendisi için yeni bir stratejik misyon tanımlaması yapmıştır. Bu yeni misyon çerçevesinde, bir taraftan yeni üyelerle genişlik ve derinlik kazanırken diğer taraftan da kendi kontrolündeki uluslararası kurumları tek kutuplu dünya düzenine göre yeniden yapılandırmaya başlamıştır. (Davutoğlu, 2001;225)

Davutoğlu'na göre tek kutuplu dünya düzenine uyum reformları, NATO üyesi ülkelerin kendi stratejik çıkarları ile NATO arasında da yeni bir dengeleme sürecini gerektirmektedir. Her ülkenin kendi bakış açısına göre değişken politikalar belirlediği bu uyum sürecinde Türkiye de NATO'daki öncelikli stratejik çıkarlarını daimi şekilde güvence altına alacak politikaların teorik ve pratik altyapılarını hazırlamak mecburiyetindedir. (Davutoğlu, 2001;225)

Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş döneminde NATO'da prestijli ve önemli bir ülke konumunda olan Türkiye, Soğuk Savaş'tan muzaffer çıkan NATO cephesiyle birlikte galipler safında yerini almıştır. Türkiye, Soğuk Savaş'ın bedelini en ağır ödeyen bir ülke olarak tek kutuplu dünya düzeninde bölgesel ve küresel yapılanmalarda proaktif ve belirleyici bir pozisyon alma beklentisi içindedir. (Davutoğlu, 2001;212)

İki kutuplu dünya düzeninin sonra ermesiyle Türkiye'nin NATO nezdindeki stratejik önemini kaybettiği iddialarına karşı çıkan Davutoğlu, SSCB'nin çekildiği coğrafyalarda oluşan istikrarsızlık ve jeopolitik boşluğun Türkiye'nin stratejik değerini arttırdığını, NATO'nun bu bölgelerde istikrar ve güven sağlamak için yapacağı operasyonlarda Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. (Davutoğlu, 2001;233) Davutoğlu, NATO'nun Doğu Avrupa ve Balkanlar başta olmak üzere Soğuk Savaş sonrası yerleştiği yerlerdeki varlığını onaylamış ve buralardaki yeni askeri yapılanmada Türkiye'nin katkı vererek komuta kademesinde yer almasını teklif etmiştir. (Davutoğlu, 2001;239)

Davutoğlu'na göre, Afrika ve Avrasya kıtalarının kesişim merkezindeki jeopolitik konumu Türkiye'ye Soğuk Savaş sonrasının küreselleşme dalgası için de stratejik bir önem kazandırmıştır. Avrasya'yı doğu-batı yönünde çevreleyen Rimland hattı da; kuzey-güney enleminde geçerek engin stepleri sıcak denizlere bağlayan Balkanlar-Kafkaslar hattı da, deniz ve kara bağlantılarını Türkiye üzerinden kurmak zorundadır. Dolayısıyla Türkiye, NATO'nun yeni küresel hâkimiyet stratejisi için en kritik ülke konumuna yükselmiştir. (Davutoğlu, 2001;233) Yine Davutoğlu'na göre, Soğuk Savaş sonrası Balkan jeopolitiğinde AB'nin Balkanlar konusundaki kararsız ve tutarsız politikaları Türkiye'yi NATO ve ABD ile birlikte

hareket etmeye zorlamıştır. Germen-Slav jeokültürel unsurların, Müslüman-Boşnak-Arnavut unsurlar üzerine askeri güç kullanarak tahakküme kalkışmasıyla başlayan sürece NATO küresel bir askeri güç olarak tek başına müdahil olmak zorunda kalmıştır. Bölgeye doğrudan komşuluğu olmadığı için Türkiye de bu operasyonda NATO'ya askeri ve siyasi destek sağlamıştır. (Davutoğlu, 2001;235) NATO'nun Kosova Operasyonu bu açıdan coğrafi olarak bölgesel olsa da Rusya ve AB'nin nüfuz alanına yapılan bir müdahale olması nedeniyle küresel bir özelliğe sahiptir. NATO bu operasyonla küresel ölçekte rakibi olmayan bir güç haline geldiğini göstermiştir. (Davutoğlu, 2001;229) ABD, özellikle Balkanlar, Doğu Avrupa ve Ortadoğu bölgelerindeki operasyonlarında AB'nin tereddütlerini Türkiye'nin desteğiyle ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Türkiye, aynı zamanda NATO'nun görev alanı dışında kalan ABD'nin stratejik menfaatlerinin korunmasında da önemli roller üstlenebileceğini ortaya koymuştur. (Davutoğlu, 2001;234)

Bu tespitler doğrultusunda Davutoğlu'nun, tek kutuplu dünya düzeninde Türkiye'nin gerek bölgesel gerek küresel düzeyde dış politikasını NATO ve ABD ile mutlak işbirliği içinde yürütmesi gerektiği düşüncesine sahip olduğu yorumunu yapmak mümkündür.

7.3.1. Hegamon Güçle İlişkiler:

ABD'nin tek kutuplu dünya düzeninin hegamon gücü olabilmesi NATO'nun güçlü bir şekilde varlığını devam ettirmesi gerekmiştir. Ortadoğu, Avrasya ve Balkanlarda başlayan bölgesel çatışmaların büyüme eğiliminde olması ve ağır insan hakları ihlallerinin gündeme gelmesi 5. Madde kapsamına girmeyen bu alanlara NATO'nun insani müdahale adı altında askeri operasyon düzenleme imkânı sağlamıştır. Bu operasyonların başarısı ve devam ettirebilmesi Türkiye gibi güçlü bir ordusu olan bölge devletinin desteğini gerekli kılmıştır. ABD'nin Saddam'ı denetleyen Keşif Güç uçuşlarının güvenli bir şekilde devam edebilmesi için Türkiye'deki üslere ihtiyaç duyulurken, uzun yıllardır çıkmazda olan Ortadoğu Barış Sürecinde İsrail'in korunması için de Türkiye gibi Müslüman bir ülkenin desteği çok büyük önem kazanmıştır. (Oran: 2001; 231)

Davutoğlu'na göre de tek kutuplu dünya düzeninde Türkiye'nin dış politikadaki en öncelikli ve en ciddi sorunu bölgesel politikalarını NATO'nun uluslararası küresel sistem kurgusu ile eşgüdüm içinde yürütmektir. Bu eşgüdüm, her iki tarafın çıkarlarını da koruyan rasyonel bir dengeyi kurabilmelidir. Aksi halde Türkiye'nin hem kendi komşuları ve bölge

lkeleriyle ilişkileri zarar görecek hem de NATO ile ilişkileri çıkmaza girebilecektir. (Davutoğlu, 2001;233)

Davutoğlu'na göre ABD, coğrafi olarak çok uzağında olduğu Avrasya'da stratejik üstünlüğünü korumak için hem uluslararası örgütlerin gücünden aktif olarak faydalanmak hem de küresel denklemde rakipsiz g olmanın sağladığı manevra alanını kullanmayı planlamaktadır. Bu doğrultuda AGİT gibi kıtasal ölçekli güçlerin yanında Türkiye gibi Avrasya ile jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik olarak köklü bağları olan bölgesel güçlerin stratejik desteği önemlidir. (Davutoğlu, 2001;472)

Davutoğlu'na göre Avrupa zerindeki komünizm tehdidinin sona ermesiyle askeri misyonu büyük ölçüde ortadan kalkan NATO'nun yeni bir misyonla yeniden yapılandırılarak küresel güvenliği sağlayacak aktif bir uluslararası örgüt haline getirilmesi Amerika'nın hegamon g olmasının anahtarı konumuna gelmiştir. (Davutoğlu, 2001;229) Yeni Dünya Düzeninde ABD, NATO'ya uluslararası sistemin resmi garantörü misyonunu kazandırmaya çalışmıştır. Almanya ve Fransa başta olmak üzere AB lkeleri ise siyasi ve ekonomik alana müdahale etmeyen ve AB'nin etki ve manevra alanını kısıtlamayan bir NATO'dan yanadır. İngiltere ise AB yesi bir ülke olmasına rağmen ABD'yi desteklemeye devam etmiştir. Ancak Kara Avrupa'sında artan Alman nüfuzu nedeniyle İngiltere NATO'nun, AB'nin etki alanı dışındaki küresel misyonlara ağırlık vermesinden yana bir politika izlemiştir. (Davutoğlu, 2001;230)

SSCB'nin dağılması sonrası Avrupa'da ortaya çıkan jeopolitik boşluğu doldurmak isteyen ABD, müdahale için beklediği fırsatı, Polonya'dan Adriyatik'e inen kuşak üzerinde önemli bir askeri ge sahip olan Sırbistan'ın Bosna-Hersek'e saldırması sayesinde elde etmiştir. Bir soykırıma dönüşerek tüm dünyanın tepkisini çeken bu insanlık dramına karşı AB'den bir müdahale olmayınca NATO önce hava bombardımanlarıyla Sırbistan'ın askeri gücünü büyük ölçüde zayıflatıp akabinde kara operasyonlarını başlatmıştır. NATO, Bosna'da özellikle uzun vadede bölgedeki hâkimiyeti için tehdit oluşturabilecek Sırbistan'ın hava savunma sistemlerini hedef almıştır. (Davutoğlu, 2001;231) Tüm bu hamleler NATO'nun bir savunma ittifakı olmaktan çıkarak küresel sistemi yöneten en üst uluslararası örgüt konumuna geldiğini göstermiştir. ABD, IMF eliyle küresel finans sistemini, DB marifetiyle küresel yatırımları, DT ile küresel ticareti elinde tutan bir hegamonik güç elde etmiştir. NATO da bu hegamonik gücün stratejik dengelerini koruyan uluslararası bir ordu haline gelmiştir (Davutoğlu, 2001;232)

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası fiili güç kullanım kapasitesine sahip tek uluslararası örgüt haline gelen NATO, artık küresel olarak da düzen kurucu ve koruyucu yetkinlik kazanmıştır. Bu misyon NATO'ya, Avrasya jeopolitiğinde hem doğu-batı hem de kuzey-güney eksenlerinde stratejik derinliğe sahip olmayı zorunlu kılmıştır. (Davutoğlu, 2001;232)

Davutoğlu'na göre NATO'nun genişleme ve yeniden yapılanma sürecinde Türkiye etkin bir rol almak istiyorsa gelecek planlarını Ortadoğu'ya değil Doğu Avrupa'ya yönelik yapmalıdır. Bu Türkiye'nin hem Balkanlarda ve Avrupa'da etkin olmasını sağlayacak hem de AB üyeliğine kabul edilmemesinden doğan zararlarını telafi etmesini sağlayabilecektir. Sadece Ortadoğu'ya odaklanan bir Türkiye'nin hem bölgesel olarak maruz kalacağı riskler artacak hem de kendi iç dengeleri zarar görebilecektir. (Davutoğlu, 2001;238) Rusya da, bir yandan Avrupa'dan Asya içlerine doğru çekilişini durduracak bir hat oluşturma gayreti içindedir. Bu amaçla Çin, İran ve Hindistan'la Asya'da bir cephe hattı kurarak NATO'nun Asya'daki yayılmasına bir sınır çizmeye çalışmıştır. Bu ortamda ABD, hem Türkiye hem de AB'nin işbirliğine daha fazla ihtiyaç duymuştur. (Davutoğlu, 2001;483) Ayrıca Orta Asya ve Balkanlarda coğrafi ve ekonomik nüfuz alanını genişletmek isteyen Türkiye'nin, ABD ve AB ile olan dayanışmaya gereksinimi daha da artmıştır. (Davutoğlu, 2001;490-491)

Davutoğlu'na göre NATO, Karadeniz ve Hazar'ın kuzey hattında Almanya ve Rusya'ya karşı bir stratejik denge kurmak zorundayken, Avrasya'nın güneyinde Kenar Kuşak hattındaki İran ve Irak'ın yer aldığı coğrafyada bu iki ülkeye ilaveten, Hindistan, Çin ve Pakistan gibi pek çok aktörü dengelemek zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu bölgede Türkiye'den başka bir müttefike sahip olmayan ABD, Asya politikalarında Türkiye ile ittifak içinde hareket etmek durumunda kalmıştır. Yeni uluslararası sistemde Asya'da ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmak isteyen ama buna tek başına gücü yetmeyen Türkiye de, bir küresel gücün siyasi ve ekonomik desteğine ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla uluslararası konjonktür ABD ve Türkiye'yi Asya stratejilerinde ortak politikalar geliştirmeye zorlamıştır. (Davutoğlu, 2001;492-493)

7. 4. İslam İşbirliği Teşkilatı 4

Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş sonrasında gelişen küresel sisteme uyum sağlama çabası Türkiye'yi dış politikada İslam ülkeleriyle işbirliği ve entegrasyonlarını geliştirmeye hatta daha da öte bu işbirliklerine öncülük etmeye sevk etmiştir. Bu öncülük rolü doğrultusunda İİT genel sekreterliğindeki ağırlığını artırmaya başlamıştır. (Davutoğlu, 2001;264)

Soğuk Savaş sonrasında Avrasya boyutunda önemli canlanma ve hareketlenmelerin yaşandığı İslam dünyası, Afro-Avrasya ana kıtasının en stratejik kuşağını oluşturmuştur. Avrasya'da SSCB'nin boyunduruğundan kurtulan Türki Cumhuriyetlerin İKÖ'ye katılmasıyla mihr bölgeden kenar kuşağına inen tüm kara ve deniz yolları İslam coğrafyasının sınırları içinde kalmıştır. İslam coğrafyası artık kuzey-güney hattında; Kafkasya'dan Doğu Afrika ve Tanzanya'ya, doğu-batı enleminde; Pasifik'teki Fiji'den Fas'a kadar uzanmaktadır. İslam âleminin bu sınırları mihr bölgeyi kuşatan kenar kuşağı da hemen hemen tamamıyla içine almıştır. (Davutoğlu, 2001;254)

Türkiye'nin Ortadoğu'daki gelişmelere eskisine oranla daha fazla müdahil olmasını sağlayan en önemli vasitalardan biri de uluslararası örgütler olmuştur. İKÖ Genel Sekreterliği'ne iki dönem üst üste bir Türk'ün seçilmesi Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olması ve Arap Ligi toplantılarına gözlemci statüsüyle katılması gibi gelişmeler, Türkiye'nin bölgesel etkinliğini arttırmasını sağlamıştır. (Özcan, 2010;382)

Türk Dış Politikasında köklü değişimler gerçekleştiren olan AK Parti, 2002 yılındaki seçim beyannamesinde; İslam ülkeleri ile olan ilişkilerine özel bir önem verdiğini açıklamıştır. Ak Partinin, hem İslam ülkeleriyle ikili işbirliğini artıracığı hem de İKÖ'nün uluslararası sistemde saygın, inisiyatif üstlenen öncü bir kurum olması için liderlik edeceği vurgulanmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanının başkanlık ettiği Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi'nin (İSEDAK) daha etkin ve görünür bir yapıya kavuşturulacağı ifade edilmiştir. <http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-2.html> (Erişim:1 Ekim 2012)

Başbakan Erdoğan da dış politikada İKÖ'ye verilen önemi şu ifadelerle vurgulamıştır:

-Partimiz, Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ilişkilerine özel bir önem vermektedir. Bu nedenle, bir yandan bu ülkelerle ikili işbirliğimizin arttırılması,

⁴ İslam Konferansı Örgütü adıyla kurulan yapı 2011'de İslam İşbirliği Teşkilatı adını almıştır.

öte yandan İKÖ'nün, uluslararası alanda daha saygın bir yer edinebilmesi ve inisiyatif alabilen dinamik bir yapıya kavuşturulması için çaba sarf edecektir. Yine bu bağlamda, başkanlığını Sayın Cumhurbaşkanımızın yaptığı İKÖ, İSEDAK'ın faaliyetlerine daha somut içerik kazandırılmaya çalışılacaktır. (<http://www.akparti.org.tr/program.pdf> (erişim, 18.11.2007))

7.5. “G-8 ve G-20”

Davutoğlu'na göre Yeni Dünya Düzeninde G-8 ve G-8'in genişlemesine potansiyel teşkil eden ülkeleri kapsayan G-20 versiyonu küresel ekonomi-politik sistemin merkezine yerleşmiştir. 1999 Köln Zirvesinde alınan kararlarla, küresel sistemde önemli potansiyeli olan ülkelerin Bretton Woods'un kurumsal yapısı içinde bir araya toplanması hedeflenmiştir. Bu informal mekanizma ile bir araya getirilen ülkeler bölgesel ve küresel ekonomi-politik sistemin eksenini teşkil etmiştir. (Davutoğlu, 2001;285) G-8 ülkeleri dünya nüfusunun %15'ine sahip olmasına rağmen küresel ekonominin % 65'ini elinde tutmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında küreselleşme dalgasıyla birlikte ekonomik güç, uluslararası sistemde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Almanya ve Japonya II. Dünya savaşını çıkaran devletler olarak BM Güvenlik Konseyi sistemine alınmasa da sahip oldukları ekonomik güç sayesinde Yeni Dünya Düzeninin küresel güç merkezinde yer almayı başarmışlardır. G-8, ABD'ye Asya-Pasifikteki ve Avrasya'daki ekonomik dengeleri kendi lehine çevirmek için yeni müttefikler kazandırmanın yanı sıra, küresel güvenlik operasyonlarının meşruiyeti ve finansmanında da önemli roller üstlenmiştir. (Davutoğlu, 2001;283)

Davutoğlu'na göre daha önce de bahsedildiği üzere Türkiye G-8 ülkeleri haricinde AGİT'e üyeliği olan tek G-20 ülkesi olarak, G-20'nin AGİT nezdindeki temsilciliğini üstlenebilecektir. Böylece Türkiye kuzey-güney arasındaki ekonomik uçuruma bir köprü olup, siyasi ve ekonomik gerilimi azaltabilecek bu sayede de küresel sistemdeki yerini güçlendirecektir. (Davutoğlu, 2001;246) Türkiye, G-20'deki üyelik avantajını bölgesel etkinlik ve menfaatlerini artırmanın yanı sıra kendisinin küresel güç potansiyelini ve prestijini arttırmak için de kullanabilecektir. (Davutoğlu, 2001;289)

8.ENERJİ NAKİL HATLARI ve KÜRESEL TİCARET YOLLARI

Sanayi Devrimi sonrası enerji uluslararası sistemde stratejik bir etken haline gelmiştir. Enerjinin kendisi kadar önemli olan bir başka konu ise enerji nakil hatlarıdır. Sanayileşmiş ülkelerin ihtiyaç duyduğu enerjinin büyük bir kısmı Kafkaslar ve Ortadoğu’da yer almaktadır. Bu bölgelerdeki petrol ve doğalgazın taşınacağı güzergâhları tespit ve tayin etmeye dayalı enerji arz güvenliğinin tesisi de yeni bir küresel jeopolitik ortaya çıkarmıştır.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde Asya-Pasifik bölgesi küresel rekabetin odak noktası haline gelmiştir. Bu rekabet ve gerginliğin en gözle görülür kıvılcımları küresel ekonominin damarlarında akan kan olarak nitelenen fosil yakıtlar alanında ortaya çıkmıştır. Küresel güç oyununun tarafları, henüz kimsenin nasıl sonuçlanacağını kestiremediği bu mücadelede en gözle görülür ve cürekâr hamleleri bu alanda yapmaktadır. Bu rekabette sonuçlar ve sınırlar öngörülebilir olmadığından taraflar birbirlerinin alanlarına doğrudan müdahale etmekten kaçınarak temkinli politikalar izlemektedirler. Tarih bu tür rekabetlerde doğrudan müdahalelerin sıcak çatışmaya dönüşme ihtimalinin yüksek olduğunu gösterdiğinden taraflar çatışmadan kaçınmak için dolaylı stratejilerle hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadırlar. (Kasım, 2006;94-95)

Başbakan Erdoğan: 5 Mayıs 2004’te 4. İktisat Kongresinde; “*Ülkemizi doğunun enerji kaynakları ile Batı pazarları arasında güvenilir bir enerji koridoru olarak görüyor ve enerji politikamızı bu hedef doğrultusunda oluşturuyoruz.*” ifadeleriyle Türkiye’nin yeni küresel enerji ağının oluşumunda izleyeceği politikaya dikkat çekmiştir.

AK Partinin 2002 seçim bildirgesinde: Türkiye’nin ucuz ve kesintisiz enerjiye erişebilmesi için rekabeti önceleyen bir enerji politikası uygulanacağı, ülke bütçesindeki enerji giderlerinin azaltılacağı, çevre ve insan sağlığının öncelikli olacağı vurgulanmıştır. Söz konusu amaçların gerçekleştirilmesi için Hazar Bölgesinin doğalgaz ve petrolü başta olmak üzere komşu coğrafyalardaki petrol ve doğal gazın dünya pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye’nin dağıtım terminali olma potansiyelinin sonuna kadar kullanılacağı, enerji dağıtımında sağlanan etkinlikle bölgesel güç haline gelineceği ifade edilmiştir. Ayrıca bildirmede, Türkiye’nin dış politikasının uzun vadede değişen bölgesel ve küresel dinamiklere uyum sağlayabilecek esnek bir formatta belirleneceği beyan edilmiştir. <http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-2.html> (Erişim:1 Ekim 2012)

Başbakan Erdoğan Kasım 2005'teki ulusa sesleniş konuşmasında: Türkiye'nin her alanda olduğu gibi enerji alanında da eline geçirdiği fırsatları en iyi şekilde değerlendireceğini, geleceği şekillendirecek adımları şimdiden atarak, dünyanın en önemli enerji koridorlarından biri haline geleceğini vurgulamıştır. 20 Haziran 2006'daki 9. Enerji Konferansında da Erdoğan, Türkiye'nin gerçekleştirmekte olduğu yeni projelerle küresel enerji arz güvenliğinde önemli bir konuma geleceğini ifade etmiştir. 13 Temmuz 2006'da Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı açılışında konuşan Erdoğan; Türkiye'nin bir yandan coğrafi avantajlarını değerlendirerek üretici ülkelerle tüketici ülkeler arasında kesintisiz ve güvenilir enerji koridorları oluştururken diğer yandan da enerji kaynaklarını çeşitlendirerek kendi enerji maliyetlerini azaltmaya çalıştığını söylemiştir.

Davutoğlu, Orta Asya enerji kaynaklarının küresel sisteme ulaştırılmasında Türkiye'nin çok önemli bir role sahip olacağı iddiasındadır. Rusya'dan bağımsızlığını kazanan Türkmenistan, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında ikinci, tüm dünya ülkeleri arasında da dördüncü büyük doğal gaz üreticisi ülke olup, ispatlanmış gaz rezervi 2,8 trilyon m³ olarak tespit edilmiştir. Türkiye, bu kaynakların dış dünyaya ihracatının takip edeceği güzergâhın stratejik değerini hesaplamak ve bu doğrultuda politikalar belirlemek durumundadır. (Davutoğlu, 2001;463-464)

Avrasya'daki Türki Cumhuriyetler, Rusya ve Türkiye, dış pazarlarını güvence altına alacak ve yeni pazarların yolunu açacak alternatif bir bölgesel düzen arayışına girmiştir. Türkiye, Rusya ve Avrasya devletleri arasındaki ekonomik işbirliğinin geleceği, buralarda üretilen petrol ve doğal gazın uluslararası piyasalara ulaşımındaki engellerin kaldırılmasına bağlı olarak şekillenmektedir. (Yenigün-Efegil, 2010;753)

Hazar Havzası ve Orta Asya bölgesinin enerji kaynaklarına sahip olan Türki Cumhuriyetlerin ekonomileri hemen hemen tamamıyla petrol ve doğal gaz ihracatına bağlıdır. Bu ülkelerin aynı zamanda petrol ve doğal gazı çıkarmak ve ihtiyaç duyan küresel piyasalara ulaştırmak için dış desteğe ve yabancı sermaye ihtiyaçları vardır. Arap ve İran ambargosu nedeniyle enerji tedarikinde sıkıntılar yaşayan ve alternatif kaynak arayışında olan İsrail, Türkiye'nin yardım ve desteğiyle başta Azerbaycan olmak üzere Orta Asya'dan büyük oranda enerji tedarik etmeye başlamıştır. (Engber,2008 / Demir, 2009;109)

Türkiye'nin 1990'larda karşı karşıya kaldığı en önemli dış ekonomik sorunlardan biri de, Rusya'nın petrol boru hatları üzerindeki üstünlüğünü ve bölgedeki jeopolitik hâkimiyetini kullanarak Hazar Havzasındaki enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden küresel piyasalara

ulaşmasını engelleme çabaları olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla küresel ölçekte jeopolitik rekabetin ağırlık merkezi Orta Asya'dan, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'e kaymıştır. Türkiye bir taraftan de bu yeni jeopolitiğe uygun müttefikler bulmaya çalışırken, diğer taraftan ekonomi eksenli yeni küresel düzene intibak sağlama gayreti içine girmiştir. Bu politikalar da Türkiye'nin Ortadoğu'da istikrarı sağlamak için hem Arap ülkeleriyle hem de İsrail ile iyi ilişkiler kurup devam ettirmesini gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, Suriye-İsrail barış görüşmelerinde arabuluculuk yapmaya başlamıştır. (Kalaycıoğlu, 2009;642)

Türkiye Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda Rusya ile herhangi bir çatışmaya meydan vermeyecek dengeli bir politika izlemek zorunda kalmış; Hazar havzasının bir çatışma bölgesine dönüşmemesi için Rusya'nın müttefiki olan Suriye ile kuracağı iyi ilişkileri İran'ın da desteğiyle güçlendirerek devam ettirmek istemiştir. Küresel enerji ihracatının büyük bölümüne ev sahipliği yapan Basra Körfezinden enerji akışının kesintisiz devam ettirilmesi İran ve Rusya ekonomisi için hayati önem taşımaktadır. (Gaytancıoğlu, 2008;166)

Türkiye, uluslararası enerji koridorları arasında köprü olma stratejisini Orta Asya ve Ortadoğu'daki enerji kaynaklarıyla birlikte planlamak zorunda kalmıştır. Türkiye, küresel piyasalarda kaynak çeşitliliğini ve enerji arz güvenliğini sağlamak için bu iki bölgedeki petrol ve doğal gazın dağıtım ağlarının her ikisine de dâhil olmaya çalışmıştır. Suriye, Irak ve Ortadoğu petrolünün Doğu Akdeniz'e ve Avrupa'ya ulaşmasında önemli bir geçiş güzergâhı haline geldiği için Türkiye, gerek AB'ye gerek küresel piyasalara enerji taşıyacak nakil hatlarının geçiş güzergâhlarının kendi menfaatleri doğrultusunda şekillenmesi için Suriye ile olan ilişkilerine özel bir önem vermiştir.

8.1.ABD'nin Enerji Politikası

Dünya toplam petrol rezervinin %70'e yakınına sahip olan Ortadoğu, sanayileşmiş tüm batılı ülkeler gibi ABD için de stratejik bir öneme sahiptir. Bu önem, petrolün kendisi kadar nasıl paylaştırılacağı ve diğer büyük güçlerin petrole ulaşım imkânlarının belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Küresel sistemin artan enerji ihtiyacı Ortadoğu'nun önemini de arttırmıştır. (Arı, 1999: 58.)

Enerji arz güvenliğinin kesintiye uğraması küresel ekonomik sistem için çok büyük riskler taşımaktadır. 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşında, Ortadoğu kaynaklı petrol ambargosu neticesinde 1,7 \$ olan ham petrol fiyatları bir anda 11,6 \$ yükselmiş ve küresel

ekonomik sistem için büyük bir şoka yol açmıştır. (Gaytancıoğlu, 2008;123) 1973 ambargosu sonrasında, 1980’de İran-Irak Savaşı ve akabinde Irak’ın Kuveyt’i işgali sonrası petrol fiyatları 40 \$ a yükselmiştir. (Arı, 1999: 58) 1991 sonrasında da ortaya çıkan çeşitli krizlerle petrolün varil fiyatı 90 \$’a kadar çıkmıştır. (Sabah, 26.10.2007)

ABD’nin Irak’a askeri müdahalesi de enerji fiyatlarının anormal bir artışına sebep olarak küresel sanayi üretimine büyük darbe vurmuştur. Irak savaşı sonrası petrolün varili 25 \$’dan 38 \$’a, 2008’ de ise 140 \$’a ulaşmıştır. Bu fiyat artışı ABD’nin en güçlü rakibi olan Rusya için çok büyük kazanç sağlamış, ekonomisi büyük oranda petrol ihracatına bağlı olan Rusya, hem dış borçlarını ödemiş hem de sahip olduğu zengin rezervler sayesinde Avrupa ekonomisi üzerinde etkinlik kurmuştur. Rusya’nın yeniden küresel güç olma yönünde elde ettiği bu avantaj, ABD’yi Ortadoğu ve enerji arz güvenliği konusunda politika değişikliğine zorlamıştır. (Özdal, 2011;447) Ekonomiye dayalı küresel uluslararası sistemde sanayileşmiş ülkelerin üretimden gelen güçlerinin korunması enerjinin kesintisiz sağlanmasıyla mümkün olduğundan, ABD ve diğer Batılı ülkeler Ortadoğu ile ilişkilerini ekonomik ve siyasi boyutta derinleştirip güçlendirmek zorunda kalmıştır. (Arı, 1999: 60.)

Brezinski, (2003) *National Interest* dergisindeki “*Hegamonik Bataklik*” adlı makalesinde, ekonomileri Ortadoğu’nun petrolüne bağlı olan Avrupa ve Asya ülkelerini hâkimiyet altında tutmanın en kolay ve etkili yolunun bölgenin stratejik kontrolünü ele geçirmek olduğunu, ABD’den başka herhangi bir gücün bu kaynakların kontrolüne müdahil olmasının küresel hâkimiyet iddialarını zayıflatacağını vurgulamıştır. (Ural, 2009;71)

Rusya için petrol ve doğal gazın dünya piyasalarına arzı sadece iktisadi bir olay olmayıp bölgeyi siyasi ve ekonomik olarak da kontrol altında tutmak için stratejik bir güç kaynağıdır. SSCB’nin dağılmasıyla Kafkasya ve Orta Asya petrollerinin dünya piyasalarına ulaştırılması için alternatif güzergâhlar aranmaya başlanmıştır. Çin ve İran’ın coğrafi yakınlık avantajını kullanarak Orta Asya devletleriyle anlaşma girişimleri üzerine, ABD, Türkiye Afganistan ve Pakistan üzerinden yeni petrol ve doğal gaz boru hatları için girişimlere başlamıştır. Enerji kaynakları ve enerji nakil hatları üzerinde oluşan bu güçlü çıkar çatışması bölgeyle olan coğrafi komşuluğu sebebiyle Türkiye’ye önemli avantajlar sağlamıştır. Enerji nakil hatları üzerinden oluşan jeopolitik, Türkiye’yi ABD ve AB ile aynı dış politikada zemininde buluşturmuştur. (Kalaycıoğlu, 2009;635)

8.1.1. ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi

1973 ve 1978'te yaşanan Ortadoğu kökenli petrol krizleri o güne kadar sadece Avrupa eksenli oluşturulmuş olan NATO'nun savunma planlarına Ortadoğu'nun da dâhil edilmesini sağlamıştır. (Oran, 2001)

ABD Ortadoğu'da İsrail'in petrol tedarikinin güvenceye alınmasına özel bir önem vermektedir. Mısır ve İsrail arasındaki 1978 Eylül'ünde gerçekleşen Camp David barış görüşmeleri, İsrail'in enerji tedarikinin garanti altına alınmasının ABD için birincil öncelik olduğunu ortaya koymuştur. ABD, İsrail'in iç tüketim için gerekli olan petrolü tedarik edememesi durumunda devreye girip eksikliği gidereceğinin garantisini İsrail'e vermiştir. (Demir, 2009;107)

Yeni Dünya Düzeninde, ABD'nin enerji politikasını resmi olarak tanımlanmasa da enerji havzalarına ve nakil hatlarına hâkim olan, dünyaya da hâkim olur teorisine dayandırmak mümkün görünmektedir. Küresel enerji rezervlerinin çok büyük bölümünün Ortadoğu ve Orta Asya'da olduğu göz önüne alınırsa bu bölgelerin ve bu bölgelerden küresel pazarlara ulaşacak olan hatların ABD için ne kadar büyük bir jeopolitik öneme sahip olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. (Ural, 2009;132)

Gelişmenin ve toplumsal refahın sanayi üretimine bağlı olduğu küreselleşme düzeninde, enerji kaynaklarının ve nakil hatlarının kontrolü sağlanmadan küresel hâkimiyetin devam ettirilmesi mümkün görünmemektedir. ABD, Ortadoğu enerji kaynakları yanında Orta Asya enerji kaynaklarını ve nakil hatlarını da kontrolü altında tutabileceği bir stratejik hâkimiyet peşindedir. Bu strateji, "Enerji Hâkimiyet Teorisi" olarak da adlandırılabilir. (Kuloğlu,2004/ Ural, 2009;138)

Dünya üzerinde tespit edilmiş doğalgazın % 34'ü petrolün % 65,4 ü Ortadoğu'dadır. Mısır, Cezayir, Libya ve Tunus'taki kaynaklar da dâhil edilirse oran % 69,6 ya çıkmaktadır. Ortadoğu'nun tespit edilmiş petrol rezervi 1,047 milyar varil olup potansiyel rezervler de ilave edilince rakam 252,5 milyar varile çıkmaktadır. Ayrıca Ortadoğu petrolünün kalitesi yüksek olup çıkarma ve üretim maliyeti de daha düşük olduğu için küresel piyasalarda daha kolay alıcı bulmaktadır. Bu nedenlerle Ortadoğu, 2002 itibarıyla küresel petrol talebinin %41'ini sağlamıştır. (Cordesman,/ Ural,2009;144) Mackinder'in Avrasya'yı dünyanın kalbi olarak tanımlamasında bu devasa petrol ve doğalgaz kaynakları da önemli bir role sahiptir. (Ural, 2009;135)

ABD Ulusal Enerji Politikası Geliştirme Grubu'nun 17 Mayıs 2001'de yayımladığı *Ulusal Enerji Stratejisi Belgesinde* ABD'nin petrol ihtiyacındaki açığın ekonomiyi, toplumun hayat standardını ve devletin güvenliğini tehdit edebileceğine dair uyarılarda bulunulduktan sonra çözüm önerisi olarak;

- 1-Küresel enerji politikalarının küresel ekonomik büyüme baz alınarak belirlenmesi gerektiği,
- 2-Dış politikada enerji güvenliğinin ekonomi ve ticari diplomasinin önceliği haline getirilmesi gerektiği,
- 3-Küresel enerji arzına katkı sağlayan bölge ve ülke sayısının çoğaltılıp çeşitlendirilmesi gerektiği, orta ve uzun vadede küresel enerji arz güvenliğini garanti altına alacak piyasaların oluşturulması gerektiği,
- 4-Enerji ve nakil hatlarının güvenliğini sağlayacak stratejilerin belirlenmesi gerektiği,
- 5-ABD'nin enerji tedarikinde dışa bağımlılığın dengelenmesi ve kaynakların çeşitlendirilmesi gerektiği belirtilerek, ABD'nin petrol ithalatının 2001'de %52'iken 2020'de %66'ya ulaşacağına da vurgu yapılmıştır. Raporda 2025'de, ABD ithalatının %71'e, Batı Avrupa'nın ithalatının %68'e, Çin'in ithalatının ise %73'e ulaşacağı öngörülmüştür. (Ural, 2009;68-69-70)

Anthony H. Cordesman'ın ABD'nin Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi adına hazırladığı *“Irak Savaşından Sonra Ortadoğu’da Enerji, Mevcut ve Muhtemel Yönelimler (Middle East Energy After the Iraq War Current and Projeted Trends)* adlı rapor, dünyadaki petrol talebine olan artışa dikkat çekmiştir. Rapora göre; dünyanın petrol ihtiyacı her yıl %1,7 artmakta olup 2003'te 66 milyon varil olan günlük tüketim 2020'de 119 milyon varile ulaşacağı bildirilmiştir. 2025'e kadar Kuzey Amerika'nın Ortadoğu'dan petrol ithalatının %85, Avrupa'nın ithalatının %57, Japonya'nın ithalatının %50, Pasifik'teki diğer gelişmekte olan ülkelerin %100 ve Çin'in ithalatının ise %500 artacağı öngörülmüştür. (Ural, 2009;68)

ABD'nin enerji hâkimiyet teorisinin bir diğer hedefiyse sahip olduğu ekonomik egemenliğin sürdürülmesidir. ABD, Avrupa ve Ortadoğu ile olan ticaretinde 500 milyar \$ dış ticaret açığı verdiğinden, yeni pazarlar oluşmasının önünü keserek mevcut düzendeki kazanımlarını korumak istemiştir. (Kissinger,2002/ Ural, 2009;141)

ABD, kendisi doğrudan var olamadığı Orta Asya'da Türkiye'nin aracılığıyla etkinlik kazanmak için Hazar petrol ve doğal gaz kaynaklarının Türkiye üzerinden kendi denetiminde Batı'ya aktarılması stratejisini uygulamaya koymuş bu çabaların en somut sonucu BTC Petrol Boru Hattı olmuştur. (Akyol, 2011;22)

Çin de artan enerji talebinin karşılanması adına Ortadoğu'daki enerji üretiminin ve arz güvenliğinin korunmasına büyük önem vermektedir. (Oğuzlu, 2010;64-65) Çin'in İran'a enerji tedariki açısından bağımlılığı özellikle Çin'in BM Güvenlik Konseyinin daimi üyesi

olması nedeniyle, İran'a uygulanacak uluslararası yaptırımlara karşı bir koruma kalkını sağlamıştır. (Meir, 2011;30)

Küresel sistemin enerji arz güvenliğinin korunması zorunluluğu ABD'nin Ortadoğu ve Orta Asya'da daha fazla askeri güç kullanmasına izin vermemiş bu da Türkiye'nin bölgede yumuşak güce dayanan uzlaşmacı politikalar izleyebilmesinin önünü açmıştır.

8.2.Küresel Sistemde Ortadoğu ve Enerji

Türkiye-Suriye ilişkilerinin iyileşmesindeki önemli etkenlerden biri de petrol ve doğal gazın üretim ve nakil hatları konusundaki işbirliği ihtiyacı olmuştur. Suriye bir taraftan yeni petrol ve doğal gaz keşif ve çıkarılması için yabancı yatırıma ihtiyaç duyarken, diğer taraftan da diğer Ortadoğu ülkelerinde üretilen petrol ve doğal gazı Avrupa'ya ulaştıracak boru hatları için Türkiye ile işbirliğine ihtiyaç duymuştur.

Mısır doğalgazını Ürdün, Suriye ve Türkiye hattıyla Avrupa'ya ulaştıracak Arap Boru Hattına gaz pompalama aşamasına geçilmiş, bir sonraki aşamada Lübnan bağlantısının bitirilmesiyle hattın Türkiye sınırına kadar uzatılarak NABUCCO projesine entegre edilmesi hususunda Ankara ile Şam anlaşmaya varmıştır. Bu hattın yıllık 1,5 milyar m³ doğal gaz taşınması planlanmıştır.(Gaytancıoğlu 2010;34)

Türkiye, doğal gaz üretimi ve boru hatları konusunda bölgedeki tüm ülkelerle çok boyutlu işbirliğine büyük önem vermiştir. İran'la 13 Temmuz 2007'de yapılan anlaşma ile İran'ın 14 trilyon m³ rezervi olan Güney Pars bölgesinde 3 doğal gaz sahasında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) doğal gaz çıkarma imtiyazı verilmiştir. Çıkarılan doğal gazın Türkiye ve İran payı ayrıldıktan sonra kalan kısmının NABUCCO üzerinden Avrupa'ya taşınması planlanmıştır. (Ekinci, 2011;130)

Türkiye, Ortadoğu'da enerji kaynakları ve boru hatları kadar ulaşım da stratejik önem vermekte olup, kara-deniz ve havayolu hatlarının çoğaltılması ve güçlendirilmesi için de çalışmalara başlamıştır. Suriye ve Ürdün'den İslâhiye ve Nusaybin'e ulaşım sağlayan iki ayrı demir yolu hattı mevcuttur. Ulaşım imkânlarının daha da genişletilmesi amacıyla 13 Ekim 2009'da Türkiye ve Suriye'den 10'ar bakanın katılımıyla Halep ve Gaziantep Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi düzenlenmiş; konseyde, Gaziantep ile Halep arasında yeni bir demiryolu inşa edilmesi, hava kargo taşımacılığının artırılması, 2 milyar \$ olan iki ülke ticaret hacminin 3 yıl içinde 5 milyar \$'a çıkarılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca iki ülke arasında vizesiz seyahat uygulaması da başlatılmış ve vizelerin kaldırılmasıyla, Suriye'den

Türkiye'ye seyahat eden kişi sayısı 2003'de 154.000 iken 2010'da 500.000 e ulaşmıştır. (Kanbolat, 2011;1)

Komşularıyla ekonomik işbirliğini özellikle enerji alanında güçlendirme arayışında olan Suriye, ABD'nin yaptırımlarına rağmen 2002 yılında Irak'tan ucuz petrol ithalatına başlayarak yıllık 1 milyar \$ kâr elde etmiştir. (Harris, 2006/ Tür, 2011;208) Suriye, Türkiye ile olan enerji işbirliği kapsamında Halep'ten Kilis'e uzanan 62 km uzunluğunda bir boru hattı projesini 10 Temmuz 2008'de hayata geçirmiştir. (Zaman,05.01.2008) Suriye, Türkiye ile ulaşım alanında başlatılan işbirliğine destek olmak amacıyla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (KKTC) izole etme politikasından vazgeçip Lazkiye-Gazimagosa feribot seferlerini tekrar başlatmıştır.(Gaytancıoğlu 2010;34)

Türkiye, Ortadoğu'da istikrarı sağlama adına İran ile ABD arasındaki uranyum zenginleştirme konusundaki anlaşmazlıkta da aracı rolü üstlenmiş ve Brezilya ile birlikte 17 Mayıs 2010'da Tahran Deklarasyonunda İran'ı nükleer takasa razı etmiştir. Buna rağmen BM Güvenlik Konseyi İran'a karşı dördüncü yaptırım kararını onaylanmışsa da, Türkiye bu oylamada hayır oyu kullanmıştır. (Ekinci, 2011;164-165)

Küresel petrol fiyatları üzerindeki kontrolünü kaybetmek istemeyen Rusya, petrol arzını denetim altında tutabilmek için Ortadoğu'daki varlığını da güçlendirmeye çalışmıştır. Putin dönemi Irak politikası incelendiğinde, Rusya'nın ekonomik çıkarlarının ve Rus şirketlerinin Irak'taki faaliyetlerinin en üst seviyeye ulaştırılmasını hedeflediği görülmektedir. Nisan 2008'de Rusya, Irak'ın 12 milyar \$ borcunu silmiş ve kalan 900 milyon \$ borcunun ise 17 yıl içinde ödenmesini içeren bir anlaşma imzalamıştır. Bunun karşılığında Rus enerji şirketi Lukoil'in de içinde bulunduğu şirketler Irak'ta petrol ve doğal gaz üretimi için 4 milyar \$ yatırım yapma imtiyazı kazanmıştır. Böylece Rusya, Irak'ın 13 milyar varil petrol rezervine sahip Batı Kurna petrol havzasına tekrar yerleşmiştir. (Özdal, 2011;449-450)

8.3. Uzakdoğu Ülkelerinin Enerji İhtiyacı

Ortadoğu, AB'nin olduğu kadar Uzak Doğu ülkelerinin sanayisi için de en önemli enerji tedarikçisidir. Ortadoğu'nun enerji üretiminin azalması tüm dünyadaki sanayi üretimini ve ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle küresel ekonominin çarklarının dönebilmesi için ABD'nin Ortadoğu'daki müdahaleci ve izolasyonist politikalarını uzun süre devam ettiremeyeceği ortaya çıkmıştır.

Japonya, petrol ihtiyacının % 99 unu ithal etmekte ve bu ithalatın da % 90'ını da Ortadoğu'dan karşılamaktadır. Dolayısıyla Ortadoğu petrolünün arzının kesintiye uğramaması Japon dış politikasının daimi önceliklerinden birini teşkil etmektedir. (Mohammad Abo-Kazleh, 2011;463-464)

1973'te İsrail ile yaşanan savaş nedeniyle Arap ülkeleri, İsrail'i destekleyen ABD ve müttefiklerine petrol ambargosu uygulamışlardır. ABD'nin küresel enerji ve hammadde arzının devamlılığını garanti edememesi üzerine, Japonya ve diğer uzak doğu ülkeleri enerji tedariki için Ortadoğu ülkeleriyle doğrudan ilişki kurma ve bölgede istikrarı koruma politikalarına yönelmiştir. (Mohammad Abo-Kazleh, 2011;473) Bu politikalar kapsamında Japonya, Ortadoğu'da hem ekonomik kalkınmayı teşvik edecek yatırımlar yapmaya hem de diplomatik bağlarını güçlendirerek istikrarın sağlanmasında müstakil roller üstlenmeye çalışmıştır. (Mohammad Abo-Kazleh, 2011;494)

Küreselleşmenin sanayi ve ekonomiye sağladığı yüksek ivme enerji ihtiyacının da aynı hızla artmasına sebep olmuştur. Özellikle dünyanın fabrikası konumundaki Çin'in enerji ihtiyacının % 80 ini kömürden karşıladığı ve dünya kömür rezervlerinin % 80'inin de Sibirya ve uzak doğuda bulunduğu göz önüne alınırsa Avrasya'nın da küresel jeoekonomik rekabetin en önemli merkezi haline gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu konjonktür, ABD'nin Ortadoğu'da enerji arzının azalmasına neden olan askeri müdahale ve ambargo politikasını uzun süre devam ettirmesine engel teşkil etmiştir. (Davutoğlu, 2001;462-463)

Çin'in, 2020'lerin sonunda 10 milyon varil/gün tüketim ile küresel enerjinin %16 sına talip olacağı varsayılmıştır. Bu da her gün 500 süper tankerin Çin limanlarına doğru hareket halinde olduğu bir deniz stratejisini zorunlu kılmıştır. Bunun alternatifi ise, Rusya ile işbirliği sonucu karadan boru hatlarının çoğaltılması olmuştur. Ortadoğu enerji kaynaklarının tek alternatifi olan Kafkasya bölgesinin küresel piyasalarla bütünleşmesine zarar verecek olan bu durum aynı zamanda Rusya'nın bir enerji tekeli haline gelerek ABD'ye meydan okuyabilmesine de imkân sağlamaktadır. Bu da Çin'in büyüme dinamiklerinin ve küresel gücünün ABD'nin kontrolü dışında bir ilerleme imkânına sahip olması anlamına gelmektedir. ABD'nin küresel sistemin hâkimiyetini elinde tutabilmesi; Çin'in enerji tedarikinde kendisinin kontrolündeki deniz yollarına bağımlılığının devam etmesi ve Çin'in üzerinde doğrudan bir kontrol sağlayabilmesiyle mümkün olmaktadır. ABD, küresel liderliğini devam ettirebilmek için Ortadoğu ile birlikte, Orta Asya ve Kafkasları kendi kontrolü altında küresel ekonomik sisteme entegre etmek durumundadır. Rusya'nın bu bölgeler üzerindeki jeopolitik

üstünlüğünün kırılması ve küresel enerji tedarikinde bir tekel olmasının engellenmesi için ABD'nin bu bölgelerdeki ülkelere ekonomik ve siyasi yönden çok daha cazip ve avantajlı teklifler sunması gerekmektedir. (Kasım, 2006;94-95)

8.4. AB'nin Ortadoğu ve Enerji Politikaları

Avrupa'nın enerji politikasının şekillenmesinde; Araplarla İsrail arasındaki Yom Kippur Savaşı sonrası, Arap ülkelerinin İsrail yanlısı Batı ülkelerine yönelik petrol ambargosunun verdiği hasar belirleyici olmuştur. Bu nedenle AB, BM Güvenlik Konseyi'nin İsrail'in savaş öncesi sınırlara geri çekilmesini isteyen 242 ve 338 sayılı kararlarını desteklediğini açıklamıştır. Petrol ambargosunun oluşturduğu sıkıntılardan kurtulmak isteyen Avrupa, inisiyatif olarak AB-Arap diyalogunu başlatmıştır. Bu kapsamda o dönemki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1980'lerin başında "Venedik Deklarasyonunu" yayınlarak İsrail ile birlikte bölgedeki diğer devletlerin mevcudiyetini tanımış ve bölgenin istikrarına vurgu yaparak Filistinlilerin yasal haklarına kavuşmasını onaylamıştır. (Keskin, 2010; 120) AB'nin 1995'te başlattığı Barselona Süreci de İsrail ile birlikte Arap ülkeleriyle kapsamlı ekonomik, diplomatik ve siyasi konularda etkili bir işbirliğini öngörmüştür. (Keskin, 2010; 127) AB, Geçici Uluslararası Mekanizma (*Temporary International Mechanism*) üzerinden Gazze'deki hastanelere yakıt ve tıbbi malzeme desteği vermek gibi insani yardımlar aracılığıyla Filistinlilere destek sağlayarak bölgeyle diyaloglarını arttırmaya dönük bir politikalar izlemiştir. (Keskin, 2010; 126)

Enerji ihtiyacının %50 sini Ortadoğu'dan tedarik eden AB, bölgedeki istikrarın ve enerji arz güvenliğinin korunması için ABD ile de işbirliği içinde olmuştur. İran'a uygulanan ambargo nedeniyle Basra Körfezi'nin güvenli bir hat olmaktan çıkma olasılığı nedeniyle Ortadoğu enerji kaynakları ve enerji arz güvenliği konusunda Türkiye, AB için stratejik bir konuma gelmiştir. (Youngs, 2007 /Efegil - Musaoğlu 2008; 167)

ABD, Rusya'nın eski hinterlandındaki enerji kaynaklarını tekrar hâkimiyeti altına alarak küresel bir enerji tekeli haline gelmesini kendisi için hayati bir tehdit olarak gördüğü için yeni enerji nakil hatları konusunda AB ile işbirliği içinde hareket etmeye çalışmıştır. Orta Asya enerji kaynaklarının Türkiye'nin Karadeniz ve Akdeniz Limanlarındaki terminaller üzerinden AB ülkelerine ve dünya piyasalarına ulaştıracak yeni boru hatları inşası için projeler geliştirmeye başlamıştır. (Oran: 2001; 231)

ABD ve İngiltere, İran ve Rusya'nın petrol ihracatını kontrol altına alarak bu ülkelerin petrol ve doğal gaz ihracatına bağlı ekonomilerini zayıflatma ve küresel nüfuzlarını azaltma politikası izlemelerine rağmen İsrail'in 1950'li yıllarda petrol ihtiyacının büyük bölümünü SSCB'den ithal etmesine izin vermiştir. Rusya da, İsrail'e ihraç ettiği petrolün fiyatını küresel piyasaların üzerinde belirlemiş ve uzun dönemli tedarik garantilerinden de kaçınmıştır. Bunun üzerine İsrail kaynak çeşitliliği sağlayacak farklı alternatifler bulmak için hızlı bir petrol diplomasisi başlatmıştır. Ortadoğu'da Arap olmayan ve ekonomisi petrol ihracatına bağlı olup yeni pazarlar arayışı içerisinde olan İran, o günkü şartlarda İsrail için en ideal tedarikçi olarak ortaya çıkmıştır. Ancak İsrail pazarını elinde tutan İngiliz petrol şirketleri Rusya'dan ithalata izin vermelerine rağmen İran'dan yapılacak ithalata izin vermemiştir. Bunun üzerine İsrail, kendi petrol şirketi Delek'i kurmuş ve bu şirket üzerinden İran'dan ham petrol ithal ederek Hayfa rafinerisinde işleyip kullanmaya başlamıştır. (İtayim, 1974 / Demir, 2009;103) İsrail, İran petrolü sayesinde hem Araplar tarafından uygulanan ambargolarından kurtulmuş hem de Rus petrolüne göre daha kaliteli ve ucuz enerji tedarik etme imkânına kavuşmuştur. (Demir, 2009;103)

Petrol ihtiyacını kolay ve kesintisiz şekilde tedarik etme stratejisini devam ettiren İsrail, Mısır'a karşı kazandığı savaşla Sina Bölgesinin petrol kaynaklarını de ele geçirerek kendine ait petrol kaynaklarına kavuşmuştur. Bu sayede hem petrol harcamalarını azaltmış, hem dış politikada manevra alanını genişleterek Araplara karşı daha agresif politikalar izleme olanağına sahip olmuştur. (Kochav, 1972/ Demir, 2009;105)

BTC Petrol Boru Hattı, 2005'te Hazar Havzasının petrollerini Rusya'nın kontrolü olmadan Türkiye üzerinden Akdeniz'e ve Avrupa'ya ulaştıran yeni bir hat olarak hizmet vermeye başlamıştır. Rusya ve Ortadoğu'daki kaynaklardan bağımsız olarak küresel pazara yeni bir arz kaynağı olan bu hat, petrol fiyatlarındaki anormal artışları dengelemenin yanı sıra jeopolitik ve siyasi risklerden etkilenmeden arz güvenliği garantisi de sağlamıştır. Türkiye'nin enerji terminali olma stratejisine de destek olan bu hat için İsrail, hem yatırım desteği sağlamış hem de hattın bir an evvel faaliyet geçmesi için küresel petrol piyasalarında lobi çalışması yaparak destek vermiştir. İsrail'in bu destekleri, Türkiye'ye Orta Asya ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarını küresel piyasalara ulaştıracak yeni boru hatları inşa edilmesi konusunda AB ve ABD ile de önemli işbirliği imkânları sağlamıştır. (Inbar, 2001;85)

9. SONUÇ

Suriye, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip komşusudur. Bu komşuluk iki ülkeye de jeopolitik, ekonomik, siyasi ve askeri alanda çok büyük bir işbirliği potansiyeli sunmasına rağmen Soğuk Savaş döneminde iki ülkenin zıt kutuplarda yer alması nedeniyle bu potansiyel kullanılamamıştır. Türkiye, bu işbirliği potansiyelini iki ülkenin de lehine olacak şekilde kullanmak için sürekli olarak çeşitli girişimlerde bulunan taraf olmasına rağmen Suriye, daha bağımsız bir devlet olmadan önce halkın iradesiyle Türkiye'ye katılmış olan Hatay'ın kendi toprağı olduğu iddiasıyla Türkiye'ye karşı düşmanca bir politika izlemekte ısrar etmiştir. Buna ilaveten tamamen Türkiye'nin kendi topraklarından doğan Fırat ve Dicle Nehirleri üzerine yapmış olduğu barajlar nedeniyle Suriye'ye ait suyun engellendiğı iddiasıyla düşmanca politikalarını sürdürmüştür. Bu politikalar doğrultusunda, başta PKK ve ASALA olmak üzere Türkiye aleyhine faaliyet gösteren tüm terör örgütlerine barınma, lojistik ve maddi destek sağlamıştır.

Emevi Devletinin kuruluş aşamasında Muaviye'nin Halife Hz. Ali'ye karşı Mısır Valisi Amr bin As ile kurduğı ittifaktan bu yana Suriye ve Mısır tarihi, ekonomik, coğrafi ve siyasi bir bütünlük oluşturmıştır. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin de desteğıyle milliyetçi Arap Sosyalizmi ideolojisi çerçevesinde Suriye ve Mısır'a Irak'ın da eklenmesiyle askeri rejimlerin yönettiğı büyük bir sosyalist Arap cumhuriyetleri bloğı ortaya çıkmıştır. Ancak iktidarının meşruiyetini, tamamen Arap-İsrail Savaşında Arapların liderliğı üzerinden kazanma çabası içinde olan Hafız Esad rejimi, 1978'de Mısır'ın İsrail ile Camp David barış görüşmelerine başlamasıyla Mısır'dan kopmuştur. Suriye, 1980-1988 İran-Irak Savaşında mezhepsel bağlar sebebiyle İran'ın yanında yer alınca Arap Blokundan da uzaklaşmıştır. Baas ideolojisine dayanan meşruiyet zeminini kaybeden Suriye Rejimi, mezhepsel bağlar üzerinden İran'a, ekonomik ve askeri yardımlar üzerinden de SSCB'ye bağımlı hale gelmiştir.

Soğuk Savaş'ın sonunda SSCB'nin dağılmasıyla Suriye askeri ve ekonomik olarak en büyük destekçisini kaybetmiştir. ABD'nin, Irak ve Afganistan'a askeri müdahalesiyle beraber İran'la Suriye'ye karşı uyguladığı izolasyonist çevreleme politikaları Esad Rejimini bölgesel ve küresel olarak büyük bir yalnızlığa mahkûm etmiştir. Doğusunda ABD işgali altındaki Irak üzerinden ve güneyinde İsrail tarafından ciddi bir kuşatma altında olduğunu gören Suriye Rejimi, her zaman yaptığı gibi pragmatist politikalara yönelerek dış politikasında önemli değişiklikler yapmıştır. Hatay Sorunu ve su sorunu bahanesiyle terör örgütleri üzerinden Türkiye'ye karşı uyguladığı yıpratmaya dayalı düşmanca politikaları terk etmiştir. Türkiye ile

kuracağı bir ittifak ilişkisi üzerinden ambargo ve izolasyonlardan kurtulup Yeni Dünya Düzeninin meşru bir aktörü haline gelmeyi amaçlayan yeni bir dış politika uygulamaya koymuştur. 1998’de Türkiye-Suriye arasında hızlı bir yakınlaşma sürecini resmen başlatan Adana Mutabakatı imzalanmıştır. Bu anlaşma sonrasında Suriye, PKK terör örgütüne verdiği desteği sonlandırarak, örgütün lideri Abdullah Öcalan’ı sınır dışı etmiş, Hatay ve Fırat’ın suları üzerindeki iddialarından vazgeçmiştir. Bu yakınlaşma süreci çok kısa sürede olağanüstü bir mesafe kat ederek müttefiklik seviyesini de aşmış “İki devlet tek hükümet” olarak ifade edilen düzeye kadar ilerlemiştir. Taraflar petrol ve doğalgaz boru hatları, kara, hava ve deniz yolları, sulama kanalları gibi ortak alt yapı projeleri üzerinden uzun vadeli kurumsal bağlar kurmaya yönelmişlerdir. Bunlara ilaveten vizesiz seyahat imkânı, serbest ticaret anlaşmaları üzerinden ekonomik, siyasi ve kültürel bağlarını da güçlendirme yönünde ciddi adımlar atmışlardır.

Soğuk Savaşın sona ermesinin sonuçları sadece jeopolitik alanla sınırlı kalmamış, küresel sermayenin ve uluslararası kurumların, devletlerin iç ve dış politikalarına yön verebildiği yeni bir uluslararası ilişkiler sistemi ortaya çıkmıştır. Küreselleşen ekonomik ve finansal ağlar 21. yüzyılda uluslararası sistemi yeniden şekillendirerek devletlerin iç ve dış politikalarına doğrudan etki eder hale gelmiştir. Finansal ve ekonomik anlamda varlığını güvence altına alamayan ülkelerin askeri olarak ne kadar güçlü olsalar da varlıklarını ve bağımsızlıklarını koruyamadıkları SSCB örneğinde olduğu gibi net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Küreselleşme olarak da tanımlanan bu yeni sistem, tüm dünya ülkelerine, ticaret ve finans başta olmak üzere, demokrasi, insan hakları, bireysel özgürlükler alanlarında belirlemiş olduğu bir takım standartları dayatmıştır. Sistem ilk bakışta tamamıyla yumuşak güç unsurları üzerine kurulmuş gözükse de Afganistan, Irak ve Somali örneklerinde olduğu gibi sisteme karşı koyan ülkelere karşı askeri gücün de devreye girdiği görülmüştür. Suriye Rejimi de, devlet kurumlarını ve politikalarını küreselleşme denen bu yeni sisteme göre yeni baştan revize etmek zorunda kalarak iç ve dış politikasında köklü değişiklikler yapmıştır. Afganistan ve Irak’la aynı akıbeti paylaşmaktan korkan Suriye’nin, yeni küresel düzene dâhil olabilmesi için yardım ve destek alabileceği liberal demokratik bir yönetim modeline sahip olan tek komşusu Türkiye ile ittifaktan başka seçeneği kalmamıştır. Hatta tüm Ortadoğu ülkeleri içinde liberal ekonomi modelinin işlediği, demokratik kurumlarla insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye alındığı ve uluslararası örgütlere üye olan başka bir Müslüman ülke de bulunmamaktadır. Bu şartlar altında Suriye, iç ve dış politikalarını Türkiye ile kurulacak bir ittifak üzerinden uluslararası sisteme entegre olabilecek şekilde revize etmeye

başlamıştır. Esad Rejiminin, Türkiye ile dostane ilişkiler kurabilmek için dış politikasında yapmış olduğu köklü değişiklikleri; Lord Palmerston'un 1848 Britanya Avam Kamarasında yaptığı konuşmada ortaya koyduğu *“Devletler için daimi olan, dostluklar ya da düşmanlıklar değil çıkarlardır.”* (Nye ve Welch, 2011: 83) prensibiyle izah etmek mümkündür.

SSCB'nin dağılmasıyla oluşan tek kutuplu uluslararası sistem Türkiye'nin dış politikasında da çok ciddi değişimleri zorunlu kılmıştır. Ortadoğu ve Orta Asya'da oluşan jeopolitik boşluk Türkiye'ye bölge üzerinde nüfuzunu arttırma fırsatı sunarken diğer yandan da terör ve istikrarsızlık tehdidiyle karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye de, etrafında oluşan jeopolitik boşluk ve yeniden şekillenen bölgesel ve küresel güç dengelerine göre dış politikasını yeniden tanımlamak durumunda kalmıştır.

Türkiye ve Suriye, Nye ve Welch 'in *“Devletler için ulusal çıkar esastır ve devletlerin ulusal çıkarları için tercih edebilecekleri seçenekler çok büyük oranda uluslararası sistemin dinamikleri tarafından belirlenir”* (Nye ve Welch, 2011;66) prensibi doğrultusunda yeni oluşmaya başlayan tek kutuplu dünya düzenine uyum sağlamaya dönük politikalara yönelmişlerdir.

Soğuk Savaş sürecinde SSCB lideri Stalin'in, Türk Boğazları üzerinde hak iddia etmesiyle başlayan süreç; Türkiye'nin dış politika seçeneklerini çok daraltmış, Türkiye kuzeyindeki bu tehdide karşı üyesi olduğu Atlantik İttifakının kurallarına sıkı bir bağlılıkta hareket etmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye; Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da oluşan küresel jeopolitik boşluğun merkezinde kalmıştır. Türkiye, bu bölgelerle coğrafi, tarihi, kültürel, siyasi, ekonomik, dini ve etnik bağlara sahip bir ülke olarak bu yeni jeopolitikten en çok etkilenen ülke olmuştur. Bu jeopolitik boşluktan doğan kaos ortamı etnik ve mezhepsel terörün genişleyip güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu kaotik ortam, 11 Eylül 2001'deki terör saldırısı sonrası ABD'nin Irak ve Afganistan'a yapmış olduğu askeri müdahalelerle daha da büyümüş ve karmaşık bir hal almıştır. Irak'ın kuzeyinde Türkiye-Suriye-İran sınırlarında bu devletlerin toprak bütünlüğünü tehdit eden bir Kürt Federe oluşumu ortaya çıkmıştır. Bu tehdit Türkiye-Suriye-Irak ve İran arasında bölgesel bir işbirliğini zorunlu kılmıştır. Rowman ve Littlefield, (2000) uluslararası sistemde, güç dağılımını ve devletlerin davranışlarını etkileyen en önemli unsurları; jeopolitik gelenek ve coğrafi yakınlık olarak tanımlanmaktadır. (Nye ve Welch, 2011: 60) Dolayısıyla hem Suriye hem de Türkiye, dış politikalarını yakın coğrafyalarında ortaya çıkan bu yeni jeopolitik durumla uyumlu olacak şekilde revize etmek zorunda kalmıştır.

Uluslararası politikada güç dengesini korumak için bir devlet, komşularıyla birlikte barış içinde yaşama ihtimallerini maksimize etmek için çaba sarf etmelidir. Barış, silahlanma veya silahsızlanma ile değil devletlerin uluslararası politikalarının muhtemel sonuçlarını hesap ederek hareket etmeleriyle devam ettirilebilir. Bir devletin barış stratejisi, mutlaka diğer tüm devletlerin barış veya savaş stratejilerine uygun olmalıdır. (Waltz, 2009:215)

Ortadoğu’da oluşan yeni konjonktür Türkiye-Suriye ve İran’ı ortak tehdide karşı ortak politikalar etrafında bir araya getirmiştir. 11 Eylül 2001’deki terör saldırılarıyla ABD’nin hiç beklenmedik şekilde kendi evinde vurulması, tüm dünya ülkelerinde terör tehdidini en önemli ve en acil gündem haline getirmiştir. Uluslararası sistemin en önemli aktörü haline gelmiş olan NATO, terörle mücadele konsepti üzerinden yeniden yapılandırılmıştır. Soğuk Savaş döneminde NATO’yu kendisi için en büyük tehdit olarak görmesine rağmen Rusya da, kendi topraklarında çeşitli terör gruplarıyla mücadele etmekte olduğundan küresel sistemdeki bu terörle mücadele stratejisine destek vermek zorunda kalmıştır. Rusya’nın bu desteği de Türkiye’nin Orta Asya ve Ortadoğu’daki ülkelerle karşılıklı güvene dayanan çeşitli işbirlikleri kurup geliştirmesi için fırsat sağlamıştır.

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki düzelmenin önemli sebeplerinden biri de; Türkiye’nin Ortadoğu’da barış ve istikrarın tesis edilmesini engelleyen su sorununa dostane bir çözüm bulma stratejisidir. Irak ve Suriye’nin su ihtiyacının büyük bölümünü karşılayan Fırat ve Dicle Nehirlerini oluşturan kaynaklara sahip olan Türkiye, Ortadoğu ülkeleri arasında su kaynaklı olarak ortaya çıkan tüm sorunların doğal tarafı olmuştur. 1990’larda İsrail-Suriye arasındaki barış görüşmelerinin ilerlemesinin önündeki en önemli engellerden biri de Golan Tepelerindeki su kaynaklarının paylaşımı olmuştur. İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres, Suriye’nin Golan Tepelerindeki su kaybının Fırat’ın sularından telafi edilmesini teklif etmiştir. Bu durum Türkiye’yi de ister istemez Suriye, İsrail ve Irak arasındaki su sorununun çözüm arayışlarına ortak etmiştir. Türkiye su sorunun dostane bir şekilde çözülmesi için Suriye ve İsrail arasında arabuluculuk misyonu üstlenmiş ve bu misyon, Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ama özellikle Suriye ve İsrail’le dostane ve karşılıklı güvene dayanan ilişkiler kurmasını gerektirmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye-Suriye ilişkilerinin düzelmesine katkı sağlayan unsurlardan biri de Ortadoğu’daki Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, BAE gibi petrol monarşilerinin desteği olmuştur. Irak, Suriye ve Mısır’daki gibi, halkın cumhuriyet rejimi talebiyle ayaklanmasından ya da Kuveyt’te olduğu gibi ülkelere fiili bir müdahaleden

korkan monarşiler, bölgedeki sosyalist Arap milliyetçisi cumhuriyetlerin ABD önderliğindeki küresel sisteme entegre edilmesi için her türlü gayreti göstermişlerdir. Bölgede oluşacak siyasal bütünlük ve ekonomik istikrar ortamı sayesinde gelirlerini arttırıp toplumsal refahı yükselterek rejimlerini garanti altına almayı planlayan Arap monarşileri Türkiye ve Suriye ilişkilerinin iyileşme sürecini desteklemişlerdir.

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki düzelmenin önemli sebeplerinden bir diğeri de; Arap dünyasında Türkiye hakkında yerleşmiş olan Hristiyan Batının jandarması algısını yıkmaya dönük politikaların başarısı olmuştur. Atatürk ve İnönü döneminde Türkiye, küresel emperyal güçlerin Ortadoğu Arap dünyası ile olan ilişkilerinde tarafsızlık politikası izlemiştir. II. Dünya Savaşında İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye; Suriye ve Irak'a Alman işgaline karşı askeri olarak yerleşmesi için Kerkük Musul dâhil çeşitli vaatlerde bulunmasına rağmen dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, böyle bir işgal girişiminin uzun vadede Türkiye ve bölge için büyük bir kaosa neden olacağını öngörerek bu kavganın tarafı olmaktan kaçınmıştır. Menderes Hükümetleri döneminde, SSCB tehdidi nedeniyle NATO'ya üye olabilmek amacıyla bu tarafsızlık politikası terk edilerek Batı İttifakıyla her alanda aktif işbirliğine dayanan bir dış politikaya geçilmiştir. 1950'lerde İran ve Mısır'da başlayan devletleştirme sürecinin Süveyş Kanalı'nı da kapsayacak şekilde genişlemesi İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki sömürge sistemini tehdit etmiştir. Ortadoğu'daki menfaatlerini korumak isteyen İngiltere, Türkiye-İran-Irak ve Pakistan'ın katılımıyla Bağdat Paktını kurmuş ve Başbakan Adnan Menderes'in özel gayretleriyle Türkiye bu paktta aktif ve öncü bir rol üstlenmiştir. Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi sonrasında İngiltere'nin Fransa ve İsrail'le birlikte Mısır'a askeri müdahalede bulunması Ortadoğu'da çok büyük bir krize yol açmıştır. Hristiyan-Musevi ittifakının bir İslam ülkesine emperyalist amaçlarla yaptığı bir saldırıya destek vermekle suçlanan Bağdat Paktına üye olan ülkeler, iç siyasette kendi halkları nezdinde ciddi meşruiyet krizleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Irak'taki Haşîmi Krallığı 1958'de askeri bir darbe ile devrilmiş ve yerine Arap milliyetçisi Baasçı bir cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Türkiye de bu kriz sebebiyle; Mısır'la çok güçlü ittifak ilişkileri bulunan Suriye ile 1957'de askeri bir çatışmanın eşiğine gelmiştir. Bu kriz aynı zamanda Mısır ve Suriye başta olmak üzere Arap ülkeleri ve Arap halkları nezdinde de Türkiye'yi Batı Emperyalizminin Ortadoğu'daki jandarması algısına mahkûm etmiştir. 1957'deki bu krizde ödediği ağır bedellere rağmen Türkiye, 1962'de SSCB'nin Küba'ya nükleer füze yerleştirmesiyle başlayan krizde ABD ve Batılı müttefiklerinden beklediği desteği bulamamıştır. Arap-İsrail Savaşları nedeniyle ortaya çıkan petrol ambargolarında da çok ağır

bedeller ödeyen Türkiye, 1970’li yıllarda Kıbrıs’ta Türklere yapılan soykırımı engelleme çabaları nedeniyle içinde yer aldığı Batı İttifakı tarafından ambargo ve yaptırımlara maruz kalmıştır. Türkiye sürekli fedakârlıkta bulunarak destek verdiği Batı İttifakı tarafından, PKK terör örgütüne karşı yürütmüş olduğu mücadelede de çeşitli ambargo ve yaptırımlara maruz bırakılmış; Ege Denizinde Yunanistan’ın karasularını 12 mile çıkarma iddiasıyla yaşadığı sorunlar ve Ermeni Meselesinde de Batı İttifakını karşısında bulmuştur. Soğuk Savaş’ın sona erip SSCB’nin dağılmasıyla üzerinde hissettiği varoluşsal tehditten de kurtulan Türkiye Yeni Dünya Düzenindeki dış politikasını belirlerken bu tecrübeler ışığında hareket etmiştir. Türkiye, Filistin-İsrail sorunu başta olmak üzere Batı İttifakı ile Ortadoğu arasındaki sorunlarda Müslüman kimliğini ön plana çıkaran bir dış politikayla Müslüman Arap ülkelerinden yana tavır almaya başlamıştır. Amerikan ve İngiliz askerlerinin Irak’a müdahale için Türkiye’nin topraklarını kullanmasına yönelik tezkerenin Mart 2003 de TBMM’de reddedilmesi bu yeni dış politikanın ilk işaretlerini ortaya koymuştur. Başbakan Erdoğan’ın 2009 Davos Zirvesinde, İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres’e yaptığı “One minute” çıkışı tüm Arap dünyasından çok büyük bir takdirle karşılanmış, Türkiye Batının jandarması imajından kurtulmuş ve Türkiye Cumhuriyetinin Başbakanı Erdoğan Arap halkları nezdinde bir kahraman haline gelmiştir. Erdoğan’ın bu çıkışı her ne kadar kişisel bir inisiyatifle anlık olarak verilmiş bir tepki olarak değerlendirilse de; Türkiye ve İsrail’in komünist ideolojiden beslenen aşırı solcu terör örgütlerine karşı yapmış olduğu askeri ittifakın geçerliliğini kaybetmiş olmasından güç alan yeni Türk dış politikasının bir meydan okumasıdır. Türkiye’nin Arap Topluluklarında oluşturduğu bu güven tüm Müslüman Arap Ülkeleriyle birlikte Suriye ile olan ilişkilerinin düzelmesine çok büyük katkı sağlamıştır.

Ortadoğu’da bölge ülkelerinin kendi menfaatleri doğrultusunda bağımsız kararlar alabilmesini engelleyen en önemli sebeplerden biri de küresel güvenlik ağına olan bağımlılıkları olmuştur. Soğuk Savaş döneminde küresel güçler, bölge devletleri arasındaki anlaşmazlıkları kullanarak birbirlerine karşı hissettikleri tehdit algılarını körüklemiştir. Böylece bölge ülkeleri, küresel güçlerin sağlayacağı güvenlik şemsiyesine bağımlı hale getirilmiştir. İki kutuplu uluslararası sistemin yıkılması ve SSCB’nin Ortadoğu üzerindeki tehdidinin ortadan kalkması bölge ülkelerine kendi menfaatlerini önceleyen bağımsız kararlar alabilme imkânı sağlamıştır. Reel olarak bakıldığında Ortadoğu’daki Arap ve Müslüman devletler aynı etnik ve dini kimliğe mensup olup birbirleri için varoluşsal bir tehdit de oluşturmamaktadırlar. Bölgenin sahip olduğu ekonomik kaynaklar verimli kullanılabilirse bölge için fazlasıyla yeterlidir. Türkiye bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrasında bölgede siyasal

istikrarın güçlenmesi ve ekonomik refahın artırılmasına yönelik yoğun bir diplomatik çabayla bu gerçekleri ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Küresel tehdit ve engellerin olmadığı bir Ortadoğu'da Türkiye'nin bu çabaları bölgedeki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlarken Türkiye'nin bölgedeki nüfuz ve itibarını da arttırmıştır.

Tek kutuplu uluslararası sistemin temel eksenini demokrasi, laiklik, serbest piyasa ekonomisi oluşturmuştur. Türkiye Batı İttifakı tarafından yıllardır bu değerlerin yürürlükte olduğu tek Müslüman devlet olarak Ortadoğu ve Orta Asya'da yeni kurulan devletler için bir model olarak sunulmuştur. Yeni Dünya Düzeni, Türkiye'ye bölgesinde kendi gücünün çok üzerinde bir etkinlik sağlarken potansiyelinin çok üstünde sorumluluklar da yüklemiştir. Küresel sistemin kendisine sağladığı avantaj ve destekleri yeterli gören, bölgesinde ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek isteyen Türkiye, jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik olarak kapasitesinin çok üzerinde inisiyatif üstlenmiştir. Ancak Türkiye bu yeni sistemin getirdiği tehditleri, yerinde ve zamanında bertaraf edecek tedbirleri hayata geçirememiştir. BOP, Medeniyetler İttifakı Projesi gibi Batının kültürel değerlerini Ortadoğu'ya yerleştirmeye dönük çalışmalarının öncülüğünü üstlenirken, dini gelenekler üzerine tesis edilmiş kadim Ortadoğu kültürünün Batı medeniyet değerleriyle daimi bir savaş halinde olduğu gerçeğini göz ardı etmiştir. Buna ilaveten ABD'nin Irak ve Afganistan'daki askeri işgalleri ile İsrail'e sağlamış olduğu koşulsuz desteğin ABD öncülüğündeki Batı İttifakına karşı büyümekte olan öfkenin kendisini de hedef alabileceğini hesaba katmamıştır.

Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda 1998 Adana Mutabakatı sonrası Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan hızlı iyileşmenin Türk Dış Politikasındaki bir eksen kaymasından değil, Soğuk Savaş sonrasında tek kutuplu olarak yeniden şekillenen uluslararası sistemin eksenine uyum sağlama çabalarından kaynaklandığı tespitini yapmak mümkündür. Soğuk Savaş'ta kaybeden tarafta olan Suriye, Yeni Dünya Düzeninde kendisine meşru bir pozisyon elde edebilmek için bir giriş kapısı olarak gördüğü Türkiye ile ilişkilerini müttefiklik düzlemine taşımıştır. Ancak Rusya ve Çin'in yeniden birer küresel güç haline gelmesiyle uluslararası sistem çok kutuplu bir hal almış ve Ortadoğu da, bu çok kutuplu sisteme göre yeniden bir yapılanma sürecine girmiştir. 2011'de Suriye'de başlayan iç karışıklıklar sonrası süreçte Türkiye-Suriye arasındaki yakınlaşma devam ettirilememiştir. Suriye'de 13 yıla yakın devam eden iç karışıklıklar sonrasında 8 Aralık 2024'te Baas Rejimi çökmüş ve devlet başkanı Beşar Esat ülkeyi terk etmiştir.

KAYNAKLAR

- Açıkalın S., & Ekinci, A.Z., Laçiner S. (2011). 11 Eylül sonrası Ortadoğu. İçinde A. Ekinci & S. Laçiner (Ed.), *11 Eylül sonrası Mısır-Amerikan ilişkileri ve Mısır iç siyaseti* (s. 375-411) Ankara: USAK Yayınları (1.baskı)
- Dural A.B. (2010) “Küreselleşme, Ulus Devlet, Türkiye: Tarihsel Dönüşümün İç ve Dış Aktörleri”, F. Türk (Editör). “*Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar*” İstanbul Kriter Yayınları,s.129-156
- Ağca, İ.K. (2004). “Suriye’nin Ekonomik Durumu”, T.Yılmaz ve M.Şahin (Editörler). “*Ortadoğu Siyasetinde Suriye*”. (Birinci Baskı). Ankara, Platin Yayınları, s. 289-340
- İnternet. Ak Parti Seçim Bildirgesi (2002) **Yabancı Sermayenin Cezbedilmesi** <http://www.belgenet.com/secim/bildirge/akp2002-2.html> (Erişim:1 Ekim 2012)
- Akdemir S. (2000) “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü” Arap Dünyası Özel *Avrasya Dosyası*, , 6 (1) s.202-237
- Akıllı E. (2012). “Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı” *Ortadoğu Analiz*, 4 (37), s.39-45
- Akkan Güngör, F. Ve Bulut A. T. (2010), “11 Eylül Sonrası Dönemde Transatlantik İlişkiler Ve Ortadoğu” *Akademik Ortadoğu*, 4(2), s.92-102
- Aktay Y.(2012) “Arap Baharında Seçim Rüzgarları ve Türkiye Algısı” <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/1051/arap-baharinda-secim-ruzgarlari-ve-turkiye-algisi.aspx> (17.12.2011) / Aktaran. “Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı”, Akıllı E. (2012) *Ortadoğu Analiz* 4 (37), s.39-45
- Alkan, A. (2006) “21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği” Ankara, Nobel Yayınevi
- Alkin, K. (2006). “ *Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açısından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri*”, İstanbul, İTO Yayınları.
- Amanov Ş. (2004). “Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası”. İçinde T. Yılmaz & M. Şahin (Ed.). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Birinci Baskı, Ankara, Platin Yayınları, (s.124-189.)
- Aras B. ve Karakaya R. P. (2007), Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic Imagination, Australian Journal of International Affairs, C. LXI, No.4, ss. 471-488 / Aktaran, Yeşilyurt N. ve Akdevelioğlu A. (2010). “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, Uzgel İ ve Duru B. (Editörler). “*AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*”, (İkinci Baskı). Ankara, Phoenix Yayınevi, s.381-409]
- Arı T. (2004). “*Dünden Bugüne Ortadoğu*”, İstanbul, Alfa Yayınları
- Arı T. (2008) “*Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*”, (Dördüncü Baskı). Bursa, MKM Yayıncılık
- Arı T. (2010). “Liderler,Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden Yükselen Güç Türkiye-ABD İlişkiler ve Ortadoğu”,Bursa, MKM Yayıncılık
- Arman M. N.(2011), “ Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk ilişkisi” *Uluslararası İlişkiler* 8 (31), s.45-48
- Aslanlı, A. (2018). Rusya’nın Suriye politikası. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi ORSAM* (75), 1-7.
- Atabey, F. (2015). Hatay’ın anavatana katılma süreci. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 192-209
- Ataöv T.(2004). “*11 Eylül: Terörle Savaş mı Bahane mi*”, İstanbul, Alkim Yayınevi, ss. 83-84 / Aktaran, Gaytancıoğlu, 2008;125)]

- Atlıoğlu Y. (2007). “*Beşar Esad Suriye’sinde Reform Demokratikleşme Güvenlik İkilemi*” (Birinci Baskı). İstanbul, Tasam Yayınları
- Atlıoğlu, Y. (2005). “Mehlis Raporu Sonrası Suriye”, / Aktaran, Cicioğlu F.(2006), “ Lübnan 2005”, K. İnât ve A. Balcı A., (Editörler). “*Ortadoğu Yıllığı 2005*”, (Birinci Basım). Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s.135-153
- Ayata A. (2011). Değişen Dünyada Türk Dış Politikası. İçinde M. Ercan (Ed.) *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası* (s.169-195) Nobel Yayın Dağıtım
- Ayhan V. (2009) “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi” *Ortadoğu Analiz Kasım*, 1(11), s.26-33
- Ayman G. ve Ateşoğlu Güney N. (1998), “Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşuları”, Sönmezoglu F. (Editör). *Türk Dış Politikasının Analizi* (İkinci Baskı). İstanbul, Derya Yayınları, s.431-447
- Bağcı H. ve Sinkaya B. (2006). “Büyük Ortadoğu Projesi Ve Türkiye: Ak Parti’nin Perspektifi” *Akademik Orta Doğu*, 1(1), s. 21-37.
- Beledi, A. (1988). “Suriye 1916-1946 et-Tarikatu’l-Hürriye” s.83/ Aktaran Umar Ö.O.(2004) “*Osmanlı Yönetimi ve Manda İdaresi Altında Suriye 1908-1938*”, (İkinci Baskı). Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi
- Cicioğlu F.(2006), “ Lübnan 2005”, K. İnât ve A. Balcı A., (Editörler). “*Ortadoğu Yıllığı 2005*”, (Birinci Basım). Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s.135-153
- Çakıroğlu A ve Eder M, (2001). “Domestic Concerns and the Water Conflict over the Euphrates- Tigris River Basin”, Middle Eastern Studies, 37 (1), s.67/.Aktaran, Maden, T.E., (2011), *Ortadoğu Analiz*”, 3 (31-32) s. 40-49
- Çelebi S..(2004) Suriye Silahlı Kuvvetleri ve Silahlanma Faaliyetleri., T.Yılmaz ve M.Şahin (Editörler). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. (Birinci Baskı). Ankara Platin Yayınları, s. 241-288
- Çetinoğlu, A.N. (2009). “11 EYLÜL 2001 Sonrası Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri” *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 4 (1), s.143-171
- Çetinkaya, Y. (2004). Türkiye Küresel Barışın Teminatıdır. *Anlayış*, Haziran 2004(13), 34-38
- Çolakoglu, Ş. (1991). “Kilis Direnişi Kurtuluş ve Sonrası 1918, 1921-1930”, s.37/ Aktaran.Umar Ö.O.(2004). “*Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*” (İkinci Baskı). Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi,
- Davutoğlu A. (2013). “*Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*”(Birinci Baskı). İstanbul, Küre Yayınları,
- Davutoğlu A.(2002). “*Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu*”, (Sekizinci Baskı). İstanbul, Küre Yayınları,
- Davutoğlu A.(2008). “*Turkey’s Foreign Policy Vision,: An Assessment of 2007*”, Insight Turkey, 10 (1), , pp. 77-83
- DEİK. (2004). “*Suriye Ülke Bülteni*” /aktaran ATLIOĞLU, 2007;103)
- Dışişleri Bakanlığı, (1998) “*Türkiye ve Dünya 2010-2020 Küresel Bir Aktörün Doğuşu*” DIVAK Yayınları

- Efegil E. Ve Musaoğlu N. (2008) “Demokratikleştirme Bağlamında, Avrupa Birliği’nin Orta Doğu Politikası” *Akademik Ortadoğu*, 3 (1), s.165-174
- Ekinci, A.Z., & Laçiner S. (2011). 11 Eylül sonrası Ortadoğu. İçinde A. Ekinci & S. Laçiner (Ed.), *11 Eylül sonrası gelişmeler ışığında İran-Türkiye ilişkilerinin değerlendirilmesi* (1.baskı) (s. 115-172) Ankara: USAK Yayınları
- Emerson M. ve Noutcheva G.(2005) , “European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?”, Centre for European Policy Studies, CEPS Working Document, Sayı 215, Kasım 2004./aktaran, Efegil- Musaoğlu, 2008, *Akademik Ortadoğu*, 3 (1), s.165-174)
- Ercan M. (2011). “*Değişen Dünyada Türk Dış Politikası*”, (Birinci Basım). Ankara, Nobel Yayın Dağıtım
- Erdem E. (2004) “*Ortadoğu Denkleminde Türkiye Suriye İlişkileri*”, İstanbul, IQ Yayınları
- Erkmen S. (2003), “ABD’nin Ortadoğu’da Değişim İhtiyacının Nedenleri”, *Stratejik Analiz Dergisi*, 3(35) s.27/
- Erol M.S. (2011). “*Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları*” Ankara, Barış Kitabevi, 1.Baskı
- Akyol, H. (2011). “*Realizm ile İdealizm Arasında Yeni Türk Dış Politikası: Hedefler, Yöntemler ve Araçlar Karşılaştırması*”, M.S. Erol (Editör), “*Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları Türkiye’nin Güncel Güvenlik Sorunları Ülkeler Bölgeler Örgütler*”, (Birinci Baskı). Ankara, Barış Kitapevi
- Eslen N. (2006): “Medeniyetler Çatışması Şiddetlenecek”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:117: s.4. / Aktaran, Gaytancıoğlu, K. (2008). “*Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkileri*“, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Euromed Report,(2 Aralık 2003) Issue No 68, *AB Komisyonu*, “*Dialogue Between Cultures and Civilisations in the Barcelona Process*”; “*Dialogue Between Peoples and Cultures in the Euro – Mediterranean Area*”, /Aktaran. Efegil- Musaoğlu, 2008, *Akademik Ortadoğu*, 3 (1), s.165-174
- Fukuyama F. (2012). “*Devlet İnşası: 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*”, (Çev. D. Çetinkasap). İstanbul, Profil Yayıncılık
- Internet: Gaytancıoğlu, K. (2008) “Dünden Bugüne Suriye”, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=17> (11.10.2007).
- Gaytancıoğlu K. (2010) “Dünden Bugüne Türkiye- Suriye İlişkileri”., Türk F. (Editör): *Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar* İstanbul Kriter Yayınları s.1-17
- Gaytancıoğlu Kaan, (2008) “*Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*” , (İkinci Baskı). İstanbul, Derya Yayınları
- Gözen R. (2009). “*İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası*”,(Birinci Baskı). İstanbul, Alfa Yayınları
- Güngör, A. F.ve Bulut A. (2010). *Akademik Ortadoğu*, 4(2), s.91-102
- Habertürk Gazetesi*, Şam’da 4’lü zirve. (2008, Eylül 4) <https://www.haberturk.com/gundem/haber/95431-samda-4lu-zirve> Erişim 21 Eylül 2024

- Harris.G.S. (2002) “ ABD-Türkiye İlişkileri” (Editörler) A. Makovsy A. ve Sayarı S., “Türkiye’nin Yeni Dünyası” (Çev.: H.Güldü,) İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım
- Harunoğulları M. (2022). İç savaşlarda enerji (Petrol ve doğal gaz) faktörünün etkisi Suriye örneği. *Ece Coğrafya Dergisi* 31(2) 2022, s.265-287
- Hensel P.R.(2000). “*Teritory: Theory and Evidence on Geography and Conflict*” John a. Vazquez (ed), What Do We Know About War ? (New York: Rowman & Littlefield, / aktaran Nye ve Welch 2011: 60)
- İbas, S. (2004). “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”., T.Yılmaz ve M.Şahin (Editörler). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Birinci Baskı. Ankara Platin Yayınları, s. 33-94
- İnat K. ve Balcı A., (2006) “*Ortadoğu Yıllığı 2005*”, (Birinci basım). Ankara, Nobel Yayın Dağıtım
- İstanbul Summit Special, Nato Review, May 2004
<http://www.Nato.Int/Docu/Rewiew/2004/İstanbul/2004-İstanbul-E.Pdf>,S.6,
erişim:20.12.2006/ Aktaran, Ural, 2009;125-126)
- Kalaycıoğlu, E.(1998), “Yeni Dünya Düzeni Ve Türk Dış Politikası” F.Sönmezoğlu,(Editör). “*Türk Dış Politikasının Analizi*”, (İkinci Baskı). İstanbul, Der Yayınları s.633-645
- Kaleli L. (2003) “*İrtica ve ABD Kısılcığında Türkiye*,” (Birinci Baskı). İstanbul, Alev Yayınları
- Kanbolat H. (2006). “Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği”, *Stratejik Analiz*, Sayı 72, (Nisan 2006) s.75-76
- Kanbolat H. (2011) <https://www.orsam.org.tr/tr/basbakan-erdogan-in-hatay-ziyareti-oncesi-turkiye-suriye-ekonomik-iliskilerine-genel-bakis/> (Erişim:18 Mayıs 2024)
- Karabekir, K. (2000). “*İstiklal Harbimiz*”,(Beşinci Baskı). İstanbul, Emre Yayınları
- Karadeli C. (2007) “Ortadoğu’ya Yönelik Türk Dış Politikasında Kırılmalar Ve Yenilikler” *Akademik Ortadoğu*, 2(1), s.35-48
- Kasım A.H. (2006). “Küresel Enerji Jeopolitiği” *Finans Dünyası*, sayı 198 Haziran, s.94-95
- Keskin, M. H. (2010). “İsrail Filistin Sorununa Yönelik Politikalar” *Akademik Ortadoğu*, 5 (1), s.118-130
- Khoury P. S.(1987) , “*Syria and French Mandate*” / Aktaran, Okur; 2004) Yılmaz T ve Şahin M. (Editörler), “*Ortadoğu Siyasetinde Suriye*”, (Birinci Baskı). Ankara, Platin Yayınları, s.1-32
- Kedourie E. (1956) “England and Middle East”, s.142 / Aktaran. Kılınçkaya M.D. (2008), *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, (İkinci baskı). Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi
- Kılınçkaya M.D. (2008), *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, (İkinci baskı). Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi
- Fromkin D. (1993). “Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?”,s.395-396 / Aktaran Umar Ö.O.(2004) “*Osmanlı Yönetimi ve Manda İdaresi Altında Suriye 1908-1938*”, (İkinci Baskı). Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi

- Kıbaroğlu A. ve Scheumann W.(2011). “Euphrates-Tigris River System: Political Rapprochement and Transboundary Water Cooperation”, A. Kramer, Springer, Germany, s.277/ Aktaran, Maden, T.E. (2011). “*Ortadoğu Analiz*”, 3 (35), s. 33-40
- Kona Güngörmüş G.(2005). “*Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği*” İstanbul. IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Koyuncu, A.A. (2013). “*Arap Baharında Suriye, Milliyetçilik ve Ulus İnşası*” Ankara, Altınpost Yayınları
- Kristin A.(2005), “European Views and Policies Toward the Middle East”, CRS Report for Congress, The Library of Congress, / Aktaran, Efeğil E. ve Musaoğlu N. (2008). “Demokratikleştirme Bağlamında, Avrupa Birliği’nin Orta Doğu Politikası” *Akademik Ortadoğu*, 3 (1), s.165-174
- Kuloğlu A. (2002). “Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye” *Avrasya Dosyası*, 8(4) s: 5-21
- Kuloğlu A.(2009). “Türkiye Suriye Irak İran Dörtgeninde Gelişmeler”, *Ortadoğu Analiz*, 1(12), s. 87-92
- Kutlay M.(2015) “Avrupa’nın Sığınmacı Sınavı- Kriz içinde Kriz” *Analist Dergi*, Ekim Sayı:56, s.36-41
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). “*Türkiye’ nin Arap Ortadoğu’ suna Karşı Politikası 1945-1970*” Ankara, Barış Basım ve Yayımları
- Laçiner S., & Ekinci, A.Z. (2011). 11 Eylül sonrası Ortadoğu. İçinde A.Z. Ekinci & S. Laçiner (Ed.), *11 Eylül sonrası Türkiye’nin Ortadoğu ile değişen ilişkileri* (1.baskı) (s. 41-78) Ankara: USAK Yayınları
- Larrabee, F. S. (2007).“Turkey Rediscovered the Middle East”, *Foreign Affairs*, July/August, 2007, s.109. /Aktaran: Maden, T.E. (2011), “Türkiye Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü”, *Ortadoğu, Analiz*, 3 (35). s. 33-40
- Lesser I. O. ve Fuller G. (2000) “*Balkanlardan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu*” (Çev. Y. Bülbül) (Birinci Baskı). İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım
- Lesser I.O. (2002) “Türkiye’nin Batıyla Gelişen Güvenlik İlişkileri,” (Editörler). A. Makovsky ve Sayarı S., *Türkiye’nin Yeni Dünyası*, (Çev.: H.Güldü,) İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım,
- Maden, T.E.(2011). “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü” *Ortadoğu Analiz*, 3 (35), s.33-40
- Makovsky A. ve Sayarı S. (2002) “*Türkiye’nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*”. (Birinci Baskı). (Çev: H. Güldü), İstanbul, Alfa Yayınları,
- Meir A.B. & Laçiner S., Ekinci, A.Z. (2011). 11 Eylül sonrası Ortadoğu. İçinde A.Z. Ekinci & S. Laçiner (Ed.), *11 Eylül: sonuçları ve yeni düzen* (1.baskı) (s. 9-39) Ankara: USAK Yayınları (1.Baskı)
- Mercan H.(2010) “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim” *Akademik Ortadoğu*, 4 (2), s.103-118
- Nye J. “The Observer 31 Mart 2002. <http://www.guardian.co.uk/world/2002/mar/31/1> /Aktaran, Akyol, / Aktaran, Akyol, H. (2011). “*Realizm ile İdealizm Arasında Yeni Türk Dış Politikası: Hedefler, Yöntemler ve Araçlar Karşılaştırması*”, M.S. Erol (Editör),

- “*Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları Türkiye’nin Güncel Güvenlik Sorunları Ülkeler Bölgeler Örgütler*”, (Birinci Baskı). Ankara, Barış Kitapevi
- Nye J. (2004). “*Soft Power The Means to Success in World Politics, Public Affairs*, New York, s.4 /Aktaran, Akyol, H. (2011). “*Realizm ile İdealizm Arasında Yeni Türk Dış Politikası: Hedefler, Yöntemler ve Araçlar Karşılaştırması*”, M.S. Erol (Editör), “*Türk Dış Politikasında Strateji Arayışları Türkiye’nin Güncel Güvenlik Sorunları Ülkeler Bölgeler Örgütler*”, (Birinci Baskı). Ankara, Barış Kitapevi
- Nye J.S. ve Welch D. A. (2011) “*Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*”, (Çev:R. Akman), (İkinci Baskı). İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Oğuzlu H. T.(2010). “Büyük Güçlerin Orta Doğu’ya İlişkin Politikaları ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, 2 (14). s.58-95
- Oğuzlu, H.T. (2009). “Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi,” *Ortadoğu Analiz*, 1(9), s.43-50
- Oğuzlu, H.T.(2011). “Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler” *Ortadoğu Analiz* 3 (30), s.33-40
- Okur M.A.(2004) “Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye”, T.Yılmaz ve M.Şahin (Editörler). “*Ortadoğu Siyasetinde Suriye*”. (Birinci Baskı). Ankara Platin Yayınları, s. 1-32
- Olca O.(1981) , Sevr Andlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:455
- Olson R. (2005). “Türkiye’nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri” (Çev. S. Elik). Ankara, Orient Yayınları
- Oran B. (Editör). (2001) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt II, (Birinci Baskı). İstanbul, İletişim Yayınları
- Orhan O. (2010). “Suriye’nin Bölgesel Pozisyonu Güçleniyor: Kral Abdullah Ve Beşar Esad’ın Beyrut Ziyareti” *Ortadoğu Analiz*. 2 (21). s.19-28
- Orhan O.(2009).“ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye’nin Ortadoğu’daki Rolü” No: 03, *ORSAM*, s.1-9
- ORSAM (2011) *Türkiye ve Arap Birliği’nin Suriye’ye Yaptırım Kararları Ve Olası Sonuçları*, (Rapor No: 91). s.5-20
- Oytun O. (2009) Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Şam Ziyareti Işığında Türkiye-Suriye İlişkileri *Ortadoğu Analiz*, 1(6,) s.39-47
- Özcan, M. (2010). Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm., C. Yenigün ve E. Efegil. (Editörler). *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*. Birinci Basım. Ankara. Nobel Yayın Dağıtım, s.371-387
- Özden, Z. ve Alantar, O. (1995) “Turkish-Syrian Relation at the Crossroads,” Turkish Review of Middle Wastern Annual 1994-1995 No: 8 s.8 /Aktaran, Şahin, M (2004). “Suriyenin Su Sorunu”, T.Yılmaz ve M.Şahin (Editörler). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. (Birinci Baskı). Ankara, Platin Yayınları, s. 95-122

- Özkan, G. (2010). “Uluslararası Güç Dengeleri Bağlamında Uluslararası Finans Sisteminin Yeniden Yapılandırılması: Disiplinler arası Bir Değerlendirme”, *Uluslararası İlişkiler*, 7 (27), s. 3-26.
- Öztürk, N.(1988). “Suriye”, s.37 / Umar Ö.O.(2004). “*Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*” (İkinci Baskı). Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi,
- Salık, N. (2011). “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği” *ORSAM*, 3 (35), s.20-32
- Sander, O. (1998). “Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye’nin Dış Politika Hedefleri”, Sönmezoğlu F. (Editör.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, (İkinci Basım). İstanbul, Der Yayınları, 1994, s. 607-613
- Sarı Ö. (2011) “*Suriye’ de Liberalleşme Hareketleri ve Sivil Toplum Örgütleri*”, Birinci Baskı, Konya, Çizgi Kitabevi
- Sever A. (2012) “*Türkiye’nin Ortadoğu İlişkileri*”, (Birinci Baskı). İstanbul, Derin Yayınları,
- Sinkaya B. ve Bağcı H.(2006). “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti’nin Perspektifi” *Akademik Ortadoğu*, 1(1), s. 21-37.
- Sinkaya B.(2011). “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı” *Ortadoğu Analiz*, 3 (33), s.38-48
- Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). (2012 Şubat). *Kim kimdir?*. <https://www.setav.org/suriyede-aktorler-rejim-muhalefet-dini-yapi-ve-medya>
- Springborg, R.(2007). “Political Islam and Europe: Views from the Arab Mediterranean States and Turkey”, Centre for European Policy Studies, CEPS Working Document, Sayı 264, /Aktaran, Efegil- Musaoğlu, (2008). “Demokratikleşme Bağlamında Avrupa Birliği’nin Ortadoğu Politikası”, *Akademik ORTA DOĞU* , 3(1) s.165-174
- Sunar B.(2014). “*Adalet ve Kalkınma Partisinin Dış Politika Söyleminin Biçimlenmesinde Bir Etken Olarak Siyasal İlahiyat*”, Ankara, İmaj Yayınevi,
- Süer B.O. (2004).Suriye-İsrail İlişkileri., T.Yılmaz ve M.Şahin (Editörler). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. (Birinci Baskı). Ankara, Platin Yayınları, s. 123-188
- Şahin M. (2010) “Anadolu Kaplanları Türkiye’yi Ortadoğu Ve Afrika’da Etkili Kılıyor. Yeni Burjuvazinin Yeni Pazarı” *Ortadoğu Analiz*, 2 (17), s.94-99
- Şahin M. (2010), “Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik Ve Değişim”, *Akademik ORTA DOĞU*, 4(2), s.9-21
- Tangör, B. (2009). “*Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikasının Gelişimi*”, Ankara, Seçkin Yayınları
- Tassinari, F. (2007). “Whole, Free and Integrated? A Transatlantic Perspective on the European Neighbourhood”, Centre fore European Policy Studies, CEPS Working Paper, Sayı 271, Haziran 2007 / Aktaran, Efegil- Musaoğlu, (2008). “Demokratikleşme Bağlamında Avrupa Birliği’nin Ortadoğu Politikası”, *Akademik ORTA DOĞU* , 3(1) s.165-174
- Turan, K. (2010). “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması.” *Ortadoğu Analiz*, 2 (18), s.51-58
- Türköne M. (2002). İslam-Batı çatışması ne getirecek? *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4(2), 211-216

- Umar Ö.O.(2004). “*Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*” (İkinci Baskı). Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi,
- URAL A. (2009) ABD’ nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi *Akademik Ortadoğu*, 3(2), s.131-147
- Ural, A. (2009). “ABD’ nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye’ye Yansımaları,” İstanbul, Akademik Kitaplar,
- İnternet.<http://www.usakgundem.com/yazar/1300/t%C3%BCrkiye-eksen-de%C4%9Fi%C5%9Ftirmiyor-eksenini-geni%C5%9Fletiyor.html> (erişim: Ekim 2012)
- Uzgel İ. (2010). “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, Uzgel İ ve Duru B. (Editörler). “*AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*”, (İkinci Baskı). Ankara, Phoenix Yayınevi, s. 357-380
- Waltz K.N. (2009) “*İnsan Devlet ve Savaş*”, Ankara, Asil Yayın Dağıtım
- Yacoubian M.(2004), “Promoting Middle East Democracy: European Initiatives”, United States Institute of Peace, Özel Rapor, Sayı 127, Ekim 2004 / Aktaran, Efegil- Musaoğlu, (2008). “Demokratikleşme Bağlamında Avrupa Birliği’nin Ortadoğu Politikası”, *Akademik ORTA DOĞU*, 3(1) s.165-174
- Yalvaç, F. (2008). “*Hegel’in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş*”, Ankara, Phoenix Yayınevi,
- Yenigün, C. ve Efegil, E. (2010). “*Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*”, Birinci basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım
- Yeşiltaş, M.ve Balcı, A. (2010). “İkinci Lübnan Savaşı: Bir Yeniden Değerlendirme”, *Akademik ORTA DOĞU*, 4 (2), s.67-90
- Yeşilyurt, N. ve Akdevelioğlu, A. (2010). “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, Uzgel İ. ve Duru B. (Editörler). “*AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*”, (İkinci Baskı). Ankara, Phoenix Yayınevi, s.381-409
- Yılmaz, T. (2004). “*Uluslararası Politikada Ortadoğu*” Ankara, Birinci baskı, Akçağ Yayınları,
- YOUNGS R. (2006), “Democracy Promotion: The Case of European Union Strategy”, Centre for European Policy Studies, Working Document, Sayı 167, Ekim 2001, s. 1 – 57 / Aktaran, Efegil- Musaoğlu, (2008). “Demokratikleşme Bağlamında Avrupa Birliği’nin Ortadoğu Politikası”, *Akademik ORTA DOĞU*, 3(1) s.165-174
- YOUNGS R(2006). “Europe’s Flawed Approach to Arab emocracy”, Centre for European Reform, Ekim 2006, s. 1- 6; Martin Beck, “From Divergent Views to a Common Policy: U.S. and EU Approaches to Promoting Democratization in the Middle East”, *Turkish Policy Quarterly*, 4(2), pp. 123-135./ Aktaran, Efegil- Musaoğlu, (2008). “Demokratikleşme Bağlamında Avrupa Birliği’nin Ortadoğu Politikası”, *Akademik ORTA DOĞU*, 3(1) s.165-174
- Zeine N. Z. (2003), “*Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*”, (Çev.:E. Akbaş), İstanbul, Gelenek Yayıncılık,
- Zengin G. (2010) “*Hoca, Türk Dış Politikasında Davutoğlu Etkisi*”,(Birinci Baskı) İstanbul, İnkılâp Kitapevi

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : BALYİMEZ Turgay
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Yüksek Lisans : Okan Üniversitesi Sağlık Yönetimi 2008
Lisans (1) : Bursa Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi 1993
Lisans (2) : Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü 2016
Lise : Konya Atatürk Sağlık Meslek Lisesi 1986

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
1986-1988	DİYARBAKIR/ SİLVAN- Bayrambaşı	Sağlık Memuru
1988-1994	BURSA Zübeyde Hanım Doğumevi	Sağlık Memuru
1994-2004	BURSA HIFZISSIHHA ENSTİTÜSÜ	Veteriner Hekim
2004-2013	BURSA İL SAĞLIK MÜD.	İl Müdür Yardımcısı

Yabancı Dil

İngilizce, Arapça

